

Nummer 1–2 2021 • Årgång 58

SOCIOLOGISK FORSKNING

Tidskrift för Sveriges Sociologförbund
Journal of the Swedish Sociological Association

TEMA
**Covid-19-
pandemin och
samhället**

Sociologisk Forskning

Sociologisk Forskning har givits ut sedan 1964 och är en facktidskrift som publicerar vetenskapliga arbeten inom sociologins fält. Tidskriften riktar sig mot sociologer och andra grupper inom och utom akademien som intresserar sig för den empiriska, teoretiska och metodologiska utvecklingen inom sociologin och samhällsvetenskaperna. Tidskriften har ett särskilt fokus på svenska och nordiska samhällsförhållanden. I Sociologisk Forskning presenteras kontinuerligt resultat från pågående forskningsprojekt, recensioner av svensk och internationell sociologisk och samhällsvetenskaplig litteratur, debattinlägg samt andra bidrag av relevans för svensk sociologisk forskning. Tidskriften ges ut av Sveriges Sociologförbund med stöd av Vetenskapsrådet och kommer ut med 4 nummer om året.

Sociologisk Forskning publiceras med omedelbar öppen tillgång (*open access*) under Creative Commons-licensen CC BY-NC-ND 4.0. Tidskriften indexeras löpande i Web of Science, Scopus, Artikelsök, Social Science Premium Collection (inklusive Sociological Abstracts) och SocINDEX. Alla texter i Sociologisk Forskning från 1993 och framåt finns öppet tillgängliga på tidskriftens hemsida. Tidskriften finns också tillgänglig via textdatabasen JSTOR (inom paketet Arts & Sciences X).

Redaktörer & ansvarig utgivare

Redaktörer: Lena Sohl och Magnus Wennerhag
Ansvarig utgivare: Åsa Lundqvist

Grafisk produktion: RPform, Köping

Tryck: Reklamtryckeriet, Köping

Prenumerationshantering: Nätverkstan,

Göteborg

ISSN 0038-0342 (tryckt version)

e-ISSN 2002-066X (elektronisk version).

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Adress

Sociologisk Forskning
Magnus Wennerhag, ME225
Södertörns högskola
141 89 Huddinge
sociologiskforskning@sverigessociologforbund.se

Webbadresser

Tidskriftens hemsida: www.sociologiskforskning.se
Facebook: www.facebook.com/SociologiskForskning/
Instagram: www.instagram.com/sociologiskforskning/
Twitter: twitter.com/SociologiskF

Redaktion

Lena Sohl, Magnus Wennerhag,
Alexandra Bogren, Love Bohman,
Sara Ferlander, Paul Fuehrer,
Zhanna Kravchenko och Adrienne Sörbom.

Redaktionsråd

Ylva Brännström Almqvist, Stockholms universitet
Patrik Aspers, University of St. Gallen, Schweiz
Alireza Behtoui, Södertörns högskola
Hannah Bradby, Uppsala universitet
Christofer Edling, Lunds universitet
Katrine Fangen, Universitetet i Oslo
Peter Hedström, Linköpings universitet
Mikael Hjerm, Umeå universitet
Tora Holmberg, Uppsala universitet
Kerstin Jacobsson, Göteborgs universitet
Bengt Larsson, Göteborgs universitet
Christine Roman, Örebro universitet
Stefan Svallfors, Institutet för framtidsstudier
Östen Wahlbeck, Helsingfors universitet
Malin Åkerström, Lunds universitet

Sveriges Sociologförbund

Sveriges Sociologförbund är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat nordiska sociologförbundets tidskrift *Acta Sociologica*, som utkommer fyra gånger per år, samt kan teckna en prenumeration på Sociologisk Forskning i tryckt form till reducerat pris.

Vill du bli medlem? Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Ordförande: Kenneth Nelson, Stockholms universitet

Vice ordförande: Åsa Lundqvist, Lunds universitet

Sekreterare: Oskar Engdahl, Göteborgs universitet

Kassör: Erika Willander, Uppsala universitet

Ordinarie ledamöter: Martin Berg, Malmö universitet, Lena Karlsson, Umeå universitet, Emelie Larsson, Mittuniversitetet, Arvid Lindh, Stockholms universitet, Magdalena Kania Lundholm, Högskolan i Dalarna.

Suppleanter: Fredrik Palm, Uppsala universitet, Denis Frank, Göteborgs universitet

Innehåll

Redaktörerna har ordet	3
<i>Lena Sohl & Magnus Wennerhag</i>	
Sociologisk forskning om covid-19-pandemin – en introduktion	5
<i>Shai Mulinari, Linda Soneryd & Susanna Öhman</i>	
Tid för förändring av arbetsvillkor inom vård och omsorg – Tid och temporalitet i narrativt meningsskapande under den första tiden av coronapandemin	15
<i>Erika Wall & Jonny Bergman</i>	
Den sårbara gemenskapen – Kvinnojourer under covid-19-pandemin	33
<i>Kristofer Hansson & Charlotte C. Petersson</i>	
En människa bland andra? Äldre människors begripliggörande av vardagen under covid-19-krisen	53
<i>Clara Iversen, David Redmalm, Marie Flinkfeldt & Marcus Persson</i>	
Oro över coronapandemin i det svenska samhället	77
<i>Joakim Kulin, Ingemar Johansson Sevä, Mikael Hjerm & Filip Fors Connolly</i>	
Att leva med en världsomfattande pandemi – En studie om människors oro kopplat till covid-19 i Sverige	103
<i>Tanya Jukkala, Sara Ferlander, Osman Aytar, Emma Engdahl, Antoaneta Hristova, Maria Hopstadius, Andrew Blasko & Vessela Misheva</i>	
”Bara framtiden kan visa om vi gör det här rätt” – Att göra vardag av den svenska strategin	133
<i>Linda Kvarnlöf</i>	

Avsked i coronatider – Att ta farväl av döende nära anhöriga i tider av restriktioner	153

Cathrin Wasshede & Sofia Björk

Recensioner.	177

Johan Hirschfeldt och Olof Petersson

Rättsregler i kris.

Dialogos, 2020.

Recension av *Tobias Olofsson*

Peter Baldwin

Fighting the first wave. Why the Coronavirus was tackled so differently across the globe.

Cambridge University Press, 2021.

Recension av *Anne Kaun*

Sara Eldén

Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier.

Studentlitteratur, 2020.

Recension av *Stina Fernqvist*

Marie S epulchre

Disability and citizenship studies.

Routledge, 2021.

Recension av *Hannah Bradby*

Ian Buchanan

Assemblage theory and method.

Bloomsbury, 2020.

Recension av *David Scott*

Sociologförbundet har ordet – Våren �r h�r	193

Kenneth Nelson

Redaktionen informerar:

Forskningsnotiser – Nytt stående inslag i Sociologisk Forskning	194

Redaktörerna har ordet

DET HÄR NUMRET ägnar vi i huvudsak åt sociologisk forskning om covid-19-pandemins samhälleliga konsekvenser. Redan kort efter pandemins utbrott, i april 2020, publicerade tidskriften ett samtal mellan fyra svenska sociologer om covid-19-pandemin och vårt samhälles hantering av den. Vi bjöd kort därefter in Shai Mulinari, Linda Soneryd och Susanna Öhman att vara gästredaktörer till ett kommande temanummer med färsk empirisk forskning om hur samhället och människors liv har påverkats av coronakrisen och covid-19-pandemin. Resultatet blev detta dubbelnummer, som på olika sätt ger viktiga inblickar i hur pandemin har påverkat samhället i stort och olika utsatta grupperns livsvillkor. I de olika artiklarna får vi bland annat veta mer om vad svenskarna varit mest oroliga för under pandemin, hur arbetssituationen för personal inom vård och omsorg påverkades av den nya virusjukdomen, hur människor har förhållit sig till ”den svenska strategin” i sin vardag och hur dem vars anhöriga har avlidit under pandemin har hanterat de restriktioner som omöjliggjorde ett sista farväl vid dödsbädden. De enskilda artiklarna presenteras mer utförligt i den här på följande introduktionen av gästredaktörerna, som vi även vill tacka för deras gedigna arbete med numret.

I detta nummer presenterar vi också en ny satsning i form av så kallade *research notes* eller forskningsnotiser. Den tidigare Lundaredaktionen för tidskriften gav 2017 ut ett helt nummer med sådana forskningsnotiser, under temat ”Look at what’s happening in Sweden”. Den nuvarande redaktionen vid Södertörns högskola vill nu göra detta till ett stående inlägg i Sociologisk Forskning. Forskningsnotiserna är tänkta att presentera nya forskningsresultat i kortare textformat än sedvanliga artiklar. Notiserna ska utgå från egen empirisk forskning om samhällsförhållanden i Sverige, men även komparativa studier som berör svenska förhållanden kan publiceras. Ni hittar en introducerande text som beskriver hur forskningsnotiserna ska utformas längre fram i detta nummer.

I numret finns även recensioner av fem nyutkomna böcker. Två recensioner anknyter till numrets övergripande tema om covid-19-pandemin. I sin recension av Peter Baldwins *Fighting the first wave. Why the Coronavirus was tackled so differently across the globe* (2021) noterar Anne Kaun att Sverige ges en central roll i boken, och att Baldwin skriver fram sin egen position genom att argumentera för att Sverige tog fel väg i pandemin. Tobias Olofsson recenserar Johan Hirschfeldts och Olof Peterssons *Rättsregler i kris* (2020), en bok som också diskuterar Sveriges krishantering under coronaviruspandemin. Olofsson menar att författarna gör en ambitiös genomlysning av svensk krislagstiftning och att deras text inte bara är ”hantverksmässigt intressant

utan den är också sociologiskt spännande då de antaganden framställningen bygger på och de slutsatser som presenteras resonerar med centrala sociologiska teman”.

Övriga recensioner i numret behandlar böcker med helt andra teman. Hannah Bradby framhåller att Marie S epulchres *Disability and citizenship studies* (2021)  r tydlig och v elstrukturerad i sitt sätt att undersöka funktionalitet, aktivism och medborgarskap samt sätter dessa teman i relation till frågor som ojämlikhet och social rättvisa. Stina Fernqvist närmar sig Sara Eld ens *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier* (2020) utifrån tankar kring de konkreta situationer vi som samhällsvetenskapliga forskare återkommande ställs inför: ”situationer som kräver s j alvreflektion och som pockar på vår uppmärksamhet med frågor om vad forskningsetik egentligen är i praktiken”. Fernqvist uppmärksammar Eld ens påpekande att en bra forskare kanske alltid måste utstå ”en aning ångest” eftersom den samhällsvetenskapliga forskning som inbegriper människor alltid är en komplicerade process. Slutligen tar sig David Scott an Ian Buchanans *Assemblage theory and method* (2020) genom att diskutera begreppet *assemblage* – som översatts till ”sammansättning” – ett begrepp som fått genomslag inom samhällsvetenskaperna under det senaste decenniet. Scott menar att Buchanans bok saknar resonemang om hur ”teoretiska begrepp omsätts i metodologisk praktik”, vilket han finner märkligt då boken ”har ordet *method* i titeln”.

Vi vill även uppmana er att sända oss era artikelmanus, forskningsnotiser, förslag på recensioner och idéer för framtida temanummer. Sociologisk Forskning publicerar bidrag på svenska och övriga skandinaviska språk samt på engelska. Sociologisk Forskning tillämpar anonymiserad kollegial granskning (*double blind peer review*) och alla artiklar publiceras med omedelbar öppen tillgång (*open access*) på tidskriftens hemsida.

Lena Sohl och Magnus Wennerhag
Redakt orer för Sociologisk Forskning

Sociologisk forskning om covid-19-pandemin

– en introduktion

Sociological research on the Covid-19 pandemic – an introduction

A pandemic is a crisis and as such, in many ways, an entirely new situation. It is a situation in which there are scientific as well as societal uncertainties and where the routines of everyday life are overturned. The Covid-19 pandemic has made visible already established social structures and inequalities, but it has also exacerbated existing power relations and vulnerabilities. In this article, we introduce the contributions to the special issue of *Sociologisk Forskning* on how society and people's lives have been affected by the corona crisis and the Covid-19 pandemic. We also give an overview of some of the themes that are picked up by sociologists and social scientists internationally as well as nationally in Sweden, when trying to make sense of the meaning and effects of the Covid-19 pandemic.

Keywords: Covid-19, pandemic, expertise, trust, Sweden

Sociologiska perspektiv på och forskning om coronapandemin

Coronapandemin är en samhällskris och krissituationer innebär att relationer omprövas. Det innebär inte att allt som vi känner till eller att alla sätt vi organiserar samhället på sätts ur spel. Tvärtom är det hur samhället är organiserat som kan förklara skillnader i hur olika länder har hanterat pandemin, vilka effekter smittspridningsbegränsande åtgärder fått samt hur vi behövt omorientera oss i vår vardag. En samhällsomspännande kris innebär att många typer av relationer på olika nivåer utsätts för prövning och att dessa relationers legitimitet ifrågasätts men också förnyas och återbekräftas. Sociologiska perspektiv är bra på att belysa just detta, det vill säga hur relationer etableras, stärks, ifrågasätts och omvandlas. Sociologer har redan från början följt pandemins utveckling (Danielsson, Liljeros, Mulinari m.fl. 2020), vilket de många bidragen i detta temanummer vittnar om. Internationella Sociologförbundet har bland annat samlat artiklar på sin webbsida (ISA 2021) och olika internationella sociologiska tidskrifter har publicerat temanummer om coronapandemins effekter. Innan vi kommer in på bidragen i detta temanummer vill vi först redogöra för den bredare debatten.

Att orsaken till pandemin kan förklaras av sociala relationer diskuteras till exempel av en del forskare i relation till globaliseringen och det faktum att våra samhällen i dag är väldigt tätt sammanvävda, vilket innebär att det som händer på en plats inte förblir ett lokalt skeende utan påverkar och sprids till många andra platser (Arias-Maldonado 2020; Tsekeris & Zeri 2020).

På grund av pandemin och restriktionerna har vi förändrat våra relationer, vilket inneburit att många relationer som tidigare var fysiska alltmer övergått till att bli digitala; möten och utbyten sker i digitala forum och plattformar, vilket leder till nya problem med till exempel skydd av personlig integritet (Čović 2020). De förändrade relationerna mellan stat och medborgare har också belysts av forskare. De avvägningar som görs av nationella beslutsfattare mellan värden som frihet, demokrati, hälsa och ekonomi får konsekvenser som angår oss alla (Mitrovic 2020).

Att risker skapar både vinnare och förlorare är ett välkänt sociologiskt tema sedan Ulrich Becks bok *Risksamhället* publicerades (Beck 2000[1986]). Den nya situationen, med nedstängningar och de förändringar det inneburit, kan också skapa nya möjligheter för kriminella aktiviteter. En studie i Storbritannien analyserade de kortsiktiga effekterna av covid-19 och nedstängningar på nätbrottsligheten. Resultaten visade att antalet rapporterade så kallade cyberbrott ökade drastiskt under de två månader då nedstängningen var som striktast. Ökningen var särskilt stor för brott i samband med näthandel samt av konton på sociala medier och e-post som blev hackade (Buil-Gil, Miró-Llinares, Moneva m.fl. 2020).

Relationen mellan expertis och politik har ofta hamnat i fokus i debatten. Till exempel har den svenska regeringens åtgärder för att bromsa smittspridningen väglett av experter inom området, men samtidigt har andra experter ifrågasatt dessa åtgärder. Olika länders hantering av pandemin kan förklaras av hur de redan har organiserat relationen mellan expertis och politik, men Meyer och Sundqvist (2020) betonar också likheterna mellan europeiska länder. Samtliga styrningsmodeller som de identifierar handlar om att medborgarna förväntas lita på experter och ta sitt ansvar, på det sätt som förväntas av dem enligt den egna nationella regeringen. Genom att belysa hur samhället redan är organiserat, så betonar Jacobsson (2020) att politisk styrning byggs upp under lång tid genom de myndigheter och den lagstiftning som är utformade för att hantera olika områden. I denna organisering ingår även politiska beslut om distansen mellan politiker och experter:

När det gäller områden där expertkunskap är viktig (exempelvis smittskydd) eller områden där det av andra skäl uppfattas som olämpligt med alltför aktiva politiker (exempelvis kultur) brukar politiker se till att ”organisera sig ut ur” det dagliga beslutsfattandet. (Jacobsson 2020:7)

Expertisens roll i samhället belyses också i det pågående projekt som leds av Stephen Hilgartner och Sheila Jasanoff, professorer i teknik- och vetenskapsstudier, och som jämför 16 länders pandemihantering. Bland annat tar de upp den vanliga missuppfattningen att vetenskaplig expertis gör det möjligt för politiker att fatta de bästa besluten.

Jasanoff och hennes medförfattare (2021) visar att vetenskapliga resultat aldrig direkt kan översättas till politiska åtgärder, de måste tolkas och avvägningar måste göras. Dessutom aktualiserar krissituationer flera typer av expertis som knappast talar med en röst. Det behöver inte innebära att expertisen är oenig, utan helt enkelt att olika former av expertis belyser olika aspekter av samma fråga.

Sociologiska perspektiv är även viktiga för att förstå maskineriet bakom produktionen av data som framställs som ”rena fakta”. Lidskog och Standring (2020) diskuterar de grafer och modeller över virusets spridning, antal sjuka och döda och så vidare, vilka ofta presenteras som en direkt avspegling av pandemins verkligheter. De menar att det är viktigt att förstå att dessa är resultatet av kunskapsproduktion där människor och deras beslut om hur data samlas in och presenteras också har bäring på resultaten. De fakta och figurer som presenteras kan självklart vara både giltiga och användbara, men de är sällan direkt jämförbara om de är framtagna av olika organisationer och de innebär alltid reduceringar av en mer komplex verklighet.

Relationen mellan marknadsaktörer och andra samhällsaktörer belyses av Vilhelmsen och Mulinari (2020). Pandemin kan aktualisera relationen mellan kommersiella läkemedelsföretag och allmänna intressen. Till exempel kan tilliten till offentliga myndigheter och vårdinstitutioner äventyras om uppfattningen sprids att det finns kommersiella intressen bakom de allmänna rekommendationerna till vaccinering.

Bidragen i detta temanummer

Pandemin synliggör redan etablerade strukturer och ojämlikheter i samhället, men den kan också förvärpa dem. Precis som viruset letar sig fram till och förvärrar redan existerande medicinska tillstånd i enskilda kroppar, så avslöjar och förvärrar pandemin redan existerande svagheter i samhällskroppen. Där det fanns strukturella svagheter i samhällets institutioner redan innan pandemin bröt ut blir utmaningarna med att hantera viruset och dess effekter som svårast (Jasanoff, Hilgartner, Hurlbut m.fl. 2021).

Att pandemin accentuerar samhällelig ojämlikhet och utsatthet är ett återkommande tema i flera av numrets texter. I ”Tid för förändring av arbetsvillkor inom vård och omsorg” beskriver Erika Wall och Jonny Bergman hur de upplevda problemen inom vården måste förstås i ett tidsperspektiv bortom det ”unika i den akuta situationen” av pandemin. Problemen som uppdagat sig är i mångt och mycket ”en del av, och ett uttryck för, en långvarig process och som är än mer central för att förstå den specifika situationens villkor”. I intervjuer med vårdarbetare framträder såldes ett gemensamt narrativ om strukturella brister på resurser, goda arbetsförhållanden och förberedelser inom den svenska sjukvården. Det finns således ”en öppning för att förstå coronapandemin som en händelse som uppmärksammar någonting mer än arbetssituationen just nu, nämligen en kritik av arbetsvillkor inom vården över tid på en övergripande och generell nivå”.

När covid-19-pandemin nådde Sverige i februari 2020 anade de som var verksamma på landets kvinnojourer vad en nedstängning av samhället skulle kunna innebära för de som lever med hot och våld i sina hem. Kristofer Hansson och Charlotte Peters-

son vill förstå och analysera hur relationen mellan den våldsutsatta kvinnan och det gemensamma kan förstås i tider av pandemi. I artikeln ”Den sårbara gemenskapen. Kvinnojourer under covid-19-pandemin” gör de detta genom en teoretisk modell för det gemensammans betydelse i tider av pandemi och belyser detta genom att låta människor som arbetar på kvinnojourerna komma till tals. Författarna diskuterar hur de livsviktiga kontaktytorna med den samhälleliga gemenskapen (*Gemeinschaft*) som kvinnojourerna erbjuder riskerar att krackelera. ”Genom att viruset så starkt påverkar hur samhället förväntar sig att vi ska agera som individer – för att skydda samhället från farlig smitta – påverkar det samtidigt de sårbara grupper som är i stort behov av just samhället som ett skydd”, skriver de.

Att ”[k]risen uppenbarar brist” skriver Clara Iversen, David Redmalm, Marie Flinkfeldt och Marcus Persson i ”En människa bland andra? Äldre människors begripliggörande av vardagen under covid-19-krisen”. Författarna använder ett unikt datamaterial bestående av samtal till telefonlinjen ”Äldrelinjen” som analyseras utifrån ett vardagssociologiskt ramverk. Som förväntat beskriver många inringare oro, utsatthet och utanförskap. Men författarnas analys visar också att ”frånvaron av vardagen såsom den tidigare sett ut skapar eller synliggör utmaningar i sociala relationer, eftersom de inte längre kan tas för givna”. I synnerhet pekar författarna på inringarnas insikter kring brist ”på flexibilitet i hemtjänsten, tid och engagemang hos barn och barnbarn, och tillåtelse att vara klagande och behövande i nära relationer”. Denna utsatthet i sociala relationer vill de förstå som en avsaknad av vad sociologen Harold Garfinkel benämner basal tillit: ”relationer som inte går att byta ut tycks, från inringarnas perspektiv, inte tillåta anpassningar för att hantera krisens utmaningar av vardagslivets ordning”.

I detta temanummer finns två bidrag som använder kvantitativa metoder för att undersöka relationen mellan tillit och oro utifrån olika enkätmaterial. Studierna visar att det finns en utbredd oro över coronapandemin i Sverige och att det främst är konsekvenserna för hälsan som driver oron. I artikeln ”Oro över coronapandemin i det svenska samhället” pekar Joakim Kulin, Ingemar Johansson Sevä, Mikael Hjerm och Filip Fors Connolly på ett flertal förklaringsfaktorer som är kopplade till oro och lyfter fram människors riskuppfattningar som särskilt viktiga. Ett kanske anmärkningsvärt resultat kopplat till tillit är att ett större förtroende för forskare och sjukvården är kopplat till en *högre* grad av oro samtidigt som ett större förtroende för Folkhälsomyndigheten är kopplat till en *lägre* grad av oro. Relationen mellan tillit och oro verkar sålunda bero på vilka aktörer man har störst förtroende för: forskare och sjukvården, eller Folkhälsomyndigheten.

Artikeln ”Att leva med en världsomfattande pandemi. En studie om människors oro kopplat till covid-19 i Sverige” är författad av Tanya Jukkala, Sara Ferlander, Osman Aytar, Emma Engdahl, Antoaneta Hristova, Maria Hopstadius, Andrew Blasko och Vessela Misheva. Jukkala och hennes medförfattare gör en viktig distinktion mellan institutionell tillit och tillit till andra medmänniskor. Studien visar till exempel att de som uttrycker mest oro är bland annat äldre och kroniskt sjuka personer, det vill säga de som skulle vara mest utsatta om de blev smittade. Andra sociodemografiska variabler som tenderar att hänga ihop med *riskan* att bli smittad (liksom med de ekonomiska konsekvenserna av pandemin), visade sig dock ha mindre betydelse för oro kopplat till covid-19-pandemin.

Frågor om institutionell tillit har tydligt accentuerats i svensk debatt eftersom den svenska strategin explicit sägs bygga på svenskars starka tillit till experter och myndigheter men också experters och myndigheters tillit till svenskarnas förmåga att tillämpa rekommendationerna. Detta tema undersöks i Linda Kvarnlöfs bidrag ”Bara framtiden kan visa om vi gör det här rätt. Att göra vardag av den svenska strategin”. Studien anlägger ett risksociologiskt perspektiv på hur människor skapar mening kring osäkerheter vad gäller betydelsen och tillämpningen av den ”svenska strategin” i sin vardag. På ett generellt plan uttrycker intervjupersonerna stöd för den svenska linjen och tillit till myndigheterna och deras rekommendationer, men det finns samtidigt en underliggande kritik av hur den svenska strategin har tillämpats. Människor uttrycker stor osäkerhet inför vad rekommendationerna egentligen innebär i praktiken och hur de kan översättas till den egna vardagen. Detta kan till exempel yttra sig genom ”en osäkerhet inför hur man ska bete sig när man möter människor i skogen eller huruvida man ska använda plasthandskar i mataffären eller ej”.

I artikeln ”Avsked i coronatider. Att ta farväl av döende nära anhöriga i tider av restriktioner” undersöker Cathrin Wasshede och Sofia Björk vad det innebär när en nära anhörig är döende och de sörjande inte får vara fysiskt närvarande. Mer specifikt studerar författarna de dominerande föreställningar och normer kring det ideala avskedet som framkommer i intervjuer med anhöriga. Bland de drabbade anhöriga uttrycktes en stark önskan om att få vara på plats under döendeprocessen, både fysiskt och emotionellt. ”Hos dem vi intervjuat som inte fick ta avsked av sina nära anhöriga på grund av restriktioner i samband med covid-19 har känslor av skuld, oro, vanmakt och djup smärta uppstått” skriver författarna. Och här dyker begreppet tillit upp igen: ”Tillit till personalen är central för den empatiska föreställningen om att den anhöriga haft det bra [...] Dessa hoppfulla fantasier störs dock av mer hotfulla bilder av den anhöriga som ensam, oförstådd och plågad”. När tilliten till både personal och myndigheternas strategi brister ”ökar känslor av besvikelse, maktlöshet och vrede” hos de intervjuade. För att hantera sina känslor försöker därför intervjupersoner upprätthålla tillit både till personalen och myndigheterna.

Sociologiska teman i medias bevakning av pandemin

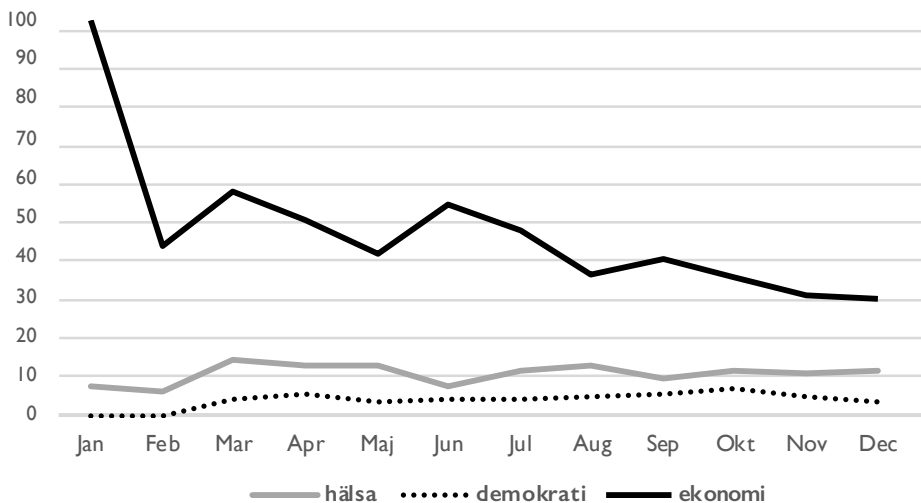
Det är intressant att notera att de teman som belyses i de olika artikelbidragen också är teman som förekommer i medias bevakning av pandemin. Det handlar om teman som tillit, oro, ångest, osäkerhet, relationen till experter och myndigheter samt de restriktioner som sjösatts eller inte. I en korpuslingvistisk studie av medias rapportering av pandemin under 2020, av en av författarna (Susanna Öhman), framgår hur dessa teman förekommit i svensk dagspress och hur de begreppsliggjorts (Giritli Nygren, Klinga, Olofsson m.fl. 2021).

Korpusen består av 26 841 artiklar där orden ”covid-19” eller ”corona” förekommer. Totalt består korpusen av 16 487 463 ord och 272 568 ordtyper. Artiklarna är hämtade från tre svenska dagstidningar med olika regional spridning och politiska inriktningar: *Dala-Demokraten* (DD), en fristående socialdemokratisk lokal morgontidning; *Svenska*

Dagbladet (SvD), en obunden konservativ morgontidning; och *Aftonbladet* (AB), en obunden socialdemokratisk kvällstidning. Med hjälp av AntConc, en gratis mjukvara för korpusanalys med hjälp av konkordans- och textanalys, har sökningar gjorts på ett urval av orden för att undersöka i vilka sammanhang de ingår. Detta görs genom att analysera vilka ord som finns i nära anslutning till sökorden. Varje sökning inkluderar fem ord till vänster och fem ord till höger om det aktuella ordet. Orden som har undersökts på detta sätt är: hälsa, demokrati, ekonomi, tillit, förtroende, oro och ångest. De ord som oftast förekommer i anslutning till ett sökord har listats och senare analyserats. Funktionsord som exempelvis *i*, *på*, *en*, *av* och *hon* har tagits bort. Kollokationsanalys har använts och denna analysmetod har gjort det möjligt att analysera hur olika termer beskrivs genom att undersöka vilka andra ord som förekommer i nära anslutning till dem. För att förstå det sammanhang där orden förekommer har Giritli Nygren, Klinga, Olofsson m.fl (2021) även använt konkordansanalys. Konkordansanalys gör det möjligt att se hela meningar i vilka orden förekommer och ger därmed en djupare förståelse av diskursen.

Med hjälp av dessa metoder visar studien att ekonomi och ekonomiska konsekvenser är det dominerande temat, snarare än hälsa och demokrati. Ekonomi och ekonomiska konsekvenser förekommer i huvudsak i anslutning till företag, men också i anslutning till samhället och människor, och framstår som det dominerade temat i rapporteringen, snarare än hälsa och demokrati (Figur 1). I synnerhet gällde detta i januari innan pandemin nådde Sverige. Tittar man på hur kontexten ser ut kring ordet ekonomi så är det vanligaste en diskussion om pandemins effekter på ekonomin. Ekonomi kopplas i de allra flesta fall till "bolag" som är det ord som mest frekvent förekommer tillsammans med ekonomi.

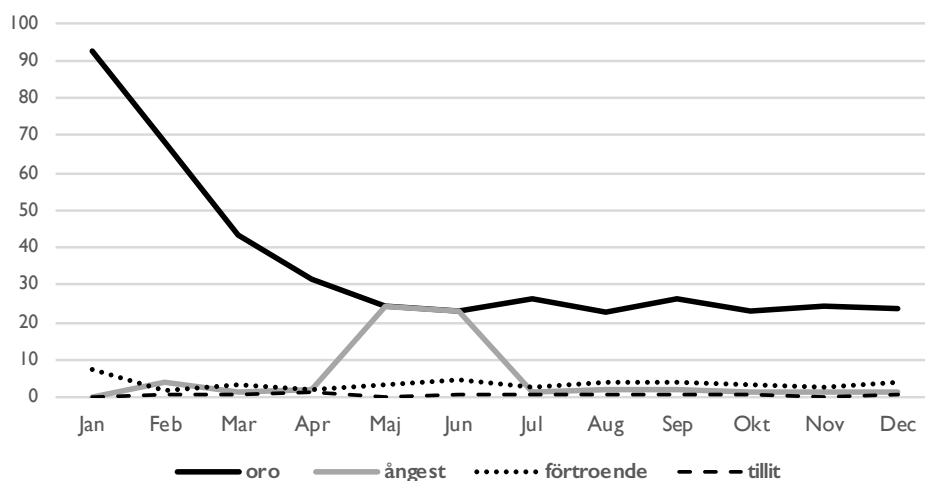
Figur 1. Frekvensen av orden ekonomi, hälsa och demokrati i tre svenska dagstidningar (SvD, AB och DD) per månad under 2020, vägt för antalet artiklar under respektive månad.

Tittar vi specifikt på de teman som diskuteras i bidragen i detta temanummer är ”oro” i olika former vanligt förekommande. I början av året är det oro för ekonomin som dominerar. Virusets har inte fått fäste i Sverige och oron handlar mer om eventuella konsekvenser för den globala ekonomin. Längre fram förknippades dock oron också med hälsa, psykisk ohälsa på grund av isolering och ensamhet, och en oro för att bli smittad. Oro för våld i hemmet, dålig studiemiljö och arbetslöshet är också vanliga teman. Ångest är också förknippat främst med ensamhet och psykisk ohälsa då många liv plötsligt förändras i mars–april 2020 under den första vågen.

Tillit och förtroende är också teman som förekommer i dagspressen under hela 2020. Högt eller lågt förtroende för de åtgärder Folkhälsomyndigheten rekommenderar samt tillit till olika experter är förekommande ämnen i dagspressen. Sveriges linje i förhållande till andra länders är något som återfinns från mars och till årets slut. Det handlar om tillit till vårdpersonalen och deras arbete med sjuka, men också en ibland bristande tilltro till äldreomsorgen och de resurser som krävs för att göra ett bra arbete med att begränsa smittan på boenden. Detta sätts i kontrast till Norge och Finlands låga dödstal i förhållande till Sveriges, och då särskilt i förhållande till hur väl man lyckats skydda de äldsta i samhället.

Figur 2. Frekvensen av orden oro, ångest, förtroende och tillit i tre svenska dagstidningar (SvD, AB och DD) per månad under 2020, vägt för antalet artiklar under respektive månad.

Bidragen i temanumret fångar med andra ord viktiga dimensioner som förekommer i den offentliga debatten, här representerad av artiklar i dagstidningar, och ger således ett viktigt kunskapsstillskott till debatten i samhället.

Hur går vi vidare

Flera av författarna i detta temanummer uppmärksammar betydelsen av fortsatta studier kring hur pandemin har skapat nya ojämlikheter. Pandemin har slagit olika i samhället och dess konsekvenser har drabbat oss på olika sätt. En studie baserad på alla registrerade covid-19-dödsfall i Sverige fram till maj 2020 visar att risken att dö i covid-19 är högre för de mest socialt och ekonomiskt utsatta grupperna i samhället (Drefahl, Wallace, Mussino, m.fl. 2020). Det mest anmärkningsvärda med denna studie är att den visar att risken att dö i covid-19 skiljer sig mer mellan svenskfödda och migranter från Mellanöstern och Nordafrika än mellan hög- och låginkomsttagare. Andra studier visar liknande resultat men menar samtidigt att vissa invandrargrupperns högre risk för dödlighet i covid-19 beror på att sämre socioekonomiska villkor och levnadsstandard ökar infektionsrisken (Rostila, Cederström, Wallance m.fl. 2021). En studie av äldres risk för dödlighet i covid-19 i Sverige kom fram till att denna risk var större för de som bodde på äldreboenden än för de som bodde i oberoende hushåll, samt att de som bodde i tätbefolkade områden löpte en större risk att dö i covid-19 än de som bodde i mindre tätbefolkade områden (Brandén, Aradhya, Kolk m.fl. 2020). Det behövs fortsatt forskning kring hur grupper och individer har drabbats olika av pandemin, också med avseende på andra risker än dödlighet i covid-19, och hur det påverkar samhället framgent.

Ett annat tema som ytterligare behöver studeras är allmänhetens förhållande till experter och även hur kontroverser mellan olika typer av expertis kan förstås (Soneryd 2020). Det är ett område som studerats tidigare och som är extra viktigt att belysa under en pandemi, då frågan om experters roll och legitimitet har uppmärksammats i media och den offentliga debatten. Vi behöver analyser som kan belysa experters roll och deras relation till politik i en samhällskontext, för att undvika att debatten reduceras till enkla frågor om vilka experter som har rätt eller fel (Mulinari & Vilhelmsson 2020).

Detta temanummer innehåller forskning som varit görbar under en begränsad tid och mitt under en pandemi. Sådana omständigheter skapar naturliga begränsningar vad gäller metoder, datainsamling och omfattning. Det finns också begränsningar relaterade till pandemins teman – exempelvis tas frågan om vaccinationer inte upp av författarna i detta nummer, eftersom studierna genomfördes innan vaccineringarna påbörjades. Studierna genomfördes under våren och sommaren 2020, före den andra vågen av pandemin och innan en rad nya restriktioner sattes in. Studierna ska ses som ett viktigt tidsdokument och som en språngbräda för vidare sociologiska studier. Vi hoppas att temanumret på så sätt kan fungera som en inspiration och att det fyller ett viktigt vetenskapligt syfte som dokumentation av sociologisk forskning under covid-19 pandemin.

Referenser

- Arias-Maldonado, M. (2020) "COVID-19 as a global risk. Confronting the ambivalences of a socionatural threat", *Societies* 10 (4):1–18. <https://doi.org/10.3390/soc10040092>
- Beck, U. (2000[1986]) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Brandén, M., S. Aradhya, M. Kolk, J. Härkönen, S. Drefahl, B. Malmberg, M. Rostila, A. Cederström, G. Andersson & E. Mussino (2020) "Residential context and COVID-19 mortality among adults aged 70 years and older in Stockholm. A population-based, observational study using individual-level data", *The Lancet* 1 (2):80–88. [https://doi.org/10.1016/S2666-7568\(20\)30016-7](https://doi.org/10.1016/S2666-7568(20)30016-7)
- Buil-Gil, D., F. Miró-Llinares, A. Moneva, S. Kemp, & N. Díaz-Castaño (2020) "Cybercrime and shifts in opportunities during COVID-19. A preliminary analysis in the UK", *European Societies* 23 (supplement 1):47–59. <https://doi.org/10.1080/14616696.2020.1804973>
- Čović, A.V. (2020) "Right to privacy and protection of personal data in the age of the COVID-19 pandemic", *Sociološki pregled* 54 (3):670–697. <https://doi.org/10.5937/socpreg54-27284>
- Danielsson, E., F. Liljeros, S. Mulinari & L. Soneryd (2020) "Sociologiska perspektiv på coronakrisen. Fyra sociologer om samhällets reaktion på covid-19", *Sociologisk Forskning* 57 (1):67–76. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21539>
- Drefahl, S., M. Wallace, E. Mussino, S. Aradhya, M. Kolk, M. Brandén, B. Malmberg & G. Andersson (2020) "A population-based cohort study of socio-demographic risk factors for COVID-19 deaths in Sweden", *Nature Communications* 11:5097. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-18926-3>
- Giritli Nygren, K., M. Klinga, A. Olofsson & S. Öhman (2021) "Struggles over discursive legitimacy during the Covid-19 pandemic through the language of risk and threat in Swedish mass media". Paper presenterat vid IV ISA Forum of Sociology, Porto Alegre, Brasilien, 23–28 februari 2021.
- ISA [International Sociological Association] (2021) "Global sociology and the coronavirus. Publications and call for papers", <https://www.isa-sociology.org/en/publications/isa-digital-worlds/global-sociology-and-the-coronavirus/publications-and-call-for-papers> (hämtningsdatum 17 maj 2021).
- Jacobsson, B. (2020) "Pandemi och politik: några missförstånd", *Organisation & Samhälle* nr 2 2020:4–9.
- Jasanoff, S., S. Hilgartner, B. Hurlbut, O. Özgöde & M. Rayzberg (2021) *Comparative Covid response. Crisis, knowledge, politics. Interim report*. Cambridge: Harvard Kennedy School.
- Lidskog, R. & A. Standring (2020) "The institutional machinery of expertise. Producing facts, figures and futures in COVID-19", *Acta Sociologica* 63 (4):443–446. <https://doi.org/10.1177/0001699320961807>
- Meyer, M. & G. Sundqvist (2020) "Sharing responsibilities, coping with the co-

- ronavirus. Why Swedish and French response strategies are not that different”, *Somatosphere*, 20 juni 2020.
- Mitrovic, V.L. (2020) ”Double effects of the pandemic (corona)”, *Sociološki pregled* 54 (3):609–626. <https://doi.org/10.5937/socpreg54-27764>
- Mulinari, S. & A. Vilhelmsson (2020) ”Revisiting the pharmaceuticalisation of pandemic influenza using Lukes’ framework of power”, *Sociology of Health & Illness* 42 (2):327–341. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13006>
- Rostila, M., A. Cederström, M. Wallance, M. Brandén, B. Malmberg & G. Andersson (2021) ”Disparities in COVID-19 deaths by country of birth in Stockholm, Sweden. A total population based cohort study”, *American Journal of Epidemiology* kwab057. <https://doi.org/10.1093/aje/kwab057>
- Soneryd, L. (2020) ”Expert advice in times of crisis. Transboundary risk governance and COVID-19”, *Toxic News*, 19 juni 2020.
- Tsekeris, C. & P. Zeri (2020) ”The coronavirus as a world-historic event in the digital era”, *Sociološki pregled* 54 (3):498–517. <https://doi.org/10.5937/socpreg54-27687>
- Vilhelmsson, A. & S. Mulinari (2020) ”Pharmaceutical lobbying and pandemic stockpiling. A feeling of *déjà vu* in the Nordic countries and why the sociological perspective is crucial to understand COVID-19”, *Acta Sociologica* 63 (4):439–442. <https://doi.org/10.1177/0001699320961430>

Författarpresentation

Shai Mulinari är docent i sociologi vid Lunds universitet. Han forskar om hur marknadskrafter, reglering och medicinsk vetenskap påverkar läkemedelsutveckling och läkemedelsanvändning i samhället. Han har studerat läkemedelsstrategier och reglering under svininfluensapandemin 2009 och är del av den svenska delstudien i forskningsprojektet ”Comparative Covid response. Crisis, knowledge, policy (Comp-CoRe)”, som leds av Stephen Hilgartner och Sheila Jasanoff, och som jämför 16 länders pandemihantering.

Linda Soneryd är professor i sociologi vid Göteborgs universitet. Hon forskar om risk och miljö, med ett fokus på relationen mellan experter och berörda grupper samt allmänhetens deltagande.

Susanna Öhman är professor i sociologi vid Risk and Crisis Research Centre (RCR) vid Mittuniversitetet. Hennes forskningsintressen rör främst betydelsen av risk och osäkerhet samt social stratifiering i samhället.

Kontaktuppgifter

Linda Soneryd

Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet

Box 720, 405 30 Göteborg

linda.soneryd@gu.se

Tid för förändring av arbetsvillkor inom vård och omsorg

Tid och temporalitet i narrativt meningsskapande under den första tiden av coronapandemin

Time for changed working conditions within the health care sector. Time and temporality in narrative sensemaking during the first phase of the corona pandemic in Sweden.

In the present study, we focus on stories about working conditions in the Swedish health care sector during the initial phase of the corona pandemic in the spring of 2020. The study is based on 33 interviews with health care professionals conducted during the first weeks of the corona pandemic. By linking interpretations of narratives to time and temporality in the analysis, we analyze how stories about working conditions relate to managing the effects of the pandemic as well as to working conditions before and after the pandemic. Narrative analysis shows that different perspectives on time are used to support the argumentation in the participants' stories. One perspective is linked to the specific situation of the first phase of the corona pandemic and the other relates to the work situation during the corona pandemic as part of an, in time, extended context. The analysis with a focus on time and temporality in the stories creates an opening to understand the corona pandemic as an event that draws attention to something more than the work situation right now, namely a critique of working conditions on a general level.

Keywords: narrative analysis, sensemaking, temporality, time, working conditions

I FÖRELIGGANDE STUDIE undersöker vi berättelser om arbetsvillkor inom svensk vård och omsorg under den inledande fasen av coronapandemin under våren 2020. Vi gör detta med utgångspunkt i en intervjustudie som genomfördes under de allra första veckorna efter det att världshälsoorganisationen (WHO) den 11 mars 2020 definierat den pågående och världsomfattande smittspridningen av coronaviruset (SARS-CoV-2) som en pandemi. Studien bygger vidare på en deskriptiv innehållsanalys av arbets-situationen för personal inom vård och omsorg (Wall 2020a). Resultatet från den deskriptiva analysen visar på behov av förbättrade arbetsvillkor för personal inom vård och omsorg, för att möta de förändringar som den akuta situationen kring hanteringen av pandemin skapade (Wall 2020a). Utgångspunkten för analysen i denna artikel är ett intresse för hur deltagarna i sina berättelser om förbättrade arbetsvillkor inte

enbart relaterade till situationen *just nu* utan också till arbetsvillkor före och efter coronapandemin. Detta väckte teoretiska frågor kring betydelsen av hur tid används och ordnas i individers meningsskapande under akut uppkomna situationer.

Vi utgår här från sociologisk teori om meningsskapande i organisationer (Weick 1995) och undersöker hur meningsskapande uttrycks genom narrativ i berättelser (Czarniawska 1997) med särskilt avseende på hur den meningsskapande processen knyts till och ordnas i relation till tid (Cunliffe, Luhmann & Boje 2004; Pedersen 2009). Mot denna bakgrund undersöker vi betydelsen av tid och temporalitet – det vill säga hur tid förstås, används och ordnas – i det narrativa meningsskapande som den plötsliga pandemin gav upphov till och hur denna situation relaterar till arbetsvillkor före, under och efter pandemin. Att vård och omsorg utmanas särskilt vid global smittspridning har visats i tidigare forskning om utbrotten av SARS, MERS och ebola. Denna forskning har uppmärksammat hög arbetsbelastning, förändrade arbetsuppgifter och nya förutsättningar för arbetet (Maunder, Leszcz, Savage m.fl. 2008) men också utmaningar relaterade till personlig utsatthet för smitta och ohälsa till följd av emotionellt utmanande arbete (Maunder, Hunter, Vincent m.fl. 2003; Koh, Lim, Chia m.fl. 2005; McAlonan, Lee, Cheung m.fl. 2007; Son, Erno, Shea m.fl. 2007; Wu, Fang, Guan m.fl. 2009). Tidigare studier som belyst hanteringen av plötsligt förändrade villkor har lyft fram betydelsen av tillgång till utrustning (till exempel skyddsutrustning) (Maunder, Hunter, Vincent m.fl. 2003; Maunder 2004; Lee, Juang, Su m.fl. 2005; O’Boyle, Roberston & Secor-Turner 2006; Speroni, Seibert & Mallinson 2015a, 2015b; Son m.fl. 2019), adekvat och tillräcklig information (Speroni, Seibert & Mallinson 2015a, 2015b), att vårdpersonal bör delta i beslutsprocesser på övergripande nivå (Tolomiczenko, Kahan, Ricci m.fl. 2005; Son, Lee, Kim m.fl., 2019) samt att kommunikation på arbetsplatsen tillmäts en viktig roll (Chan & Huak 2004; Tam, Pang, Lam m.fl. 2004; Wong, Yau, Chan m.fl. 2005; Khalid, Khalid, Qabajah m.fl. 2016). Under tider av hög belastning är det också betydelsefullt hur arbetstiden förläggs och att utrymme för återhämtning möjliggörs (Chan, Leung, Tiwari m.fl. 2005). För att möta oväntade händelser krävs att personalen ges förutsättningar genom bland annat utbildning och träning (Rieckert, Schuit, Bleijenbergh m.fl. 2021). Utifrån en översikt av forskning om vårdens arbetsvillkor under pågående utbrott av smittsamma sjukdomar (covid-19, SARS, MERS och ebola) framhåller Rieckert med kollegor (2021) att frågan om arbetsvillkor inom vård och omsorg inte kan begränsas till hantering av specifika utmaningar kopplade till coronapandemin. De betonar att generella arbetsvillkor (arbetsuppgifter, ansvar, intensitet i arbetet, arbetsförhållanden) är avgörande för hur vård och omsorg kan hantera akut uppkomna situationer vid global smittspridning (Rieckert, Schuit, Bleijenbergh m.fl. 2021).

De berättelser om arbetssituationen inom svensk vård- och omsorgssektor under coronapandemin som här analyseras handlar om den organisatoriska kontext inom vilken personalen arbetar och den utveckling som präglat denna sektor under en lång tid. Under 1980- och 1990-talen påbörjades en övergripande förändringsprocess av den svenska vårdapparatusens organisering som ledde till nedskärningar och privatiseringar (Hansen 2014), vilket följde på den privatiseringsvåg som präglat hela västvärlden

under de senaste decennierna (Hall 2012). Samtidigt med den ökade marknadsiseringen av vård- och omsorgssektorn under tidigt 1990-tal (Bäck & Gröjer 1994; Öhrming & Sverke 2001) förändrades arbetsvillkoren för personalen inom denna sektor. Personalen rapporterade ökade krav i arbetet (Målvqvist, Åborg & Forsman 2011), försämrade autonomi (Bejerot & Hasselbladh 2013) och en ökad upplevelse av otillräcklighet (Arbetskyddsstyrelsen 2000). Personalens egen hälsa påverkades också negativt under denna förändringsprocess vilket yttrade sig i högre sjuktal och mer frekvent rapporterad ohälsa (Grassi & Magnani 2000; Fridner, Belkic, Minucci m.fl. 2009, 2011). Tidigare analyser av arbetsvillkoren inom vården har konstaterat att de anställdas hälsa och välbefinnande bör ges större vikt (Hansen 2014), inte minst för att säkerställa en god vårdkvalitet (Williamsson 2007; Hansen 2014). När det gäller hanteringen av coronapandemin har WHO speciellt uppmärksammat personalen inom vård och omsorg som en särskilt central grupp att skydda (WHO 2020).

Syftet med föreliggande studie är att analysera tid och temporalitet i narrativt meningsskapande och hur detta kan hjälpa oss att förstå den akut uppkomna arbetsituationen inom vård och omsorg under coronapandemin.

Teoretiska utgångspunkter

För att analysera arbetsvillkoren under den första tiden av coronapandemin tar vi avstamp i teorier om meningsskapande i organisationer (Weick 1995) och den förståelse av berättelser som uttryck för meningsskapande som görs inom narrativ organisationsforskning (Czarniawska 1997). Meningsskapande definieras av Weick med kollegor som den tolkningsprocess som uppstår i mötet med en situation som inte kan förstås och förklaras direkt (Weick 1995; Weick, Sutcliffe & Obstfeld 2005). Liksom för andra teoretiska begrepp som används inom ett flertal vetenskapliga discipliner skiljer sig också tolkningarna av detta begrepp. Det finns exempel där begreppet innebär reduceras till den enskilda individens kognitiva förmåga (Starbuck & Millikien 1988; Klein, Moon & Hoffman 2006) medan man inom sociologin oftast framhåller de sociala aspekterna av begreppet och vanligen definierar meningsskapande som ett socialt konstruerat fenomen (Weick 1995; Maitlis 2005; Wall 2010). Här lyfts den ömsesidiga relationen fram mellan individen och organisationen och organisationens förmåga att hantera oväntade händelser förstås som ett uttryck för hur mening skapas hos de individer som bygger upp organisationen (Sandberg & Tsoukas 2014). Vi ansluter till detta perspektiv, där relationen mellan individen och dess omgivning står i fokus. Utifrån detta perspektiv är det också möjligt att knyta meningsskapande till organisationsförändringar, då organisationen förstås som en serie händelser och där nästa steg i processen ständigt karaktäriseras av att innehålla element av osäkerhet (Weick, Sutcliffe & Obstfeld 2005).

Weick menar att något som är nödvändigt för meningsskapande ”is a good story” (Weick 1995:60–61 i Czarniawska 2005:272) vilket knyter detta perspektiv till narrativ teori. Narrativ kunskap utgår från att vi skapar mening av våra upplevelser och erfarenheter genom sammanvävda, och i en viss följd ordnade, beskrivningar eller

berättelser (Polkinghorne 1988; Weick 1995 i Cunliffe, Luhmann & Boje 2004:263). För att förmedla en förståelse av komplexa samhälleliga mönster av social interaktion använder sig människor av berättelser som samlar erfarenheter (Bruner 1991; Currie & Brown 2003:564). Det är genom narrativ vi människor skapar mening och det är genom berättelser våra erfarenheter görs meningsfulla (Polkinghorne 1988:1; Brown, Stacey & Nandhakumar 2008:1039). Narrativt meningsskapande kan då beskrivas som den tolkningsprocess och produktion av mening genom vilken människor reflekterar och tolkar olika fenomen genom berättelser (Leiter 1980; Currie & Brown 2003:564). Människor använder sig av meningsskapande narrativ för att organisera sin förståelse av verkligheten (Wilkins & Thompson 1991:20). En utgångspunkt när människors meningsskapande vid förändringar i organisationer analyseras är därför att man bör studera det som narrativ om och i förändring (Pedersen 2009:391). De upplevelser och erfarenheter av en situation som framkommer i sådana narrativ kan förstås både utifrån berättelsernas innehåll och hur de framställs. MacIntyre (1981 i Ewick & Silbey 1995:198) visar hur den narrativa framställningen relaterar såväl till sensmoral som till hur berättelsen organiseras i relation till tid. Detta knyter det narrativa meningsskapandet till tid och temporalitet genom hur berättelser relateras till tidsförlopp och organiseras utifrån en viss tidsordning.

Hur vi konstruerar och skapar förståelse kring våra erfarenheter och oss själva, i relation till andra och i och genom tid kan beskrivas som narrativ temporalitet (Cunliffe, Luhmann & Boje 2004:281). Tid, som teoretiskt begrepp, öppnar också upp för andra förståelser av tid i meningsskapande narrativ än de rent kronologiska (Pedersen 2009:390). Cunliffe, Luhmann och Boje (2004:269) menar att vi skapar mening kring det som händer nu genom att knyta an till erfarenheter såväl som till vad vi tror om framtiden. När vi reflekterar över tidigare händelser påverkas våra tolkningar både av det som sker i nuet och vad vi tror om framtiden (Cunliffe, Luhmann & Boje 2004:274). Utifrån Ricoeur (1984) menar Cunliffe, Luhmann och Boje (2004:269) att dåtiden inte längre existerar i sig självt, eftersom vi tolkar den genom våra upplevelser av det som händer nu. På motsvarande sätt existerar framtiden bara som förväntan och tillfället "nu" ska ses som en övergång från dåtid till nutid. Med andra ord använder vi både erfarenheter och upplevelser i nutid och dåtid för att förstå det som händer nu och vad som hände då, och för att förutse vad som kan ske i framtiden (Cunliffe, Luhmann & Boje 2004:269). Dessa teoretiska perspektiv på tid gör det möjligt att analysera hur narrativ om förändringar kan förstås utifrån olika sätt att relatera till tid och till hur berättelser ordnas tidsmässigt kring ett specifikt händelseförlopp (Pedersen 2009:390).

Tid har också en central plats i teorier om meningsskapande. Weicks perspektiv (Weick 1995; Weick, Sutcliffe & Obstfeld 2005) bygger på att människors förutsättningar att skapa mening ramas in av tidigare erfarenheter (Starbuck & Milliken 1988). För att skapa förutsättningar att analysera betydelsen av en mer utsträckt tid för narrativt meningsskapande väljer vi här att utgå från Petranker (2005) som menar att tidigare narrativ organisationsteori (Czarniawska 1997) och teori om meningsskapande i organisationer (Weick 1995) i alltför hög grad låst sig fast vid betydelsen av tidigare erfarenheter vid tolkningar av de situationer som uppstår. Petranker (2005:242) pekar

på betydelsen av att föreställningar om framtiden måste inkluderas vid tolkningen av det som händer nu. Specifikt i relation till meningsskapande har det betonats att det är viktigt att inkludera såväl tidigare erfarenheter som tolkningar av nuet och de idéer man har om framtiden när skapandet av mening studeras (Gioia 2006; Ybema 2010; Corley & Gioia 2011; Brown, Colville & Pye 2015).

Utifrån vår förståelse av narrativt meningsskapande lyfter vi i artikelns analys särskilt fram betydelsen av hur tid används och ordnas, samtidigt som vi betonar att narrativ kunskap skapas i specifika situationer, sammanhang och omständigheter (Cunliffe, Luhmann & Boje 2004:273). Konkret innebär det att vår analys av narrativt meningsskapande i berättelser om vårdens och omsorgens arbetsvillkor under den första tiden av coronapandemin fokuserar på betydelsen av hur tid används som ett stöd för att skapa mening i den akut uppkomna situationen. Detta görs med utgångspunkt i teorier om hur meningsskapande sker under större organisationsförändringar (Weick 1995) och hur det detta meningsskapande kan analyseras med hjälp av narrativ (Czarniawska 1997). Genom att i analysen knyta tolkningar av narrativ till teorier om tid (Cunliffe, Luhmann & Boje 2004; Pedersen 2009) analyseras hur berättelser om arbetsvillkor relaterar till tiden före, under och efter coronapandemin.

Metod

Datainsamling

Studien baseras på intervjuer med vårdpersonal som genomfördes under de första veckorna av coronapandemin. Intervjuerna gjordes i ett specifikt och akut sammanhang, nämligen den allra första tiden av coronapandemin. Datainsamlingen genomfördes av Erika Wall inom hennes ordinarie tjänst och artikeln har skrivits inom ramen för ett forskningsprojekt finansierat av AFA Försäkring med titeln ”Vårdpersonalens coronavardag” (Wall 2020b).

Under perioden 16 mars till 5 maj 2020 genomfördes intervjuer med 33 personer yrkesverksamma inom vård- och omsorgssektorn i Sverige: 12 undersköterskor, 13 sjuksköterskor, 7 läkare samt 1 person med annat yrke inom vården. Materialet inkluderar personer från hela vård- och omsorgssektorn och innehåller därmed erfarenheter från arbete inom verksamheter som regleras av hälso- och sjukvårdslagen såväl som socialtjänstlagen. Berättelserna handlar om arbete inom akutsjukvård (8 personer), sjukhusvård (8 personer), olika slags boenden inom vård- och omsorgssektorn (äldreboenden, demensboenden, LSS-boenden etc.) (10 personer) och annan verksamhet inom vård och omsorg (7 personer). Materialet inkluderar erfarenheter från akut- och intensivvård med covid-19-infekterade patienter och intervjuer med personer som arbetat i miljöer med och utan misstänkt smitta. Ingen intervjuperson framstod som opåverkad av hanteringen för minskad smittspridning av coronaviruset. Majoriteten av intervjuerna genomfördes med vårdpersonal från Stockholmsområdet, där man vid denna tid hade flest personer med bekräftad covid-19-infektion i Sverige. Då rekryteringen av deltagare inte avgränsades till någon specifik region innehåller dock materialet berättelser

telser från alla delar av landet samt från verksamheter inom storstadsområden, städer, större och mindre samhällen samt i något fall mindre samhällen. Av etiska skäl ställdes inga personliga frågor vid intervjuerna men majoriteten av deltagarna uppfattades vara kvinnor och de flesta föreföll vara i medelåldern.

Rekryteringen av intervjupersoner skedde genom annonsering i sociala medier och genom information i tidskrifter som vänder sig till vårdpersonal (*Vårdfokus*, *Äldre i centrum* etc.). Via en rekryteringssida på Mittuniversitetets hemsida gavs information om datainsamlingen (utformad i enlighet med Vetenskapsrådets riktlinjer för forskningspersonsinformation, Vetenskapsrådet 2017) och intresserade kunde anmäla samtycke till deltagande och hantering av data i enlighet med GDPR. Intervjupersonerna deltog i studien inom ramen för sin profession och tillfrågades enbart om arbetet under de första veckorna av coronapandemin. Inga frågor ställdes som kan användas för att spåra vilken specifik arbetsplats som avses, om patienter/boenden eller av privat karaktär. Utifrån detta har bedömningen gjorts att studien inte lyder under lagen för etikprövning.

Intervjuerna genomfördes alla av en och samma forskare (Wall). I enlighet med de riktlinjer om att hålla avstånd från varandra som var gällande vid denna tid genomfördes samtliga intervjuerna via telefon. Till stöd för datainsamlingen användes en intervjuguide utifrån vilken intervjupersonerna ombads att återberätta sin senaste arbetsdag i detalj. Dessutom ställdes ett antal frågor med syfte att ge material om på vilka sätt smittspridningen av coronaviruset hade påverkat arbetet samt frågor om vad man ansåg att arbetsgivare respektive myndigheter och beslutsfattare behövde veta om arbetsvillkoren för vårdpersonal under den första tiden av coronapandemin. Alla intervjuer utom en spelades in, efter att deltagarna muntligen gett sitt uttryckliga samtycke. Intervjuerna transkriberades ordagrant.

Analysmetod

Det material som ligger till grund för analysen i denna artikel är avgränsat till de transkriberade svaren på den sista frågan i intervjuerna, där deltagarna ombads ge uttryck för vad de menade att myndigheter och beslutsfattare behövde veta om arbetsvillkoren inom vården för att bättre kunna ge stöd under coronapandemin ("Vad behöver myndigheter och beslutsfattare veta om din arbetssituation för att bättre kunna ge stöd under denna situation?"). En deskriptiv innehållsanalys av denna del av materialet har tidigare publicerats (Wall 2020a). Genom att här fokusera på betydelsen av hur tid används och ordnas i individers narrativa meningsskapande bidrar föreliggande artikel med en fördjupad analys av materialet.

Utgångspunkten för föreliggande analys är att utsagorna kan förstås som enskilda narrativ som speglar vårdpersonalens upplevelsevärld (Johansson 2005; Holley & Colyar 2009; McAlpine 2016). Dessa enskilda berättelser känns igen av att de har en början, en mitt och ett slut och ofta sammanfattar ett huvudbudskap. Denna avslutning, eller "poängen med berättelsen" (Czarniawska 1997), kan förstås som ett uttryck för vad berättaren *gör* med berättelsen (Labov & Franshel 1977). I det material som analyseras här skapar själva intervjufrågan en förväntan om ett budskap som

riktas till en tänkt motpart, eftersom intervjupersonerna uppmanas att delge sin syn på vad myndigheter och beslutsfattare behöver veta om arbetssituationen just nu. Svaret på en sådan fråga uppmanar till en kort berättelse med en avslutande poäng vilket bidrar till utsagornas narrativa karaktär. Genom att fokusera på berättelserna och berättandet är det möjligt att analysera hur uppfattningar konstrueras och kommuniceras (Johansson 2005). Den narrativa analysen med sitt fokus på berättelsens delar ger också möjlighet att nå kunskap om tid och hur tid används och ordnas i ett narrativ. Som Hydén (1997) uttrycker det:

tiden eller den temporala dimensionen är central för vår uppfattning om vad en berättelse är och vad som händer i en berättelse. Vi placerar händelser på en tidsaxel, och ordningen på denna tidsaxel är avgörande för tolkningen av händelsernas innebörd. (Hydén 1997:22, kursivering i original).

För att fånga narrativt meningsskapande i relation till tid vad gäller arbetsvillkor inom vården under den första tiden av coronapandemin görs här en narrativ analys utifrån vilken narrativa vinjetter skapas och presenteras. Skapandet av vinjetter innebär att forskaren intar den aktiva positionen som berättare (jämför med Smith 2016). Narrativa utsagor från olika personer med varierande erfarenheter knyts samman till gemensamma berättelser (Ekengren, Stambulova, Johnson m.fl. 2020:4), så kallade vinjetter (Hings, Wagstaff, Anderson m.fl. 2018) som ett sätt att undersöka människors uppfattningar och meningsskapande kring specifika situationer (Barter & Renold 1999). Att som forskare skapa vinjetter, alltså kompakta berättelser som återger deltagarnas erfarenheter, utgör således en central del av analysprocessen (Spalding & Phillips 2007; Schinke, Blodgett, McGannon m.fl. 2016; Hings, Wagstaff, Anderson m.fl. 2018).

Skapandet av vinjetter inleds här med att vi utformar ett empiriskt grundmaterial (jämför med Schinke, Blodgett, McGannon m.fl. 2016; Hings, Wagstaff, Anderson m.fl. 2018). Först markerar vi uttryck för *tid* i hela det empiriska materialet. Därefter undersöks hur *poängen i berättelsen* (jämför med Czarniawska 1997) i varje enskilt narrativ relateras till markerade utsagor om tid och hur tid används och ordnas, samt vilka mönster i materialet detta ger upphov till. En ytterligare fördjupning görs därefter genom att analysera vilka perspektiv på *narrativt meningsskapande* av arbetsvillkor som framträder när det tidssorterade materialet undersöks i fråga om gemensamma berättelser. I denna process ställer vi oss frågor vilka enligt Holley och Colyar (2009) är väsentliga när narrativ ska återges i reducerad form: Vilken är den huvudsakliga handlingen? Hur hänger berättelser om händelseförlopp och förståelse ihop? I denna analysprocess skapas de första utkastet till vinjetter baserat på allt det empiriska material som kodats utifrån poängen i berättelsen i relation till hur tid används och ordnas. Ingen del av materialet väljs bort. Citat från respektive intervju hålls samman och knyts till endast en specifik vinjett. Dessa utkast presenteras som fullständiga citat klippta ur intervjuerna (Ely, Vinz, Downing m.fl. 1997). Genom diskussioner om relevans och jämförelser mellan de vinjetter som skapats justeras och förfinas innehållet. När

båda författare är överens om innehållet i respektive vinjett och vad detta säger om meningsskapande i den specifika situationen genomförs den sista bearbetningen, där innehållet i vinjetterna reduceras för att visualisera de gemensamma berättelserna. I detta sista steg justeras också språket i vinjetterna genom att citat kortas av och att småord mellan vissa satser läggs till för att få ett bättre flyt (jämför med Hings, Wagstaff, Anderson m.fl. 2018). Dessa slutliga vinjetter ger uttryck för *gemensamma berättelser* i förenklad form och består av avkortade citat hämtade från intervjuerna (jämför med Spalding & Phillips 2007; Churchman & King 2009; McAlpine 2016; Schinke, Blodgett, McGannon m.fl. 2016; Hings, Wagstaff, Anderson m.fl. 2018).

Resultat och analys

Olika perspektiv på användningen av tid i berättelser om arbetssituationen just nu
I föreliggande analys fördjupas förståelsen av narrativt meningsskapande genom fokus på *hur* intervjupersoner inom vård och omsorg förmedlar berättelser om arbetssituationen under den första tiden av coronapandemin i relation till hur tid används och ordnas. Analysen visar att *olika perspektiv på tid* används som stöd för argumentationen i deltagarnas utsagor. Ett mönster framkom där Dåtid, Nutid och Framtid på olika sätt lade grund för poänger om Nutid respektive Framtid. Tillsammans synliggör dessa mönster narrativt meningsskapande i relation till tid. Det första perspektivet, som presenteras nedan, betonar det specifika i situationen medan det andra perspektivet relaterar till arbetssituationen under coronapandemin som en del av ett i tid utsträckt sammanhang. Dessa båda gemensamma berättelser baseras på de citat som ingått i analysen och presenteras som vinjetter nedan. Efter denna inledande visualisering av de centrala tidsperspektiv som framkommit, som grund för narrativt meningsskapande av arbetsvillkor inom vård och omsorg under den första tiden av coronapandemin, följer en fördjupad analys.

Situationen just nu förstås som specifik

Vinjett I

Det är på IVA det händer, det är häftig vård och där är man avancerad. Men då tänker jag på äldreboendena som har hamnat i skymundan. Det är där vi har våra allra sköraste. Alltså, att många säger så här att liksom sjukvården är fronten. Men på något sätt känner jag: Nej, det är sista försvaret. Det praktiska arbetet som händer inom vården – det skulle jag vilja att myndigheterna vet hur det ser ut. Att de har varit närvarande på golvet. Det här att faktiskt veta hur det ser ut, hur en arbetsdag ser ut. Ja, och att de får reda på att vi inte är testade och att vi inte har tillräckligt med skyddsutrustning. Nu testar man ingen sjukvårdspersonal, så man har ingen aning om hur många i sjukvården som faktiskt har blivit sjuka i corona. Jag tycker också att det måste bli hårdare restriktioner nu i dessa tider. Jag skulle vilja se mycket striktare åtgärder från myndigheternas sida, för att jag

upplever det som att folk tror att det här är över. Problemet för oss blir längre fram. Okej, det här håller på april, maj ut. Och när tänker resten av sjukvården komma i gång med allt annat igen?

Denna första vinjett visar hur det narrativa meningsskapandet av arbetssituationen är knuten till den akuta fasen av coronapandemin, *just nu*. Vinjetten synliggör hur man ser på förutsättningarna *framåt*, både utifrån hur situationen upplevs just nu och vad man tänker om en framtid specifikt relaterad till den akuta situationen. I vinjetten framträder en bild av hur arbetsvillkoren under pågående pandemi förstås i termer av akut anpassning till den rådande situationen (Nutid), där budskapet handlar om att myndigheter, beslutsfattare och samhället behöver sätta sig in i hur situationen ser ut i praktiken och ge stöd genom att bidra till att spridningen av viruset begränsas. Det narrativa meningsskapandet av den akuta situationen relateras till en tänkt framtid. En oro över förutsättningarna att hantera situationen över tid framträder, liksom idéer om hur en bättre beredskap för liknande akuta situationer kan skapas. Detta görs genom att påpeka att problemen kommer längre fram och att den akuta situationen med coronapandemin kommer att få efterverkningar för vården senare (Framtid). Dessa mönster, vad gäller tid som grund för poängen i berättelsen, kan beskrivas enligt följande:

Nutid som grund för poäng om **Nutid**

Nutid som grund för poäng om **Framtid**

Framtid som grund för poäng om **Framtid**

Situationen just nu förstås som del av en långvarig process

Vinjett II

Problemet i dag är ju att vi har en hälso- och sjukvård som har monterats ner under lång tid. Vi har under många år jobbat med en kapacitet som inte motsvarar det behov som finns. Man har ju nedmonterat beredskapen. Det här har vi allihop påtalat i ett decennium. Människor höll på att gå under i tio års tid innan den här puckeln. Själva belastningen: Vi har ju köer, vi har långa köer. Om folk ska orka både nu och framåt så behöver samtalen redan nu äga rum om hur man ska organisera vården framåt. Ja, kan man sjösätta 300 miljarder varannan dag i stödpaket, ja, då borde man kunna se till att ha en rimlig vård i vårt dagliga samhälle, innan och efter en sån här situation. Vi gör ett fantastiskt jobb och jag tror att det är nu när den här pandemin har kört i gång, att de förstår att vårdpersonalen behövs. Jag hoppas att man i framtiden har en beredskap för att möta såna här extraordinära situationer, för det har vi inte i dag. Men det inverkar ju på hela sjukvården, även om man inte är direkt drabbad av corona. Ja, jag tror att det kommer bli stor skillnad i hur vi ser på sjukvården. Jag hoppas att det blir annorlunda och att det värdesätts mer.

Den andra vinjetten beskriver ett narrativt meningsskapande där den akuta situationen förstås som del av en långvarig process. Tidsperspektivet som används som grund för huvudbudskapen i vinjett II är utsträckt – såväl *tidigare* erfarenheter som reflektioner om en *framtid*, som inte är specifikt knuten till den specifika situationen, inkluderas i det narrativa meningsskapandet om den situation som pågår *just nu*. I vinjetten visas hur det narrativa meningsskapandet för arbetsvillkor just nu (Nutid) förmedlas som en konsekvens av en längre tids nedskärningar av resurser inom vård- och omsorgssektorn (Dåtid) och man hoppas att coronapandemin (Nutid) ska innebära att myndigheter och beslutsfattare förstår att en förändring krävs. En sådan förändring tolkas som en förbättringsmöjlighet såväl vad gäller arbetsvillkor som beredskap i händelse av att en ny situation längre fram i tiden skulle kräva likaledes omfattande insatser (Framtid). Hur tid används till stöd för de poänger i berättelsen som knutits till denna vinjett kan beskrivas så här:

Dåtid som grund för poäng om **Framtid**

Dåtid och **Nutid** som grund för poäng om **Nutid**

Dåtid och **Nutid** som grund för poäng om **Framtid**

Tid för förändring

Vad vi har här är två vinjetter, vilka skiljer sig åt i hur poängen i berättelsen förmedlas i relation till tid. De vinjetter som skapats skiljer sig alltså åt i hur det narrativa meningsskapandet knyts och ordnas i relation till tid för att framföra poängerna i berättelserna. Samtidigt ger vinjetterna i huvudsak en gemensam bild av arbetsvillkoren inom vården. I centrum för de tolkningar som görs i båda vinjetterna finns gemensamma mönster vilka ger uttryck för upplevda brister i resurstilldelning och organiseringen av vård- och omsorgssektorn samt ett likartat budskap om att arbetsvillkor inom vård och omsorg behöver förbättras i framtiden. Detta innebär att de båda vinjetterna bygger upp en övergripande gemensam berättelse med budskapet att det är *tid för förändring*.

Tid och temporalitet i narrativ om arbetsvillkor inom vården

De båda vinjetter som utgör analysens resultat bygger tillsammans upp en berättelse om behov av generella förbättringar av arbetsvillkor och beredskap inför framtiden, men skiljer sig åt i fråga om huruvida dessa förbättringar ramas in av den aktuella situationen *just nu* eller beskrivs som en förståelse av *det som varit* i relation till det som *är*. Analysen visar att arbetsvillkoren under den första akuta fasen av coronapandemin ges mening som ett uttryck för, å ena sidan, något specifikt och tidsbundet (Vinjett I) och, å andra sidan, en långvarig process (Vinjett II). I vinjetten som ger uttryck för hur mening skapas genom att knyta an till det specifika i situationen fokuseras nuet och framtiden (utan att knyta an till den tid som varit). I vinjetten som visar hur mening skapas av situationen som en del av en långvarig process förmedlas däremot poängen i berättelsen genom att knytas till ett (i tid) utsträckt perspektiv som innefattar dåtid, nutid och framtid. Skillnaden i vinjetterna består således i hur tid används och ordnas i berättelserna.

Det blir tydligt utifrån den analys som gjorts att *framtid* utgör en del av meningsskapandet i de båda vinjetterna. Både det narrativa meningsskapande som knyts till den specifikt tidsbundna situationen, beskriven i Vinjett I, och det som knyts till den långvariga processen, visualiserad i Vinjett II, relateras till idéer om framtiden. Denna analys synlig- och tydliggör hur det narrativa meningsskapandet inte begränsas till nuet, utan knyter an såväl bakåt som framåt i tid. I de berättelser som analyserats används erfarenheter i nutid och dåtid för att förstå det som händer nu, samtidigt som de öppnar för tolkningar vad gäller att förutse framtiden jämför med (Cunliffe, Luhmann och Boje 2004:269). Den gemensamma förståelse som framkommer, att det är tid för förändring, inkluderar alltså behov av *framtida* förbättrade arbetsvillkor inom vård och omsorg och begränsas inte till den i intervjuerna ställda frågan om behov av stöd under den pågående coronapandemin.

Det är intressant att se hur framtida förbättringar vad gäller resurser och organisering lyfts fram i de tolkningar som görs av arbetsvillkoren under de första veckorna av coronapandemin, oavsett tidsperspektiv i de narrativa som analyserats. Vilken framtid som avses skiljer sig dock åt. I vinjett I är tidsperspektivet kortare och det är en framtid relaterad till hanteringen av coronapandemin som lyfts fram. I vinjett II, som illustrerar det mer utsträckta tidsperspektivet, knyts tankar om framtiden inte bara till den situation som följer direkt av coronapandemin utan också till en framtid bortom coronapandemin. Intervjupersonerna konstruerar alltså sina berättelser utifrån de tankar de har om framtiden (jämför med Petranker 2005), i det här fallet önskemål om förbättrade villkor inom vård- och omsorgssektorn. I de båda vinjetterna skapas på detta sätt en förståelse av, och med hjälp av, den framtid som önskas. En framtida förändring av vård- och omsorgssektorn relateras på så vis till såväl förbättrade arbetsvillkor som stärkt beredskap. Det blir tydligt i båda vinjetterna att intentioner som gäller framtiden (Petranker 2005), det vill säga det framåtsyftande meningsskapandet, är viktiga för sätta ramarna för hur den aktuella situationen kan förstås. Värt att notera är att den första vinjetten *inte* inkluderar det retrospektiva i tolkningen av situationen. Detta skiljer sig från hur meningsskapande vanligen diskuteras (jämför med Weick 1995). Här handlar det således om ett narrativt meningsskapande där framtiden utgör en viktig del av förståelsen i och av situationen just nu, vilket går bortom en förståelse av meningsskapande som fokuserar på ett retrospektivt begripliggörande av en situation (Mackay 2009; Sandberg & Tsoukas 2014; Brown, Colville & Pye 2015).

Diskussion

Genom att analysera narrativt meningsskapande av en aktuell situation, det vill säga arbetsvillkoren under den första tiden av coronapandemin, med utgångspunkt i hur narrativ skapas i relation till tid, har vi kunnat lösgöra oss från den specifika och tydligt tidsbundna situationen. Teorier om narrativ, med särskilt avseende på hur den meningsskapande processen knyts till och ordnas i relation till tid (Cunliffe, Luhmann & Boje 2004; Pedersen 2009), användes som grund för analysen vilket gjorde det möjligt att förstå den akuta situationen (just nu) i relation till tidigare erfarenheter

och tankar om arbetsvillkor i ett senare skede, efter pandemin. Det vi här har visat är att de två vinjetter som skapats både berättar om den specifika situationen under den första tiden av coronapandemin och om någonting annat, *någonting mer* – de ifrågasätter själva organiseringen av vård och omsorg. Den narrativa förståelsen och analysen som fokuserade på hur tid används i berättelserna, i relation till den fråga intervjupersonerna fick, skapade en öppning för att förstå coronapandemin som en händelse som uppmärksammar någonting mer än arbetssituationen just nu, nämligen en kritik av arbetsvillkor inom vården över tid på en övergripande och generell nivå. Denna slutsats är något som har lyfts fram tidigare då det har betonats att arbetsvillkor inom vård och omsorg behöver vara hållbara över tid och inte kan reduceras till den specifika situation och de utmaningar som är specifikt kopplade till coronapandemin (Rieckert, Schuit, Blejenberg m.fl. 2021).

Precis som i många andra studier av hur människor förhåller sig till förändringar inom organisationer har vi fokuserat på hur mening skapas kring en nyuppkommen situation som karaktäriseras av osäkerhet (jämför med Weick 1995). Utöver det bidrag analysen gett i fråga om narrativt meningsskapande inom organisationer, i relation till hur tid ordnas och används, bidrar analysen också till en förståelse av hur arbetsvillkoren inom vården under denna tid beskrevs av intervjupersonerna. Innehållet i de utsagor som analyserats i denna artikel, vilka tidigare analyserats tematiskt (Wall 2020a), synliggör att organisatoriska förändringar för att hantera pandemin i dess akuta fas utmanar förutsättningarna för arbete inom vård och omsorg. Detta känns igen från tidigare studier som visat att arbete inom denna sektor genomgått snabba förändringar – vad gäller belastning, uppgifter och arbetets förutsättningar – vid tidigare situationer med global smittspridning (se t.ex. Maunder, Leszcz, Savage m.fl. 2008). Att deltagarnas berättelser i vår studie visar att generella arbetsvillkor är centrala vid akut krishantering, såsom under pandemins inledande skede, känns också igen från tidigare studier som betonat att till exempel god bemanning och tillräckliga resurser krävs för att stärka vård- och omsorgssektorns förmåga till god vårdkvalitet också i svåra situationer (Williamsson 2007; Hansen 2014; Rieckert, Schuit, Blejenberg m.fl. 2021).

Vår analys, som knyter deltagarnas berättelser till den specifika och akuta situationen i sig såväl som till generella arbetsvillkor inom vården, visar hur narrativt kopplade till arbetsvillkor under organisationsförändringar kan förstås i relation till ett vidare sammanhang än till en avgränsad händelse. Vi bidrar därmed inte bara med empiriskt grundad kunskap om arbetsvillkor inom vården vid global smittspridning, utan framför allt en fördjupad förståelse av hur narrativt meningsskapande av en akut situation kan relateras till olika förståelser av tid (jämför med Pedersen 2009:390). Mot denna bakgrund ser vi det som problematiskt att coronapandemin i samhällsdiskussionen och forskningen behandlas som något specifikt och av särskilt intresse *just nu*. Att enbart fokusera på det unika i den akuta situationen kan göra att man missar att den är en del av, och ett uttryck för, en långvarig process som är än mer central för att förstå den specifika situationens villkor.

Referenser

- Arbetskyddsstyrelsen. (2000) *Stress och belastning i vård och omsorg. Verksgemensamt tillsynsprojekt 1998 och 1999*. Rapport nr 2000:8. Solna: Arbetskyddsstyrelsen.
- Barter, C. & E. Renold (1999) "The use of vignettes in qualitative research", *Social research update* 25 (9):1–4.
- Bejerot, E. & H. Hasselbladh (2013) "Forms of intervention in public sector organizations. Generic traits in public sector reforms", *Organization studies* 34 (9):1357–1380. <https://doi.org/10.1177/0170840613477639>
- Brown, A.D., I. Colville & A. Pye (2015) "Making sense of sensemaking in organization studies", *Organization studies* 36 (2):265–277. <https://doi.org/10.1177/0170840614559259>
- Brown, A.D., P. Stacey & J. Nandhakumar (2008) "Making sense of sensemaking narratives", *Human relations* 61 (8):1035–1062. <https://doi.org/10.1177/0018726708094858>
- Bruner, J. (1991) "The narrative construction of reality", *Critical inquiry* 18 (1):1–21. <https://doi.org/10.1086/448619>
- Bäck, H. & A. Gröjer (1994) *Stockholmsmodellen och vårdens effektivitet*. Rapport nr. 1994:50. Stockholm: Stockholms universitet, Institutet för kommunal ekonomi.
- Chan, A.O.M. & C.Y. Huak (2004) "Psychological impact of the 2003 severe acute respiratory syndrome outbreak on health care workers in a medium size regional General Hospital in Singapore", *Occupational medicine* 54 (3):190–196. <https://doi.org/10.1093/occmed/kqh027>
- Chan, S.S.C., G.M. Leung, A.F.Y. Tiwari, F. Salili, S.S.K. Leung, D.C.N. Wong, A.S.F. Wong, A.S.F. Lai & T. Hing Lam (2005) "The impact of work-related risk on nurses during the SARS outbreak in Hong Kong", *Family and community health* 28 (3):274–287. <https://doi.org/10.1097/00003727-200507000-00008>
- Churchman, D. & S. King (2009) "Academic practice in transition. Hidden stories of academic identities", *Teaching in higher education* 14 (5):507–516. <https://doi.org/10.1080/13562510903186675>
- Corley, K.G. & D.A. Gioia (2011) "Building theory about theory building. What constitutes a theoretical contribution?", *Academy of management review* 36 (1):12–32. <https://doi.org/10.5465/amr.2009.0486>
- Cunliffe, A.L., J.T. Luhmann, & D.M. Boje (2004) "Narrative temporality. Implications for organizational research", *Organization studies* 25 (2):261–286. <https://doi.org/10.1177/0170840604040038>
- Currie, G. & A.D. Brown (2003) "A narratological approach to understanding processes of organizing in a UK hospital", *Human relations* 56 (5):563–586. <https://doi.org/10.1177/0018726703056005003>
- Czarniawska, B. (1997) *Narrating the organization. Dramas of institutional identity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Czarniawska, B. (2005) "Karl Weick. Concepts, style and reflection", *The Sociological Review* 53 (1):267–278. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954X.2005.00554.x>
- Ekgren, J., N.B. Stambulova, U. Johnson, I.-M. Carlsson & T.V.R. Ryba (2020)

- ”Composite vignettes of Swedish male and female professional handball players’ career paths”, *Sport in society* 23 (4):595–612. <https://doi.org/10.1080/17430437.2019.1599201>
- Ely, M., R. Vinz, M. Downing & M. Anzul (1997) *On writing qualitative research. Living by words*. London: Falmer press.
- Ewick, P. & S.S. Silbey (1995) ”Subversive stories and hegemonic tales. Toward a sociology of narrative”, *Law & society review* 29 (2):197–226. <https://doi.org/10.2307/3054010>
- Fridner, A., K. Belkic, M. Marini, D. Minucci, L. Pavan, & K. Schenck-Gustafsson (2009) ”Survey on recent suicidal ideation among female university hospital physicians in Sweden and Italy (the HOUPE study). Associations with work stressors”, *Gender medicine* 6 (1):314–328. <https://doi.org/10.1016/j.genm.2009.04.006>
- Fridner, A., K. Belkic, D. Minucci, M. Marini, G. Putoto, P. Simonato, & K. Schenck-Gustafsson (2011) ”Work environment and recent suicidal thoughts among male university hospital physicians in Europe (HOUPE) study”, *Gender medicine* 8 (4):269–279. <https://doi.org/10.1016/j.genm.2011.05.009>
- Gioia, D.A. (2006) ”On Weick. An appreciation”, *Organization studies* 27 (11):1709–1721. <https://doi.org/10.1177/017084060606068349>
- Grassi, L., & K. Magnani (2000) ”Psychiatric morbidity and burnout in the medical profession. An Italian study of general practitioners and hospital physicians”, *Psychotherapy and psychosomatics* 69 (6):329–334. <https://doi.org/10.1159/000012416>
- Hall, P. (2012) *Managementbyråkrati. Organisationspolitisk makt i svensk offentlig förvaltning*. Malmö: Liber.
- Hansen, N. (2014) *Arbetsvillkor i privat och offentlig sjukvård. Implikationer för personalens attityder och hälsa*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Hings, R.F., C.R.D. Wagstaff, V. Anderson, S. Gilmore, & R.C. Thelwell (2018) ”Professional challenges in elite sports medicine and science. Composite vignettes of practitioner emotional labor”, *Psychology of sports & exercise* 35:66–73. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2017.11.007>
- Holley, K. A. & J. Colyar (2009) ”Rethinking texts. Narrative and the construction of qualitative research”, *Educational researcher* 38 (9):680–686. <https://doi.org/10.3102/0013189x09351979>
- Hydén, L.-C. (1997) ”De otaliga berättelserna”, 9–29 i L.-C. Hydén & M. Hydén (red.) *Att studera berättelser. Samhällsvetenskapliga och medicinska perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Johansson, A. (2005) *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Khalid, I., T.J. Khalid, M.R. Qabajah, A.G. Barnard & I.A. Qushmaq (2016) ”Healthcare workers emotions, perceived stressors and coping strategies during a MERS-CoV outbreak”, *Clinical medicine & research* 14 (1):7–14. <https://doi.org/10.3121/cm.2016.1303>
- Klein, G., B. Moon & R. Hoffman (2006) ”Making sense of sensemaking. Alternative perspectives”, *IEEE intelligent systems* 21 (4):70–73. <https://doi.org/10.1109/MIS.2006.75>

- Koh, D., M.K. Lim, S.E. Chia, S.M. Ko, F. Qian, V. Ng, B.H. Tan, K.S. Wong, M.W. Chew, H.K. Tang, W. Ng, Z. Muttakin, S. Emmanuel, N.P. Fong, G. Koh, C.T. Kwa, K.B.-C. Tan & C. Fones (2005) "Risk perception and impact of severe acute respiratory syndrome (SARS) on work and personal lives of healthcare workers in Singapore", *Medical care* 43 (79):676–682. <https://doi.org/10.1097/01.mlr.0000167181.36730.cc>
- Labov, W. & D. Fanshel (1977) *Therapeutic discourse. Psychotherapy as a conversation*. New York: Academic Press.
- Lee, S.-H., Y.-Y. Juang, Y.-J. Su, H.-L. Lee, Y.-H. Lin & C.-C. Chao (2005) "Facing SARS. Psychological impacts on SARS team nurses and psychiatric services in a Taiwan General Hospital", *General hospital psychiatry* 27 (5):352–358. <https://doi.org/10.1016/j.genhosppsy.2005.04.007>
- Leiter, K.A. (1980) *A primer on ethnomethodology*. New York: Oxford University Press.
- MacIntyre, A. (1981) *After virtue*. South Bend: Notre Dame university press.
- MacKay, R.B. (2009) "Strategic foresight. Counterfactual and prospective sensemaking in enacted environments", 90–112 i L.A. Costanzo & R.B. MacKay (red.) *Handbook of research on strategy and foresight*. Cheltenham: Edward Elgar publishing. <https://doi.org/10.4337/9781848447271.00011>
- Maitlis, S. (2005) "The social processes of organizational sensemaking", *Academy of management journal* 48 (1):21–49. <https://doi.org/10.2307/20159639>
- Maunder, R. (2004) "The experience of the 2003 SARS outbreak as a traumatic stress among frontline healthcare workers in Toronto. Lessons learned", *Philosophical transactions of the royal society B* 359 (1447):1117–1125. <https://doi.org/10.1098/rstb.2004.1483>
- Maunder, R., J. Hunter, L. Vincent, J. Bennett, N. Peladeau, M. Leszcz, J. Sadavoy, L.M. Verhaeghe, R. Steinberg & T. Mazzulli (2003) "The immediate psychological and occupational impact of the 2003 SARS outbreak in a teaching hospital", *Canadian medical association journal* 168 (10):1245–1251.
- Maunder, R.G., M. Leszcz, D. Savage, M.A. Adam, N. Peadeau, D. Romano, M. Rose & R.B. Schulman (2008) "Applying the lessons of SARS to pandemic influenza", *Canadian journal of public health* 99:486–488. <https://doi.org/10.1007/BF03403782>
- McAlonan, G.M., A.M. Lee, V. Cheung, C. Cheung, K.W.T. Tsang, P.C. Sham, S.E. Chua & J.G.W.S. Wong (2007) "Immediate and sustained psychological impact of an emerging infectious disease outbreak on health care workers", *Canadian journal of psychiatry* 52 (4):241–247. <https://doi.org/10.1177/070674370705200406>
- McAlpine, L. (2016) "Why might you use narrative methodology? A story about narrative", *Easti haridusteaduste ajakiri* 4 (1):32–57. <https://doi.org/10.12697/eha.2016.4.1.02b>
- Målvqvist, I., C. Åborg & M. Forsman (2011) *Styrformer och arbetsförhållanden inom vård och omsorg. En kunskapsammanställning om new public management*. Rapport nr 2011:11. Stockholm: Karolinska institutet, Institutionen för folkhälsovetenskap.
- O'Boyle, C., C. Robertson & M. Secor-Turner (2006) "Public health emergencies.

- Nurses' recommendations for effective actions", *AAOHN journal* 54 (8):347–353. <https://doi.org/10.1177/216507990605400802>
- Pedersen, A.R. (2009) "Moving away from chronological time. Introducing the shadows of time and chronotopes as new understandings of 'narrative time'", *Organization* 16 (3):389–406. <https://doi.org/10.1177/1350508409102302>
- Petranker, J. (2005) "The when of knowing", *The journal of applied behavioral science* 41 (2):241–259. <https://doi.org/10.1177/0021886305274757>
- Polkinghorne, D.E. (1988) *Narrative knowing and the human sciences*. Albany: State University of New York.
- Ricoeur, P. (1984) *Time and narrative*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rieckert, A., E., Schuit, N. Bleijenberg, D. ten Cate, W. de Lange, J.M. de Man-van Ginkel, E. Mathijssen, L.C. Smit, D. Stalpers, L. Schoonhoven, J.D. Veldhuizen & J.C.A. Tappenburg (2021) "How can we build and maintain the resilience of our health care professionals during COVID-19? Recommendations based on a scoping review", *BMJ open* 11:e043718. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2020-043718>
- Sandberg, J. & H. Tsoukas (2014) "Making sense of the sensemaking perspective. Its constituents, limitations and opportunities for further development", *Journal of organizational behavior* 36 (S1):6–32. <https://doi.org/10.1002/job.1937>
- Schinke, R. J., A.T. Blodgett, K.R. McGannon & Y. Ge (2016) "Finding one's footing on foreign soil. A composite vignette of elite athlete acculturation", *Psychology of sport & exercise* 25:36–43. <https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2016.04.001>
- Smith, B. (2016) "Narrative analysis. How can it be done?", 260–273 i B. Smith & A. Sparkes (red.) *Routledge handbook of qualitative research in sport and exercise*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315762012-31>
- Son, J., A. Erno, D.G. Shea, E.E. Femia, S.H. Zarit & M.A. & P. Stephens (2007) "The caregiver stress process and health outcomes", *Journal of aging and health* 19 (6):871–887. <https://doi.org/10.1177/0898264307308568>
- Son, H., W.J. Lee, H.S. Kim, K.S. Lee & M. You (2019) "Hospital workers' psychological resilience after the 2015 Middle East respiratory syndrome outbreak", *Social behavior and personality* 47 (2):1–13. <https://doi.org/10.2224/sbp.7228>
- Spalding, N. & T. Phillips (2007) "Exploring the use of vignettes. From validity to trustworthiness", *Qualitative health research* 17 (7):954–962. <https://doi.org/10.1177/1049732307306187>
- Speroni, K.G., D. Seibert & R.K. Mallinson (2015a) "Nurses' perception on Ebola care in the United States", *The journal of nursing administration* 45 (11):544–550. <https://doi.org/10.1097/NNA.0000000000000261>
- Speroni, K.G., D. Seibert & R.K. Mallinson (2015b) "US nurses' perceptions regarding caring for suspected, probable, and confirmed Ebola virus disease patients", *The journal of nursing administration* 45 (10):477–484. <https://doi.org/10.1097/NNA.0000000000000238>
- Starbuck, W. & F. Milliken (1988) "Executive perceptual filters. What they notice and how they make sense", 35–66 i D. Hambrick (red.) *The executive effect. Concepts and methods for studying top management*. Greenwich: JAI.

- Tam, C., E. Pang, L. Lam & H. Chiu (2004) "Severe acute respiratory syndrome (SARS) in Hong Kong in 2003. Stress and psychological impact among front-line healthcare workers", *Psychological medicine* 34 (7):1197–1204. <https://doi.org/10.1017/S0033291704002247>
- Tolomiczenko, G.S., M. Kahan, M. Ricci, L. Strathern, C. Jeney, K. Patterson & L. Wilson (2005) "SARS. coping with the impact at a community hospital", *Journal of advanced nursing* 50 (1):101–110. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03366.x>
- Vetenskapsrådet. (2017) *God forskningsled.* Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Wall, E. (2010) *Risikförståelse. Teoretiska och empiriska perspektiv.* Östersund: Mittuniversitetet.
- Wall, E. (2020a) *Hellre en rimlig jobbsituation än applåder. Vårdpersonalens budskap om arbetsituationen under den första tiden av smittspridning av Coronaviruset i Sverige 2020.* Mittuniversitetet: Östersund.
- Wall, E. (2020b) "Vårdpersonalens coronavardag". Projektbeskrivning, diarienummer MIUN 2020/1393. Mittuniversitetet, Östersund.
- Weick, K. (1995) *Sensemaking in organizations.* Thousand Oaks: Sage.
- Weick, K. E., K.M. Sutcliffe & D. Obstfeld (2005). "Organizing and the process of sensemaking", *Organization science* 16 (4):409–421. <https://doi.org/10.1287/orsc.1050.0133>
- Wilkins, A. & M.P. Thompson (1991) "On getting the story crooked (and straight)", *Journal of organisational change management* 4 (3):18–26. <https://doi.org/10.1108/EUM0000000001194>
- Williamson, K.M. (2007) "Home health care nurses' perceptions of empowerment", *Journal of community health nursing* 24 (3):133–153. <https://doi.org/10.1080/07370010701429512>
- Wong, T.W., J.K.Y. Yau, C.L.W. Chan, R.S.Y. Kwong, S.M.Y. Ho, C.C. Lau, F.L. Lau & C.H. Lit (2005) "The psychological impact of severe acute respiratory syndrome outbreak on healthcare workers in emergency departments and how they cope", *European journal of emergency medicine* 12 (1):13–18. <https://doi.org/10.1097/00063110-200502000-00005>
- WHO (2020) *Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak, 18 March 2020.* Genève: Världshälsoorganisationen.
- Wu, P., Y. Fang, Z. Guan, B. Fan, J. Kong, Z. Yao, X. Liu, C.J. Fuller, E. Susser & C.W. Hoven (2009) "The psychological impact of the SARS epidemic on hospital employees in China. Exposure, risk perception, and altruistic acceptance of risk", *Canadian journal of psychiatry* 54 (5):302–311. <https://doi.org/10.1177/070674370905400504>
- Ybema, S. (2010) "Talk of change. Temporal contrasts and collective identities", *Organization studies* 31 (4):481–503. <https://doi.org/10.1177/0170840610372205>
- Öhrming, J., & M. Sverke (2001) *Bolagiseringen av S:t Görans sjukhus. En proaktiv organisering.* Lund: Studentlitteratur.

Författarpresentation

Erika Wall är docent i sociologi och universitetslektor i rehabiliteringsvetenskap vid Institutionen för hälsovetenskap, Mittuniversitetet. Hennes forskning fokuserar på arbetsliv, hälsa och rehabilitering. Just nu bedriver hon två projekt med hälsofrämjande perspektiv på risk och trygghet i arbetslivet. Det ena handlar om arbetsvillkor inom vården och det andra om unga vuxnas introduktion på arbetsmarknaden.

Jonny Bergman är filosofie doktor i sociologi och universitetslektor i sociologi vid Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap, Mittuniversitetet. Hans forskningsintressen rör framför allt hur privilegierade och normaliserade positioner och ageranden kan förstås och utmanas, bland annat med fokus på tid, temporalitet och motstånd inom ramen för arbetslivet.

Kontaktuppgifter

Erika Wall
Institutionen för hälsovetenskap
Mittuniversitetet, 831 25 Östersund
erika.wall@miun.se

Den sårbara gemenskapen

Kvinnojurer under covid-19-pandemin

The vulnerable community – Women’s shelters during the Covid-19-pandemic

When the Covid-19 pandemic reached Sweden, women’s shelters mobilized quickly because they knew what a lockdown of public life could mean for women and children who are living with threats and violence in their homes. In a short time, recommendations by the authorities to work at home, maintain social distancing, and avoid travelling resulted in decreased possibilities for mobility. This made it particularly difficult for abused and controlled women to make contacts with the authorities and women’s shelters. The purpose of this article is to understand how the relationship between abused women and the community can be understood in times of pandemic. This is done by applying a theoretical model of “the immunitary life”, to understand the relation between the individual and the community. The study consists of telephone interviews conducted in the spring of 2020 with staff at five different women’s shelters. A central result in the study is that abused women, during the pandemic, are at risk of being deprived of opportunities to create the relationships with the community that women’s shelters otherwise enables.

Keywords: risk, violence, biopolitics, immunitary life, vulnerability

Alltså för många som kommer hit i vanliga fall så är ju arbetsplats och skola en trygghet och ett andrum och så, och kan man inte gå dit då kan det bli riktigt farligt.

LISA, SOM JOBBAR på en kvinnojour, poängterar i citatet ovan att det ofta är gemenskaper utanför hemmet som kan skapa en trygghet och ett andrum för de kvinnor som är utsatta för våld. Det kan vara arbetsplatsen eller skolan, men också kvinnojouren kan vara en viktig gemenskapande plats. När covid-19-pandemin nådde Sverige i februari 2020 mobiliserade landets kvinnojurer, då de tidigt anade vad en nedstängning av samhället skulle kunna innebära för dem som lever med hot och våld i sina hem. Under kort tid kom de vardagliga platserna utanför hemmet, där våldsutsatta kvinnor kan ha kontakt och skapa gemenskaper, drastiskt att minska på grund av att allt fler förväntades stanna hemma. Men i hemmet fanns nu också förövaren mer närvarande, oftast av samma anledning. De människor som kunde förväntades jobba hemifrån och det fanns samtidigt en ökad risk att bli varslad. Under pandemins första månader minskade drastiskt möjligheterna att besöka arbetsplats och skola och den relation in-

dividen hade med det gemensamma riskerade att begränsas. Samtidigt förväntades alla i samhället att ta ansvar för att minska smittspridningen genom att ha färre kontakter med omvärlden. För de kvinnor, men även barn, som riskerade att utsättas för hot och våld i hemmet ledde denna utveckling till en omöjlig situation.¹ Detta poängteras även av Anna, som också jobbar på en kvinnojour. Hon såg tidigt risken med att samhället stängde ner eftersom denna nedstängning berövade kvinnor en viktig relation till omvärlden: ”Att de som är extremt utsatta har mindre möjlighet att föra fram sin röst och ropa på hjälp allt eftersom samhället har släckt ner”.

Intervjuer med personal på ett antal kvinnojouurer under covid-19-pandemins första månader tydliggör hur dessa verksamheter brottades med att de allmänna riktlinjerna för att bekämpa pandemin riskerade att försätta kvinnan i en farligare situation i hemmet. Denna artikels syfte är att förstå och analysera hur relationen mellan den våldsutsatta kvinnan och det gemensamma kan förstås under pandemitider. Analysen görs utifrån en teoretisk modell för det gemensammas betydelse i tider av pandemi, i relation till tio telefonintervjuer med fem personer som arbetar inom lika många kvinnojouurer. Genom denna analys synliggörs hur sårbara grupper i samhället inte bara var tvungna att förhålla sig till covid-19-viruset, utan att de också utsattes för risker på grund av förändrade möjligheter att röra sig i samhället. För kvinnojourerna blev detta tydligt då de samtidigt brottades med svårigheterna att upprätthålla sin egen kärnverksamhet, att skapa en trygg gemenskap.

Våld i nära relationer och kvinnojourernas arbete

Våld i nära relationer drabbar både kvinnor och män och förekommer i hetero-, bi- och homosexuella relationer. Begreppet inkluderar även barn som bevittnar eller utsätts för våld (Socialstyrelsen 2016). Skillnader i mäns och kvinnors utsatthet för våld i nära relationer framgår bland annat av Nationella trygghetsundersökningen (NTU) från Brottsförebyggande rådet (Brå). En kartläggning baserad på denna årligen genomförda undersökning visar att utsattheten för brott i nära relationer, det vill säga hot, trakasserier, verbala kränkningar, misshandel och sexualbrott utövat av en nuvarande eller tidigare partner, är relativt jämnt fördelad mellan kvinnor och män (Gavell Frenzel 2014). Kartläggningen visar dock att kvinnor utsätts för betydligt grövre våld, vilket resulterar i att de har större behov av stödinsatser och sjukvård. Socialstyrelsens dödsfallsutredningar visar att det är fyra till fem gånger vanligare att kvinnor blir dödade av en partner eller före detta partner än att män blir det (Socialstyrelsen 2014). När utsatthet för brott i nära relationer undersöks i ett livstidsperspektiv är det fler kvinnor som rapporterar att de varit utsatta för brott i nära relationer (cirka 25 %) än män (cirka 17 %) (Gavell Frenzel 2014). En undersökning med fokus på ungas (16–24 år) utsatthet för brott i nära relationer visar att nästan var femte ung person (23 % av tjejerna

1 I artikeln, liksom vid undersökningens intervjuer, fokuseras kvinnor och barn, men även män kan vara våldsutsatta och välkomnas på en del kvinnojouurer. Mäns våldsutsatthet under covid-19-pandemin ligger dock utanför denna studies syfte.

och 14% av killarna) någon gång i livet har utsatts för kränkningar, inskränkningar i friheten, hot, trakasserier, misshandel eller sexualbrott av en nuvarande eller tidigare partner (Axell 2018). Förövaren är oftast en jämnårig av motsatt kön. Våld i nära relationer sker ofta i hemmet. Våldet tenderar att upprepas och eskalera över tid samt blir allt grövre (Socialstyrelsen 2016).

Kvinnjourer har funnits i Sverige sedan 1970-talets slut, men kvinnojoursrörelsen växte sig stark under 1980-talet genom att rikta kritik mot samhällets bristande förståelse för våld och skydd till våldsutsatta kvinnor och barn (Enander, Holmberg & Lindgren 2013). I dag finns över 200 kvinnojourer i Sverige, vilka är organiserade i två större kvinnojoursorganisationer, Unizon och Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (Roks). Målet för kvinnojourernas arbete är att ge stöd och skydd till våldsutsatta i nära relationer samt att förebygga och motverka förekomsten av våld i samhället. Som ideella organisationer utgör kvinnojourerna ingen homogen verksamhet. De drivs självständigt av en lokal styrelse och har egna stadgar och egen ekonomi. Antalet anställda och volontärer varierar, så även deras möjligheter att erbjuda stöd, skydd och förebyggande arbete. Kvinnojourer har ofta en öppen verksamhet där samtal och stöd erbjuds till dem som tar kontakt direkt med verksamheten. Utöver denna öppna verksamhet erbjuder dessutom många kvinnojourer skyddat boende där exempelvis kommuner kan placera våldsutsatta vuxna och barn. Statistik från Roks kvinno- och tjejjourer visar att de år 2017 genomförde 66 000 stödsamtal och stödåtgärder samt att 584 kvinnor och 613 barn bodde på jourernas skyddade boenden (Roks 2018). Unizons kvinno-, tjej- och ungdomsjourer hade cirka 108 000 stödkontakter under 2018 och det bodde 1 184 kvinnor, 1 104 barn och 18 män på dessa jourers skyddade boenden (Unizon 2019). Kvinnojourernas verksamheter finansieras genom olika medel. Ofta kombineras olika typer av inkomster i form av exempelvis verksamhetsbidrag från kommunerna, dygnsavgifter från skyddade boenden samt annan finansiering i form av medlemsavgifter, gåvor och övriga bidrag (Socialstyrelsen 2020).

I Sverige har kommunerna, enligt socialtjänstlagen (SFS 2001:453), det yttersta ansvaret för att enskilda individer får det stöd och den hjälp som de har behov av (socialtjänstlagen 2 kap. 1 §). Socialnämnden i en kommun har till uppgift att ge stöd och hjälp till den person som utsatts för brott och dennes närstående (socialtjänstlagen 5 kap. 11 §). Vidare ska socialnämnden särskilt beakta att både kvinnor och barn som utsätts, eller har utsatts, för våld i nära relationer kan vara i behov av stöd och hjälp. Socialnämnden ansvarar för att barn som bevittnat våld eller andra övergrepp av eller mot närstående får det stöd och den hjälp som de är i behov av. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (SOSFS 2014:4) klargör att socialnämnden bör utreda våldsutsatta vuxnas behov av stöd och hjälp samt göra en bedömning av risken för fortsatt våld. Socialnämnden ska erbjuda insatser både akut och på lång sikt. När det handlar om barn som bevittnat eller utsatts för våld ska nämnden utan dröjsmål inleda en utredning om barnets behov av stöd och hjälp samt bedöma barnets risk för fortsatta upplevelser och utsatthet av våld. Om utredningen av våldsutsatthet visar att det finns ett behov av skyddsplacering söker kommunerna efter ett lämpligt boende som passar de individuella omständigheterna. Forskning

har emellertid visat att det finns skillnader i det stöd som socialtjänsten i olika kommuner erbjuder, exempelvis avseende stödets omfattning (Ekström 2016). Våldsutsatta i vissa kommuner kan få samtalsstöd medan andra kommuner inte erbjuder någon behandling alls. En del kommuner placerar våldsutsatta på skyddade boenden hos kvinnojourer, kommunala eller privata aktörer medan andra placerar våldsutsatta på vandrarhem eller hänvisar personerna till vänner och bekanta (Ekström 2016).

Trots skillnader i hur kvinnojourernas och tjejjourernas verksamheter bedrivs i Sverige finns det gemensamma drag i deras dagliga arbete. Arbetet på jourerna utgår från ett gemensamt stödideal, vilket syftar till att stödsökande kvinnor ska stärkas och stödjas så att de kan frigöra sig (Helmersson 2017). Utöver individuellt samtalsstöd och hjälp med praktiska saker kan kvinnojourer arrangera gemensamma träffar för våldsutsatta individer, gruppsamtal, dagsutflykter och lägeraktiviteter. I dessa forum träffar våldsutsatta kvinnor och barn inte enbart personal utan även andra individer som också befinner sig i sammanhang där våld och hot utövats mot dem. Kvinnojourerna erbjuder därmed en rad sociala och stödjande aktiviteter under skyddade och trygga former. Dessa aktiviteter kan ses som centrala för den gemenskap jourerna önskar skapa för de utsatta kvinnorna och barnen, en gemenskap som ska skapa trygghet och andrum. Socionomen Sara Helmersson (2017) visar i sin avhandling hur kvinnojourernas stöd till våldsutsatta, med utgångspunkt i kvinnorörelsens betoning på feminism och systerskap, fått ge plats åt både offentliga och privata aktörer, som har andra perspektiv på våldsproblematiken. Kvinnojourernas nära samarbete med socialtjänsten har resulterat i en allt större administrativ börda och utmanat jourernas grundläggande ideal som lägger vikt vid självständighet och systerskap. När covid-19-pandemin nådde Sverige var det mycket av jourverksamheternas arbete, som är inriktad på att skapa gemenskap, som också visade sig vara sårbart. För att närmare förstå hur denna gemenskap påverkades kommer vi i vår analys använda oss av en teori som fokuserar på betydelsen av det gemensamma utifrån termen ”det immunitära livet” (*immunitary life*) (Brown 2019).

Det gemensamma i det immunitära livet

I det inledande citatet poängterar Lisa betydelsen av ”en trygghet och ett andrum” och uppmärksammar därigenom en av sociologins bärande tankar om samhället, nämligen den om det gemensamma goda (Tönnies 1887; Bauman 2000; Eriksson 2013; Tjora 2018). I denna tanke finns ett bärande perspektiv om att individen ska inlemmas i en gemenskap och sålunda bli en del av samhället. Detta perspektiv synliggör en dualism mellan individ och samhälle, men utgår från att individen kan växa och skapa trygghet genom att söka sig till det gemensamma. Implicit förutsätter detta perspektiv också en tanke om att det goda samhället på olika sätt kan stödja och hjälpa individen genom att skapa trygghet.

Denna på många sätt centrala tankefigur kan användas för att analysera och förstå hur kvinnojourerna mobiliserade under covid-19-pandemin. Teoretiskt kan det förstås som att jourerna upprätthåller det gemensamma dit individen som är utsatt för våld

och hot kan söka sig för att få skydd. I denna artikel används även tankefiguren i förhållande till hur jourerna förstår sig själva och sin verksamhet. När Lisa och de andra verksamhetsföreträdarna pratar om en trygghet och ett andrum sker detta utifrån en förståelse av joutren som en verksamhet som skapar gemenskap och utgår från en stark strävan att uppta individen i denna gemenskap. Som sociologen Johan Asplund (1991) poängterar påverkar sådana tankefigurer både hur vi talar och hur vi ser. Han skriver:

Vi skriver och talar, inte om en ”rå” verklighet, utan alltid om en redan på ett eller annat sätt bearbetad, formad eller gestaltad verklighet. Denna provisoriska bearbetning, formning eller gestaltning ombesörjs av tankefigurerna. Allt seende är att se någonting *som* någonting. Tankefigurerna och deras uppgift är förknippade med detta ”som”. Tankefigurernas nivå är den nivå där verkligheten är på väg att bli till språk, till text eller tal, men i förhållande till en utvecklad text eller ett utvecklat tal är tankefigurerna dock ”stumma”. De är ett sätt att se. (Asplund 1991:39)

Asplund reflekterar här över en central tankefigur kring individ och samhälle, nämligen sociologen Ferdinand Tönnies (1887) begreppspar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Begreppspar diskuterats längre fram i artikeln, men kan sägas representera dikotomin mellan att å ena sidan se det gemensamma som något sammanhållet, å andra sidan se en gemenskap som bygger på förhandlingar mellan individer (Tjora 2018). Att se kvinnojourerna som ett *Gemeinschaft* bygger på att det finns ett förgivettagande om att individerna har en liknande vilja och att deras gemenskap bygger på känslor av till exempel systerskap snarare än strikta överenskommelser. Denna typ av interaktion mellan individer är en viktig utgångspunkt i analysen av covid-19-pandemin (jfr Danielsson, Liljeros, Mulinari m.fl. 2020). Inledningsvis kommer därför begreppspar utvecklas med hjälp av två olika perspektiv på gemenskap för att vi därigenom bättre ska kunna förstå jourernas agerande under de första månaderna av smittspridningen i Sverige.

Det första perspektivet kommer från sociologen Zygmunt Bauman som i sin bok *Savnet fellesskap* (2000) argumenterar för att det postmoderna samhället har löst upp många av de tidigare gemenskaperna vilket lett till att individen inte längre har lika ”trygga” gemenskaper att tillgå. I stället, menar Bauman, finns det i dag en mängd gemenskaper till vilka individen aktivt förväntas söka sig, för att inom dessa finna den trygghet och det skydd som gör det möjligt för individen att vara sig själv. Det är lätt att föreställa sig att dessa flyktiga gemenskaper blir extra sårbara och riskerar att lösas upp under en pandemi. Detta blir tydligt när våldsutsatta kvinnor antingen inte vågar söka sig till kvinnojourernas gemenskap på grund av smittorisken eller förvägras denna gemenskap på grund av att jourernas verksamhet stängs ner. I citatet av Lisa omnämns centrala gemenskaper som arbetsplats och skola, men framför allt framhäver hon kvinnojourens roll. Denna plats kan på ett sätt betraktas som ett motvärn mot ett individualistiskt *Gesellschaft* där gemenskapen uppstår genom förhandling. I stället förstås kvinnojourerna som en *Gemeinschaft* där det gemensamma skapas genom känslan av delat systerskap.

Det andra perspektivet är hämtat från sociologen Nik Brown, som vidareutvecklar begrepp från samhällsteorier om biopolitik och vår tids politisk-medicinska kultur (Foucault 2002[1984], 2013[2004]; Lemke 2011). Brown menar att gemenskapen möjligen har spelat ut sin roll för det som han benämner ”det immunitära livet” (Brown 2019; se även Martin 1994; Lundgren 2015; Brenthel & Hansson 2017; Hansson, Lenander, Loodin m.fl. 2021). Det immunitära livet var ett faktum långt innan pandemin bröt ut, men i förhållande till samhällslivet under covid-19 kan Browns begrepp kasta ljus över ett vardagsliv där individen förväntas vara medveten om virus och bakterier samt ta ett individuellt ansvar för att inte bli smittad. Detta immunitära liv under pandemin går att se som en form av biopolitisk styrning (jfr Alftberg & Hansson 2012) som individen förutsätts följa för att själv hålla sig frisk och inte föra smittan vidare. I Sverige har denna styrning tagit sig uttryck i rekommendationer om god handhygien, att hålla två meters avstånd till andra samt undvika större folksamlingar. Individen förväntas inte enbart ta detta ansvar för att själv värna sin egen hälsa, utan i lika hög grad förutsätts individen göra detta för att skydda samhället. Exempelvis ska den individ som uppvisar sjukdomssymptom sätta sig själv i hemkarantän för att undvika att viruset sprids i samhället. Vi menar att även de mellanmännsliga relationer som utmärker det immunitära livet under pandemin måste förstås som en form av *Gesellschaft*, som bygger på mer strikta överenskommelser om hur man ska umgås till vardags eller på arbetsplatsen. Detta ligger i linje med Baumans tankar om flyktiga gemenskaper, där flyktigheten förutsätter att individen tar sitt egna ansvar när den går in i och ut ur olika gemenskaper. Vi menar att ”det immunitära livet” under pandemin innebär att samhället rör sig bort från en gemenskap som bygger på *Gemeinschaft*. I stället förstärks det som Tönnies kallar *Gesellschaft*, i och med de nya överenskomna kraven på individuell isolering och skydd för den enskilde.

Den sociologiska tankefiguren kring begreppsparat *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*, som synliggör förändringar av förhållandet mellan individen och det gemensamma, kan alltså med fördel vidareutvecklas för att bättre förstå covid-19-pandemins sociala konsekvenser. Vi gör detta genom att betona att 1) dagens gemenskaper är mer flyktiga och 2) att dessa gemenskaper också präglas av att individen måste förhålla sig till en immunologisk kunskap om vilket ansvar individen har för att skydda samhället och sig själv från en samhällsfarlig sjukdom. Det är dessa två omständigheter som ser ut att göra arbetet inom kvinnojourer så mycket svårare under pandemin eftersom de försvårar jourernas mer *Gemeinschaft*-betonade arbete med de kvinnor som är utsatta för hot och våld i hemmet.

Metod och empiri

Metoden för denna undersökning är en form av ”snabbetnografi” (*rapid ethnographies*) med semi-strukturerade telefonintervjuer på 10 till 20 minuter med företrädare för kvinnojourer som genomfördes mars–juni 2020 (jfr Baines & Cunningham 2013; Isaacs 2013; Vindrola-Padros & Vindrola-Padros 2018). Intervjuerna gjordes alltså i början av covid-19-pandemin. Projektet fortsatte med fler intervjuer efter att denna

artikel skrevs, men den empiri som redovisas i denna artikel fokuserar på de första månaderna av pandemin i södra Sverige för att därigenom kunna synliggöra den omedelbara omställning som civilsamhället var tvungen att genomföra för att kunna fortsätta att bedriva det sociala arbetet (jfr Hansson 2021). Genom att kontinuerligt följa jourerna under våren 2020 har forskningsprojektet haft som mål att dokumentera utvecklingen inom dessa verksamheter samt hur de som organisationer har förhållit och anpassat sig till pandemin i relation till de individer och grupper som söker sig till jourerna. Sammanlagt har fem olika företrädare intervjuats som representerar lika många verksamheter i södra Sverige. Kvinnojourerna arbetar främst med stöd och rådgivning men några av dem erbjuder också skyddat boende. Urvalet av de fem kvinnojourerna har gjorts utifrån att de finns i södra Sverige samt för att säkerställa spridning mellan jourverksamheter i mindre och större städer samt på landsbygden.

Intervjuerna som analyseras i denna artikel har gjorts inom ramen för forskningsprojektet ”Det sociala arbetet satt under press: de sociala, kulturella och organisatoriska effekterna av covid-19 på kommuners välfärdsstrukturer samt civilsamhällets organisationer”. Vi har inom detta projekt även intervjuat personer verksamma inom andra former av socialt arbete, exempelvis inom diakoni, verksamheter som stödjer hemlösa samt kommunernas sociala arbete. Sammanlagt har 20 olika verksamhetsföreträdare intervjuats under våren 2020, kvinnojourerna inräknat. Detta större material utgör en viktig bakgrund när vi analyserat de relativt få intervjuerna med kvinnojourernas verksamhetsföreträdare, inte minst eftersom det sociala arbetet i alla verksamheter försvårades när covid-19-pandemin började. Härigenom har vi också kunnat förhålla oss till de svagheter som snabbnografiska metoder har, till exempel att det finns en risk för minskad reflexivitet när intervjuer är korta eller att empirin riskerar att vara undermålig om den består av ett fåtal intervjuer (jfr Isaacs 2013; Vindrola-Padros & Vindrola-Padros 2018). Dessa brister i metoden har vi också försökt kompensera med en av författarnas (Charlotte C. Petersson) långa erfarenhet av praktiskt arbete med och forskning om frågor som rör våld i nära relationer och kvinnojourernas arbete. Vi har vidare kunnat använda resultat och insikter från det pågående fältarbetet under främst hösten och vintern 2020 för att stämma av och kontrollera att de slutsatser vi drar i denna artikel står sig i förhållande till verksamhetsföreträdarnas resonemang vid en senare tidpunkt.

Vår målsättning med intervjuerna var att fånga en ögonblicksbild av hur verksamheterna påverkades av covid-19-pandemin. Telefonintervjuerna hade ett tydligt fokus på de förändringar som genomfördes samt hur verksamhetsföreträdarna förhöll sig till dessa förändringar och de kvinnor och barn som kontaktade dem (Novick 2008). Intervjuerna genomfördes utifrån en semi-strukturerad intervjuguide. Samma frågor ställdes till verksamhetsföreträdarna vid två tillfällen under våren 2020 med tre till fyra veckors mellanrum. Metoddesignen – att samma frågor ställdes med jämna mellanrum – var tänkt att uppmärksamma förändringsprocesser under covid-19-pandemin (Czarniawska 2019), men vi kunde inte se några sådana direkta förändringar mellan det första och det andra intervjutillfället. Snarare poängterade verksamhetsföreträdarna vid båda tillfällena de förändringar som hade skett i förhållande till verksamheten

innan pandemin. Trots detta gav den andra intervjun verksamhetsföreträdarna möjligheten att ge ett mer reflekterande svar på samma frågor som de fick vid det första intervjutillfället. Vi menar därför att de relativt korta och få intervjuerna under våren 2020 trots allt var tillräckliga för att få en bild av de förändringar som kvinnojourerna genomförde och hur verksamhetsföreträdarna upplevde dessa förändringar.

Vi vill i detta sammanhang argumentera för en samhällsvetenskap som omedelbart vågar dokumentera och undersöka det som händer under snabba samhällsförändringar. Detta är en form av fältarbete där studiedesignen måste utgå från forskarnas förkunskaper om det nya fältet och deras faktiska möjligheter att genomföra en studie. Exempelvis har forskaren ofta andra åtaganden som gör det svårt att frigöra forskningstid för nya ofinansierade projekt. Snabbetnografiska metoder möjliggör därmed forskning under sådana förhållanden samtidigt som denna metodinriktning förhåller sig till de brister och begränsningar som riskerar uppkomma när fältarbetet måste ske snabbt och under mindre optimala förhållanden (jfr Baines & Cunningham 2013; Isaacs 2013; Vindrola-Padros & Vindrola-Padros 2018).

Frågorna som ställdes under de semi-strukturerade intervjuerna utgick från olika sociologiska perspektiv på risk (jfr Satcher 1995; Washer 2004, 2010; Beck 2012[1986]); Brown 2019; Danielsson, Liljeros, Mulinari m.fl. 2020): Hur har din senaste arbetstid påverkats av händelser relaterade till covid-19-pandemin? Vilka beslut har tagits av chef, ledningsgrupp eller liknande som är relaterat till covid-19-pandemin? Har mötet med besökare påverkats av de händelser eller beslut vi pratat om? Finns det några besökare som ni upplever har tappats bort i verksamheten? Frågorna resulterade i kortare svar från samtliga verksamhetsföreträdare. En viktig anledning till att hålla intervjuerna korta, främst genom att ställa få frågor, har varit att vi velat minska forskningens störning av det faktiska sociala arbetet.² Samtidigt som intervjuerna är tidsmässigt korta så har vi med tydliga och riktade frågor ändå lyckats fånga de händelser och förändringar som funnits inom verksamheterna i relation till pandemin samt verksamhetsföreträdarnas upplevelser av dessa förändringar. Det har inte funnits något tillfälle där intervjupersonen inte fått prata till punkt eller själv avslutat samtalet i förtid. Snarare har intervjuerna avslutats när vi forskare upplevt att det inte finns mer att prata om som berör forskningsfrågorna.

Analysen av intervjuerna skedde genom att transkriberingarna lästes igenom flera gånger av författarna för att leta efter gemensamma och återkommande teman (Braun & Clarke 2006). Till vår hjälp har ett antal teoretiska modeller använts för att ytterligare synliggöra centrala teman i intervjuerna som kräver en mer abstrakt blick, utifrån de teorier vi presenterade ovan under rubriken ”Det gemensamma i det immunitära livet”. Ett antal teman har hittats och av dessa har tre sammanhållande teman valts ut som kan svara på undersökningens syfte. Vi redovisar empirin tematiskt.

Samtliga verksamhetsföreträdare i citaten är anonymiserade.

² Vi har begärt ett rådgivande yttrande från Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2020-01533). Forskningsprojektet är finansierat av Malmö universitet.

När smittan kommer nära

Kvinnojourerna upprätthåller en form av gemenskap dit den som är utsatt för hot och våld kan söka sig för att få stöd och skydd. Jourerna är dock inte enbart en gemenskap som skyddar, de bidrar även till mobilisering genom att låta individen få kraft att förändra sin situation (Arnsvik 2013). Som vi kommer se i artikeln finns denna gemenskap mellan kvinnan och verksamhetsföreträdarna men också mellan de kvinnor som söker sig till jourerna och deras barn. Det är genom gemenskapen på jouterna som individen kan skapa en ny medvetenhet om sin situation och på sikt ett annat agerande. Det kan handla om att lämna det hem där förövaren finns och på så sätt bryta en negativ utveckling. Det är en mobilisering som många gånger inte finns inom samhällets övriga välfärdssystem; jourerna kan därför betraktas som det sista skyddsnätet.

Denna form av gemenskap riskerar att sättas ur spel av en pandemi, vilket FN-organet UN Women har uppmärksammat genom att peka på att karantän, hemarbete och social distansering kan leda till att våldsutsatta kvinnor och barn isoleras i hemmen tillsammans med sina förövare – något organisationen benämner som en ”skuggpandemi” (UN Women 2020). Isoleringen gör det svårare för personer som utsätts för våld att nå människor och få del av resurser som skulle kunna hjälpa dem. Även annan forskning har rapporterat om en liknande oro för våldsutsatta kvinnor och barn. Hemmet beskrivs i dessa studier som en plats där det finns risk att utsättas för våld, snarare än en trygg plats som ger skydd under pandemin (Bradbury-Jones & Isham 2020; Haq, Raza & Mahmood 2020; Krishnadas & Taha 2020).

När kvinnojourerna hotas av en pandemi blir de extra sårbara och det blir för verksamhetsföreträdarna viktigt att hitta strategier för att upprätthålla gemenskapen. Med utgångspunkt i en flyktig gemenskap, för att använda den tidigare introducerade termen från Bauman (2000), kan också jourernas agerande förstås i relation till hur virusets spridning under februari 2020 kom att sätta igång olika aktiviteter. Anna är en av dem som redan i mars blickar tillbaka på hur hon några veckor tidigare tänkte och agerade. Hon säger:

Jag tror man tog det med en nypa salt först och inte förstod hur allvarligt det skulle bli, om jag uttrycker det så. Så jag tänker från början så gjorde vi inte så mycket åtgärder, men sen rätt så snart det tog ju bara nån vecka, eller en vecka till och med kanske bara, innan man verkligen förstod liksom hur vi var tvungna att göra på ett annorlunda sätt.

När vi i Sverige under januari och februari mest fick information om viruset via till exempel morgontidningen eller tevenyheter kunde det fortfarande kännas avlägset och långt borta. Men precis som Anna poängterar gick det fort och bara ”nån vecka” senare var det på allvar. På många sätt upplevdes denna nya infektionssjukdom som mer och mer hotfull ju närmare den kom (Washer 2010). Detta allvar satte igång en process på den kvinnojour där Anna jobbar och de anställda började fokusera på hur

de skulle hantera den nya situationen. Smittan hade kommit nära och hotade nu den gemenskap verksamheten byggde på.

Eva, som jobbar på en annan kvinnojour, kommer ihåg att det var i slutet av februari som arbetet plötsligt satte igång:

Då insåg vi att ”nämen, nu håller det ju faktiskt på att bli någonting lite större” och vi bestämde bland annat att vi försöker begränsa fysiska möten på kontoret, vi ser till att ta fram handsprit så att det var tillgängligt, det är såhär enkla åtgärder men som ändå gjorde skillnad.

På arbetsplatsen tog de verksamma på detta sätt ansvar för det gemensamma genom att på enkla sätt skapa ett skydd mot att viruset skulle spridas. Begränsningar av de fysiska mötena och handspriten blev på många jourer konkreta sätt att handla som under kort tid var möjliga att genomföra. Det nya smittsamma viruset uppfattades på detta sätt som en risk som inte bara hotade verksamheten, utan som också kunde kontrolleras (jfr Beck 2012). Men som vi ska se var det en kontroll som kom med en kostnad.

Samtidigt som det var centralt att kontrollera risken för smitta för att kunna upprätthålla arbetet på jouten, uppfattades en del av de åtgärder som jourerna genomförde som ett hot mot den gemenskap verksamhetspersonalen försökte upprätthålla mellan sig själv och de stödsökande kvinnor som kom till jouten. Att skydda verksamhetspersonalen från viruset innebar många gånger att också skapa en distans till de stödsökande och de som var skyddsplacerade i jourernas skyddshem. Detta var en distans som kunde uppfattas som en negativ påverkan på den gemenskap personalen önskade upprätthålla. För Lisa blev denna problematik tydlig när jouten bestämde sig för att en av toaletterna på verksamheten enbart fick användas av personalen. Hon säger: ”vår uppfattning här är att vi har inte ett vi-och-dom-tänkande och att sätta upp en skylt ’personal’ på en toalett som är för oss som jobbar här kändes bara så fel”. Även om skylten ”Personal” sattes upp för att minska risken att personalen blev smittad, vilket skulle innebära att de inte kunde genomföra sitt viktiga arbete, upplevdes denna skylt signalera att det inte fanns *en* gemenskap utan två, nämligen den mellan personalen och de som sökte hjälp hos jouten. Detta är en uppdelning som är vanlig i många andra sammanhang där socialt arbete utförs, men tydliggör då vem som har makten att kategorisera den sökande som klient och vem som därmed är den som söker hjälp (jfr Billquist 1999). Som vi inledningsvis nämnde i denna artikel strävar jourerna tvärtom efter att komma bort från denna uppdelning och snarare bygga sitt arbete på systerskap.

Samtidigt som en stor del av jourernas arbete handlar om att skapa gemenskap mellan de som arbetar där och de kvinnor och barn som söker stöd och skydd, kom alltså denna gemenskap att bli ett problem när verksamhetspersonalen blev tvungna att förhålla sig till smittspridningen. En del verksamhetsförändringar var av enklare slag, såsom användningen av handsprit, men det fanns också åtgärder som ställde verksamheten på ända och påverkade relationen mellan verksamhetsföreträdare och de kvinnor som sökte sig till verksamheten. När individen plötsligt blev tvungen att mer aktivt förhålla sig till en immunologisk kunskap om hur viruset skulle kontrolleras,

upplevdes också att dualiteten mellan individ och gemenskap förstärktes – det som tidigare var ett *Gemeinschaft* började alltmer likna ett *Gesellschaft*. Ett sätt att förstå denna nya situation är att tydliggöra vilka risker jourerna nu var tvungna att förhålla sig till eftersom det inte enbart handlade om viruset som en risk.

De många riskerna i vardagen

Covid-19-pandemin skapade på många sätt ett stort hot mot kvinnojourernas kärnverksamhet – att skapa gemenskaper för de kvinnor och barn som sökte sig till dem. För att skydda sin verksamhet och inte själv bli smittad var det centralt att följa de riktlinjer som kom från Folkhälsomyndigheten under våren, men det gjorde det samtidigt svårt att upprätthålla verksamheten med att skapa platser där kvinnor och barn kunde träffas och umgås eller få ett skyddat boende. Under våren gällde detta främst verksamheten i de egna lokaler som kvinnojourerna förfogade över, men även andra aktiviteter längre fram i tiden kom att påverkas. Redan under våren bestämde till exempel jourerna att ställa in ett sommarläger som skulle ha arrangerats för kvinnor och barn för att skapa tillfällen för samvaro. När vi intervjuade verksamhetsföreträdarna var det därför centralt att fråga vilka individer eller grupper de beförde att de riskerade förlora kontakten med när kvinnorna inte ringde in och jourerna inte kunde planera för gemenskapsaktiviteter.

Även andra studier har uppmärksammat att det finns en oro för och en risk att individer ska tappas bort när verksamheter inom det sociala arbetet inte är tillgängliga på samma sätt som innan covid-19-pandemin. I en studie om skyddade boenden i Norge under pandemin rapporterar till exempel personal om oro över en nedgång i antalet kontaktsökande och placeringar på de skyddade boendena (Øverlien 2020). Studien visar att personalen är särskilt oroad för de barn som befinner sig i sitt hem tillsammans med våldsutövande vuxna men också för barn som befinner sig på skyddade boenden och som på grund av pandemin inte får det stöd som de är i behov av. Liknande känslor av oro finner vi i de intervjuer som vi genomförde under våren 2020.

Vid den andra intervjun med Ulrika poängterade hon till exempel att det fanns ökade risker då den förändrade hemsituationen kunde resultera i mer hot och våld för kvinnor och barn. På frågan om vilka grupper hon beförde att verksamheterna riskerade att tappa bort svarade hon: ”Vi har noterat att det är ett antal samtal som faktiskt eller personer som har tagit kontakt med oss just med anledning av att deras hemsituation har förändrats av covid-19”. Också Anna såg denna utveckling, men menade att det fanns en annan grupp som nu hörde av sig, nämligen de unga vuxna. Hon säger i intervjun: ”Vi har haft en dramatisk ökning på telefonsamtal från unga vuxna som har hört av sig, men vi har inte haft det ännu bland jag tänker relationsproblematiken, om man säger så.” Den relationsproblematik som kan uppstå mellan vuxna är också något som Lisa lyfter fram i en av våra intervjuer med henne:

Sen har vi ju den gruppen där förövaren är kanske i en hård situation med att den också blir arbetslös, arbetslös bygger på frustration, den tar ut frustrationen på offret, den tar kanske ut frustrationen ännu mer på sina barn. Vi har samtal ifrån barn och unga som känner att de inte klarar av situationen till den grad att de har börjat fundera på att ta sitt liv. Och såklart att det blir ju bråk när man isoleras och är hemma i större utsträckning.

När vi ställde en liknande fråga till Eva om vilka grupper som jourerna riskerade att tappa bort under covid-19-pandemin valde hon att nyansera frågan och poängterade: ”Vi ser det inte som att vi tappar bort grupper, utan vi ser det snarare som att ja, det här är oroväckande, men att vi står redo när ökningen kommer, och att vi snarare förbereder oss på att det är lite lugnet före stormen”. För att gå tillbaka till Asplunds (1991) tankefigur handlade det möjligen om att jourerna förstod det som att offret nu hade berövats sin rätt till den trygghetsskapande gemenskapen – till en *Gemeinschaft* – men att jourerna fanns kvar och var öppna att ta emot. Den nya risken som hade uppstått var alltså att hemmet hade blivit mer isolerat.

Så samtidigt som jourerna nu var tvungna att förhålla sig till risken för smitta, uppkom också en risk som handlade om att kvinnor och barn blev isolerade med förövaren. Hur denna senare risk ska definieras är centralt för att förstå på vilka sätt relationen mellan individ och gemenskap var satt under press. Det är en risk som kan sägas handla om att kvinnor och barn hamnar i ett utanförskap och saknar tillhörighet till en gemenskap, men det är också en risk som jourerna tvingas att förhålla sig till. Med sociologen Becks (2012) terminologi kan detta förhållningsätt betraktas som en riskbedömning, vilket är precis det Eva gör när hon definierar risken till relationen i hemmet snarare än till relationen mellan kvinnan och juren. Detta knyter an till en central tanke om att gemenskapen – genom att såsom en *Gemeinschaft* skapa samhörighet – gör det möjligt för individen att påverka sin egen situation (jfr Eriksson 2013). Lisa formulerade denna risk mycket tydligt:

Det som jag kan säga spontant är ju att vi är jätterädda att det är fler som är mer isolerade och har ännu svårare att ta kontakt än vad man har normalt sett, för många som ringer eller söker hjälp gör ju det där man kan prata och då kan det vara på sitt arbete och får man inte gå hemifrån då har man kanske ingenstans nån möjlighet att ta kontakt.

Att prata om risk handlar därför inte bara om att prata om de risker som viruset förde med sig under pandemin, utan pandemin skapade också en större risk för de kvinnor och barn som fanns i hem där det förekom hot och våld. Detta är en risk som tidigare i artikeln tydliggjordes genom FN:s term ”skuggpandemi” (UN Women 2020). I våra intervjuer framkom det att detta är en risk som också handlade om att förlora tillgången till den gemenskap som jourerna erbjöd.

Att tänka utifrån en tankefigur

Samtidigt som många av förändringarna på kvinnojourerna handlade om konkreta och synbara åtgärder för att hantera pandemin, var det mer oklart för verksamhetsföreträdarna hur andra delar av verksamheten påverkades. Detta gällde framför allt den egna kärnverksamheten utifrån vad personalen sedan tidigare kände till om våld och hot i nära relationer, nämligen att hot och våld ökar under perioder då både offer och förövare spenderar mycket tid tillsammans i det gemensamma hemmet. Företrädarna var oroliga för att covid-19-pandemin skulle skapa en sådan situation i och med att kvinnor och barn tvingades att vara mer i hemmet.

De flesta verksamhetsföreträdarna på jourerna återkommer till ett likartat perspektiv när de talar om denna situation. Lisa ger följande svar på vår fråga om hur hon tror att pandemin kommer att påverka hot och våld i nära relationer: ”Vi förväntar oss en ökning av antalet våldsutsatta personer”. På vår fråga om *varför* detta var fallet svarar hon: ”Ja, man vet det ifrån att människor far väldigt, väldigt illa av att vara isolerade tillsammans med någon som kan gå helt överstyr.” Lisa utgår här från vad hon och hennes kollegor ser i sin statistik över när telefonsamtalen till kvinnojouren ökar. Vid tillfällen när parterna är mycket hemma tillsammans, till exempel under julleddigheterna, minskar också kontakten eftersom offret då är hemma med den kontrollerande förövaren. Efter ledigheterna ökar sen kontakten med jourerna på nytt eftersom det är då personerna går tillbaka till arbete och därmed har lättare för att kontakta kvinnojourerna.

Säsongbetonade variationer i våldsutsatta personers stödsökande bekräftas av internationell forskning men orsakerna till detta kan variera beroende på kontext och kulturellt sammanhang (Oths & Robertson 2007; Koutaniemi & Einiö 2019). Forskning har till exempel visat att våld i nära relationer kan öka under olika former av samhällskriser. Ebolaepidemin visade exempelvis att flera former av våld mot kvinnor och barn förvärrades under denna krissituation, inklusive människohandel, barnäktenskap och fysiskt och sexuellt våld (O’Brien & Tolosa 2016; UN 2016). Sedan utbrottet av covid-19-pandemin har FN rapporterat om ökat våld mot kvinnor och barn i ett globalt perspektiv och pekat på att ökade spänningar i hemmet kan vara ett resultat av att hälsa, trygghet och ekonomi äventyras (UN Women 2020). I Sverige visar en rapport att tidigare rådande omständigheter av social utsatthet, såsom missbruk, våld och dålig ekonomi, har förstärkts sedan pandemin startade (Länsstyrelsen i Hallands län 2020).

Det är därför möjligt att betrakta Lisas uttalande som att hon kom att se, vad Asplund beskriver som, ”någonting *som* någonting” (Asplund 1991:39; jfr Hacking 2004). Det var helt enkelt en tankefigur där hennes verklighet omvandlades till ett språk om vad som höll på att hända i de hem där offret och förövaren nu befann sig. Hur det verkligen var kunde Lisa under våren inte säga någonting om, men med hjälp av tankefiguren var det möjligt att närmare se att det här fanns en mycket negativ utveckling där offret *berövades* sina möjligheter att söka sig till och bli en del av det skyddande gemensamma. Som Lisa också poängterar blev kvinnor och

barn ”isolerade tillsammans med någon”, där ordet isolering kan förstås som en tankefigur om hur kvinnan och barnet blir avskilda och avstängda från samhället. Därmed minskar de möjliga kontaktytorna drastiskt där individen har möjlighet att slå larm till omvärlden.

Men tankefiguren om individens avskiljande från det gemensamma rymmer mer. Hemmet ser ut att omvandlas. Asplunds diskussion om tankefigurer utgår, som vi tidigare skrivit, från Tönnies (1887) begreppspar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Hur relationen mellan dessa begreppspar ser ut och kan förstås är relevant att tydliggöra när man diskuterar sociala förhållanden under covid-19-pandemin (jfr Asplund 1991). Det är inte ett begreppspar som likt ursprungsanvändningen fokuserar på en moderniseringsprocess i samhället, utan snarare en tankefigur som vi i forskningen kan använda för att studera gemenskapens betydelse inom kvinnojourerna. På detta sätt kan *Gemeinschaft* teoretiskt översättas till en form av gemenskap som bygger på ömsesidighet och hur individen kan betraktas som en central del av ett kollektiv. Detta är något annat än *Gesellschaft* som snarare beskriver ett samhälle där det individuella går före och där ömsesidigheten byts ut av överenskommelser. Vi kan alltså tolka Lisas beskrivning av hemmet som isolerat som en framställning av verkligheten där kvinnan och barnet blir utelämnade till sitt eget öde i ett mycket individuellt och ödligt *Gesellschaft*. Offret blir ensamt med sin förövare och både kvinnan och mannen får svårt att ta sig ur denna situation. Som en motsats framträder i stället en mer ideal föreställning i vår analys där kvinnojouren är ett *Gemeinschaft* som inte utelämnar individen till sig själv utan snarare inlämnar denna i en skyddande och inkluderande gemenskap.

Det är i relation till denna diskussion som det blir problematiskt att prata om ansvar på det sätt som till exempel Folkhälsomyndigheten kom att göra under våren 2020, utifrån den bärande tanken att det är i hemmet som skyddet mot riskerna för virus återfinns under covid-19-pandemin. Det är genom att vara hemma som individen, tillsammans med övriga familjen, ska ta ett individuellt ansvar och undvika att bli smittad. Det är också denna plats den smittade individen ska söka sig till för att avlägsna sig från samhället och inte sprida smittan vidare. Men detta skyddande hem är inte en skyddande gemenskap för alla. Tankefiguren fungerar nämligen på det sätt att den kan synliggöra hur dualismen förändras i relation till den aspekt av ”det immunitära livet” som studeras (jfr Asplund 1991; Brown 2019). Detta är något som Lisa återkommer till när hon poängterar att inte alla upplever hemmet och familjen som något skyddande gemensamt: ”det är liksom isoleringen, det är påfrestande att vara hemma, barnen är hemma, det är mer konflikt, alltså man är mer upptagen av den rädslan än rädslan för virus”. Isoleringen skapar helt enkelt inte en god gemenskap, utan riskerar i stället att skapa konflikt och rädsla för hot och våld. Lisa poängterar att den rädsla för virus som för andra familjer kan skapa en förstärkt gemenskap i hemmet, blir för de familjer där hot och våld finns i den nära relationen, den motsatta. Hemmet blir inte den plats där rädslan för virus kan hanteras, utan det är snarare hemmet i sig som skapar en rädsla.

Det blir i denna tankefigur som jourerna får en betydelse, de blir den *Gemeinschaft* som offret kan söka sig till för att få skydd. Här tänker Lisa inte enbart på jourens

verksamhet, utan även på centrala kontaktytor som skola, arbetsplats, vårdcentral och så vidare. Detta är något som Anna poängterar när hon menar att kontaktytorna minskar under pandemin: ”Att de som är extremt utsatta har mindre möjlighet att föra fram sin röst och ropa på hjälp allteftersom samhället har släckt ner.” Hon tydliggör: ”Eftersom man inte kan nå sjukvården på samma sätt, eftersom man inte kan prata med kurator eller socialtjänst på samma sätt som tidigare så minskar det ju möjligheten att ropa på hjälp”. Snarare blir det vad Bauman (2000) möjligen skulle klassificera som en flyktig gemenskap, en kontaktyta som under pandemin visar sig inte vara beständig och som inte finns där för de som söker ett skydd. I stället blir det kvinnojourerna som blir det skyddsnet som kan fånga upp de kvinnor som vågar ta sig ut från hemmet för att söka hjälp och skydd.

Utifrån detta resonemang är det inte så konstigt att föreställa sig vikten av att kvinnojourerna gör allt för att skapa en känsla av *Gemeinschaft*, där den som söker skydd ska känna sig som en i gemenskapen. En toalett som signalerar egenintresse kan lätt upplevas av verksamhetsföreträdarna som att den kan få denna form av gemenskap att krackelera. Tankefiguren kan helt enkelt hjälpa oss att förstå på vilka sätt jourerna agerar när de exponeras för den nya smittan. Det är ett sätt att förstå på vilka sätt jourerna förhåller sig till de kvinnor och barn som hamnar utanför gemenskapen, men som verksamhetsföreträdarna anser är en del av deras gemenskap.

Avslutning

Vad som blir tydligt i intervjuerna med verksamhetsföreträdarna på kvinnojourerna är att covid-19-pandemin drabbar grupper i samhället på väldigt olika sätt. Kanske Anna tydliggör detta tydligast när hon i intervjun säger: ”Rent generellt så tänker jag att de som redan var sårbara innan de blir ännu mer sårbara nu liksom, att det är där ofta det slår hårdast, *no pun intended*”. I denna artikel har fokus för analysen varit att denna sårbarhet måste förstås som att kvinnan och barnet i första hand blir berövad möjligheterna att skapa en relation med den form av gemenskap som jourerna erbjuder. Genom att viruset så starkt påverkar hur samhället förväntar sig att vi ska agera som individer – för att skydda samhället från farlig smitta – påverkar det samtidigt de sårbara grupper som är i stort behov av just samhället som ett skydd. Detta är en paradox som måste förstås i relation till ”det immunitära livet” och att samhället har en stark politisk-medicinsk kultur som på olika sätt reglerar hur vi ska agera i relation till både virus och bakterier (jfr Brown 2019; Hansson, Lenander, Loodin m.fl. 2021).

Här kan Tönnies (1887) begreppspar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft* tydliggöra och utveckla teoribildningen kring ”det immunitära livet”. Medan individens agerande i relation till covid-19-pandemin i mångt och mycket bygger på att individen tar ett ansvar och skapar överenskommelser som liknar de som kan beskrivas som ett *Gesellschaft*, ser snarare systerskapet i kvinnojourerna ut att uttrycka en form av *Gemeinschaft*. Den politisk-medicinska kultur som Brown (2019) beskriver – och som i hög grad fokuserar på det enskilda ansvar och de individuella förhandlingar som individen gör i ett *Gesellschaft* (jfr Alftberg & Hansson 2012) – blir på ett sätt svåra att förhålla sig till

i en verksamhet som snarare arbetar utifrån att skapa en gemenskap som bygger på en känsla av förgivettagande. Utifrån Asplunds (1991) tankefigur skulle vi kunna säga att när gemenskapen som en form av *Gesellschaft* tränger sig på verksamheter som bygger sin gemenskap på *Gemeinschaft* skapas nya situationer i ”det immunitära livet” som inte nödvändigtvis handlar om att skydda sig mot smittsamma virus. Snarare kan det finnas andra risker som döljer sig i det som i artikeln beskrivs som en ”skuggpandemi” (UN Women 2020).

Det individuella handlandet i relation till ”det immunitära livet” blir på inga sätt oproblemiskt, utan det uppkommer snarare en mängd olika risker som inte enbart kan relateras till det smittsamma viruset. Med fokus på kvinnojourerna har vi velat synliggöra hur kvinnor och barn som lever under stora risker för hot och våld drabbas extra hårt dels när jourerna förändrar sin verksamhet, dels när offret och förövaren spenderar mer tid tillsammans i hemmet. Det är inte en risk att förhålla sig till sammanhanget utan en mängd olika risker. Vad som är centralt i denna artikel är att det är främst de risker som kan relateras till jourernas arbete med att skapa gemenskaper som under pandemin utsätts för stor påfrestning. En viktig poäng att göra utifrån detta resonemang är att betrakta gemenskapen som jourerna arbetar med som en sårbar gemenskap.

Referenser

- Alftberg, Å. & K. Hansson (2012) ”Introduction. Self-care translated into practice”, *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research* 4 (3):415–424. <https://doi.org/10.3384/cu.2000.1525.124415>
- Arnsvik, A. (2013) ”Vikten av mötesplatser för socialt utsatta”, 257–273 i L. Eriksson, G. Nilsson & L.A. Svensson (red.) *Gemenskaper. Socialpedagogiska perspektiv*. Göteborg: Daidalos.
- Asplund, J. (1991) *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Korpen.
- Axell, S. (2018) *Brott i nära relationer bland unga*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Baines, D. & I. Cunningham (2013) ”Using comparative perspective rapid ethnography in international case studies. Strengths and challenges”, *Qualitative Social Work* 12 (1):73–88. <https://doi.org/10.1177/1473325011419053>
- Bauman, Z. (2000) *Savnet fellesskap*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Beck, U. (2012[1986]) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Billquist, L. (1999) *Rummet, mötet och ritualerna. En studie av socialbyrån, klientarbetet och klientskapet*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Bradbury-Jones, C. & L. Isham (2020) ”The pandemic paradox. The consequences of COVID-19 on domestic violence”, *Journal of Clinical Nursing* 29 (13–14):2047–2049. <https://doi.org/10.1111/jocn.15296>
- Braun V. & V. Clarke (2006) ”Using thematic analysis in psychology”, *Qual res psychol* 3 (2):77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

- Brenthel, A. & K. Hansson (2017) "The post-antibiotic era. Cultural and social perspectives on globally increasing antibiotic resistance", *Working papers in medical Humanities* 3 (1):1–41.
- Brown, N. (2019) *Immunitary life. A Biopolitics of immunity*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-55247-1>
- Czarniawska, B. (2019) "Local translations of operational risk", 26–39 i R. Gephart, C. Miller & K. Svedberg Helgesson (red.). *The Routledge companion to risk, crisis and emergency management*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315458175>
- Danielsson, E., F. Liljeros, S. Mulinari & L. Soneryd (2020) "Sociologiska perspektiv på coronakrisen. Fyra sociologer om samhällets reaktion på covid-19", *Sociologisk Forskning* 57 (1):67–76. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21539>
- Ekström, V. (2016) *Det besvärliga våldet. Socialtjänstens stöd till kvinnor som utsatts för våld i nära relationer*. Linköping: Linköpings universitet.
- Enander, V., C. Holmberg & A. Lindgren (2013) *Att följa med samtiden. Kvinnojour-rörelse i förändring*. Stockholm: Atlas.
- Eriksson, L. (2013) "Inledning", 11–20 i L. Eriksson, G. Nilsson & L.A. Svensson (red.) *Gemenskaper. Socialpedagogiska perspektiv*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, M. (2002 [1984]) *Sexualitetens historia*, band tre. *Omsorgen om sig*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, M. (2013[2004]) *Biopolitikens födelse. Collège de France 1978–1979*. Hägersten: Tankekraft.
- Gavell Frenzel, A. (2014) *Brott i nära relationer. En nationell kartläggning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Hacking, I. (2004) *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales.
- Hansson, K. (2021) "'Inställt tillsvidare'. Diakonernas arbete att hitta nya vägar ut under covid-19-pandemin", *Socialmedicinsk tidskrift* 98 (1):83–91.
- Hansson, K., C. Lenander, H. Loodin & F. Brounéus (red.) (2021) *Efter antibiotika. Om smitta i en ny tid*. Stockholm: Fri Tanke Förlag.
- Haq, W., S.H. Raza, & T. Mahmood (2020) "The Pandemic paradox. Domestic violence and happiness of women", *PeerJ* 8: e10472. <https://doi.org/10.7717/peerj.10472>
- Helmersson, S. (2017) *Mellan systemskap och behandling. Omförhandlingar inom ett förändrat stödfält för våldsutsatta kvinnor*. Lund: Lunds universitet.
- Isaacs, E. (2013) "The value of rapid ethnography", 92–107 i B. Jordan (red.) *Advancing ethnography in corporate environments. Challenges and emerging opportunities*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- Koutaniemi, E.M. & E. Einiö (2019) "Seasonal variation in seeking help for domestic violence based on Google search data and Finnish police calls in 2017", *Scandinavian journal of public health*. Nätpublicering. <https://doi.org/10.1177/1403494819834098>
- Krishnadas, J. & S.H. Taha (2020) "Domestic violence through the window of the COVID-19 lockdown. A public crisis embodied/exposed in the private/domestic sphere", *Journal of global faultlines* 7 (1):46–58. <https://doi.org/10.13169/jglob-faul.7.1.0046>

- Lemke, T. (2011) *Biopolitics. An advanced introduction*. New York: New York University Press.
- Lundgren, B. (2015) "The common cold, influenza, and immunity in post-pandemic times. Lay representations of self and other among older people in Sweden", *Health, culture and society* 8 (2):46–59. <https://doi.org/10.5195/hcs.2015.200>
- Länsstyrelsen i Hallands län (2020) "Rapportering 2 avseende uppdrag 'Lägesbilder och åtgärder i kommunerna för att förebygga social problematik och utsatthet med anledning av covid-19'", <https://www.lansstyrelsen.se/download/18.5df150191754f287d9152d9/1603882195894/Rapport%20%20L%C3%A4gesbilder%20social%20problematik%20och%20utsatthet.pdf> (hämtningsdatum 29 december 2020).
- Martin, E. (1994) *Flexible bodies. Tracking immunity in American culture from the days of polio to the age of AIDS*. Boston: Beacon Press.
- Novick, G. (2008) "Is there a bias against telephone interviews in qualitative research?", *Research in Nursing & Health* 31 (4):391–398. <https://doi.org/10.1002/nur.20259>
- O'Brien, M. & Tolosa, M.X. (2016) "The effect of the 2014 West Africa Ebola virus disease epidemic on multi-level violence against women", *International Journal of Human Rights in Healthcare* 9 (3):151–160. <https://doi.org/10.1108/IJHRH-09-2015-0027>
- Oths K.S. & T. Robertson (2007) "Give me shelter. Temporal patterns of women fleeing domestic abuse", *Human Organization* 66 (3):249–260. <https://doi.org/10.17730/humo.66.3.eh63829q28348m0q>
- Roks (2018) "Roks statistik 2017", <https://www.roks.se/sites/default/files/2018-04/Roks%20statistik%202017.pdf> (hämtningsdatum 26 december 2020).
- Satcher, D. (1995) "Emerging infections. Getting ahead of the curve", *Emerging Infectious Diseases* 1 (1):1–6. <https://doi.org/10.3201/eid0101.950101>
- SFS 2001:453. *Socialtjänstlagen*. Stockholm: Socialdepartementet.
- Socialstyrelsen (2014) *Dödsfallsutredningar 2012–2013. Socialstyrelsens utredningar av vuxna och barn som avlidit med anledning av brott*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2016) *Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2020) *Kartläggning av skyddade boenden i Sverige*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOSFS 2014:4. *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Tjora, A. (2018) *Hva er fellesskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tönnies, F. (1887) *Gemeinschaft und Gesellschaft. Abhandlung des communismus und des socialismus als empirischer culturformen*. Leipzig: Fues.
- UN (2016) "Protecting humanity from future health crises. Report of the high level panel on the global response to health crises." General Assembly, seventieth session, agenda Item 125. Global health and foreign policy.
- UN Women (2020) "COVID-19 and ending violence against women and girls," <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/>

- publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&cvs=5006 (hämtningsdatum 28 december 2020).
- Unizon (2019) ”Unizons verksamhetsberättelse 2018”, https://unizon.se/sites/default/files/media/unizons_verksamhetsberattelse_2018.pdf (hämtningsdatum 26 december 2020).
- Vindrola-Padros, C. & Vindrola-Padros, B. (2018) ”Quick and dirty? A systematic review of the use of rapid ethnographies in healthcare organisation and delivery”, *BMJ Quality & Safety* 27 (4):321–330. <http://dx.doi.org/10.1136/bmjqs-2017-007226>
- Washer, P. (2004) ”Representations of SARS in the UK newspapers”, *Social Science & Medicine* 59 (12):2561–2571. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2004.03.038>
- Washer, P. (2010) *Emerging infectious diseases and society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230277182>
- Øverlien, C. (2020) ”The COVID-19 Pandemic and its impact on children in domestic violence refuges”, *Child Abuse Review* 29 (4):379–386. <https://doi.org/10.1002/car.2650>

Författarpresentation

Kristofer Hansson är lektor i socialt arbete vid Institutionen för socialt arbete, Malmö universitet. Han är docent i etnologi och genomförde sina doktorandstudier vid Vårdalinstitutet – The Swedish Institute for Health Sciences. Hans forskningsintressen finns inom fältet medicinsk humaniora och kritiska funktionshinderstudier med ett teoretiskt fokus på biopolitik. Han är forskningsledare för forskningsprojektet ”Det yttersta skydds nätet i tider av pandemi – Kvinnojourer satt under press”, som finansieras av Malmö universitet.

Charlotte C. Petersson är lektor i socialt arbete vid Institutionen för socialt arbete, Malmö universitet. Hon är fil. dr i socialantropologi och forskar om könsrelaterat våld och sexuella övergrepp. Hennes forskningsintresse rör våld mot personer med funktionsnedsättning samt global sexuell och reproduktiv hälsa.

Kontaktuppgifter

Kristofer Hansson
Institutionen för socialt arbete
Malmö universitet, 205 06 Malmö
kristofer.hansson@mau.se

En människa bland andra?

Äldre människors begripliggörande av vardagen under covid-19-krisen

A person among others? Older people's understandings of their everyday life during the Covid-19 crisis

This article examines how older people make sense of their situation in calls to a helpline a few months into the Covid-19 pandemic. By drawing on the sociology of everyday life to analyse callers' various understandings of the crisis, the article nuances current knowledge about older people's situation. The thematic analysis shows that the callers make sense of the crisis linked to social relations on a personal, anonymous, and abstract level. The callers' responses to challenges to their everyday routines – adjustment or critical evaluation – are connected to different approaches to trust: basic trust in a shared social reality with someone or regulating trust in a set of norms independent from that other. Whereas the calls demonstrate very few positive adjustments in personal relations, they show that anonymous and abstract relations serve as important resources for both maintaining and re-evaluating everyday life during a crisis. Although older people's lack of secure personal relations during the pandemic points to vulnerability, their resourcefulness is apparent in their active engagement in important anonymous and abstract relations.

Keywords: Covid-19, crisis, older people, the sociology of everyday life, trust

EN KRIS INNEBÄR ett hot mot en rådande ordning och även om kriser kan äga rum på individ-, grupp- eller samhällsnivå så förstås de alltid av individer i samspel med andra (De Rycker & Mohd Don 2013). Då kriser är oväntade och därför kännetecknas av osäkerhet finns det rum för olika tolkningar och handlingsalternativ (Nevile 2013; Schatzki 2016). Covid-19-pandemin är ett typexempel som visar hur en övergripande beskrivning av pandemin som ett yttre hot i form av ett virus som skadar organismer möter flera konkurrerande beskrivningar om vilken ordning som egentligen hotas och på vilket sätt hotet bör hanteras. Sociologer har efterlyst analyser av hur covid-19-pandemin kan förstås som en kris i hur människor lever sina vardagliga liv (Giustini 2020). Att undersöka hur vardagen i krisen begripliggörs av äldre människor är speciellt viktigt eftersom denna grupp – som riskgrupp – berörs specifikt av både smitta och restriktioner (Armitage & Nellums 2020; Leung 2020).

Denna artikel ger kunskap om covid-19-pandemins betydelse för äldre människor genom att utifrån ett vardagssociologiskt ramverk (Garfinkel 1967; Mead 1981a; Sacks 1989; Schatzki 2016; Scott 2018) undersöka samtal till telefonlinjen *Äldrelinjen*. Äldrelinjen är en telefonlinje som erbjuder samtal till personer över 65 år i behov av medmänskligt stöd. Äldrelinjen drivs av den ideella föreningen Mind. Samtalen till Äldrelinjen har ökat markant under coronakrisen. Volontärerna som arbetar på linjen är sällan experter utan ofta själva äldre personer som vill lägga sin tid på att stödja andra. Vardaglig kontakt med ”främlingar” har lyfts fram som en betydande motvikt till social isolering hos äldre (Fingerman 2009; Torres 2019). Telefonlinjer kan förstås som en resurs för sådana möten i vardagen när den fysiska distanseringen i och med covid-19-pandemin hindrar människor från att ses på andra sätt. Volontärerna på Äldrelinjen fungerar i detta avseende som samtalspartners för de äldre inringarna när de ska förhålla sig till vardagens nya villkor.

Ett dussin studier som använder vardagssociologiska begrepp för att studera socialt samspel i krissammanhang har för vitt skilda områden, såsom Kubakrisen 1962 eller finanskrisen 2008, visat hur avgörande delar av en kris upptakt och hantering handlar om begripliggörande (Gibson 2011; Svetlova 2012). Studierna visar hur organisatoriska samt tids- och samspelsmässiga ramar samverkar när skeenden ges mening. Vardagssociologiska krisstudier har hittills fokuserat på hur människor i samspel hanterar akuta problem, till exempel hur soldater förstår fordon som antingen bundsförvanter eller fiender (Nevile 2013) eller hur yrkesutövare, såsom poliser, förhandlar med någon som hotar att avsluta sitt liv (Clifton 2015; Sikveland, Kevoe-Feldman & Stokoe 2019; Iversen 2019). Hur kriser begripliggörs och hanteras i människors vardagsliv är dock ett mindre studerat ämne (Schatzki 2016).

Artikeln syftar till att undersöka hur äldre personer begripliggör krisen i förhållande till sina vardagsliv. Genom att fokusera på begripliggörande i vardagen, snarare än yrkesverksammas förhandlingar och beslut i skarpt läge, bidrar vi med en ny vinkel till detta begränsade men växande fält av vardagssociologiska krisstudier. Vårt huvudbidrag är dock empiriskt – det bidrar till forskningen om äldre och åldrande under covid-19-pandemin. Genom att studera naturligt förekommande diskussioner om krisens betydelser utifrån ett vardagssociologiskt ramverk ger artikeln ny kunskap om olika sätt på vilka äldre förstår sin situation. Denna kunskap är viktig: dels ger den en inblick i en ännu utforskad stödverksamhet som når äldre i krisen, dels nyanserar den kunskapen om äldres situation under covid-19-pandemin.

Äldre människors situation under covid-19-pandemin

Tidigare pandemiska kriser, som SARS-utbrottet 2003, har medfört en ökad grad av psykisk ohälsa (Chan, Chiu, Lam m.fl. 2006; Mak, Chu, Pan m.fl. 2009; Yip, Cheung, Chau m.fl. 2010) och covid-19-pandemin riskerar att utlösa liknande problem (Cullen, Gulati & Kelly 2020; Sher 2020; Xiang, Yang, Li m.fl. 2020). Under covid-19-pandemin har äldre personer globalt pekats ut som en riskgrupp, både medicinskt (Leung 2020; Liu, Chen, Lin m.fl. 2020) och socialt (Armitage & Nellums 2020).

En enkätstudie (n=52 730) i Kina om äldres psykologiska välbefinnande under covid-19-pandemin visar att 35 procent upplever oro (Qiu, Shen, Zhao m.fl. 2020; se också Meng, Xu, Dai m.fl. 2020). Högst nivåer av oro återfinns i åldersspannet 18–30 år samt hos personer som är 60 år och äldre. Även Folkhälsomyndighetens (2020b; se även 2020a) studie (n=1 602) visar att personer över 60 år oftare än andra uppger oro för att själva bli sjuka.

Gerontologer har vidare observerat en ökad ålderism under pandemin och menar att medier, politiker och forskare beskriver människor över 70 år som en homogen grupp av ömtåliga och hjälplösa människor som inte bidrar till samhället (Ayalon, Chasteen, Diehl m.fl. 2020; Rahman & Jahan 2020). När ålder lyfts fram som en kritisk variabel går det emot berättelser om hur vi alla står enade i krisen. Att ålder är en faktor som vägs in vid resursfördelning i världen riskerar att förstärka klyftan mellan yngre och äldre (Le Couteur, Anderson & Newman 2020). Forskare har alltså lyft fram äldres utsatthet gällande psykisk ohälsa men också utsattheten för stereotypiskt bemötande.

Det finns dock studier som pekar på att äldre inte nödvändigtvis är den mest utsatta gruppen under krisen när det gäller psykisk ohälsa. Även om äldre personer upplever ökad oro finns det studier som visar att yngre i högre grad drabbas av psykiska besvär (Folkhälsomyndigheten 2020a). En enkätstudie i Spanien (Losada-Baltar, Jiménez-Gonzalo, Gallego-Alberto m.fl. 2020) under mars 2020 visar att äldre människor med positiv syn på sitt åldrande är mer motståndskraftiga mot psykologiska effekter av pandemin, jämfört med yngre människor. En svensk enkätstudie som berör upplevelser av oro och välmående över de senaste fem åren (Kivi, Hansson & Bjälkebring 2020) visar också att äldres nivåer av självrapporterad oro generellt *inte* har ökat under covid-19-pandemin jämfört med tidigare år. Forskarna argumenterar för att den fysiska distanseringen kan dämpa oron bland de äldre eftersom den reducerar risken för smitta.

Flera studier lyfter dock fram att en liten grupp av äldre personer far särskilt illa under krisen (Qui, Shen, Zhao m.fl. 2020). De som oroade sig mer för negativa hälsoeffekter och ekonomiska konsekvenser av krisen rapporterade exempelvis ett lägre välbefinnande än genomsnittet (Kivi, Hansson & Bjälkebring 2020). Även om försiktighet behövs vid tolkningen av resultat över nationsgränser, eftersom olika länder har bemött pandemin på olika sätt, finns det alltså en genomgående beskrivning av äldres utsatthet i tidigare forskning. Det finns också studier som visar att krisen förstärker ojämlikhet: äldre som haft det relativt bra innan krisen klarar sig bättre medan de som var utsatta innan krisen verkar drabbas hårdare. Enkätstudierna synliggör behovet av att kontextualisera bilden av vad det innebär att vara äldre under krisen, vilket kvalitativa studier av hur äldre personer förstår och hanterar sin situation kan bidra med. Kvalitativt orienterade studier har hittills främst fokuserat på vårdgivares situation under krisen (Jia, Chen, Xiao m.fl. 2020; Sun, Wei, Shi m.fl. 2020). En av de få kvalitativa studier som antar ett medborgarperspektiv baseras på elva australiensiska covid-19-patienters upplevelser av att leva i isolering (Shaban, Nahidi, Sotomayor-Castillo m.fl. 2020). Studien uppmärksammar inte äldres perspektiv men belyser hur patienter kan ha behov av att reflektera över och

förhålla sig till sociala relationer, familj och lokal gemenskap, såväl som till den massmediala bilden av pandemin.

Det finns sammantaget ett stort behov av kunskap om äldres specifika situation under covid-19-krisen som samtidigt uppmärksammar olika slags utsatthet eller förståelser av att vara äldre i krisen. Den föreliggande studien bidrar till forskningen med kunskap om hur äldre personer som söker socialt stöd begripliggör sina vardagsliv i krisen. Artikeln belyser olika sätt att förhålla sig till covid-19-krisen och erbjuder därmed en nyansering och fördjupning av tidigare forskning om äldres situation.

Vardagssociologisk teori

I denna artikel synliggör vi vardagens betydelse på två sätt: dels empiriskt då vi undersöker hur människor i samtal skapar mening runt ett vardagsliv i krisen, dels teoretiskt då vi fokuserar på (om)skapandet av social ordning som något människor gör i sitt vardagsliv. Sociologin är den disciplin framför andra som har betonat vardagens betydelse för produktion och reproduktion av social ordning. Vardagssociologer menar att människor upprätthåller social ordning genom rutinerade handlingar i sina dagliga liv. Garfinkel (1967) undersökte till exempel hur människor aktivt samkonstruerar social ordning i förhållande till lokala mål, en för situationen fungerande definition av vad som pågår. Garfinkel fokuserar på relationen mellan en förklarbar (*accountable*) social ordning och rutinerade handlingar, så kallade etnometoder (Garfinkel 1967:252). Att regelbundet gå till affären eller ta hand om posten är sådana enkla metoder som bidrar till att organisera människor som delar av en gemenskap (jfr Sacks 1989). Mead (1981a:127) menar i ett liknande resonemang att i många vardagliga situationer har rutinerade handlingar blivit så vanemässiga att det inte krävs någon reflektion för att utföra dem.

En kris som får konsekvenser för människors vanemässiga handlande kan ses som ett naturligt störningsexperiment (jfr Garfinkel 1967:47) som synliggör det sedda men ouppmärksammande – de normer som annars tas för givna. Att inte kunna gå till affären innebär förutom avsaknaden av inköpta varor även en förlust av rutin. Scott (2018) påtalar att ett uppmärksammande av den vardag där ”ingenting särskilt” händer låter oss studera hur icke-görande, icke-varande och icke-närvaro är det som synliggör varandet. Frånvaro, brist och tomhet utgör uttryck för en fränkoppling från *det som borde finnas* och synliggör därmed normer (Scott 2018). När det vanemässiga handlandet hejdas, påpekar Mead (1981b:341), innebär det en störning som tvingar oss att bli aktivt medvetna om vanorna som vi fört med oss in i situationen, vilket kan leda till ett ifrågasättande av vanor och normer. Motstridigheten kan få till följd att individen börjar omvärdera aspekter av sitt liv som upplevs problematiska (jfr Lundin 2004; Persson & Thunman 2011). Schatzki (2016) påpekar dock att en kris inte nödvändigtvis leder till reflektion: för det mesta anpassar vi vårt handlande till den nya situationen, utan att närmare ifrågasätta våra vanor eller de normer som gör våra handlingar förklarbara.

För att förstå hur det kommer sig att kriser ibland leder till ifrågasättande och annars

till anpassning kan vi använda Garfinkels begrepp om tillit. Garfinkel (2006[1963]; Watson 2009) lyfter fram två aspekter av tillit i relation till en förklarbar social ordning. Först och främst finns vad vi kan kalla en basal tillit (jfr *constitutive expectancies*, Garfinkel 2006[1963]:370) till en delad verklighet: tilliten till att handlingar och objekt har samma betydelse för alla deltagare i interaktion. Denna tillit handlar alltså om att människor förväntar sig att deras definitioner av situationen delas av andra kompetenta deltagare. Etnometoder bygger på, och bygger upp, denna tillit (Garfinkel 1967). När människor stöter på problem i förhållande till den basala tilliten, såsom missförstånd, hanterar de i regel detta genom anpassningar, rättelser och förhandlingar (Garfinkel 2006[1963]:376; Garfinkel 1988): när vi blir hindrade på vår dagliga promenad av en trafikolycka tar vi kanske en annan väg utan att närmare grunna på promenadens förutsättningar (jfr Schatzki 2016).

Kriser i vardagen kan dock också leda till ett brott i tilliten till att andra människor och världen fungerar på ett för oss förklarbart sätt: vi kan i exemplet ovan börja ifrågasätta den organisering av trafiken som tillåter en olycka. När villkor för basal tillit inte uppfylls kan sociala aktörer inte ta för givet att de handlar enligt gemensamma normer (Garfinkel 2006[1963]:375). Då vänder sig människor till reglerande normer (jfr *regulative rules*, Watson 2009:483), vad som kan kallas en reglerande tillit. Reglerande tillit innebär att människor försöker förklara andras beteende enligt normer som är externa i förhållande till mål i den aktuella situationen. Personer avfärdar sina medaktörers beteende som avvikande, till exempel som respektlöst eller bortskämt, och förlitar sig alltså inte på möjligheten att etablera eller justera en gemensam definition i själva relationen (Garfinkel 2006[1963]:375). Här kan vi alltså tala om att krisen ger upphov till ifrågasättande.

De flesta människor litar på att världen är förklarlig och att andra kommer att förstå vad de menar. Därmed uppmärksammar de inte verkligheten som en social konstruktion utan hanterar problem genom rättelser och anpassning. Garfinkel påpekar dock att personer i utsatta positioner kan ha en särskild känslighet för det arbete som krävs för att verkligheten ska upplevas som stabil, och en brist på basal tillit till det självklara i de egna upplevelsorna (Garfinkel 1967:183; Turowetz & Warfield Rawls 2020). Ett exempel ges i Sacks (1989) analys av samtal till ett centrum för suicidprevention i Los Angeles, i vilken han beskriver samtal från änkor och änklingar som hävdade att tiden tynger dem eftersom ingenting längre händer. Sacks menar att denna typ av uttalanden kan förstås i förhållande till människors (etno)metoder för att hantera normer om mänskligt värde. En metod med vars hjälp individer fastställer sin relevans kallar Sacks (1989:266) för *privata kalendrar*. Genom att ordna händelser i förhållande till signifikanta andra, oavsett om det rör sig om händelser som inbegriper dessa signifikanta andra eller mer allmänna händelser i världen, ger människor dessa händelser en specifik mening. Till exempel kan statsministerns död kopplas till det år då ett par förlovat sig. En viktig skillnad mellan privata kalendrar och *den allmänna kalendern* (*everybody's calendar*; Sacks 1989:267), alltså ett samhälles ordnande av händelser i tid, är att privata kalendrar inte har en given kontinuitet. Den allmänna kalendern fortsätter i en obestämbar framtid men en privat kalender avslutas när ett särskilt vi

avslutas. Medan ett normskifte vid en sådan kris – förlusten av ett vi – handlar om att ifrågasätta den egna existensens relevans, skulle en anpassning kunna vara att ansluta sig till den allmänna kalendern. Kriser i människors vardagsliv kan på detta sätt kopplas till sociala relationer: deras koppling till makar, vänner, bekanta och offentliga personer är också en koppling till social ordning.

Genom att använda oss av ett vardagssociologiskt raster på en empirisk verklighet som kännetecknas av kris och utsatthet kan vi synliggöra krisens betydelse för social ordning – på vilket sätt människor i sina vardagsliv förhåller sig till en pågående kris – och hur krisen genom att introducera tomhet och icke-varande – ett frånsteg från hur det brukar eller borde vara – ruckar på tillit och synliggör social ordning (Scott 2018). Vardagssociologin låter oss alltså se vardagens betydelse för att skapa social ordning samt metoder med vilka äldre människor arbetar för att upprätthålla och/eller omvärdera sina vardagsliv och sociala relationer.

Metod

Genom att undersöka hur vardagslivet i kris begripliggörs av inringare till Äldrelinjen kan vi se vad äldre själva behandlar som meningsfullt i ett samtal med en medmänniska. Naturligt förekommande interaktion är ett underanvänt material för att få kunskap om hur sociala problem konstrueras och hanteras; det kan ge en unik insikt i de problem som behandlas som särskilt viktiga eller svåra i en specifik kontext (Potter 2002; se vidare Flinkfeldt 2020).

Under 2019 tog Äldrelinjen emot 4 100 samtal, men mängden samtal har ökat med covid-19-pandemin och bara i augusti 2020 inkom över 8 000 samtal, varav cirka 1 800 ledde till kontakt med en volontär. Under våren och sommaren 2020 rekryterade Äldrelinjen 250 nya volontärer för att möta denna ökade efterfrågan och telefonnumret fick omfattande spridning i medier. 108 samtal till Äldrelinjen spelades in mellan slutet av juni och början av augusti 2020. Inget urval skedde utan alla samtal spelades in i de fall då både volontärer och inringare samtyckte. Volontärernas samtycke var skriftligt och skedde efter att de givits utförlig information om studien, medan inringarna samtyckte till deltagande i studien genom knappval innan de kopplades fram till en volontär. Den kortfattade information om studien som gavs i form av ett talsvar kompletterades genom att inringaren gavs möjlighet att ta del av skriftlig information på projektets hemsida (www.samtalsforskning.se). Insamling och analys av samtalen har godkänts av Etikprövningsmyndigheten (Dnr 2020-01808).

Eftersom inringarna är anonyma är bakgrundsdata för dem som samtyckte respektive nekade till att delta i studien inte tillgängliga. Genom att undersöka en telefonlinje som särskilt riktar sig till äldre i behov av socialt stöd kan vi anta att studien inkluderar äldre som själva identifierat sig som i behov av medmänskligt stöd. Av de 108 inspelade samtalen nämndes covid-19 eller pandemin åtminstone någon gång i 64 av samtalen, vilket motsvarade strax under 25 timmar ljuddata. Medellängd på samtalen som berörde covid-19 var 23 minuter. Av de inringare som sa sin ålder var merparten över 70 år. Det finns inga demografiska studier av telefonlinjer för äldre personer, men studier

av andra telefonlinjer visar en lägre förekomst av samtal från män, äldre personer, personer i etniska minoritetsgrupper och personer med lägre socioekonomisk status (Cook, Randhawa, Large m.fl. 2013). Personer som använder stödlinjer regelbundet har ofta psykiska problem eller andra svårigheter (Pirkis, Middleton, Bassilios m.fl. 2016). Vår studie stämmer överens med tidigare forskning på så sätt att kvinnor är överrepresenterade i samtalen (83 procent av inringarna var kvinnor) och genom att återkommande inringare berättar om svåra livsupplevelser. Nästa alla som ringde talade också svenska utan någon brytning. Utifrån de personliga detaljer som inringarna gav om sina liv framgår dock att det fanns en spridning i socioekonomisk bakgrund. Studien behandlar alltså samtal med äldre personer, i många fall kvinnor med svenska som modersmål, som både upplever behov av att prata med någon utomstående och som sedan initierar en sådan kontakt.

Samtalen som rörde covid-19 analyserades genom en induktiv, kvalitativ analys i flera steg, som efter hand ledde fram till distinkta kategorier och så småningom teman. Tematisk analys är en deskriptiv, kvalitativ metod för att identifiera, analysera och på ett nyanserat sätt rapportera mönster i ett material (Braun & Clarke 2006; Vaismoradi, Turunen, Bondas m.fl. 2013). Vi har utgått från empirin och sedan diskuterat vilka begrepp som behövs för att förklara och nyansera empiriska teman. Tidigt i analysprocessen framstod dels vardag och dels sociala relationer som centrala teman. Samtalen kodades genom att de relationer (till exempel till barn, släktingar, grannar, djur, arbetskamrater, organisationer, offentliga personer) som diskuterades markerades, tillsammans med en kort anteckning om hur relationen aktualiserades i samtalet (till exempel som stöd, brist, källa till oro). Vi grupperade relationerna efter betydelsen de gavs i samtalen (personliga relationer, anonyma relationer, abstrakta relationer). I samspel med utveckling och diskussion av teman prövade vi teoretiska begrepp som kunde fördjupa förståelsen av empiriska teman. Vardagssociologin blev tidigt en del i denna process, medan begrepp om tillit inkluderades först när det blev tydligt att krisen för inringarna hängde ihop med just tillit i relationer.

Genom hela analysprocessen har kodningsstrukturen återkommande diskuterats och utvärderats, i enlighet med Braun och Clarkes (2006:91) rekommendation att data inom teman ska hänga samman på ett meningsfullt sätt, samtidigt som det ska finnas tydliga drag som gör det möjligt att särskilja identifierade teman från varandra. I ett avslutande steg har analysen validerats genom en workshop med volontärer på Äldrelinjen där resultaten diskuterades och volontärerna uttryckte samförstånd kring slutsatserna (jfr Creswell & Miller 2000). En viktig poäng med volontärernas validering var att se om temana i de samtal vi spelat in verkade skilja sig mot andra samtal på linjen (från de som valde att inte bli inspelade) vilket alltså inte var fallet. I de citat som vi använder i artikeln har vi exkluderat personuppgifter och annan information som skulle kunna avslöja vem personen är.

Analys: Vardagens slut

Ett återkommande tema som genomsyrar samtalen är *vardagens slut* – inringarna beskriver hur många aspekter av vardagen som de vanligtvis tar för givet har gått om intet eller hur problem i deras vardagsliv har accentuerats. De kan inte handla, gå ut på promenad eller träffa personer såsom de tidigare gjort. Gruppen äldre är dock heterogen – att hålla fysisk distans utan total isolering kan vara svårt för någon som är beroende av andra för att ta sig fram medan den som kan röra sig fritt och har många bekanta kanske har lättare att hantera nya villkor för umgänge. En ytterlighet exemplifieras i nedanstående samtalsutdrag, då inringaren beskriver krisen som en förlust av allt som gör livet värt att leva:

Inringare: Fram till detta jobbade jag, åkte till föräldrar, träffade barn och barnbarn, nu är allt borta.

Volontär: Svår omställning.

Inringare: I början gick det väl an men nu känns det som att det här tar livet av mig. (EL2440)

Nuet i krisen beskrivs i kontrast mot hur livet tidigare fortgått och avsaknaden av rutiner för att upprätthålla relationer till arbete och närstående begripliggörs som att även själva relationerna försvunnit. Krisen uppenbarar på så sätt det tidigare ”sedda men ouppmärksammade” handlandet (Garfinkel 1967:47): störningen av vardagen framhäver en social ordning. Volontären antyder försiktigt omställningen till en ny vardag – en möjlighet till anpassning (Schatzki 2016) – men inringaren beskriver vardagen i krisen som outhärdlig i längden.

Ett helt annorlunda förhållningssätt exemplifieras i följande utdrag då en inringare beskriver störningen av vardagen som en positiv väckarklocka: ”jag tror människor egentligen i grund och botten tycker om små saker. Och jag tror inte det första man tänker på är att resa utan jag tror att man tänker ’Hur har jag det i mitt vardagsliv?’”. Volontären håller med och svarar att ”en del blir nästan lite chockade av att dom inte kan göra som dom alltid har gjort och så tänker jag det är nyttigt att börja fundera på varför jag alltid gör som jag gör.” (EL2486). Här begripliggörs inte krisen i termer av förlust av de nödvändiga relationerna; det blir i stället onyttigheter såsom resor som ersätts av tankar på vad som verkligen betyder något (jfr Mead 1981b; Persson & Thunman 2011). Exemplet visar extremfall av sätt att förhålla sig till den förlorade vardagen: som den enda ordningen som gör livet värt att leva eller som ersättbar med något potentiellt bättre.

I vår analys i följande tre avsnitt visar vi hur inringarna beskriver problem i krisen kopplat till olika former av relationer och olika etnometoder för att hantera problemen. Deras beskrivningar kan kopplas till olika förhållningssätt till basal och reglerande tillit (se Tabell 1).

Tabell 1. Krisens betydelse för tillit i sociala relationer

Relation	Kris	Etnometoder	Basal tillit	Reglerande tillit
Personlig	Frånvaro, oro, skuld, besvikelse	Bedöma den andra, avvisa kontakter	Anpassa, pröva	Extern part, reducera
Anonym	Frånvaro, osäkerhet, besvikelse	Göra sig sedd, allmän kalender	Anpassa, pröva, ersätta	Reducera
Abstrakt	Närvaro, frånvaro, vanmakt	Nytt ”vi”, allmän kalender	Anpassa, förhandla	Nytt perspektiv, ”vi” och ”dom”, avvisa

När det gäller *personliga relationer* beskriver inringarna en brist på tillit till andras riskbedömning eller till deras ovillkorliga stöd. Även om det teoretiskt är möjligt med anpassningar i personliga relationer ersätts i dessa samtal basal tillit i personliga relationer med reglerande tillit i form av en yttre part eller avståndstagande. I förhållande till *anonyma relationer* – de personer som bekräftar inringarnas existens som en människa bland andra snarare än som en specifik annan – skapar krisen frånvaro när äldre inte kommer ut, men det finns många exempel på anpassningar. Krisen kan också väcka frågor om ett större ”vi” och därmed ge närhet till *abstrakta relationer*, eller skapa ett hotande ”dom”. De metoder som etablerar en (ny) fungerande gemenskap i krisen handlar på det personliga planet om att gå utanför relationen för att hitta stöd som tillåter sorg och ångest, på ett anonymt plan om säkra möjligheter att möta andra som bekräftar ens vardagliga existens, och på ett abstrakt plan om att se sig själv som en del i en större meningsfull helhet. I följande tre analysavsnitt presenteras och förklaras dessa olika sätt på vilka äldre förhåller sig till nya villkor för vardagsliv i relation till personlig gemenskap, anonym gemenskap och abstrakt gemenskap.

Att värdera och omvärdera närhet i personliga relationer

Krisen kan med Garfinkel (2006[1963], 1967) ses som en störning som introducerar risk och ökade behov i personliga relationer. Snarare än att beskriva gemensamma anpassningar eller rättelser i förhållande till den andra i den nya situationen ger dock inringarna uttryck för en förlorad basal tillit. Här används Äldrelinjen som en extern part vid oenighet eller som substitut för villkorslöst stöd. Detta innebär ett reglerande förhållningssätt till närstående. Inringare ger i samtalen uttryck för oro över sin partner när denna är mindre försiktig än inringaren själv, och för att partnern ska föra med sig smittan hem: ”jag är alltid orolig när han är ute och far” (EL2413). En inringare söker å andra sidan stöd från volontären i sina argument för att det går att göra en gemensam resa med en partner som vill vara mer försiktig:

Inringare: Min fru är lite mer risk än vad jag är för hon har [en sjukdom] och vi har ju nu levt under alla konstens regler under tre, ja fyra och en halv månader ungefär.

Volontär: Mm.

Inringare: Och så föreslog jag att vi skulle göra en nån kortare resa några dar och ta in på hotell.

Volontär: Mm.

Inringare: Och då har vi lite delade meningar där hustrun och jag, jag menar ju på att det borde rimligen inte vara så allvarligt för det är ju rent och snyggt förmodligen när vi kommer till ett hotell och sen smittning jag vet ju att det är droppsmitta och det är direktkontakt och så vidare. Hur skulle du bedöma det med att bo på hotell, är det nån risk med det tror du? (EL2442)

Ibland, som här, uppstår etiska diskussioner: hur mycket bör en människa isolera sig för sin partners skull, och kan en person kräva av sin partner att isolera sig? Vi har inte stött på några beskrivningar av positiva förändringar i relationer kopplat till ett sådant synliggörande; att tala om olika ståndpunkter skulle teoretiskt kunna leda till att relationen fördjupas, men sådana exempel finns inte i samtalen. I stället vänder sig inringare till volontären för att försöka fastställa objektiva mått för normalt respektive avvikande handlande (jfr Watson 2009).

Detta reglerande förhållningssätt gäller också vänner och grannar. I vissa av samtalen berättar inringarna om en positiv samvaro – i bostadsområdets trädgård, över villans trädgårdsstaket, eller på en promenad. Samtidigt ses grannar och vänner som en potentiell risk som inringare måste förhålla sig till (EL2481). En inringare berättar om hur hon kommit till insikt om att en granne isolerar sig i lägre grad än vad hon trott:

Inringare: Ja. Jag har en granne som jag brukar umgås med,

Volontär: Mm.

Inringare: Som nu under corona så här, hon tar emot sina barnbarn och barnbarnsbarn hemma.

Volontär: Mm

Inringare: Och sen vill hon att vi ska träffas och umgås.

Volontär: Mm

Inringare: Och det törs inte jag e det fel av mej det?

[...]

Volontär: Nej det tycker jag inte, var och en måste ju handla utifrån sin känsla. (EL2441)

Inringaren ber om ett direkt råd men frågan kan också ses som ett klagomål gällande grannens beteende. Att själv inte följa riktlinjer och sedan förvänta sig sällskap behandlas som problematiskt. Liksom i föregående exempel använder inringaren volontären för att fastställa en gemensam definition av situationen: är det fel att inte våga träffas eller, implicit, är grannens beteende förkastligt? Detta reglerande förhållningssätt till

tillit (Watson 2009) innebär att det är inringaren och volontären som ingår en gemensam definition, inte inringaren och grannen.

Ett annat problem som inringare lyfter fram är de ökade krav som den egna nedstämdheten eller andra behov på grund av covid-19-pandemin ställer på deras personliga relationer. En inringare säger att hon är rädd att ”skrämma bort” vänner eftersom hon blivit så nedstämd under pandemin. En annan inringare säger: ”Jag har en kvinna som ringer varje dag och beklagar sig, bara negativt från första sekund, då tänker jag ’sån ska jag inte bli’” (EL2458). Likaså beskriver många inringare hur de inte vill belasta äldre föräldrar, barn och syskon med sina upplevelser av nedstämdhet eller ångest. En inringare säger till exempel att hon inte träffar sina barn och barnbarn alls under pandemin: ”Just nu så vill jag inte att de ska se hur eländig jag är” (EL2439) och en annan berättar att hon undviker all form av kontakt sedan hon under pandemin blivit allt mer nedstämd:

Volontär: Men det är inte så här att någon av [dina barn] vet om hur du känner?

Inringare: Nej jag vill inte prata med dom.

Volontär: Du vill inte prata med dom.

Inringare: Då börjar jag låta ledsen. [börjar gråta]

Volontär: Och då vill inte du att dom ska höra det.

Inringare: Nej jag vill inte störa dom med det. (EL2482)

Inringare förhåller sig på detta sätt till en önskad kategori av människor som bara bekymrar sig och klagar. Vi vet inte om inringarnas närstående verkligen skulle avvisa dem, men ett sådant avvisande ingår i inringarnas begripliggörande av sin situation under krisen. Därmed skapar, uppenbarar eller förvärrar krisen en upplevelse av att inte ha en självklar rättighet att bli omhändertagen: att bli förstådd som en fullständig människa i sin nöd.

Upplevelsen av att inte kunna förlita sig på andra gäller också mer praktiska saker. Medan vissa inringare beskriver barn som handlar och går ärenden är en återkommande kommentar att barn och barnbarn har sina liv och att det är svårt att be om mer när det samtidigt blivit svårare att ses. Det kan finnas vilja att hjälpa till men krisen kan också uppenbara hur äldre står ensamma:

Inringare: Ja och dom var väl två gånger och handlade och sen såg jag ”nä dom orkar inte, dom tycker inte att det här e kul” så det, nä.

[...]

Inringare: Men alltså, man kan inte räkna med barn såna här gånger, man kan inte det. Och jag förstår det, dom har jobb och barn och hem, dom hinner inte, orkar inte. (EL2480)

Inringaren behandlar här barnens brist på stöd som normalt, samtidigt som deras oförmåga att hjälpa framstår som en besvikelse – ett normativt antagande om hur barn ska behandla sina gamla föräldrar som inte uppfylls (jfr Scott 2018). När inringarnas

ökade behov inte tillgodoses av närstående uppenbaras omsorgens begränsade räckvidd. Som med olika riskbedömningar skulle ett ökat behov teoretiskt kunna mötas av ökad omsorg, och kanske ökad närhet, men detta visar inte samtalen. I stället innebär ökade behov ökad distans.

Ett liv i isolering betyder också att det finns få orsaker att ta kontakt med andra – det finns inga aktiviteter att planera och inga roliga händelser att dela med andra. Som i analysens inledande avsnitt beskrivs återkommande en tomhet eller hur ”allt” har försvunnit. En inringare (EL2455) vill inte ta kontakt med vänner eftersom hon inte längre har något att berätta då hon håller sig isolerad och lever ett enformigt liv utan intressanta upplevelser. Denna beskrivning påminner om Sacks (1989; se även Scott 2018) analys av hur händelser i världen kopplas till våra privata relationer och hur tomhet uppstår när en nära relation avslutas. Skillnaden här är att personliga relationer äventyras när vardagliga göromål hindras. Det dagliga livet blir innehållslöst av isoleringen, till och med mindre innehållsrikt än vanlig vardag, och det blir svårt att upprätthålla ett ”vi” runt en tom kalender.

Sammanfattningsvis beskriver inringare hur krisen synliggör problem i deras relationer som redan fanns före krisen. Dessutom ger krisen upphov till nya problem och konfliktytor. Det blir tydligt hur en positiv omvärdering av normer är beroende av en basal tillit till en gemensam verklighet som tillåter anpassningar till en ny situation (Garfinkel 2006[1963]; Watson 2009). Inringarna ger uttryck för en avsaknad av en sådan tillit: de kan inte lita på partnerns eller grannens riskhantering eller bemötande av deras ökade behov. I enstaka fall lyckas en volontär övertala inringare att dela sin oro och sorg med en närstående men i regel finns ett starkt motstånd mot detta. Denna problemorientering bör förstås i ljuset av att inringare kontaktar en telefonlinje för stöd och därför kan antas uppleva problem, men den ska heller inte avfärdas då den beskriver situationen för utsatta äldre som faktiskt söker stöd. I nästa avsnitt beskrivs ett problem där telefonlinjen fyller en viktig funktion: relationen till en anonym gemenskap.

Förlust och omskapande av en anonym gemenskap

Ett grundläggande problem för inringarna är att deras kontakt med anonyma andra genom krisen begränsats kraftigt. Bristen på möten utan förpliktelser kan vara särskilt svår att uthärda för äldre personer som av olika skäl saknar personliga relationer (Torres 2019). Inringare beskriver till exempel hur de saknar att röra sig bland människor på offentliga platser: stadscentrum, bibliotek, kollektivtrafiken, kaféer och muséer. Flera inringare uttrycker en oro för att röra sig utomhus över huvud taget, då en del som passerar förbi kanske inte kommer hålla rätt distans – och en del säger också att de själva tycker att det är svårt att avgöra vad som är lagom distans (EL2430). Detta speglar hur krisen stör den självklara tilliten till att egna och andras handlingar är förklarliga: handlandet i förhållande till andra kräver nu eftertanke och kan inte gå på rutin (Garfinkel 1967; Mead 1981b:341). Till skillnad mot inringarnas beskrivningar av personliga relationer finns det här dock många exempel på etnometoder som tillåter nya säkra sätt att träffa andra människor på ett anonymt plan.

Som exempel brukar en inringare åka till mataffärens parkering för att sitta i bilen och titta på människor och beskriver sitt behov av att se och omge sig med andra människor: ”för hur det än är kan man sätta sej där det är andra människor om man bara håller avstånd, att man känner att det finns fler” (EL2488). Krisens skapande av frånvaro från sådana möten kan därmed förstås som något som synliggör betydelsen av denna förgivettagna del av vardagslivet (Scott 2018). En inringare berättar hur hon trotsar sin rädsla för smitta för att kunna handla och därmed distrahera sig från ångest:

Inringare: Jag vet att jag ska inte gå till affärn men jag brukar gå på kvällen innan dom stänger då. Då spritar jag händerna, det står sprit där. Och då märker jag att jag mår mycket mycket bättre, den här sociala biten, att bara få gå till affärn och handla liksom.

Volontär: Ja visst, och säga ”här är jag” och säga ”hej” och säga ”hej” åt en expedit. (EL2477)

Volontären lyfter här fram att det vardagliga mötet erbjuder en enkel bekräftelse av att världen fortgår och är sig lik: vi är båda här som medmänniskor och ser varandra. Att upprätthålla sådana etnometoder för ordnandet av vardagen (jfr Sacks 1989), om än med anpassningar till smittorisken (jfr Schatzki 2016), bekräftar personens existens i ett sammanhang.

En del av att ha tillgång till en anonym gemenskap handlar om möten med och inom organisationer. Inringare beskriver ibland personliga relationer med personal inom organisationer (till exempel hemtjänstpersonal eller personliga assistenter) men överlag nämns dessa som anonyma relationer – då personalen beskrivs som utbytbara samtalspartners mer än som unika och oersättliga kontakter. När kontakter med andra människor begränsas kan till exempel vårdbesök få en stor betydelse: ”Livet blir ganska enformigt, nu var jag hos fotvården och det var underbart att prata med en människa” (EL2435). Liksom i föregående citat kopplas här mötet inte till en särskild annan, utan poängen är just anonymiteten. När ett sådant vardagligt möte tas ifrån oss blir dess betydelse för att vi ska känna oss som en människa bland andra tydlig. En inringare berättar till exempel om sin ensamhet och säger att hon tidigare ändå brukade ha ett visst umgänge genom att delta i kyrkans aktiviteter (EL2407). En annan inringare som i vanliga fall brukar hjälpa till som kyrkvakt berättar att sedan covid-19-pandemin är ”allt borta” (EL2488). Samma bristbeskrivning finns när det gäller pensionärsorganisationer:

Inringare: Jo jag e ju med i två föreningar så att jag var ju med i en kurs men sen kom ju coronan då så att,

Volontär: Jag vet, dom tog ju bort allt.

Inringare: Ja dom tog bort allting. (EL2473)

För inringaren och volontären blir nedstängningen av den aktuella föreningsverksamheten begripliggjord som ett exempel på att *allt* tas bort. Sådana uttryck synliggör,

liksom i föregående två avsnitt, det extrema i krisen – upplevelsen av en total frånvaro (Scott 2018). Med Sacks (1989) kan frånvaron förstås som en brist på tillgängliga resurser för att synliggöra den egna betydelsen. Denna brist kopplas av inringarna till ångest, tristess och ensamhet (se Scott 2018).

Hemtjänsten är en av de organisationer som nämns både som tröst och risk. När många sociala kontakter begränsas blir det vardagliga samtalet med hemtjänstpersonalen desto viktigare. En inringare berättar till exempel att hon är helt ensam, förutom de tre timmar i veckan som hemtjänsten är där (EL2482). Överlag omtalar inringare sin hemtjänstpersonal med värme. Samtidigt beskrivs hemtjänstpersonalen som stressade och utan flexibilitet som motsvarar inringarnas behov, till exempel av utevistelse: ”Man måste beställa det och nu blev det dåligt väder” (EL2422). Inringare säger också att de inte släpper in hemtjänsten om de inte har skyddsutrustning och andra avbeställer hemtjänstens besök (EL2408, EL2456). På så sätt försvinner en viktig källa till social kontakt.

Inringare använder telefonlinjer, såsom Äldrelinjen, för att få tillgång till en anonym gemenskap. Dessa anonyma relationer kan ersätta de personliga: inringarna kan i princip ägna ett helt samtal åt att klaga och de behöver inte ha något intressant att förmedla eftersom viet som skapas inte förpliktar till långtgående ansvar. För många inringare är dock en slags ömsesidighet viktig då de frågar de anonyma volontärerna om deras vardag. Äldrelinjen verkar på det sättet ersätta en del av den vardagliga socialiteten med ytliga bekanta eller främlingar. Medan rädsla och oro är ett återkommande ämne är det också många samtal som behandlar helt vardagliga saker: vädret, blommor som växer i trädgården, boktips eller radioprogram. Flera inringare berättar om husdjur som ger närhet, sällskap och en anledning att gå ut, utan förpliktigande att hålla ett gott humör (jfr Redmalm 2020). Att få dela dessa saker med någon verkar kunna bli en ersättning för den uteblivna vardagen: ”Jag tycker alltid att de är lite trevligt, jag brukar alltid ringa till folk och prata med nån för jag har lite ont av oro och ångest och det har man ju fått i den här coronakrisen ännu mer” (EL2481).

Eftersom samtal till telefonlinjer fungerar som en viktig metod för att inte uppslukas av oro är det förståeligt att många uttrycker frustration över att det är svårt att komma fram till Äldrelinjen och andra linjer. Svårigheten att komma fram påtalas särskilt vid helger och högtider samt måndagsmorgnar då människor kanske väntat under helgen med att ringa. Det här är tider då många människor har saker i sina kalendrar, inte minst barn och barnbarn, vilket synliggör inringarnas utsatta situation. Det kan leda till en känsla av att det dagliga livet, *den allmänna kalendern* (Sacks 1989), fortsätter, medan inringaren står ensam kvar. Samtidigt är de allra flesta positiva trots lång väntan. En person som ringt tolv gånger utan att få svar säger när hon äntligen får svar, ”Va ja ä glad att ja kommit fram!”, och skrattar.

Sammanfattningsvis beskriver inringare hur krisen skapar en påtaglig frånvaro i deras liv, där en anonym kontakt med andra tidigare bekräftat deras existens. Inringarna gör denna frånvaro ytterst påtaglig både genom att tala om besvikelser och uteblivet umgänge, och genom att berätta om de få begränsade möten de trots allt har. Vardagens slut innebär här att betydelsen av dessa anonyma relationer har synliggjorts.

Samtalen innehåller exempel på etnometoder för att hantera tomheten eller bristen, såsom att göra sig sedd av andra genom att gå ut eller ta kontakt med serviceorganisationer och telefonlinjer. Därmed ger inringarna i många fall uttryck för en bibehållen basal tillit till sin relevans som människor i förhållande till andra anonyma människor. I det sista analysavsnittet beskrivs hur inringare på ett mer abstrakt plan föreställer sig en gemenskap.

Den abstrakta gemenskapen som tröst och hot

Krisen skapar inte bara frånvaro. Ett sätt att begripliggöra den nya situationen, som lyfts fram av både inringare och volontärer, är något som kan kallas en abstrakt gemenskap. Denna gemenskap kan utgöras av ett enat ”vi” eller ett hotande ”dom”. Några personer pratar om ”den svenska linjen”, det vill säga Sveriges sätt att hantera pandemin i relation till andra länder (EL2446). En inringare säger att Anders Tegnell ”är jättebra, jag är så glad att vi har honom här i Sverige” och tillägger ”det vore så skönt att få visa världen att vi gjorde rätt, att barnen fick leva kvar sitt vanliga liv. Jag tror på den svenska policyn” (EL2455). På det här sättet uttrycks en samhörighet med ett svenskt ”vi” i kristid (jfr Brown 2020). Volontärer lyfter också fram hur inringarna betar sig föredömligt i relation till den svenska strategin:

Inringare: Det kommer ingen hit och jag går ingenstans.

Volontär: Ja du har lytt hans råd, en av vardagshjältarna. (EL2455)

Genom att tolka inringarens beskrivning av brist på social kontakt som ett aktivt handlande i ett kollektiv av hjältar under ledning av Anders Tegnell, ger volontären här en positiv ram runt tomheten; det är att ta ansvar för en gemensam angelägenhet och inkluderar tydligt inringaren i ”den svenska kampen”. Att skapa en närvaro av andra som gör likadant kan jämföras med Sacks (1989) beskrivning av återförande av människor till en allmän kalender som en etnometod: vardagens slut – frånvaron av det som brukar vara – förstås som något som omfattar ett kollektiv av andra.

Relationen till en abstrakt gemenskap gäller också världen och mänskligheten i stort. Flera inringare konstaterar att pandemin drabbar alla i hela världen, vilket verkar göra situationen lite lättare att hantera. Pandemin blottar därmed ett grundläggande existentiellt villkor – en gemensam mänsklig skörhet. En inringare fördjupar en sådan diskussion om sin relation till mänskligheten och sin plats i världsalltet. Hon menar att människor visat sina bästa sidor under pandemin, hon får till exempel böcker hemkörda till sig av volontärer. Meads (1981a) idéer om hur en framtvingad reflektion över vanor kan leda till en ny definition av ens situation kan alltså tydligare appliceras på diskussioner om abstrakta gemenskaper, än på samtal om personliga och anonyma relationer. Störningen uppmärksammar en ordning av beroende och reglerande tillit i positiv bemärkelse. Inringaren säger att hon lever i dödens väntrum och har börjat reflektera över sitt eget åldrande. När hon ser sin kropp utifrån påminns hon om att hon är medlem av arten människan som sett ur ett geologiskt tidsperspektiv bara existerat en kort stund på jorden, men tillägger att ”så länge solen finns så finns ju vi.” (EL2418).

Detta uttryck är en enkel, universell sanning som får en speciell betydelse i relation till den unika situation som pandemin innebär. Återkommande i samtalen använder inringare och volontärer idiomatiska uttryck med samma enkla, universella innebörd, såsom "Man får ibland försöka tänka att glaset är halvtomt snarare än att glaset är halvtomt" (EL2418), "Friskt vågat är hälften vunnet" (EL2482), "Sånt är livet, det är det, det går upp å det går ner" (EL2481), eller "och så säger vi som vanligt folk brukar säga, gå ut och fånga dagen, det vi kan göra" (EL2486). Sådana uttryck kan förstås som en etnometod – att anspela på en gemensamt känd verklighet som finns kvar trots krisen. Därmed införlivas det okända i en delad kulturell förståelse, en basal tillit till att människor delar social verklighet (jfr Garfinkel 2006[1963], 1967). Gemenskapen synliggör att människor har tagit sig igenom svårigheter förut. Vi kommer att överleva pandemin som art, men det kommer att komma nya katastrofer. Denna förståelse innebär en anpassning till situationen genom att den kopplas till en allmän kalender, där regelbundna pressträffar och sommarprat skapar en samhällelig gemenskap medan krisens unicitet synliggör kopplingen till en mänsklig, livsloppsbeholdnad kalender.

För personer som berättar om motsatsen till en abstrakt gemenskap, alltså samhället som hot, framstår i stället världen och framtiden som något man exkluderas från: "Jag känner mig bortkopplad från världen helt och hållet" (EL2484). I inledningen av ett samtal tar en inringare upp hur samhället sparar pengar på att sådana som hon dör:

Inringare: Det senaste jag läste nu, det är att dom sparar in pengar i och med att det är fler och fler äldre som dör i covid.

Volontär: Jaha.

Inringare: Att regeringen sparar in pengar på oss som dör då. (EL2480)

Inringaren inkluderar sig själv i den grupp som dör och regeringen beskrivs som de som vinner ekonomiskt på detta. Senare i samma samtal beskriver inringaren sin upplevelse av att avvika från andra: "Jag e väl den enda i affärn som har munskydd tror jag". (EL2480). Här beskrivs det egna handlandet som avvikande i en fientlig värld: världen byggs upp av ett "jag" och "dom" snarare än ett "vi". Att bära munskydd skulle kunna fungera som en metod för att identifiera sig med andra som tar ett kollektivt ansvar, men när inringaren inte ser andra göra likadant blir ansvarstagandet en avvikelse. Att vara ensam och utsatt i förhållande till en större gemenskap gör att krisen upplevs som speciellt svår. En annan inringare som menar att handtvätt och distansering inte varit något större problem beskriver ändå hur attityden i Sverige väcker känslor av ilska, ledsamhet och vanmakt:

Inringare: Men ja, till slut så tycker jag att Sverige håller på att förstöra.

Volontär: Det känns det som.

Inringare: Dom förstör ju oss. Jag har, jag känner en ilska över det här. Det är klart att ingen kan hjälpa det här, men det är någonting i attityden som gör, ja det är väl att man är ledsen också.

Volontär: Ja, ja.

Inringare: Och jag vet inte hur man ska hålla sig glad, jag vet inte hur man ska tackla det längre. (EL2482)

Inringaren ger uttryck för en upplevelse av att vara utsatt för både risken att drabbas av corona och för en attityd i Sverige som verkar handlingsförlamande. "Sverige" blir "dom", som förstör för "oss" och inringaren sätter på så sätt sig själv utanför den större gemenskapen. Dessutom uttrycker flera inringare att det är svårt att finna gemenskap och tröst genom tillhörigheten till gruppen äldre, eftersom de äldre isoleras från varandra:

Inringare: Alla är ungefär i min ålder och alla ska akta sig, det är det här påbudet vi har fått allihop, "akta er för andra människor, blanda er inte med en massa folk". [...] Om man hör det hela tiden då tänker jag att vad tänker de här människorna, hur blir en människa om man får höra det hela tiden. (EL2482)

Inringarna som beskriver sig själva som exkluderade från en abstrakt gemenskap pekar å ena sidan på en förståelsemässig, basal brist på tillit där det svenska bemötandet av krisen framstår som oförklarligt. Å andra sidan finns ett reglerande förhållningssätt i beskrivningar av "de andras" agerande som, om det är förklarligt – det vill säga ska förstås som rationellt – bygger på en förkastlig moral (jfr Garfinkel 2006[1963]; Watson 2009).

Sammanfattningsvis har det här avsnittet visat hur krisen ger upphov till en abstrakt gemenskap som kan stå som ett handlingskraftigt "vi" som tillsammans kämpar och hanterar motgångar, eller som ett existentiellt "vi" som dör och lever vidare. Detta förhållningssätt kan vara reglerande då det innebär en omdefinition: det egna livet blir meningsfullt på ett nytt sätt. Att använda sig av kulturella resurser, såsom idiom eller en allmän kalender, för meningsskapande kan i stället ses som en anpassning: det uttrycker en basal tillit till nuvarande sätt att förstå tillvaron. Vi har dock också sett hur inringare beskriver sig som exkluderade från den större abstrakta gemenskapen: dessa inringare beskriver sig vara begränsade, hotade och förtryckta av den yttre majoriteten i form av ett försiktigt kollektiv som stöds av Sverige och regeringen.

Diskussion

I den här artikeln visar vi hur vardagslivet i kris begripliggörs av äldre människor i samtal med volontärer på telefonlinjen Äldrelinjen, några månader in i covid-19-pandemin. Vårt huvudresultat är att frånvaron av vardagen såsom den tidigare sett ut skapar eller synliggör utmaningar i sociala relationer, eftersom de inte längre kan tas för givna. Det finns en övergripande problemorientering i inringarnas förhållningssätt till krisen, vilket inte är överraskande. Många inringare beskriver oro, utsatthet och utanförskap (jfr Ayalon, Chasteen, Diehl m.fl. 2020; Rahman & Jahan 2020). Vår studie ger dock också kunskap om en variation i hur äldre personer förstår sin situation och hur äldres situation kan förstås olika beroende på vilken relation som berörs, något som

har efterlysts i tidigare forskning (t.ex. Kivi, Hansson & Bjälkebring 2020). Det finns många exempel på äldre som anpassar sig till den nya vardagen eller beskriver ett nytt förhållningssätt till världen och andra människor (jfr Ayalon Chasteen, Diehl m.fl. 2020).

Liksom den australiensiska studien av covid-19-patienter (Shaban, Nahidi, Sotomayor-Castillo m.fl. 2020) visar vi att krisen skapar behov av att förhålla sig till sociala relationer. Vår studie bidrar genom att förtydliga hur olika slags relationer medför skilda utmaningar och hur dessa hanteras av personer som själva inte har insjuknat. Att denna kris begripliggörs som en kris i inringarnas sociala relationer synliggör den utsatta situation i vilken många av de äldre inringarna befinner sig. Krisen uppenbarar brist (jfr Scott 2018) – på flexibilitet i hemtjänsten, tid och engagemang hos barn och barnbarn, och tillåtelse att vara klagande och behövande i nära relationer. Med Garfinkel (2006[1963]) kan vi förstå utsattheten i personliga relationer som avsaknad av basal tillit: relationer som inte går att byta ut tycks, från inringarnas perspektiv, inte tillåta anpassningar för att hantera krisens utmaningar av vardagslivets ordning.

Anonyma relationer är mer kravlösa eftersom de är möjliga att ersätta: om det saknas gemensamma definitioner av situationen går det att vända sig till andra som kan ge daglig bekräftelse av ens existens, vilket inringarna lyfter fram som viktigt. Krisen visar alltså betydelsen av anonyma relationer vilket stödjer forskning som pekat på hur äldre vinner på relationer med ”främlingar” (Fingerman 2009; Torres 2019). I förhållande till dessa resultat är det positivt att många av inringarna hittat relativt säkra sätt att vidmakthålla sådana relationer. Det pekar också på att insatser riktade till äldre, och berättelser om dem i media, behöver inkludera möjliggörandet av anonyma relationer, snarare än att ensidigt fokusera på aspekter av personliga relationer som hotas av krisen, såsom kramar från barnbarn. Ett snävt mediafokus reproducerar äldre personer som en homogen grupp – en bild den här studien utmanar. De anonyma relationernas betydelse i denna studie visar också att även om inringarna kan ses som utsatta i förhållande till personliga relationer så kan de, i likhet med inringare till telefonlinjer generellt, ses som relativt resursstarka på så sätt att de aktivt sökt denna viktiga form av social kontakt (jfr Cook, Randhawa, Large m.fl. 2013).

Relationerna till abstrakta andra under krisen pekar också på hur frånvaron av vardagen, förutom anpassningar (Schatzki 2016), kan innebära en radikal omvärdering av grundläggande vanor eller en ny förståelse av vem personen är i förhållande till ett abstrakt kollektiv (jfr Mead 1981b:341; Lundin 2004). Denna omvärdering kan innebära större närhet till andra, men också mer distans. En gemensam, existentiell kalender (jfr Sacks 1989) eller ett enat vi (Ayalon, Chasteen, Diehl m.fl. 2020) är exempel på vad som utgör en positiv syn på det egna åldrandet (jfr Losada-Baltar, Jiménez-Gonzalo, Gallego-Alberto m.fl. 2020) och vad som skulle kunna ge motståndskraft mot negativa konsekvenser av krisen (jfr Kivi, Hansson & Bjälkebring 2020). Samtidigt synliggör äldre som saknar tillit till en gemensamt definierad verklighet med ett abstrakt vi att antaganden om ett samhälleligt vi inte inkluderar alla äldre (jfr Turowetz & Rawls 2020). Även om ett reglerande förhållningssätt till tillit potentiellt skulle kunna generera förändringsarbete när det gäller social rättvisa för äldre i krisen, beskriver

inringarna inte nya sammanhang för sådana diskussioner. Det finns till exempel inga exempel på forum i politiska organisationer, kyrkor eller pensionärsorganisationer som svarar mot sådana behov. De äldre som beskriver sig som utsatta för ett hotfullt ”dom” uttrycker vanmakt och ensamhet snarare än kontakt med andra likasinnade. Kontakten med anonyma andra blir en tröst, men inte en grund för förändringsarbete.

Genom att föra in begrepp om basal och reglerande tillit bidrar vi slutligen till den vardagssociologiska krislitteraturen (se Schatzki 2016) med en förklaring av hur det kommer sig att kriser i människors vardagsliv ibland medför anpassning till den nya situationen och ibland ifrågasättandet av vanor. Krisen kan, om det finns en basal tillit till en gemensam definition av verkligheten, mötas av anpassningar till den nya situationen utan att normer och vanor hotas i grunden. När den basala tilliten till vardagens tolkningar däremot hotas sker ett ifrågasättande av det som tidigare tagits för givet. Denna förklaringsmodell kan användas i vidare forskning i andra sammanhang för att ge förståelse av människors agerande vid kriser. Andra krisstudier (Nevile 2013; Iversen 2019; Sikveland, Kevoe-Feldman & Stokoe 2019; Stokoe & Sikveland 2020) har visat hur sociala aktörer i akuta skeenden arbetar för att etablera gemensamma definitioner av situationer för att på så sätt möjliggöra handlande. Vår studie visar hur människor även i den långdragna krisen arbetar för att skapa sammanhang och hur krisens utdragenhet är en del av själva problemet: att etablera en vardag i krisen innebär specifika utmaningar när det gäller tillit eftersom definitioner och normer måste vara långsiktigt hållbara snarare än tillfälliga substitut. Liksom i andra vardagssociologiska studier visar sig därmed tidsmässighet vara viktigt för begripliggörandet, men medan tid i akuta skeenden kan tvinga fram beslut (jfr Nevile 2013) innebär tid i en långdragen kris att nya rutiner behöver etableras. Genom fokus på äldre personer i en ofta utsatt situation, snarare än yrkesutövare, synliggör vi också både skillnader och likheter i hur personernas relationer bidrar till ett särskilt hanterande av krisen.

Artikeln fokus på situerat meningsskapande ger insikt i hjälpsökandeprocesser – på vilket sätt och i vilka sammanhang hjälp söks och erbjuds – vilket är viktigt att förstå i relation till pandemin, då ett växande hälsoproblem är uteblivna vårdbesök och fördröjda behandlingar av andra sjukdomar än covid-19. Vi har dock inte undersökt vilken roll volontärers olika sätt att bemöta inringare – såsom att ge tröst eller erbjuda råd – får för samtalet, vilket är en viktig fråga för vidare forskning. Till exempel behövs kunskap om hur närhet skapas i detta anonyma forum och hur volontärer på olika sätt bemöter inringares klagomål på sin situation. Resultaten kan också användas som utgångspunkt för intervjustudier och enkätundersökningar rörande pandemins effekter i äldres liv, då de identifierade problemen kan fungera som ett underlag för att fånga upp relevanta dimensioner av krisupplevelser för äldre personer. Vår studie av äldre människors villkor under covid-19-pandemin har visat att forskning som uppmärksammar människors vardag behövs för att förstå pandemins sociala konsekvenser. När vardagen står på spel accentueras vikten av det vardagssociologiska perspektivet.

Tack

Forskningen har bedrivits med medel från Vetenskapsrådet (Dnr: 2019-02575). Vi vill rikta ett stort tack till de anonyma granskarna som har hjälpt oss att förbättra artikeln med sin noggranna och konstruktiva kritik. En tidigare version av artikeln har presenterats i Valfärdsgruppen, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet, och vi vill tacka deltagarna för hjälpsamma kommentarer.

Referenser

- Armitage, R. & L.B. Nellums (2020) "COVID-19 and the consequences of isolating the elderly", *The Lancet Public Health* 5 (5):e256. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30061-X](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30061-X)
- Ayalon, L., A. Chasteen, M. Diehl, B. Levy, S.D. Neupert, K. Rothermund, C. Tesch-Römer & H.W. Wahl (2020) "Aging in times of the COVID-19 pandemic. Avoiding ageism and fostering intergenerational solidarity", *The Journals of Gerontology: Series B* 76 (2): e49–e52. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa051>
- Braun, V. & V. Clarke (2006) "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology* 3 (2):77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brown, P. (2020) "Studying COVID-19 in light of critical approaches to risk and uncertainty. Research pathways, conceptual tools, and some magic from Mary Douglas", *Health, Risk & Society* 22 (1):1–14. <https://doi.org/10.1080/13698575.2020.1745508>
- Chan, S.S.M., H.F.K Chiu, L.C.W. Lam, V.P.Y. Leung & Y. Conwell (2006) "Elderly suicide and the 2003 SARS epidemic in Hong Kong", *International Journal of Geriatric Psychiatry* 21 (2):113–118. <https://doi.org/10.1002/gps.1432>
- Clifton, J. (2015) "Using identities-in-talk as a persuasive strategy. The case of police crisis negotiations with Mohamed Merah, a self-proclaimed Mujahedin", 179–200 i R. Săftoiu, M.-I. Neagu & S. Măda (red.) *Persuasive games in political and professional dialogue*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/ds.26.09cli>
- Cook, E.J., G. Randhawa, S. Large, A. Guppy & A. Chater, A. (2013). "Who uses telephone based helplines? Relating deprivation indices to users of NHS Direct", *Health Policy and Technology* 2 (2): 69–74. <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2013.03.002>
- Creswell, J.W. & D.L. Miller (2000) "Determining validity in qualitative inquiry", *Theory into Practice* 39 (3):124–130. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_2
- Cullen, W., G. Gulati & B.D. Kelly (2020) "Mental health in the COVID-19 pandemic", *QJM: An International Journal of Medicine* 113 (5):311–312. <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcaa110>
- De Rycker, A. & Z. Mohd Don (2013) *Discourse and crisis. Critical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/dapsac.52>
- Fingerman, K.L. (2009) "Consequential strangers and peripheral ties. The importance of unimportant relationships", *Journal of Family Theory & Review* 1 (2):69–86. <https://doi.org/10.1111/j.1756-2589.2009.00010.x>

- Flinkfeldt, M. (2020) "Managing moral dimensions of financial hardship. Housing allowance claimants' orientations to 'deservingness' at the Swedish Social Insurance Agency". Opublicerat manuskript.
- Folkhälsomyndigheten (2020a) *Beteende, oro och informationsbehov. Genomförda och pågående undersökningar under covid-19*. Solna & Östersund: Folkhälsomyndigheten.
- Folkhälsomyndigheten (2020b) *Hälsorapport. Psykisk hälsa under coronapandemin*. Solna & Östersund: Folkhälsomyndigheten.
- Garfinkel, H. (2006[1963]) "A conception of, and experiments with, 'trust' as a condition for stable concerted actions", 370–381 i J. O'Brien (red.) *The production of reality. Essays and readings on social interaction*, fjärde upplagan. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Garfinkel, H (1967) *Studies in ethnomethodology*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Garfinkel, H (1988) "Evidence for locally produced, naturally accountable phenomena of order, logic, reason, meaning, method, etc. in and as of the essential quiddity of immortal ordinary society, (I of IV). An announcement of studies", *Sociological Theory* 6 (1):103–109. <https://doi.org/10.2307/201918>
- Gibson, D.R. (2011) "Avoiding catastrophe. The interactional production of possibility during the Cuban missile crisis", *American Journal of Sociology* 117 (2):361–419. <https://doi.org/10.1086/661761>
- Giustini, D. (2020) "Theorising – crises? What crises? Conceptualising breakdowns in practice theory", *The European Sociologist* 45 (1).
- Iversen, C. (2019) "Att erbjuda ett annat perspektiv. Bemötande på en telefonlinje med fokus på självmord". Paper presenterat vid 12:e nationella suicidpreventiva konferensen, Norrköping.
- Jia, Y., O. Chen, Z. Xiao, J. Xiao, J. Bian, H. Jia (2020) "Nurses' ethical challenges caring for people with COVID-19. A qualitative study", *Nursing Ethics* 28 (1):33–45. <https://doi.org/10.1177/0969733020944453>
- Kivi, M., I. Hansson & P. Bjälkebring (2020) "Up and about. Older adults' well-being during the COVID-19 pandemic in a Swedish longitudinal study", *Journals of Gerontology. Social Sciences* 76 (2): e4–e9. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa084>
- Le Couteur, D.G., R.M. Anderson & A.B. Newman (2020) "COVID-19 through the lens of gerontology", *Journals of Gerontology. Medical Sciences* 75 (9):119–120. <https://doi.org/10.1093/gerona/glaa077>
- Leung, C. (2020) "Risk factors for predicting mortality in elderly patients with COVID-19: a review of clinical data in China", *Mechanisms of Ageing and Development* 188:111255. <https://doi.org/10.1016/j.mad.2020.111255>
- Liu, K., Y. Chen, R. Lin & K. Han (2020) "Clinical features of COVID-19 in elderly patients. A comparison with young and middle-aged patients", *Journal of Infection* 80 (6):4–18. <https://doi.org/10.1016/j.jinf.2020.03.005>
- Losada-Baltar, A., L. Jiménez-Gonzalo, L. Gallego-Alberto, M.D.S. Pedroso-Chaparro, J. Fernandes-Pires & M. Márquez-González (2020) "'We are staying at home'. Association of self-perceptions of aging, personal and family resources and loneliness

- with psychological distress during the lock-down period of COVID-19”, *The Journals of Gerontology: Series B* 76 (2):e10–e16 . <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa048>
- Lundin, E. (2004) *Motstånd och kreativitet. George Herbert Meads bidrag till aktörstrukturdebatten*. Stehag: Symposion.
- Mak, I.W., C.M. Chu, P.C. Pan, M.G. Yiu & V.L. Chan (2009) ”Long-term psychiatric morbidities among SARS survivors”, *General Hospital Psychiatry* 31 (4):318–326. <https://doi.org/10.1016/j.genhosppsych.2009.03.001>
- Mead, G.H. (1981a[1910]) ”Social consciousness and the consciousness of meaning”, 123–133 i A. Reck (red.) *Selected writings. George Herbert Mead*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Mead, G.H. (1981b[1929]) ”A pragmatic theory of truth”, 320–344 i A. Reck (red.) *Selected writings. George Herbert Mead*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Meng, H., Y. Xu, J. Dai, Y. Zhang, B. Liu & H. Yang (2020) ”Analyze the psychological impact of COVID-19 among the elderly population in China and make corresponding suggestions”, *Psychiatry Research* 289:112983. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112983>
- Nevile, M. (2013) ”Collaboration in crisis. Pursuing perception through multiple descriptions (how friendly vehicles became damn rocket launchers)”, 159–183 i A. De Rycker & Z. Mohd Don (red.) *Discourse and crisis. Critical perspectives*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/dapsac.52>
- Persson, M. & E. Thunman (2011) ”George Herbert Mead och motståndet”, 47–72 i J. Stier & J. Lindblom (red.) *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Pirkis, J., A. Middleton, B. Bassilios, M. Harris, M.J. Spittal, I. Fedczyn, P. Chondros & J. Gunn (2016) ”Frequent callers to telephone helplines. New evidence and a new service model”, *International Journal of Mental Health Systems* 10:43. <https://doi.org/10.1186/s13033-016-0076-4>
- Potter, J. (2002) ”Two kinds of natural”, *Discourse Studies* 4 (4):539–542. <https://doi.org/10.1177/14614456020040040901>
- Qiu, J., B. Shen, M. Zhao, Z. Wang, B. Xie & Y. Xu (2020) ”A nationwide survey of psychological distress among Chinese people in the COVID-19 epidemic. Implications and policy recommendations”, *General Psychiatry* 33 (2):e100213. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100213>
- Rahman, A. & Y. Jahan (2020) ”Defining a ’risk group’ and ageism in the era of COVID-19”, *Journal of Loss and Trauma* 25 (8):631–634. <https://doi.org/10.1080/15325024.2020.1757993>
- Redmalm, D. (2020) ”Discipline and puppies. The powers of pet keeping”, *International Journal of Sociology and Social Policy*. Nätpublicering. <https://doi.org/10.1108/IJSSP-08-2019-0162>
- Sacks, H. (1989). ”Lecture five. Suicide as a device for discovering if anybody cares”, *Human Studies* 12 (3–4):261–270. <https://doi.org/10.1007/bf00142770>
- Scott, S. (2018) ”A sociology of nothing. Understanding the unmarked”, *Sociology* 52 (1):3–19. <https://doi.org/10.1177/0038038517690681>

- Schatzki, T. (2016) "Crises and adjustments in ongoing life", *Österreichische Zeitschrift für Soziologie* 41:17–33. <https://doi.org/10.1007/s11614-016-0204-z>
- Shaban, R.Z., S. Nahidi, C. Sotomayor-Castillo, C. Li, N. Gilroy, M.V.N. O'Sullivan, T.C. Sorrell, E. White, K. Hackett & S. Bag (2020) "SARS-CoV-2 infection and COVID-19. The lived experience and perceptions of patients in isolation and care in an Australian healthcare setting", *American Journal of Infection Control* 48 (12):1445–1450. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2020.08.032>
- Sher, L. (2020) "The impact of the COVID-19 pandemic on suicide rates", *QJM: An International Journal of Medicine* 113 (10):707–712. <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcaa202>
- Sikveland, R.O., H. Kevoe-Feldman & E. Stokoe (2019) "Overcoming suicidal persons' resistance using productive communicative challenges during police crisis negotiations", *Applied Linguistics* 41 (4):533–551. <https://doi.org/10.1093/applin/amy065>
- Stokoe, E. & R.O. Sikveland (2020) "The backstage work negotiators do when communicating with persons in crisis", *Journal of Sociolinguistics* 24 (2):185–208. <https://doi.org/10.1111/josl.12347>
- Sun N., L. Wei, S. Shi, D. Jiao, R. Song, L. Ma, H. Wang, C. Wang, Z. Wang, Y. You, S. Liu & H. Wang (2020) "A qualitative study on the psychological experience of caregivers of COVID-19 patients", *American Journal of Infection Control* 48 (6):592–598. <https://doi.org/10.1016/j.ajic.2020.03.018>
- Svetlova, E. (2012) "Talking about the crisis. Performance of forecasting in financial markets", *Culture and Organization* 18 (2):155–169. <https://doi.org/10.1080/14759551.2011.636618>
- Torres, S. (2019) "Aging alone, gossiping together. Older adults' talk as social glue", *The Journals of Gerontology* 74 (8):1474–1482. <https://doi.org/10.1093/geronb/gby154>
- Turowetz, J. & A. Warfield Rawls (2020) "The development of Garfinkel's 'trust' argument from 1947 to 1967. Demonstrating how inequality disrupts sense and self-making", *Journal of Classical Sociology* 21 (1):3–37. <https://doi.org/10.1177/1468795X19894423>
- Vaismoradi M., H. Turunen & T. Bondas (2013) "Content analysis and thematic analysis. Implications for conducting a qualitative descriptive study", *Nursing & Health Sciences* 15 (3):398–405. <https://doi.org/10.1111/nhs.12048>
- Watson, R. (2009) "Constitutive practices and Garfinkel's notion of trust. Revisited", *Journal of Classical Sociology* 9 (4):475–499. <https://doi.org/10.1177/1468795X09344453>
- Xiang, Y.-T., L. Yang, W. Li, L. Zhang, Q. Zhang, T. Cheung & C.H. Ng (2020) "Timely mental health care for the 2019 novel coronavirus outbreak is urgently needed", *The Lancet. Psychiatry* 7 (3):228–229. [https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(20\)30046-8](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30046-8)
- Yip, P.S.F., Y.T. Cheung, P.H. Chau & Y.W. Law (2010) "The impact of epidemic outbreak. The case of severe acute respiratory syndrome (SARS) and suicide among older adults in Hong Kong", *Crisis. The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention* 31 (2):86–92. <https://doi.org/10.1027/0227-5910/a000015>

Författarpresentationer

Clara Iversen är docent i sociologi och lektor i socialt arbete vid Uppsala universitet. Iversens forskning handlar om hur personer hanterar intersubjektivitet i institutionell interaktion. För närvarande forskar hon om interaktion på hjälplinjer samt mellan människor och robotar.

David Redmalm är lektor i sociologi vid Mälardalens högskola. Han forskar om relationer mellan människor och andra djur, och hur föreställningar om det mänskliga och det djuriska gör avtryck i socialt liv och sociologisk teori.

Marie Flinkfeldt disputerade i sociologi vid Uppsala universitet 2016. Hon är för närvarande biträdande lektor i socialt arbete vid Uppsala universitet. Hennes forskning rör framför allt interaktion inom olika välfärdsstatliga organisationer, med ett särskilt fokus på kategorisering och bemötande.

Marcus Persson är docent i sociologi vid Linköpings universitet. Han forskar om användningen av ny teknologi och social transformation. För närvarande är han involverad i flera forskningsprojekt om användningen av robotar i arbetslivet och dess påverkan på relationer, arbetsmiljö och profession.

Kontaktuppgifter

Clara Iversen
Sociologiska institutionen
Uppsala universitet, Box 624, 751 26 Uppsala
clara.iversen@soc.uu.se

Oro över coronapandemin i det svenska samhället

Worry about the coronavirus pandemic in Sweden

The purpose of this study is to provide insight into individuals' degree of worrying about the corona pandemic in Sweden. Using survey data (n=3,040), we study: 1) how widespread worrying about the corona pandemic is; 2) what aspects of the pandemic people worry about; 3) differences in the level of worrying among demographic and socio-economic groups; 4) the extent to which worries are related to factors such as personality, religiosity, political orientation, trust, and risk perceptions; and 5) consequences of worrying for social contacts and quality of life, as well as for behaviours and opinions in relation to government recommendations. Results show that worrying about the coronavirus pandemic in Sweden is widespread and primarily about one's own or relatives' health. Moreover, we find evidence of group differences, where elderly, women, and those with lower incomes articulate higher levels of worry. Several explanatory factors are linked to worrying about the pandemic. In particular, risk perceptions explain a large share of variation between individuals and groups. While those who worry more report greater compliance with authorities' recommendations and reduced social activities, they also report a lower quality of life during the pandemic.

Keywords: worry, corona pandemic, attitudes, behavior, Sweden

CORONAPANDEMIN OCH SPRIDNINGEN av viruset SARS-CoV-2 har haft en stor inverkan på det svenska samhället. I slutet av januari 2021 hade över 11 000 människor i Sverige avlidit i covid-19 (Fohm 2021). Under våren 2020 såg Sverige den största kvartalsnedgången i BNP på fyra decennier (SCB 2020) och i slutet av 2020 hade över 116 000 människor blivit varslade sedan i mars (Ekonomifakta 2020). Dessutom har samhällets åtgärder för att minska smittspridningen (till exempel rekommendationer om social distansering) haft stora konsekvenser för människors sociala tillvaro. Även om Sverige haft en mjukare linje än många andra länder när det gäller samhällets åtgärder för att minska smittspridningen har coronapandemin tveklöst inneburit stora omställningar, begränsningar och påfrestningar i människors vardag.

Mot bakgrund av detta kan vi förvänta oss att många människor upplever en betydande oro över coronapandemin. Inte minst borde många människor uppleva oro

över att de själva eller deras anhöriga kan smittas och i värsta fall avlida. Vidare har sannolikt även social isolering, tidspress på grund av distansarbete och hemmavarande barn, permitteringar, uppsägningar och inkomstbortfall gett upphov till en ökad oro hos många. Samtidigt som vi kan förvänta oss en generellt högre grad av oro i samhället så har olika grupper förmodligen drabbats i olika stor utsträckning. Framför allt kan man förvänta sig att demografiska grupper som löper en större risk att drabbas allvarligt av viruset, samt människor i mer socioekonomiskt utsatta positioner, upplever en särskilt hög grad av oro över coronapandemin.

Medan ett flertal studier har undersökt hur olika grupper drabbats ekonomiskt under coronapandemin (se t.ex. Brodeur, Gray, Islam m.fl. 2020) fokuserar vi i denna studie på gruppskillnader, och därmed ojämlikhet, i de subjektiva upplevelserna av oro kopplade till pandemin. Att undersöka hur olika grupper drabbas i termer av upplevd oro är viktigt, inte minst då oro har visat sig vara förknippat med många negativa utfall associerade med en sämre livskvalitet, till exempel försämrad fysisk hälsa, ångest och depression (Brosschot, Gerin & Thayer 2006; Watkins 2008; Kertz, Bigda-Peyton, Rosmarin m.fl. 2012). Då coronaviruset visat sig vara särskilt farligt för äldre, men även för vissa andra grupper i befolkningen (Jordan, Adab & Cheng 2020), är det angeläget att öka förståelsen för om och hur oro över pandemin varierar mellan olika grupper i samhället, inte minst ur jämlikhets- och rättviseperspektiv (jfr Graham 2020). Men att fokusera på oron över pandemin är även viktigt då den i hög grad kan tänkas påverka människors beteenden och åsikter, till exempel i vilken utsträckning de följer myndigheternas rekommendationer eller efterfrågar kraftigare åtgärder för att minska smittspridningen. I detta avseende kan man tänka sig att oron över coronapandemin även kan ha positiva konsekvenser, åtminstone i den utsträckning oron leder till ett mer ansvarsfullt beteende när det gäller social distansering och att i övrigt följa myndigheternas rekommendationer.

För att öka kunskapen om människors oro över coronapandemin i Sverige använder vi ett enkätmaterial (n=3 040) från Ipsos svenska webbpanel i vilken vi ställt en rad frågor om människors oro över pandemin, såsom hur stor denna oro är samt vad den mer konkret består i. Vidare studerar vi i vilken utsträckning oro över coronapandemin varierar såväl mellan olika demografiska och socioekonomiska grupper i samhället som mellan individer som skiljer sig åt med avseende på en rad olika faktorer som till exempel livsåskådning, tillit och riskuppfattningar. Slutligen undersöker vi även några av orons tänkbara konsekvenser, till exempel för människors sociala kontakter och livskvalitet, samt hur de genom sina beteenden och åsikter förhåller sig till myndigheternas åtgärder för att minska smittspridningen.

Tidigare forskning

Oro över coronapandemin

Oro kan förstås som återkommande tankar om framtida scenarier och händelser med potentiellt negativa konsekvenser (Borkovec 1994). Denna oro kan ackompanjeras av känslor av obehag eller ångest, i synnerhet om objektet för oron rör individens eget liv eller personer som står henne nära (Boehnke, Schwartz, Stromberg m.fl. 1998). Vidare kan en distinktion göras utifrån om oron är av mer generell karaktär eller avser specifika och avgränsade företeelser eller områden. Den förstnämnda mäts ofta med olika skalor – till exempel i Penn State Worry Questionnaire (se t.ex. Fresco, Heimberg, Mennin m.fl. 2002) – som innehåller frågor som ”hur orolig har du känt dig den senaste tiden?”. Den områdesspecifika oron är däremot kopplad till avgränsade företeelser, såsom att få cancer, att förlora sitt arbete eller, som i detta fall, coronapandemin.

Oro kan även delas in i mikro- respektive makro-oro beroende på objektet för oron (Boehnke, Schwartz, Stromberg m.fl. 1998). Mikro-oro rör sådant som ligger nära individen själv, till exempel den egna hälsan, arbetssituationen eller anhörigas välbefinnande. Makro-oro rör sådant som återfinns i samhället utanför individens egen sfär, till exempel den svenska ekonomin, klimatförändringarna eller hot mot demokratin. Det är rimligt att anta att coronapandemin ger upphov till oro på både mikro- och makronivå, eftersom människor kan oroas sig över att de själva eller deras anhöriga kan bli smittade eller förlora arbetet samtidigt som de oroar sig över hur den svenska ekonomin påverkas av pandemin eller hur många människor som kommer att avlida till följd av covid-19. I en brittisk studie om konsekvenserna av coronapandemin drog författarna slutsatsen att människor främst uttryckte mikro-oro, det vill säga att de främst oroade sig för sin familj och sin egen ekonomiska situation (Kleinberg, van der Vegt & Mozes 2020). Vidare fann Barzilay med flera (2020) att människor tenderade att vara mer oroade över närståendes hälsa än över den egna ekonomin, vilket tyder på att hot mot hälsan utgör en större källa till oro än ekonomiska problem till följd av pandemin.

Givet de risker som är knutna till såväl hälsa som ekonomi, både för den enskilda individen och för andra människor samt samhället i stort, är det lätt att förstå att människor är oroade över coronapandemin. Ett flertal studier från andra länder pekar här på att coronapandemin haft negativa konsekvenser för oro i, till exempel, Kina och Storbritannien (Kleinberg, van der Vegt & Mozes 2020; Huang & Zhao 2020). I en indisk studie framgår det att 72 % oroade sig för sig själva och sina närstående i relation till spridningen av covid-19 (Roy, Tripathy, Kumar Kar m.fl. 2020). En studie genomförd i Tyskland visar på stora öknings av såväl depressionssymtom (från 5,6 % till 14,3 %) som oro (från 39 % till 65,2 %) under coronapandemin (Bäuerle, Teufel, Musche m.fl. 2020). Utifrån icke-representativa data från Cypern fann Solomou och Constantinidou (2020) att 41 % av respondenterna uppvisade mild ångest till följd av coronapandemin. Författarna fann att ökningen var substantiell i jämförelse med tidigare studier innan pandemin då bland annat 23 % av de svarande uppgav lindriga

eller allvarliga ångestsymtom i jämförelse med cirka 1 % innan pandemin. Ingen av dessa studier ger dock svaret på den direkta orsaken (smittspridning, politiska åtgärder etcetera) till de förhöjda nivåerna av oro och liknande fenomen. De visar bara att populationsmedelvärdena sannolikt ökade i och med pandemin. I en metastudie av psykisk hälsa under coronapandemin kommer Salari med flera (2020) fram till att nästan 30 % upplever ångest. Siffrorna i dessa studier är dock inte jämförbara i strikt bemärkelse, beroende på skillnader i mätmetoder, tidpunkt och populationer, men de visar trots allt att oro på grund av coronapandemin är relativt utbredd samt att många människor verkar oroas sig mer under pandemin än innan.

Gruppskillnader i oro över coronapandemin

Hög ålder har identifierats som en särskilt betydelsefull riskfaktor för att bli svårt sjuk eller avlida i covid-19 (Jordan, Adab, Cheng m.fl. 2020) och ett antal studier har också visat på en särskilt hög grad av oro över coronapandemin bland äldre. Till exempel har ett antal svenska studier visat att äldre upplevt ökad stress, ångest och oro under pandemin (se t.ex. Gustavsson & Beckman 2020; Kivi, Hansson & Bjälkebring 2020). Det framgår dock inte av dessa studier huruvida äldre har upplevt en större oro än andra åldersgrupper. I en kinesisk studie fann dock Huang och Zhao (2020) att äldre oroade sig mer än yngre över coronapandemin. Samtidigt fann Mann med flera (2020), i en studie från USA, att oron över ekonomin under coronapandemin generellt var större bland yngre individer. Detta är inte förvånande, då yngre (jämfört med äldre) löper en större risk att drabbas ekonomiskt snarare än hälsomässigt av coronapandemin. Det är dock värt att notera att studier om generell oro visar att oron minskar ju äldre människor blir (se t.ex. Basevitz, Pushkar, Chaikelson m.fl. 2008), vilket understryker vikten av att ta personlighetsdrag kopplade till generell oro (vilket är en del av personlighetsdraget *neuroticism*) i beaktande när man undersöker åldersskillnaders betydelse för områdesspecifik oro såsom oro över coronapandemin.

Samtidigt som hög ålder utgör en av de främsta riskfaktorerna när det gäller dödlighet och allvarlig sjukdom till följd av covid-19 så antyder den tillgängliga forskningen att en rad andra demografiska och socioekonomiska faktorer som kön och inkomst också kan ha stor betydelse, då män och ekonomiskt utsatta grupper har drabbats hårdare (se t.ex. Patel, Nielsen, Badiani m.fl. 2020; Williamson, Walker, Bhaskaran m.fl. 2020). Forskningen visar även på skillnader i oro över coronapandemin, till exempel mellan män och kvinnor (van der Vegt & Kleinberg 2020). Trots att män relativt sett löper en högre risk att bli allvarligt sjuka eller avlida i covid-19 oroar de sig mindre än kvinnor. Detta skulle kunna förklaras av könsskillnader i de kognitiva och känslomässiga reaktionerna på coronapandemin, då män tenderar att oroas sig mer för de ekonomiska och samhällsliga konsekvenserna (makro-oro) medan kvinnor i större utsträckning oroar sig för hälsa och familj (mikro-oro) (van der Vegt & Kleinberg 2020). Eftersom problem som rör hälsa och familj generellt leder till en högre grad av oro än problem som rör ekonomin och samhället är dessa könsskillnader inte särskilt förvånande. Samtidigt vet vi också att män i allmänhet är mer benägna att acceptera större risker än kvinnor (se t.ex. Kahan, Braman, Gastil m.fl. 2007), vilket indikerar

att upplevelser av risk (riskuppfattningar) inte alltid återspeglar faktiska risker. När man studerar oro är det därför viktigt att utöver demografiska och socioekonomiska faktorer även ta riskuppfattningar i beaktning.

Douglas (1966) hävdar att riskuppfattningar varierar mellan olika samhällen och kulturer likväl som mellan individer och grupper inom samhällen (se även Douglas & Wildavsky 1982). Även om Douglas teori har kritiserats så pekar även dess kritiker (se t.ex. Wilkinson 2001) på att människors erfarenheter påverkar hur deras riskuppfattningar struktureras. Dryhurst med flera (2020) visar i sin komparativa studie av riskuppfattningar kopplade till coronapandemin att dessa visserligen varierar mellan länder, men att skillnaderna inte är så stora. Dock finns relativt stora skillnader mellan olika grupper inom samhällen. Det är värt att notera att Dryhurst med flera (2020) använder sig av ett alltmer välanvänt index (COVID-19 Risk Perception) som kombinerar mått på hur farligt man tror att viruset är samt bedömningar av hur stor sannolikheten är att man kommer drabbas med mått på hur oroad man är över coronaviruset. Utifrån denna studie (och andra som använder liknande mått) är det alltså inte möjligt att uttala sig om relationen mellan riskuppfattningar och oro över coronapandemin. Detta är olyckligt, då oro inte nödvändigtvis återspeglar upplevda risker och att riskuppfattningar och oro därmed inte alltid hänger ihop (Sjöberg 1998). Vidare finner man ofta att sambandet mellan riskuppfattningar och oro är starkare ju allvarligare risken bedöms vara (Shiloh, Wade, Roberts m.fl. 2013). Följaktligen finns det goda skäl att göra en distinktion mellan riskuppfattningar och oro samt att undersöka om oro över coronapandemin varierar både mellan olika samhällsgrupper samt mellan individer med olika riskuppfattningar.

Utöver individers grupptillhörigheter och deras subjektiva upplevelser av risker är det rimligt att förvänta sig att människors oro över coronapandemin delvis beror på deras tillit till sina medmänniskor samt till de politiska ledare och de institutioner som har ansvar för samhällets hantering av pandemin. Tidigare studier visar att oron över coronapandemin i allmänhet är större i länder där förtroendet för regeringen är förhållandevis lågt (Sabat, Neuman-Böhme, Varghese m.fl. 2020) och att mindre tillit till andra människor (till exempel att man inte litar på att de följer myndigheternas rekommendationer) är förknippat med en högre grad av oro över pandemin (Jovančević & Milićević 2020). Vidare har människors livsåskådning kopplats till oro och liknande fenomen. Till exempel har religiositet visat sig fungera som en buffert mot svåra livsvillkor (Hastings & Roeser 2020), vilket skulle kunna tyda på att religiösa individer upplever en jämförelsevis lägre grad av oro över pandemin. Nyligen publicerade studier har även visat att politisk ideologi kan påverka det upplevda hotet från coronapandemin. De flesta studier har dock genomförts i en amerikansk kontext, där konservatism har kopplats till en mindre grad av upplevt hot från coronapandemin (se t.ex. Calvillo, Ross, Garcia m.fl. 2020). Det är dock osäkert i vilken utsträckning man kan förvänta sig liknande resultat i en svensk kontext.

Konsekvenser av oro över coronapandemin

Utöver de negativa effekterna av oro på den fysiska och psykiska hälsan har oro även visat sig ha betydelse för individers upplevda livskvalitet i termer av generell livstillfredsställelse, då människor som ofta är oroliga även tenderar att vara mindre tillfredsställda med livet i sin helhet (Paolini, Yanez & Kelly 2006; Ng, Diener, Aurora m.fl. 2009; Fors & Brülde 2011). Dessa resultat antyder att oro över coronapandemin skulle kunna påverka människors livstillfredsställelse negativt. Medan oro kan få allvarliga konsekvenser för den enskilde individen kan den också få betydande konsekvenser för samhället i stort eftersom ökad fysisk och psykisk ohälsa innebär stora samhällskostnader i form av förlorade arbetsinsatser och en ökad ekonomisk belastning för sjukvården. I relation till coronapandemin har det även visat sig att oro över pandemin kan ha direkta negativa konsekvenser för samhället. Till exempel har Brück med flera (2020) visat på ett samband mellan coronarelaterad oro och en lägre grad av social och institutionell tillit.

Även om forskningen om oro primärt fokuserat på dess negativa konsekvenser visar den också på positiva följder. Oro kan exempelvis fungera som en motiverande faktor som driver individen att åtgärda och mildra uppkomna problem (t.ex. Davey 1994; Watkins 2008; Sweeny & Dooley 2017). På detta sätt kan oron bidra till att individer försöker öka kontrollen över en problematisk situation för att förhindra negativa händelseförlopp eller minimera konsekvenserna av dessa (Freeston, Rhéaume, Letarte m.fl. 1994). Till exempel har oro för cancer visat sig vara kopplad till en större benägenhet att genomgå cancerscreening (Moser, Mccauley, Peters m.fl. 2007) och på ett liknande sätt är oro för influensa förknippad med en större benägenhet att vaccinera sig (Chapman & Coups 2006). Vidare visar Hacker med flera (2013) att ekonomisk oro är relaterad till positiva attityder gällande statliga åtgärder som syftar till att reducera ekonomisk osäkerhet. I förhållande till coronapandemin kan oron därmed tänkas leda till mindre risktagande samt en större benägenhet att stödja och följa myndigheternas rekommendationer.

Data och metod

Datamaterialet som används i denna studie kommer från en enkät om svenskarnas upplevelser, åsikter och beteenden med avseende på coronapandemin. Datainsamlingen genomfördes under juni 2020 av Ipsos på uppdrag av Sociologiska institutionen vid Umeå universitet. Datamaterialet baseras på svaren från 3 040 individer mellan 18 och 74 år som ingår i en webb-baserad panel (vid tidpunkten för datainsamlingen fanns 52 211 individer i panelen). Datainsamlingen genomfördes för att uppnå en så god representativitet som möjligt med avseende på den vuxna befolkningen i Sverige. En jämförelse mellan urvalet som används i denna studie och befolkningsstatistik från Statistiska Centralbyrån (SCB) visar på en hög representativitet vad gäller kön, ålder och region.

Flertalet av enkätfrågorna besvarades med hjälp av två typer av svarsskalor; en elvgradig skala och en femgradig så kallad Likertskala. Graden av oro över coronapan-

demin mättes på en elvgradig skala där extremvärdena specificerades med etiketterna ”inte alls oroad” (0) och ”extremt oroad” (10). Till skillnad från den generella oro som ofta mäts med hjälp av mer omfattande mätinstrument och skalor, till exempel Penn State Worry Questionnaire, mäter vi oro kopplad till ett specifikt område, det vill säga coronapandemin. Men då det även visats att generell oro kan mätas med enstaka enkätfrågor (Schroder, Clark & Moser 2019) har vi valt denna strategi för att mäta oro över coronapandemin. Vi har även använt denna typ av elvgradig svarsskala för övriga mått i studien som avser gradskillnader, till exempel i politisk och mellanmänsklig tillit, religiositet eller politisk-ideologiska uppfattningar.

För att mäta åsikter om och ställningstaganden till olika påståenden, till exempel huruvida ”myndigheterna i Sverige borde införa mer strikta åtgärder för att minska smittspridningen”, använde vi en femgradig Likertskala. De två lägsta värdena på denna skala indikerar att man tar avstånd från påståendet (1=”tar starkt avstånd” och 2=”tar avstånd”), de två högsta att man instämmer i det (4=”instämmer” och 5=”instämmer starkt”) och mittalternativet (3) att man varken instämmer eller tar avstånd. Ett antal andra frågor hade unika svarsalternativ, exempelvis frågor som rör hur ofta man ägnat sig åt olika vardagliga beteenden eller aktiviteter under pandemin (”mindre ofta”, ”lika ofta”, ”oftare”). Frågeformuleringarna för de variabler som ingår i analysen redovisar vi i anslutning till de respektive resultatdelar där de ingår.

I delar av analysen studerar vi gruppkillnader utifrån olika demografiska och socioekonomiska faktorer. Variablerna som används och deras kodningar är följande: kön (man=0, kvinna=1), ålder (”-29”, ”30-49”, ”50-64”, ”65-”), hushållsinkomst (”låg”, ”medel” och ”hög”), utbildningsnivå (”grundskola”, ”gymnasium”, ”yrkesteknisk högskola” och ”universitet”), civilstånd (”ogift/singel” och ”gift/sammanboende”) samt sysselsättning (”lönearbetar/studerar/pensionär”, ”egenföretagare”, ”arbetslös”).

För att säkerställa att eventuella individkillnader i oro över coronapandemin inte främst är ett uttryck för skillnader i personlighet mellan respondenterna inkluderade vi mått på de fem stora personlighetsdragen, baserat på den så kallade femfaktormodellen (Big Five): neuroticism, extroversion, öppenhet, vänlighet och samvetsgrannhet (se t.ex. McCrae & Costa 2003). Dessa fem personlighetsdrag mättes genom en svensk version av den validerade skalan Short Big Five Inventory (Lang, John, Lüdtke m.fl. 2011). Studiedeltagarna fick ta ställning till i vilken utsträckning 15 personbeskrivningar passade in på dem själva (till exempel för neuroticism: ”oroar mig mycket”, ”blir lätt nervös”, och ”är avspänd, hanterar stress väl”). Utifrån respondenternas svar skapade vi sedan additiva index (0-10) för vart och ett av de fem personlighetsdragen.

Vidare använde vi ett antal enkätfrågor som rör graden av tillit till andra människor samt tillit till politiker och institutioner. Utöver frågor om mellanmänsklig och politisk tillit, där vi frågade om respondenternas generella grad av tillit till ”andra människor” och ”politiker”, använde vi oss av frågor som rörde graden av förtroende för en rad institutioner och samhällsaktörers agerande under coronapandemin (Folkhälsomyndigheten, sjukvården, forskare). Vi ställde även tre frågor som rörde respondenternas livsåskådning där vi fokuserade på den självrapporterade graden av religiositet samt på politisk ideologi. Den sistnämnda mättes med två frågor som fångar en ekonomisk (för-

delningspolitisk) respektive en kulturell (liberal kontra konservativ) politisk-ideologisk dimension (se Carmines & D'Amico 2015).

Medan tidigare forskning kring coronapandemin inte har gjort skillnad mellan oro och riskuppfattningar (se t.ex. Dryhurst, Schneider, Kerr m.fl. 2020) så gör vi en distinktion mellan de risker man upplever under coronapandemin och oron över pandemin. För att mäta riskuppfattningar använde vi först två enkätfrågor om hur farligt man tror att coronaviruset är. Respondenterna fick här svara på en femgradig Likertskala för att ta ställning till följande påståenden: ”Coronaviruset är mycket farligare än en vanlig influensa” samt ”Risken att avlida av coronaviruset är så liten att man kan bortse från den”. I syfte att fånga skillnader i respondenternas upplevda risk att de själva, deras familj eller vänner kunde drabbas av coronaviruset, använde vi dessutom två enkätfrågor på vilka respondenterna ombads att svara ja eller nej: ”Bedömer du att du tillhör en riskgrupp när det gäller coronaviruset?” samt ”Har du familjemedlemmar eller nära vänner som du tror tillhör en riskgrupp när det gäller coronaviruset?”.

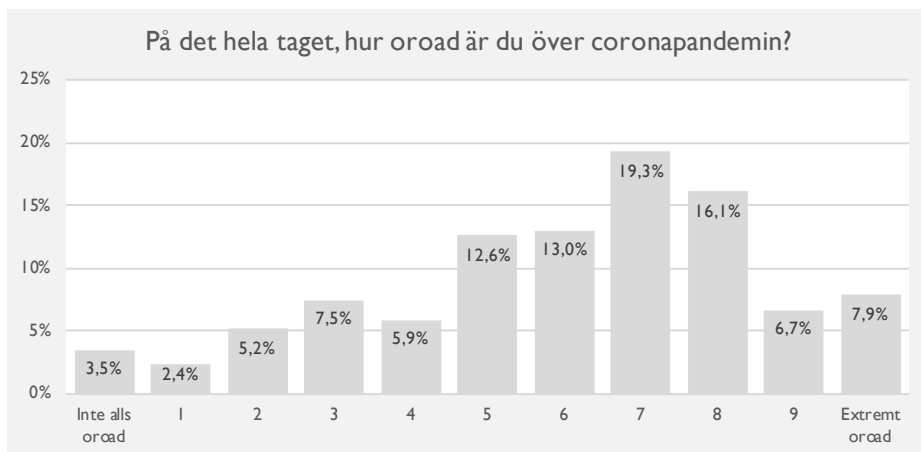
Metoderna som används i denna studie är främst deskriptiva och vi presenterar resultaten i form av frekvenser och procentsatser samt medelvärden och medelvärdesjämförelser. För att studera sambanden mellan oron över coronapandemin och andra faktorer använder vi även korrelationsanalys (Pearsons r) och regressionsanalys (OLS). Den sistnämnda används främst för att konstanthålla olika förklaringsfaktorer och därmed kunna urskilja varje enskild variabels bidrag när det gäller att förklara människors oro över coronapandemin.

Resultat

Hur utbredd är oron över coronapandemin?

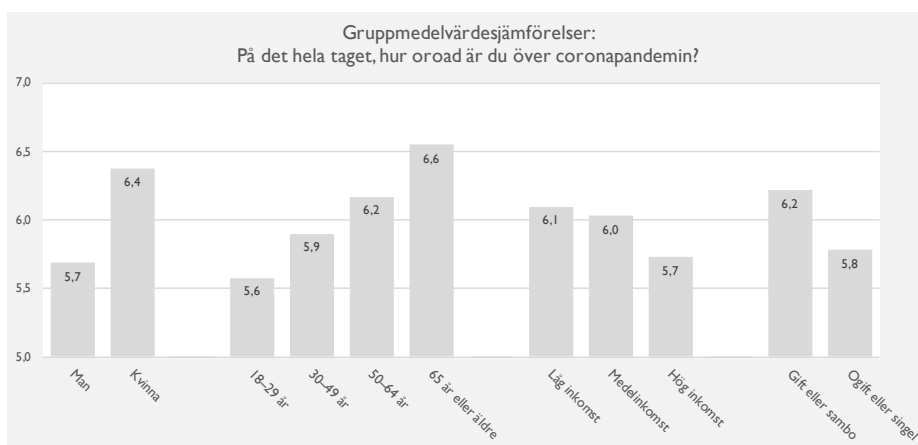
I syfte att bättre förstå människors oro över coronapandemin i Sverige inleder vi med en beskrivning av svarsfördelningen på frågan som fångar den övergripande oron över pandemin: ”På det hela taget, hur oroad är du över coronapandemin?”. Respondenterna svarade på en elvgradig skala där 0 betyder ”inte alls oroad” och där 10 betyder ”extremt oroad”. Resultaten i Figur 1 visar att 63 % av respondenterna har angett ett värde som är högre än skalans mittenalternativ medan 24,5 % har angett ett lägre värde. När vi fokuserar på de högsta värdena finner vi att nästan en tredjedel av respondenterna (30,7 %) har valt något av värdena 8 till 10 på orosskalan, vilket är en indikation på att en relativt stor grupp i samhället är mycket eller extremt oroad över pandemin. Medelvärdet och medianen är 6,0 respektive 6,5 och standardavvikelsen är 2,5. Om man ser till fördelningen och centralmåten tycks det alltså finnas en utbredd oro över coronapandemin i den svenska befolkningen.

Figur 1. Oro över coronapandemin, svarsfördelning (0–10).

I Figur 2 presenterar vi medelvärdesjämförelser med avseende på oro över coronapandemin uppdelat på kön, ålder, inkomst och civilstånd. Figuren visar att kvinnor, äldre, låginkomsttagare (och medelinkomsttagare) samt de som är gifta eller sammanboende i genomsnitt rapporterar en högre grad av oro. Inte helt oväntat finner vi de största gruppkillnaderna i oro mellan de som är yngre och de som äldre. Även skillnaden mellan män och kvinnor är markant och anmärkningsvärd; trots att män löper en större risk att drabbas allvarligt vid insjuknande i covid-19 uppvisar de en lägre grad av oro.

Figur 2. Medelvärdesjämförelser i oro (0–10) för grupper utifrån kön, ålder, inkomst och civilstånd.

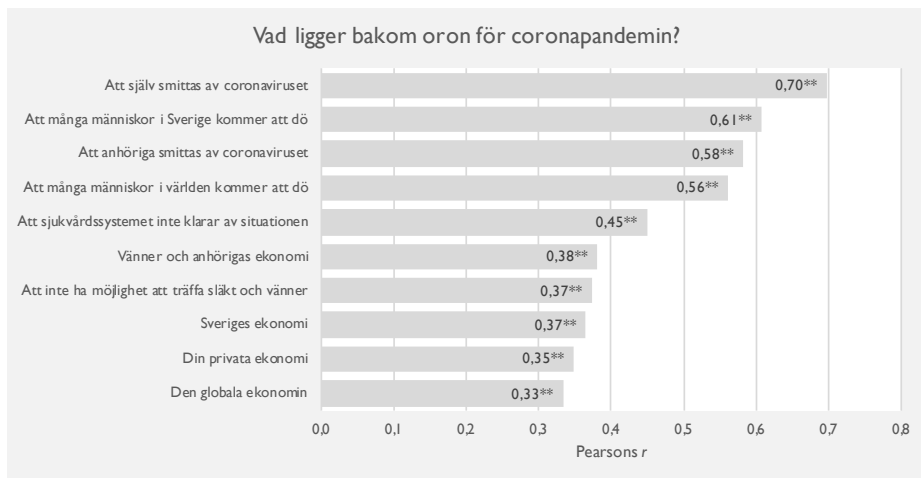

Vad ligger bakom oron över coronapandemin?

För att öka förståelsen av vad som ligger bakom människors övergripande oro över coronapandemin undersöker vi sambandet mellan den övergripande oron och män-

niskors mer specifika oro över ett antal av pandemins möjliga negativa konsekvenser. I Figur 3 redovisar vi parvisa korrelationer (Pearsons r) mellan den övergripande oron och respondenternas oro för specifika konsekvenser. Resultaten visar att oro för att själv smittas av coronaviruset är den specifika oro som är starkast kopplad till den övergripande oron över coronapandemin ($r=0,70$). Andra källor till oro verkar vara att många människor i Sverige kommer att dö ($r=0,61$), att anhöriga ska smittas ($r=0,58$) samt att många människor i världen kommer att dö ($r=0,56$). Förhållandevis mindre viktiga källor till oro verkar vara sådant som rör ekonomi ($r=0,33-0,37$) och att inte kunna träffa släkt och vänner ($r=0,37$). Det framstår alltså som att hotet mot hälsa och liv utgör en särskilt viktig orsak till människors övergripande oro över coronapandemin.

Figur 3. Korrelationer (Pearsons r) mellan generell oro och oro för specifika konsekvenser.

Vad förklarar variation i oron över coronapandemin?

I nästa steg undersöker vi huruvida en rad faktorer kan förklara variationen i människors oro över coronapandemin. Analysen presenteras i fem regressionsmodeller i Tabell 1, vilka utgår från olika kategorier av förklaringsfaktorer. Då olika demografiska och socioekonomiska faktorer har visat sig påverka den faktiska risken att bli allvarligt sjuk eller avlida i covid-19 börjar vi med att studera hur dessa faktorer är kopplade till människors oro över pandemin i Modell 1. För att säkerställa att eventuella skillnader i oro (till exempel mellan grupper) inte främst har sitt ursprung i personlighetsskillnader inkluderar vi personlighetsdrag i Modell 2. I syfte att undersöka om livsåskådning (religion och politik) samt mellanmännisklig och politisk/institutionell tillit är kopplade till människors oro inkluderar vi stegvis dessa variabler i Modell 3 och 4. Slutligen, för att undersöka betydelsen av riskuppfattningar, samt i vilken mån upplevelser av risk kan förklara eventuella gruppkillnader i oro (till exempel utifrån ålder) så inkluderar vi dessa i Modell 5.

Tabell 1. Regressionsanalys (OLS) med oro över coronapandemin (0–10) som beroende variabel.

	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>b</i>
<i>Intercept</i>	5,25 ***	2,66 ***	1,95 ***	1,64 ***	2,32 ***
<i>Kön: Kvinna</i>	0,60 ***	0,29 **	0,32 **	0,33 **	0,12
<i>Ålder:</i>					
30–49 år	0,22	0,28 *	0,32 *	0,28 *	0,00
50–64 år	0,53 ***	0,73 ***	0,76 ***	0,70 ***	-0,03
65 år eller äldre	0,85 ***	1,23 ***	1,29 ***	1,17 ***	-0,17
<i>Utbildning:</i>					
Grundskola	0,10	0,04	-0,03	-0,04	-0,12
Gymnasium	-0,07	-0,11	-0,08	-0,09	-0,12
Yrkesteknisk HS	-0,06	-0,07	-0,08	-0,04	-0,09
<i>Inkomst:</i>					
Låg	0,68 ***	0,44 **	0,35 *	0,37 *	0,30 *
Medel	0,36 **	0,22	0,18	0,18	0,10
<i>Sysselsättning:</i>					
Egenföretagare	-0,11	-0,08	-0,16	-0,17	-0,12
Arbetslös	-0,23	-0,30	-0,26	-0,27	-0,26
<i>Civilstånd:</i>					
Ogift eller singel	-0,65 ***	-0,58 ***	-0,51 ***	-0,51 ***	-0,44 ***
<i>Personlighet:</i>					
Neuroticism		0,28 ***	0,28 ***	0,27 ***	0,19 ***
Extroversion		0,09 ***	0,08 **	0,08 ***	0,05 *
Öppenhet		0,02	0,02	0,01	0,04
Vänlighet		0,05	0,07 *	0,05	0,00
Samvetsgrannhet		0,08 **	0,09 **	0,07 *	0,04
Religiositet			0,11 ***	0,11 ***	0,09 ***
<i>Politisk ideologi:</i>					
Ekonomiskt höger			0,00	0,00	0,03
Kulturellt konservativ			0,07 **	0,06 *	0,06 **
<i>Tillit:</i>					
Mellanmänsklig				-0,05 *	0,00
Politiker				0,07 **	0,07 **

Forts. tabell 1	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5
	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>b</i>
<i>Förtroende (corona):</i>					
Regeringen				0,05	0,08 **
Folkhälsomyndigheten				-0,18 ***	-0,12 ***
Sjukvården				0,08 **	-0,01
Forskare				0,13 ***	0,06 *
Tillhör riskgrupp					1,09 ***
Familj eller vänner tillhör riskgrupp					0,34 **
Coronaviruset farligare än influensan					0,71 ***
Risken liten att avlida av covid-19					-0,47 ***
R ²	0,046	0,100	0,124	0,150	0,337
Ökning i R ² (jämfört med föregående modell)	–	0,054	0,024	0,026	0,187
Justerat R ²	0,041	0,095	0,117	0,141	0,329

Kommentarer: Signifikansnivåer: *= $p < 0,05$; **= $p < 0,01$; ***= $p < 0,001$. Referens kategorier för kön=man, ålder=18–29 år, utbildning=universitet/högskola, inkomst=hög, sysselsättning=lönearbetande samt övriga (studenter, pensionärer, hemmafru/hemmaman), civilstånd=gift/sambo.

Resultaten i Modell 1, som inkluderar faktorer baserade på demografi och socioekonomi, visar i likhet med de deskriptiva resultaten i Figur 2 att det finns statistiskt signifikanta skillnader i oro relaterade till kön, ålder, inkomst och civilstånd. Kvinnor, äldre (50–64 år samt 65 år eller äldre) låginkomsttagare och gifta eller sammanboende uppger i högre grad att de oroar sig för coronapandemin än män, unga, höginkomsttagare och ogifta eller singlar gör. Utbildningsnivå och sysselsättning tycks dock inte vara relaterade till människors oro. Framför allt verkar ålder bidra till att förklara människors oro då de som är 65 år eller äldre i genomsnitt uppvisar nästan ett skalsteg högre ($b=0,85$) värden på orosskalan jämfört med referens kategorin (yngre) och denna åldersskillnad utgör därmed den största gruppskillnaden i modellen. I modellen med demografi och socioekonomi finner vi ett R²-värde på 0,046 vilket betyder att modellen förklarar 4,6 % av individvariationen i oro.

Resultaten i Modell 2, som även inkluderar personlighetsdrag, visar på statistiskt signifikanta samband mellan ett flertal personlighetsdrag och oro för coronapandemin. Den starkaste effekten finner vi som förväntat mellan personlighetsdraget neuroticism och oro ($b=0,28$), vilket tyder på att människor som vanligtvis brukar oro sig mycket

också tenderar att oroa sig över coronapandemin. Även om effekterna är jämförelsevis svaga finner vi också att extroversion ($b=0,09$) och samvetsgrannhet ($b=0,08$) är positivt kopplade till oro över pandemin. Personlighetsdragen öppenhet och vänlighet tycks däremot inte påverka människors oro. Vidare ser vi även att könsskillnaderna i oro halveras när personlighetsdrag inkluderas i modellen. En möjlig tolkning av denna reducering är att kvinnor i genomsnitt har högre nivåer av neuroticism än män (Schmitt, Realo, Voracek m.fl. 2008), vilket också är det personlighetsdrag som är starkast kopplat till oro. Även de jämförelsevis större ålderskillnaderna i Modell 2 kan möjligen förklaras av att neuroticism är mindre vanligt förekommande bland äldre personer (Soto, John, Gosling m.fl. 2011) och att vi genom att konstanthålla detta personlighetsdrag ser att ålderskillnaderna i oro över pandemin i själva verket är större. Modellen som även inkluderar personlighetsdrag har ett R^2 -värde på 0,10 och förklarar därmed ytterligare 5,4 % av individvariationen i oro.

När vi lägger till faktorer kopplade till livsåskådning i Modell 3 finner vi att både religiositet och politisk ideologi, som mäts med elvgradiga skalor (0–10), har statistiskt signifikanta effekter på oron. Med avseende på religiositet visar resultaten att oron är högre bland människor som uppger att de är mer religiösa ($b=0,11$). Vi finner ingen effekt av självrapporterad placering på den ekonomiska vänster–högerskalan men däremot när det gäller den kulturella skalan (liberal–konservativ) då människor med mer konservativ politisk orientering också är mer benägna att oroa sig över coronapandemin ($b=0,07$). R^2 -värdet (0,12) visar att modellen som även innefattar livsåskådning förklarar ytterligare 2,4 % av variationen i oro över coronapandemin.

I Modell 4, som dessutom innehåller måtten på mellanmännisklig och politisk tillit liksom människors förtroende för hur samhällets institutioner har hanterat coronapandemin, finner vi flera statistiskt signifikanta effekter. Mellanmännisklig och politisk tillit har motsatta effekter då människor med högre grad av mellanmännisklig tillit tenderar att vara mindre oroade ($b=-0,05$) medan de med högre grad av politisk tillit tenderar att vara mer oroade ($b=0,07$). När det gäller förtroendet för hur olika institutioner har hanterat coronapandemin uppvisar de med högt förtroende för sjukvården och forskare en högre grad av oro medan ett högt förtroende för Folkhälsomyndigheten (Fohm) däremot är förknippat med mindre oro. Förtroendet för regeringens hantering av coronapandemin verkar dock varken vara kopplat till en högre eller lägre grad av oro. Modellen med tillit och förtroende har ett R^2 -värde på 0,15 och förklarar därmed ytterligare 2,6 % av variationen i oro över coronapandemin.

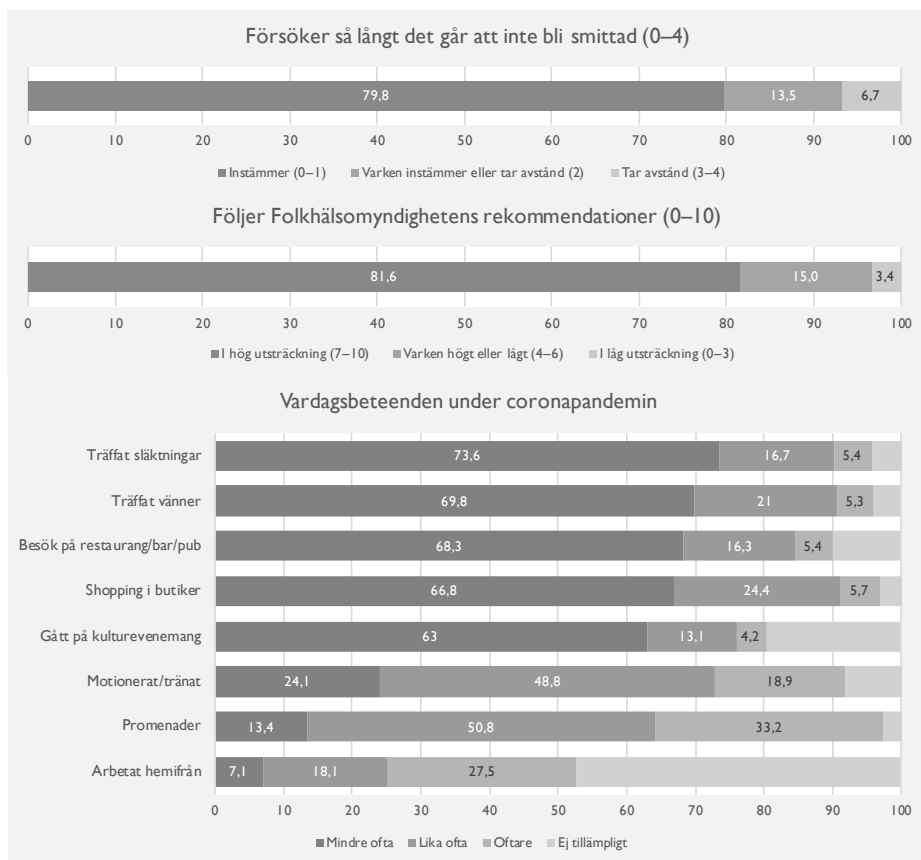
Slutligen, när vi lägger till riskuppfattningar finner vi i Modell 5 särskilt starka effekter på den upplevda oron över coronapandemin. En betydande effekt i denna kategori är kopplad till frågan om man tillhör en riskgrupp ($b=1,09$), där de som uppger att de tillhör en riskgrupp är mer oroade över pandemin än de som uppger att de inte tillhör en riskgrupp. Även de som svarat att de har vänner eller familjemedlemmar som tillhör en riskgrupp uppger att de är mer oroade ($b=0,34$). Riskuppfattningarna om hur farligt coronaviruset är ger båda betydande effekter på oron då uppfattningen att coronaviruset är farligare än influensan är associerat med en högre grad av oro ($b=0,71$) medan uppfattningen att risken är liten att avlida om man smittas av coronaviruset

är kopplat till en lägre grad av oro ($b=-0,47$). Det är dock viktigt att notera att de två sistnämnda koefficienterna avser frågor som (till skillnad från de binära frågorna om riskgrupper) mäts med en femgradig Likertskala. Detta betyder att de resulterande skillnaderna i oro kan anses särskilt stora, då endast en enhets ökning i den femgradiga skalan om hur farligt viruset är i genomsnitt leder till 0,71 enheters ökning av oron. Den sista modellen med riskuppfattningar har ett R^2 -värde på totalt 0,34 och förklarar därmed ytterligare 18,7 % av variationen i oro över coronapandemin.

Vilka konsekvenser får oron över coronapandemin?

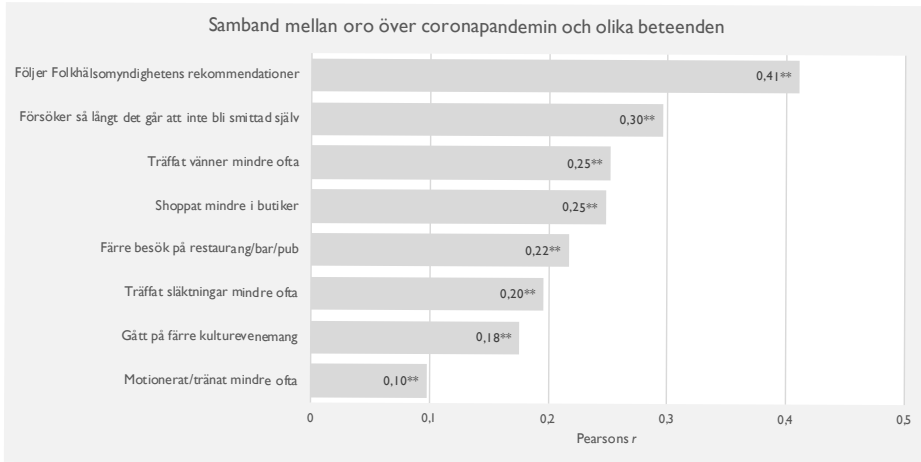
I den här delen av analysen undersöker vi först om och i så fall hur oro över coronapandemin påverkar människors vardagsbeteenden under pandemin samt sådana beteenden som har direkt koppling till smittspridning och myndigheternas åtgärder. I undersökningen fick respondenterna ange i vilken utsträckning de försöker undvika att bli smittade samt i vilken utsträckning de följer Folkhälsomyndighetens rekommendationer. Respondenterna fick även svara på om de förändrat sina beteenden sedan början av coronapandemin med avseende på en rad olika aktiviteter som att träffa släkt och vänner, göra restaurangbesök, shoppa, motionera, gå på kulturevenemang och arbeta hemifrån. I Figur 4 presenterar vi först svarsfördelningen för frågorna som rör självrapporterade beteenden. Figuren visar att de allra flesta (79,8 %) instämmer i påståendet ”Jag försöker så långt det går att inte bli smittad själv”. Även på frågan om i vilken utsträckning man följer Folkhälsomyndighetens rekommendationer svarar de allra flesta (81,6 %) att de gör det i stor utsträckning, det vill säga något av de fyra högsta värdena på den elvagrada skalan.

Beträffande eventuella förändringar av vardagsbeteenden under coronapandemin svarar en majoritet (mellan 63 och 74 %) av respondenterna att de i mindre utsträckning träffat släktingar och vänner, gått på restaurang, bar eller pub, shoppat eller gått på kulturevenemang. En förhållandevis stor andel (48,8 %) uppger att de tränat eller motionerat på en oförändrad nivå medan 24,1 % har gjort detta mindre och 18,9 % har tränat eller motionerat mer. Gruppen som svarar att de inte förändrat sitt promenadbeteende är även här relativt stor (50,8 %), men de som uppger att de promenerat mer under coronapandemin är betydligt större (33,2 %) än de som uppger att de promenerat mindre (13,4 %). Slutligen svarar drygt en fjärdedel (27,5 %) att de jobbat hemifrån mer under coronapandemin. Det ska dock noteras att nästan hälften av respondenterna uppger att frågan om hemarbete inte är tillämplig, vilket kan bero på att många antingen har ett arbete där hemarbete inte är möjligt eller helt enkelt inte arbetar (till exempel arbetslösa, studenter och pensionärer).

Figur 4. Svartsfördelning: Förekomsten av olika beteenden under coronapandemin (procent).

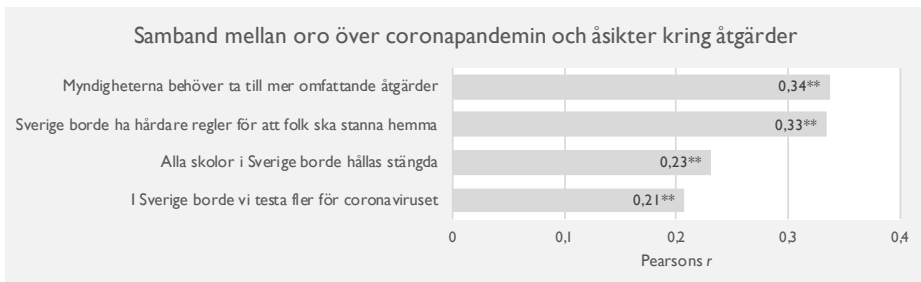
I Figur 5 redovisar vi parvisa korrelationer (Pearsons r) mellan den övergripande oron över coronapandemin och i vilken utsträckning man ägnat sig åt olika aktiviteter under coronapandemin jämfört med innan pandemin. Resultaten visar att oro över coronapandemin i störst utsträckning kan kopplas till minskningar av fritidsaktiviteter med sociala inslag såsom att träffa vänner ($r=0,25$), shoppa ($r=0,25$), besöka bar, pub eller restaurang ($r=0,22$), träffa släkt ($r=0,20$) samt att gå på kulturevenemang ($r=0,18$). Däremot finner vi ett svagare samband mellan oro och minskad fysisk träning ($r=0,10$). Vidare finns inget samband mellan respondenternas generella oro över coronapandemin och i vilken utsträckning de ägnar mer eller mindre tid åt promenader eller hemarbete. Frånvaron av ett samband mellan oro och promenader skulle kunna förklaras av att denna aktivitet inte ansetts innebära en risk för smittspridning. Det uteblivna sambandet med distansarbete kanske främst kan förklaras av att det snarare är kontextuella faktorer som styr huruvida man har möjlighet att jobba hemifrån eller inte, till exempel vilket yrke man har och vilka rekommendationer som finns på arbetsplatsen.

Figur 5. Korrelationer (Pearsons r) mellan oro över coronapandemin och olika beteenden.

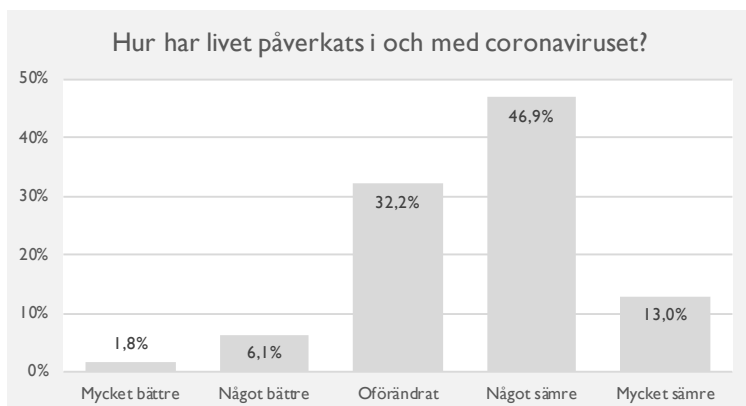
Vi studerar även sambandet mellan generell oro över coronapandemin och åsikter till olika samhällsåtgärder knutna till pandemin. Respondenterna fick instämma i eller ta avstånd från fyra olika påståenden om åtgärder för att minska smittspridningen. Resultaten i Figur 6 visar att oron över coronapandemin generellt samvarierar positivt med en önskan om strängare samhällsåtgärder. Starkast samband mellan oro och attityder finner vi för påståendet som rör strängare åtgärder överlag: ”Myndigheterna behöver ta till mer omfattande åtgärder för att minska smittspridningen” ($r=0,34$) samt frågan om att reglera isolering i hemmet hårdare, ”Sverige borde ha hårdare regler för att folk ska stanna hemma” ($r=0,33$). Sambanden går i samma riktning men är något svagare när det gäller åsikter om skolstängningar (”Alla skolor i Sverige borde hållas stängda”, $r=0,23$) samt ökad testning (”I Sverige borde vi testa fler för coronaviruset”, $r=0,21$).

Figur 6. Korrelationer (Pearsons r) mellan oro över coronapandemin och åsikter kring åtgärder för att minska smittspridning.

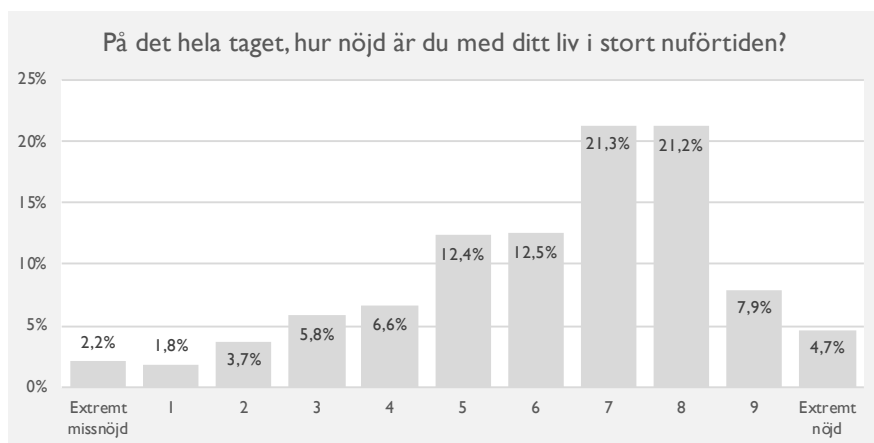

Slutligen, för att undersöka kopplingen mellan generell oro över coronapandemin och människors livskvalitet fick respondenterna uppge hur de tycker att livet påverkats av coronapandemin samt hur nöjda de är med livet i sin helhet. I Figur 7 och 8 presenterar vi svarsfördelningen för de två frågorna. En majoritet av respondenterna tycker att livet har blivit sämre under coronapandemin. Mer specifikt uppger 47 % att livet blivit något sämre och 13 % att livet blivit mycket sämre. När det gäller den övergripande livstillfredsställelsen anger majoriteten av respondenterna värden högre än mittenalternativet på den elvagrådiga skalan. Dock är medelvärdet (6,26) markant lägre än medelvärdet för samma fråga i European Social Survey 2018–2019 (7,82). Huruvida denna skillnad primärt beror på en faktisk försämring av svenska folkets livstillfredsställelse i och med coronapandemin, samt i vilken utsträckning metod- eller urvalseffekter spelar in, är dock oklart.

Figur 7. Svarsfördelning: Hur har livet påverkats i och med coronapandemin?

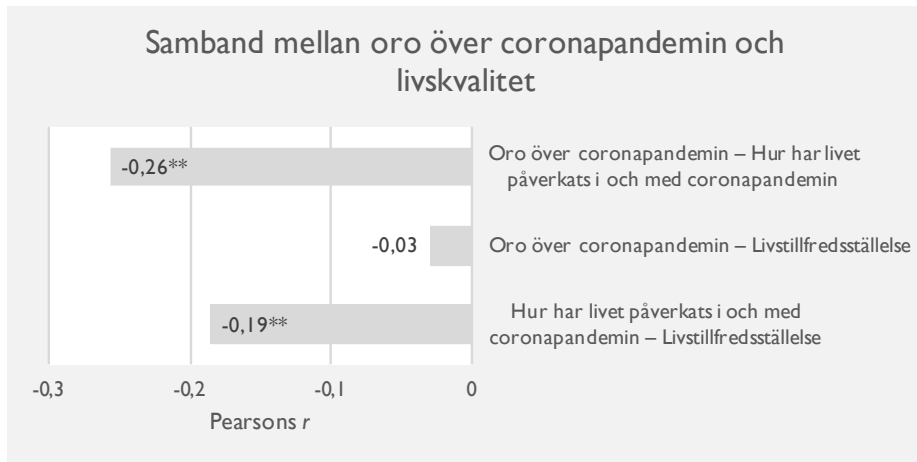

Figur 8. Svarsfördelning: Livstillfredsställelse (0–10).

Hur hänger då människors generella oro över coronapandemin ihop med de två olika måtten på livskvalitet? Resultaten i Figur 9 visar att vi inte finner någon statistiskt signifikant korrelation av betydande storlek mellan oro över coronapandemin och generell tillfredsställelse med livet, men däremot ett samband mellan respondenternas oro över coronapandemin och deras bedömning av hur livet påverkats under pandemin (kodad så att höga värden betyder att livet blivit *bättre*). Detta samband indikerar att människor som är mer oroade också i högre grad upplever att livet under coronapandemin blivit sämre. Men trots detta finner vi alltså inget samband mellan oron över pandemin och den generella livstillfredsställelsen.

Figur 9. Korrelationer (Pearsons r) mellan oro över coronapandemin och livskvalitet.

Däremot finner vi ett statistiskt signifikant samband mellan måttet på hur livet påverkats under coronapandemin (här kodad så att höga värden betyder att det blivit *sämre*) och livstillfredsställelse. Detta resultat föreslår att coronapandemin trots allt haft en negativ inverkan på den generella livstillfredsställelsen, men att denna försämring inte handlar om oron över pandemin.

Diskussion

I denna artikel har vi undersökt människors oro över coronapandemin i Sverige. Våra resultat visar att oron över coronapandemin är utbredd, där 63 % av respondenterna har angett högre värden än mittenalternativet på skalan som mäter oro. Resultaten visar även att graden av oro skiljer sig åt mellan olika grupper. Framför allt äldre och kvinnor (men även de med lägre inkomster samt de som är gifta eller sambor) uppger att de är mer oroade över pandemin. I likhet med tidigare studier (Barzilay, Moore, Greenberg m.fl. 2020; Kleinberg, van der Vegt & Mozes 2020) visar våra resultat att

människor främst oroar sig för att själva bli smittade eller att anhöriga ska smittas av coronaviruset (mikro-oro). Oro över privatekonomin spelar dock en mindre roll även om låginkomsttagare generellt uppvisar en högre grad av oro. Även om oro över konsekvenserna för samhället i stort (makro-oro) spelar en betydelsefull roll – när det gäller oro inför hur många som kommer att avlida i Sverige och i världen – så verkar till exempel oro över samhällsekonomin inte utgöra en lika viktig orsak till människors generella oro över pandemin.

Resultaten visar också att det framför allt är människor som bedömer att de (eller deras nära och kära) tillhör en riskgrupp, eller de som bedömer att viruset i allmänhet utgör en fara, som upplever mer oro. Dessa riskuppfattningar visar sig i stor utsträckning förklara de demografiska skillnaderna i oro, särskilt åldersskillnaderna men även stora delar av skillnaderna mellan män och kvinnor. När det gäller potentiella konsekvenser av människors oro visar resultaten att de som i större utsträckning uppger att de oroar sig även har minskat sina sociala aktiviteter, såsom att träffa släkt och vänner. De som oroar sig mer uppger också att de i större utsträckning följer myndigheternas rekommendationer samt försöker undvika att själva bli smittade. Vidare är de med högre grad av oro även mer benägna att stödja hårdare åtgärder för att minska smittspridningen. De som oroar sig mer upplever också i större utsträckning att deras liv har blivit sämre i och med coronapandemin, jämfört med de som inte oroar sig lika mycket.

Ett centralt resultat av undersökningen är att äldre uppvisar en betydligt högre grad av oro över coronapandemin än yngre åldersgrupper, vilket inte är förvånande med tanke på att risken att bli svårt sjuk eller avlida i covid-19 är större för personer med hög ålder. Även om tidigare forskning visat att äldre generellt upplever mindre oro i vardagen än yngre så tycks detta inte vara fallet för oro över coronapandemin. Detta betyder alltså att många äldre, utöver de som drabbats av de direkta negativa hälsoeffekterna av att insjukna i covid-19, upplever en förhållandevis hög grad av oro. Om man dessutom ser till tidigare forskning om orons effekter på hälsan skulle oron över pandemin därmed kunna ha ytterligare negativa hälsoeffekter i denna grupp. Då våra resultat dessutom visar att de som oroar sig mer också upplever att deras liv blivit sämre under pandemin så framstår det sammantaget som att äldre är en grupp som drabbats särskilt hårt, inte bara i termer av deras överrepresentation i statistiken över svårt sjuka och avlidna i covid-19.

Givet att våra analyser tyder på att människor är mer oroliga över hälsan än över ekonomin i relation till coronapandemin är det inte förvånande att olika mått på socioekonomisk status uppvisar svaga samband med den övergripande oron över pandemin. Till exempel finner vi inga samband mellan utbildning eller arbetslöshet och oro. Dessa resultat är anmärkningsvärda, inte minst då den svenska ekonomin (särskilt vissa branscher) har drabbats relativt hårt. Däremot finner vi att individer med lägre (låg- och medel-) inkomster upplever något mer oro jämfört med individer som har högre inkomster. Det är dock oklart vad som förklarar dessa (relativt små) skillnader i oro mellan olika inkomstgrupper. Då vår data inte innehåller detaljerad information om respondenternas yrke eller deras sysselsättning innan pandemin så vore det fruktbart om framtida forskning undersöker oro över pandemin i olika

branscher och yrkesgrupper samt bland de som blivit arbetslösa som en direkt följd av pandemin.

När det gäller sambanden mellan personlighetsdrag och oro över coronapandemin visar analyserna att personlighetsdraget neuroticism är starkast kopplat till oro. Detta resultat är väntat eftersom neuroticism till stor del består i att man ofta upplever oro och stress i vardagen. När vi tar hänsyn till neuroticism och andra personlighetsdrag minskar som förväntat (utifrån vad tidigare forskning säger) könsskillnaderna i oro samtidigt som ålderskillnaderna i oro ökar. Detta betyder att framför allt äldre är betydligt mer oroade över pandemin jämfört med yngre grupper trots den generella tendensen bland äldre att oroa sig mindre i allmänhet. Vidare finner vi också att extroversion samvarierar positivt med oro över coronapandemin trots att detta drag förknippats med mindre generell oro i tidigare studier (Gladstone, Parker, Mitchell m.fl. 2005). En förklaring till detta samband kan vara att extroverta individer har ett mer aktivt socialt liv jämfört med introverta individer och därför inser att de löper en större risk att smittas av coronaviruset.

Ett antal andra resultat är värda att diskutera. Till exempel visar analysen att singlar oroar sig mindre för coronapandemin än gifta, vilket förmodligen förklaras av att individer som har en parrelation inte bara oroar sig för egen del utan även för partnern. Dessutom kan risken att smittas vara högre i flerpersonshushåll, vilket kan förklara en högre grad av oro bland gifta eller sambor. Med avseende på livsåskådning finner vi att religiösa individer samt de som identifierar sig som politiskt konservativa upplever en större oro. Kopplingen mellan religiositet och oro är något förvånande då tidigare studier visat att religiositet kan utgöra en buffert mot svåra livsvillkor (Hastings & Roeser 2020) och därmed kunde förväntas minska oron över pandemin. Vidare, beträffande den högre graden av oro bland politiskt konservativa individer är resultaten möjligen inte lika förvånande då de konservativa högerpartierna i Sverige, till skillnad från i USA (Calvillo, Ross, Garcia m.fl. 2020), var i opposition vid undersökningstillfället. I och med att regeringsmakten och därmed möjligheterna att utforma åtgärderna för att hantera pandemin ligger hos de politiska motståndarna kan man tänka sig att högersympatier är förknippade med en högre grad av oro över pandemin i Sverige. Samtidigt finner vi endast en koppling mellan den kulturella politiska dimensionen (liberal–konservativ) och oro. Men då en stor samhällsomvandling, såsom en global pandemi och de påföljande samhälleliga åtgärderna, förmodligen utgör ett särskilt hot just för individer med en kulturellt konservativ livsåskådning är det kanske inte förvånande att den kulturella dimensionen tycks vara betydelsefull.

Ett annat anmärkningsvärt resultat rör förtroendet för myndigheternas agerande under pandemin, då det framkommer att ett större förtroende för forskare och sjukvården är kopplat till en högre grad av oro samtidigt som ett större förtroende för Folkhälsomyndigheten är kopplat till en lägre grad av oro. Även om vi föredrar att inte spekulera kring orsakerna till dessa resultat kan vi ändå konstatera att det är ett intressant resultat att förtroendet för dessa aktörer (forskare och sjukvården kontra Folkhälsomyndigheten) är relaterat till människors oro över coronapandemin i motsatt riktning.

Vidare finner vi inte något samband mellan oro för coronapandemin och den allmän-

na livstillfredsställelsen. Däremot anser de som oroar sig för coronapandemin att livet har blivit sämre i och med pandemin. En möjlig tolkning av dessa till synes motstridiga resultat är att människor upplever att hotet från coronapandemin visserligen gjort livet sämre men att de samtidigt uppfattar att situationen är tillfällig och därmed inte påverkar den övergripande bedömningen av livet. Frågan är dock vad som händer med människors livstillfredsställelse om coronapandemin fortgår under ännu längre tid. Detta är en viktig fråga för framtida forskning om de potentiella konsekvenserna av coronapandemin.

När det gäller sociala aktiviteter och i vilken utsträckning man följer myndigheternas rekommendationer ligger resultaten i denna studie i linje med tidigare forskning som har visat att oro kan ha både positiva och negativa konsekvenser. Även om oron över coronapandemin har inneburit inskränkningar i människors vardagsliv och därmed har negativa konsekvenser för sådant som de flesta värdesätter verkar oron också ha positiva konsekvenser för både individen och för samhället eftersom den verkar leda till en minskad benägenhet att utsätta sig själv eller andra för smittorisker. Vidare är de som är mer oroadе också mer benägna att tycka att de samhälleliga åtgärderna borde vara mer omfattande, vilket skulle kunna ses som en positiv konsekvens i den utsträckning sådana åtgärder räddar liv och hälsa.

Det är dock värt att understryka att oro – i detta fall över coronapandemin – bör ses som något betydelsefullt och viktigt i sig oavsett dess konsekvenser. De flesta skulle nog hålla med om att mindre oro, allt annat lika, är att föredra framför mer oro. Våra resultat visar att oron över pandemin är utbredd i det svenska samhället. Dessutom sätter resultaten frågor om ojämlikhet och rättvisa i förgrunden, då oron över pandemin (utöver rent hälsomässiga eller ekonomiska konsekvenser) är ojämnt fördelad i samhället (jfr Graham 2020). Detta gäller inte minst för äldre som utöver att vara en särskilt utsatt grupp när det gäller risken att bli allvarligt sjuk eller avlida till följd av covid-19 även upplever en jämförelsevis hög grad av oro över coronapandemin.

Vi vill slutligen understryka att denna studie är genomförd vid en viss tidpunkt (i juni 2020) och att mycket har hänt efter att vår datainsamling genomfördes. Framför allt har vi under hösten och vintern upplevt en andra våg av coronapandemin i Sverige som följts av striktare åtgärder än under den första vågen. Mot bakgrund av detta är det viktigt att framtida forskning följer upp och studerar coronapandemins konsekvenser för människors oro över en längre tidsperiod. Vidare vill vi även betona att denna studie är begränsad till en svensk kontext och att även om forskning på orosliknande fenomen visar på förhöjda nivåer i många länder vet vi inte om våra resultat är generaliserbara utanför Sverige. En viktig förtjänst med denna studie är att vi till skillnad från till exempel Dryhurst med flera (2020) gör en distinktion mellan oro och riskuppfattningar. Detta gör att vi kan uttala oss om, samt påvisa vikten av att studera, hur människors subjektiva upplevelser av risker knutna till coronapandemin är centrala för att förstå den utbredda oron, inte minst bland äldre (men även andra grupper) som redan drabbats förhållandevis hårt av coronavirusets hälsomässiga konsekvenser.

Vi är även ödmjuka inför det faktum att en stor komplexitet gömmer sig bakom våra resultat och att denna typ av enkätstudie har sina begränsningar vad gäller möjligheterna att förstå enskilda individers upplevelser av oro under coronapandemin. Här

vill vi understryka vikten av andra sociologiska perspektiv och angreppssätt som kan komplettera den översiktliga ansatsen i denna studie, till exempel genom att på ett mer djupgående sätt belysa människors upplevelser av oro under coronapandemin. Det är dock vår förhoppning att denna studie bidragit med nya insikter kring människors oro över coronapandemin i Sverige – inte minst när det gäller hur utbredd oron är, vad den består i, hur den skiljer sig mellan individer och grupper samt vilka konsekvenser den får.

Referenser

- Barzilay, R., T.M. Moore, D.M. Greenberg, G.E. DiDomenico, L.A. Brown, L.K. White, R.C. Gur & R.E. Gur (2020) "Resilience, COVID-19-related stress, anxiety and depression during the pandemic in a large population enriched for healthcare providers", *Translational Psychiatry* 10 (291):1–8. <https://doi.org/10.1038/s41398-020-00982-4>
- Basevitz, P., D. Pushkar, J. Chaikelson, M. Conway & C. Dalton (2008). "Age-related differences in worry and related processes", *The International Journal of Aging and Human Development* 66 (4):283–305. <https://doi.org/10.2190%2FAG.66.4.b>
- Boehnke, K., S. Schwartz, C. Stromberg & L. Sagiv (1998) "The structure and dynamics of worry. Theory, measurement, and cross-national replications", *Journal of Personality* 66 (5):745–782. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00031>
- Borkovec, T.D. (1994) "The nature, functions, and origins of worry", 5–33 i G.C.L. Davey & F. Tallis (red.) *Worrying. Perspectives on theory, assessment and treatment*. Oxford: John Wiley & Sons.
- Brodeur, A., D.M Gray, A. Islam & S. Bhuiyan (2020) "A Literature Review of the Economics of Covid-19", IZA Discussion Paper No. 13411, <https://ssrn.com/abstract=3636640>
- Brosschot, J.F., W. Gerin & J.F. Thayer (2006) "The perseverative cognition hypothesis. A review of worry, prolonged stress-related physiological activation, and health", *Journal of Psychosomatic Research* 60 (2):113–124. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2005.06.074>
- Brück, T., N. Ferguson, P. Justino & W. Stojetz (2020) "Trust in the time of Corona", IZA Discussion Paper No. 13386, <https://ssrn.com/abstract=3631597>
- Bäuerle, A., M. Teufel, V. Musche, B. Weismüller, H. Kohler, M. Hetkamp, N. Dörrie, A. Schweda & E-M. Skoda (2020) "Increased generalized anxiety, depression and distress during the COVID-19 pandemic. A cross-sectional study in Germany", *Journal of Public Health* 42 (4):672–678. <https://doi.org/10.1093/pubmed/fdaa106>
- Calvillo, D.P., B.J. Ross, R.J. Garcia, T.J. Smelter & A.M. Rutchick (2020) "Political ideology predicts perceptions of the threat of covid-19 (and susceptibility to fake news about it)", *Social Psychological and Personality Science* 11 (8):1119–1128. <https://doi.org/10.1177/1948550620940539>
- Carmines, E.G. & N.J. D'Amico (2015) "The new look in political ideology research", *Annual Review of Political Science* 18 (1):205–216. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-060314-115422>

- Chapman, G.B. & E.J. Coups (2006) "Emotions and preventive health behavior. Worry, regret, and influenza vaccination", *Health Psychology* 25 (1):82–90. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.25.1.82>
- Davey, G. (1994) "Pathological worrying as exacerbated problem-solving", 35–59 i G. Davey & F. Tallis (red.) *Worrying. Perspectives on theory, assessment and treatment*. New York: John Wiley & Sons.
- Douglas, M. (1966) *Purity and danger. An analysis of concepts of pollution and taboo*. New York: Praeger.
- Douglas, M. & A. Wildavsky (1982) *Risk and culture*. Berkeley: University of California Press.
- Dryhurst, S., C.R. Schneider, J. Kerr, A.L.J. Freeman, G. Recchia, A.M. van der Bles, D. Spiegelhalter & S. van der Linden (2020) "Risk perceptions of COVID-19 around the world", *Journal of Risk Research* 23 (7–8):994–1006. <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1758193>
- Ekonomifakta (2020) "Varsel om uppsägning", <https://www.ekonomifakta.se/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetsloshet/Varsel/> (hämtningsdatum 7 januari 2021).
- Fohm (2021) "Folkhälsomyndigheten. Antal fall av covid-19 i Sverige", https://experience.arcgis.com/experience/09f821667ce64bf7be6f9f87457ed9aa/page/page_0/ (hämtningsdatum 26 januari 2021).
- Fors, F. & B. Brülde (2011) "Välbefinnande och livstillfredsställelse i dagens Sverige", 339–363 i S. Holmberg, L. Weibull & H. Oscarsson (red.) *Lycksalighetens ö. Fyrtioen kapitel om politik, medier och samhälle*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Fresco, D.M., R.G Heimberg, D.S. Mennin & C.L. Turk (2002) "Confirmatory factor analysis of the Penn State Worry Questionnaire", *Behaviour Research and Therapy* 40 (3):313–323. [https://doi.org/10.1016/S0005-7967\(00\)00113-3](https://doi.org/10.1016/S0005-7967(00)00113-3)
- Freeston, M.H., J. Rhéaume, H. Letarte, M.J. Dugas & R. Ladouceur (1994) "Why do people worry?", *Personality and Individual Differences* 17 (6):791–802. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(94\)90048-5](https://doi.org/10.1016/0191-8869(94)90048-5)
- Gladstone, G.L., G.B. Parker, P.B. Mitchell, G.S. Malhi, K.A. Wilhelm & M.-P. Austin (2005) "A brief measure of worry severity (BMWS). Personality and clinical correlates of severe worriers", *Journal of Anxiety Disorders* 19 (8):877–892. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2004.11.003>
- Graham, H. (2020) "Hysteresis and the sociological perspective in a time of crisis", *Acta Sociologica* 63 (4):450–452. <https://doi.org/10.1177/0001699320961814>
- Gustavsson, J. & L. Beckman (2020) "Compliance to recommendations and mental health consequences among elderly in Sweden during the initial phase of the COVID-19 pandemic. A cross sectional online survey", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 (15):5380. <https://doi.org/10.3390/ijerph17155380>
- Hacker, J.S., P. Rehm & M. Schlesinger (2013) "The insecure American. Economic experiences, financial worries, and policy attitudes", *Perspectives on Politics* 1 (1):23–49. <https://www.jstor.org/stable/43280688>
- Hastings, O.P. & K.K. Roeser (2020) "Happiness in hard times. Does religion buffer

- the negative effect of unemployment on happiness?”, *Social Forces* 99 (2):447–473. <https://doi.org/10.1093/sf/soaa018>
- Huang, Y. & N. Zhao (2020) ”Generalized anxiety disorder, depressive symptoms and sleep quality during COVID-19 outbreak in China. A web-based cross-sectional survey”, *Psychiatry Research* 288:112954. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112954>
- Jordan, R.E., P. Adab & K.K. Cheng (2020) ”Covid-19. Risk factors for severe disease and death”, *BMJ* 368:m1198. <https://doi.org/10.1136/bmj.m1198>
- Jovančević, A. & N. Miličević (2020) ”Optimism-pessimism, conspiracy theories and general trust as factors contributing to COVID-19 related behavior. A cross-cultural study”, *Personality and Individual Differences* 167:110216. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110216>
- Kahan, D.M., D. Braman, J. Gastil, P. Slovic & C.K. Mertz (2007) ”Culture and identity-protective cognition. Explaining the white-male effect in risk perception”, *Journal of Empirical Legal Studies* 4 (3):465–505. <https://doi.org/10.1111/j.1740-1461.2007.00097.x>
- Kertz, S.J., J.S. Bigda-Peyton, D.H. Rosmarin & T. Björgvinsson (2012) ”The importance of worry across diagnostic presentations. Prevalence, severity and associated symptoms in a partial hospital setting”, *Journal of Anxiety Disorders* 26 (1):126–133. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2011.10.005>
- Kivi, M., I. Hansson & P. Bjälkebring (2020) ”Up and about. Older adults’ well-being during the COVID-19 pandemic in a Swedish longitudinal study”, *The Journals of Gerontology: Series B* 76 (2):e4–e9. <https://doi.org/10.1093/geronb/gbaa084>
- Kleinberg, B., I. van der Vegt & M. Mozes (2020) ”Measuring emotions in the COVID-19 Real World Worry Dataset”, [arXiv.org](https://arxiv.org/abs/2004.04225). <https://arxiv.org/abs/2004.04225>
- Lang, F.R., D. John, O. Lüdtke, J. Schupp & G.G. Wagner (2011) ”Short assessment of the Big Five. Robust across survey methods except telephone interviewing”, *Behavior Research Methods* 43 (2):548–567. <https://doi.org/10.3758/s13428-011-0066-z>
- Mann, F.D., R.F. Krueger & K.D. Vohs (2020) ”Personal economic anxiety in response to COVID-19”, *Personality and Individual Differences* 167:110233. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110233>
- McCrae, R.R. & P.T. Costa Jr (2003) *Personality in adulthood. A five-factor theory perspective*. New York: Guilford Press.
- Moser, R.P., K. Mccauley, E. Peters, W. Nelson & S.E. Marcus (2007) ”Associations of perceived risk and worry with cancer health-protective actions. Data from the Health Information National Trends Survey (HINTS)”, *Journal of Health Psychology* 12 (1):53–65. <https://doi.org/10.1177/1359105307071735>
- Ng, W., E. Diener, R. Aurora & J. Harter (2009) ”Affluence, feelings of stress, and well-being”, *Social Indicators Research* 94 (2):257–271. <https://doi.org/10.1007/s11205-008-9422-5>
- Paolini, L., A.P. Yanez & W.E. Kelly (2006) ”An examination of worry and life satisfaction among college students”, *Individual Differences Research* 4 (5):331–339.
- Patel, J.A., F.B.H. Nielsen, A.A. Badiani, S. Assi, V.A. Unadkat, B. Patel, R. Ravin-

- drane & H. Wardle (2020) "Poverty, inequality and COVID-19. The forgotten vulnerable", *Public Health* 183:110–111. <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2020.05.006>
- Roy, D., S. Tripathy, S. Kumar Kar, N. Sharma, S. Kumar Verma & V. Kaushal (2020) "Study of knowledge, attitude, anxiety & perceived mental healthcare need in Indian population during COVID-19 pandemic", *Asian Journal of Psychiatry* 51 (102083). <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2020.102083>
- Sabat, I., S. Neuman-Böhme, N.E. Varghese, P.P. Barros, W. Brouwer, J. van Exel, J. Schreyögg & T. Stargardt (2020) "United but divided. Policy responses and people's perceptions in the EU during the COVID-19 outbreak", *Health Policy* 124 (9):909–918. <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2020.06.009>
- Salari, N., A. Hosseinian-Far, R. Jalali, A. Vaisi-Raygani, S. Rasoulpoor, M. Mohammadi, S. Rasoulpoor & B. Khaledi-Paveh (2020) "Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic. A systematic review and meta-analysis", *Globalization and Health* 16 (57). <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00589-w>
- SCB (2020). "Statistiska centralbyrån. Historiskt stor BNP-nedgång andra kvartalet", <https://scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/nationalrakenskaper/nationalrakenskaper/nationalrakenskaper-kvartals-och-arsberakningar/pong/statistiknyhet/nationalrakenskaper-2a-kvartalet-2020/> (hämtningsdatum 7 januari 2021).
- Schmitt, D.P., A. Realo, M. Voracek, M. & J. Allik (2008) "Why can't a man be more like a woman? Sex differences in Big Five personality traits across 55 cultures", *Journal of Personality and Social Psychology* 94 (1):168–182. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.1.168>
- Schroder, H.S., D.A. Clark & J.S. Moser (2019) "Screening for problematic worry in adults with a single item from the Penn State Worry Questionnaire", *Assessment* 26 (2):336–346. <https://doi.org/10.1177/1073191117694453>
- Sjöberg, L. (1998) "Worry and risk perception", *Risk Analysis* 18 (1):85–93. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1998.tb00918.x>
- Shiloh, S., C.H. Wade, J.S. Roberts, S.H. Alford & B.B. Biesecker (2013) "Associations between risk perceptions and worry about common diseases. A between- and within-subjects examination", *Psychology & Health* 28 (4):434–449. <https://doi.org/10.1080/08870446.2012.737464>
- Solomou, I. & F. Constantinidou (2020) "Prevalence and predictors of anxiety and depression symptoms during the COVID-19 pandemic and compliance with precautionary measures: Age and sex matter", *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17 (14):4924. <https://doi.org/10.3390/ijerph17144924>
- Soto, C.J., O.P. John, S.D. Gosling & J. Potter (2011) "Age differences in personality traits from 10 to 65. Big Five domains and facets in a large cross-sectional sample", *Journal of Personality and Social Psychology* 100 (2):330–348. <https://doi.org/10.1037/a0021717>
- Sweeny, K. & M.D. Dooley (2017) "The surprising upsides of worry", *Social and Personality Psychology Compass* 11 (4):e12311. <https://doi.org/10.1111/spc3.12311>
- van der Vegt, I. & B. Kleinberg (2020) "Women worry about family, men about the

- economy. Gender differences in emotional responses to COVID-19” i S. Aref, K. Bontcheva, M. Braghieri, F. Dignum, F. Giannotti, F. Grisolia & D. Pedreschi (red.) *Social Informatics. SocInfo 2020. Lecture Notes in Computer Science* 12467. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-60975-7_29
- Watkins, E.R. (2008) ”Constructive and unconstructive repetitive thought”, *Psychological Bulletin* 134 (2):163–206. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.134.2.163>
- Williamson, E.J., A.J. Walker, K. Bhaskaran, S. Bacon, C. Bates, C.E. Morton, H.J. Curtis, A. Mehrkar, D. Evans, P. Inglesby, J. Cockburn, H.I. McDonald, B. MacKenna, L. Tomlinson, I.J. Douglas, C.T. Rentsch, R. Mathur, A.Y.S. Wong, R. Grieve, D. Harrison, H. Forbes, A. Schultze, R. Croker, J. Parry, F. Hester, S. Harper, R. Perera, S.J.W. Evans, L. Smeeth & B. Goldacre (2020) ”Factors associated with COVID-19-related death using OpenSAFELY”, *Nature* 584 (7821):430–436. <https://doi.org/10.1038/s41586-020-2521-4>
- Wilkinson, I. (2001) ”Social theories of risk perception. At once indispensable and insufficient”, *Current Sociology* 49 (1):1–22. <https://doi.org/10.1177/0011392101049001002>

Författarpresentation

Joakim Kulin är doktor i sociologi och forskare på Sociologiska institutionen vid Umeå universitet. Hans forskningsintressen återfinns främst inom politisk sociologi där han fokuserar på attityder och beteenden kopplade till teman som välfärdsstat, invandring och klimatförändringar.

Ingemar Johansson Sevä är docent i sociologi och universitetslektor vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet. Hans forskningsintressen handlar främst om politisk sociologi med fokus på attityder och beteenden i relation till välfärdsstat, miljö och klimatförändringarna. Övriga forskningsintressen innefattar småföretagande och subjektivt välbefinnande.

Mikael Hjerm är professor vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet. Han forskar huvudsakligen om främlingsfientlighet och närliggande attityder. Han är också forskningsledare för Comparative Research Center Sweden.

Filip Fors Connolly är doktor i sociologi och forskningssamordnare vid Sociologiska institutionen, Umeå universitet. Hans forskning rör livskvalitet och i synnerhet subjektivt välbefinnande, som syftar till att beskriva och förklara skillnader i välbefinnande såväl på individnivå som på gruppnivå.

Kontaktuppgifter

Joakim Kulin
 Sociologiska institutionen
 Umeå universitet
 Mediegränd 14, Norra Beteendevetarhuset, 901 87 Umeå
joakim.kulin@umu.se

TANYA JUUKKALA, SARA FERLANDER, OSMAN AYTAAR,
EMMA ENGDahl, ANTOANETA HRISTOVA, MARIA HOPSTADIUS,
ANDREW BLASKO & VESSELA MISHEVA

Att leva med en världsomfattande pandemi

En studie om människors oro kopplat till covid-19 i Sverige

Living with a global pandemic. A study of people's worries in relation to Covid-19 in Sweden

Covid-19 as a health crisis has affected all spheres of private and public life, both nationally and internationally, locally and globally. This article aims to contribute knowledge about people's levels of worry during the pandemic's first phase in Sweden. Worry is examined in relation to sociodemographic background, social capital, and judgements concerning potential threats and the national measures implemented. The theoretical framework utilized resides upon concepts and theories of worry and social capital. The data was collected in Sweden in April and May 2020 through an online survey of experiences of the Covid-19 pandemic. Multiple regression analysis and multiple correspondence analysis revealed that higher levels of worry were closely associated both with the judgement that the national measures implemented were not correct, and with the perception that Covid-19 as an illness comprised a greater threat than its financial and social consequences. These factors were also related to advanced age, chronic illness, and lower levels of social capital. Our findings point to the need for further sociological research – both quantitative and qualitative – concerning the pandemic's various consequences in everyday life.

Keywords: Covid-19, threat, national measures, social capital, worry

DEN 30 JANUARI 2020 deklarerade Världshälsoorganisationen (WHO 2020) att covid-19 var ett internationellt hot mot människors hälsa. Det gjordes således en bedömning att det fanns risk för internationell spridning av viruset samt behov av samordnade motåtgärder. Den 11 mars 2020 deklarerade WHO att covid-19 var en global pandemi.

Redan i ett tidigt skede av pandemin argumenterade sociologer för att vi befinner oss mitt i ett "samhälleligt experiment" som saknar motstycke och att "detta levande laboratorium är väl moget för sociologisk analys" (Matthewman & Huppatz 2020:1). Det unika med den pågående pandemin är att sociologer inte enbart är "opartiska observatörer" (Merton 1973) utan själva upplever och deltar i detta samhälleliga experiment. Vikten av mer samhälls- och beteendevetenskaplig forskning för en ökad förståelse av människors reaktioner i relation till pandemin har särskilt betonats (Van

Bavel, Baicker, Boggio m.fl. 2020). En av de främsta reaktionerna vid hot, såsom en pandemi liksom dess sociala och ekonomiska konsekvenser, är oro (Borcovac 1985; Capobianco, Morris & Wells 2018; Zysberg & Zisberg 2020). Den här artikeln undersöker människors oro under covid-19-pandemins första fas i Sverige, närmare bestämt vilka olika faktorer som kan förklara skillnader i denna oro. Syftet är att bidra med kunskap om människors oro under en allvarlig kris, såsom covid-19-krisen.

Covid-19 började som en hälsokris och växte snabbt till en omfattande samhällskris. Det är en kris som har trängt sig in i alla sfärer – i det privata och offentliga livet, nationellt och internationellt, lokalt och globalt. Nedstämningar, social distansering och isolering, föränderliga restriktioner och politiska åtgärder, sviktande ekonomier, ökad arbetslöshet, ökat våld och fler konflikter i nära relationer till följd av den ökade ekonomiska stressen, politiska spänningar och protester, tomma eller halvfulla teatersalonger, konsert- och idrottsarenor är bara några av pandemins uppskakande effekter, vilka ger konsekvenser för både individ och samhälle. Coronakrisen har således inneburit enorma utmaningar där vi tvingas hantera detta nya och omedelbara hot, samtidigt som åtgärderna mot smittspridning innebär stora begränsningar av våra sociala liv.

Pandemin utgör inte enbart ett hot mot fysiskt välmående. Det ständigt närvarande hotet och de risker som coronaviruset skapar, liksom de sociala och ekonomiska konsekvenserna av pandemiåtgärderna, rör också på det psykiska välmåendet. Det råder en samstämmighet bland forskare om att pandemin har bidragit till ökad psykisk ohälsa i form av stress, oro, ångest och ensamhet (Bacon & Corr 2020; Brooks, Webster, Smith m.fl. 2020; El-Hage, Hingray, Lemogne m.fl. 2020; McCracken, Badinlou, Buhman m.fl. 2020; Smith & Limb 2020; Son, Hegde, Smith m.fl. 2020; Vagni, Maiorano, Giostra m.fl. 2020). I sin forskningsöversikt visar Folkhälsomyndigheten (2020) hur pandemin och samhällets smittskyddsåtgärder har påverkat den psykiska hälsan under pandemins tidiga fas. Utifrån studier i Kanada, Kroatien, Danmark, Italien, Spanien och USA drogs slutsatsen att psykiska besvär ökade under pandemin till följd av inkonsekvent information och osäkerhet om framtiden. En annan slutsats som drogs var att tillgången till emotionellt och socialt stöd minskade graden av oro för att en själv eller någon närstående skulle drabbas av covid-19 eller inte få vård vid behov. Sociala kontakter och socialt stöd – eller socialt kapital (Bourdieu 1986; Coleman 1988) – tycks således varit viktiga för att hantera oro under pandemin. Det finns dock studier som visar att även andra former av socialt kapital – institutionell tillit eller så kallat länkande socialt kapital (Putnam 2000; Stickley, Ferlander, Jukkala m.fl. 2009) – är viktiga vid en pandemi (Siegrist & Zingg 2010; Khosravi 2020). Tidigare studier har bland annat indikerat att människor med låg tillit till regering och hälsovård är mindre benägna att följa åtgärder kopplade till pandemin (Wu, Wilkes, Fairbrother m.fl. 2020).

I Sverige är oro, enligt regelbunden rapportering från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB 2021), en av de mest framträdande konsekvenserna av pandemin och oron ligger på fortsatt höga nivåer sedan mars 2020. Enligt rapporten *Coronapandemin och psykisk ohälsa* är oro en naturlig konsekvens av pandemin (Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin 2020), vilken också ökar sannolik-

heten för att individer följer de råd som myndigheter ger (Huremović 2019). Vidare poängterar rapporten risken att oron tar över vardagen och leder till negativa och allvarliga konsekvenser för den psykiska hälsan. Folkhälsomyndigheten (2020) betonar att det behövs mer forskning om pandemins konsekvenser för den psykiska hälsan i Sverige, då deras forskningsöversikt endast inkluderade studier från länder som under den första fasen införde striktare åtgärder än Sverige. Även jämfört med de nordiska länderna har Sveriges strategi skiljt sig genom att i större grad bygga på tillitsbaserade och frivilliga åtgärder för att minska smittspridningen och i mindre grad på nedstängning av samhället (Vilhelmsson & Mulinari 2020). Det finns forskare som menar att befolkningens höga förtroende för myndigheter har varit en förutsättning för Sveriges coronastrategi (Ludvigsson 2020). En annan kunskapslucka när det gäller oro kopplad till covid-19, är att vi behöver förstå hur oro – eller upplevda hot – förhåller sig till andra aspekter än själva viruset eller sjukdomen, såsom oro för ekonomiska konsekvenser av pandemin (Taylor, Landry, Paluszek m.fl. 2020a; 2020b).

Syftet med denna artikel är att bidra med kunskap om hur människors oro under covid-19-pandemins första fas i Sverige varierar i relation till deras uppfattningar om hot och åtgärder, liksom till deras sociala kapital och olika sociodemografiska faktorer. Vi vill bland annat studera vilken aspekt av pandemin som upplevs utgöra det största hotet – sjukdomen covid-19, de ekonomiska konsekvenserna eller konsekvenserna för sociala relationer – samt hur dessa olika aspekter är kopplade till människors oro. Vi vill också förstå hur olika former av socialt kapital är kopplade till variationer i oro mellan individer.

Teoretiska utgångspunkter och tidigare forskning

Coronapandemin kan ur ett sociologiskt perspektiv ses som ”en social katastrof på den djupaste nivån”, eftersom det är genom mänskliga sociala kontakter som coronaviruset sprider sig i befolkningen (Connell 2020:3). Den rådande pandemin kan också förstås som ett exempel på hur ”risksamhället” utmärks av risker som är globala, som det inte går att försäkra sig mot och som kan ses som oförutsedda bieffekter av industrisamhället (Beck 2000[1986]). Det har också poängterats att pandemin åtföljs av en ”rädslans epidemi” (Pickersgill 2020). Oro kan, utifrån såväl ett psykologiskt som ett sociologiskt perspektiv, ses som en naturlig reaktion under en sådan katastrof eller i relation till de upplevda hot och risker som coronapandemin innebär.

Begreppet oro

Oro är ett mångsidigt och relativt svårdefinierat begrepp, inte minst eftersom oro ofta används som en synonym för rädsla, ångest, bekymmer, depression, etcetera (Putwain 2007). Dock har ett flertal studier pekat på en begreppslik skillnad mellan oro och ångest (Zebb & Beck 1998). Skillnaden mellan oro och rädsla har också betonats. Rädsla är ett mer omedelbart och emotionellt fenomen, medan oro tenderar att vara en mer kognitiv process (Paulsen 2020).

Utifrån ett psykologiskt perspektiv kan begreppet oro förstås som en tendens att

fokusera på situationer som har osäkert utfall eller som upplevs som reellt eller potentiellt hotande samt de kognitiva, emotionella och reaktiva processer detta sätter igång (Breznitz 1971; Zebb & Beck 1998). Oro kan beskrivas som repetitiva tankemönster med fokus på olika aspekter av ett hot (Lewis, Yoon & Joormann 2018). Oro anses också vara en form av adaptiv och problemlösande hanteringsstrategi, det vill säga det som inom psykologin kallas coping (Davey, Hampton, Farrell m.fl. 1992).

Medan oro i vissa fall innebär ett sätt att hantera de upplevda riskerna, leder oro i andra fall till att riskerna i stället ältas (Donovan, Holmes & Farell 2017; Anniko, Boersma & Tillfors 2019). I det senare fallet kopplas oro till bland annat generaliserat ångestsyndrom (Morris, Davis & Hutchings 1981; Macatee, Albanese & Schmidt 2017) och depression (Andrews & Borkovec 1988). Trots detta ses oro ur ett psykologiskt perspektiv oftast som något som i högre grad är kognitivt än emotionellt (Lee, Orsillo & Roemer 2010). Oro har av tradition problematiserats inom psykologin, men sedan uppkomsten av emotionssociologin har oro blivit empiriskt och teoretiskt betydelsefullt för att förstå det senmoderna samhället (Tudor 2003).

Ur ett sociologiskt perspektiv ses oro också som ett i hög grad kognitivt fenomen, vilket bland annat kopplas till att vi lever i en spekulativ värld där risker i hög utsträckning är något vi blir medvetna om genom massmediernas rapportering (Wilkinson 2001). Det ligger nära till hands att som sociolog göra en koppling mellan oro och brist på tillit. Oro uppfattas då som avsaknaden av *dubbelt förtroende*, det vill säga förtroende för såväl sig själv som för andra eller den yttre världen i den situation man befinner sig i. Dessa förtroenden utgör tillitens emotionella grund. I situationer där den enskilda individen inte har all den information som behövs för att kognitivt säkerställa utfallen av olika handlingsalternativ är denne hänvisad till ett slags emotionellt trossprång som i grund och botten är vad tillit handlar om (Engdahl & Lidskog 2014). Patologiskt oroliga människor saknar dock tillit eller vad Giddens (1991) kallar *ontologisk trygghet*. Oro har som vi tidigare påpekat börjat få en alltmer betydande plats i nuvarande sociologisk forskning, där oro inte är av forskningsintresse enbart för medicinsk sociologi utan också för en ny slags sociologi, den så kallade "orons sociologi" (Paulsen 2020:23). I sin bok *Tänk om. En studie om oro* försöker Paulsen förstå den ökade oron och psykiska ohälsan i samhället, och hur vi kan lära oss att leva med oro och risker på både individ- och samhällelig nivå.

Det psykologiska perspektivet betonar i högre grad individuella aspekter av oro, medan det sociologiska perspektivet i högre grad betonar de sociala aspekterna för att förstå oro och hur oro varierar mellan människor. Samtidigt visar empiriska studier att oro även varierar utifrån sociodemografiska faktorer. I den klassiska artikeln "Worry and risk perception" skriver Sjöberg (1998) att det är ett känt fenomen att kvinnor oroar sig mer. Enligt tidigare studier ökar chansen att försiktighetsåtgärder vidtas om du är kvinna, äldre, högutbildad och icke-vit (Bish & Michie 2010). Vad gäller oro för covid-19 har resultaten inte varit helt entydiga. Medan Limcaoco med flera (2020) fann att kvinnor och yngre uppvisade en högre grad av oro, fann Zysberg och Zisberg (2020) inga samband mellan oro och olika demografiska faktorer såsom ålder, kön och utbildning.

Oro och socialt kapital

Ytterligare ett sociologiskt perspektiv på oro utgår från teorier och forskning om socialt kapital, det vill säga de resurser som individen har tillgång till genom sina sociala relationer och medlemskap i olika nätverk (Bourdieu 1986). Här betonas betydelsen av människors sociala kapital för att hantera oro och psykisk ohälsa (Ehsan & De Silva 2015; Ferlander, Stickle, Kislitsyna m.fl. 2016; Wind & Villalonga-Olives 2019). Ett exempel på socialt kapital är olika former av socialt stöd, såsom instrumentellt och emotionellt stöd. Instrumentellt stöd handlar om att ha någon i sitt nätverk som kan hjälpa till med praktiska saker medan emotionellt stöd innebär att ha någon att prata med om man känner sig ledsen eller orolig (Cobb 1976; Cohen & Wills 1985).

Även om det finns olika definitioner av socialt kapital så är de flesta forskarna överens om att begreppet består av två dimensioner: en strukturell och en kognitiv (Field 2016; Son 2020). Den strukturella dimensionen utgörs av de sociala relationerna, medan den kognitiva dimensionen är kopplad till relationernas kvalitet, såsom graden av tillit. Tillit anses av många forskare (Putnam 1993, 2000; Rothstein 2003) utgöra en viktig del av det sociala kapitalet – både tillit till andra människor och till institutioner. Institutionell tillit benämns ofta som en länkande form av socialt kapital (jämför sammanbindande och överbyggande socialt kapital, Putnam 2000). Misstro mot regeringen och hälsomyndigheterna har beskrivits som en avsaknad av länkande socialt kapital (Poortinga 2012; Eshan, Klaas, Bastianian m.fl. 2019).

Socialt stöd och tillit har länge identifierats som viktiga resurser för att människor ska kunna hantera hot och risker (Greve & Strobl 2004; Sztompka 2009; Stickle, Ferlander, Juukkala m.fl. 2009; Dinicola, Julian, Gregorich m.fl. 2013). Forskning har även visat att socialt kapital utgör en viktig resurs vid olika typer av kriser och katastrofer (Hawkins & Maurer 2010; Aldrich 2012; Iwasaki, Sawada & Aldrich 2017). Socialt stöd och socialt kapital anses särskilt betydelsefulla för att kunna hantera olika hälsoutmaningar (Thoits 1986; Ferlander 2007). I sin forskningsöversikt drar Wind och Villalonga-Olives (2019) slutsatsen att socialt kapital är positivt relaterat till folkhälsa, bland annat eftersom socialt stöd utgör en viktig resurs för att kunna hantera motgångar.

Det finns numera även en del studier om socialt kapital och covid-19. En av dessa studier visar att individer med större tillgång till socialt stöd upplevde lägre nivåer av oro under den tidiga fasen av pandemin i USA (Jean-Baptiste, Herring, Beeson m.fl. 2020). Förändringar i människors sociala nätverk som leder till en avsaknad av socialt samspel och emotionellt stöd har visat sig vara en riskfaktor för ökad oro under pandemin (Loeb & Windsor 2020), liksom det faktum att människans grundläggande behov av sociala kontakter alltmer tillgodoses genom digitala lösningar snarare än genom interaktion ansikte mot ansikte (Elmer & Mepham 2020; Jean-Baptiste, Herring, Beeson m.fl. 2020). I en annan studie om socialt stöd och oro för covid-19 i Israel, fann Zysberg och Zisberg (2020) att emotionellt stöd minskade människors oro medan instrumentellt stöd däremot ledde till ökad oro. På ett liknande sätt fann Elgar, Stefaniak och Wohl (2020) i studien ”The trouble with trust”, i vilken 84 länder jämfördes, att den nationella nivån av tillit till institutioner var kopplat till lägre död-

lighet i covid-19, medan nivån av social tillit var kopplad till högre dödlighet. Det är således viktigt att studera olika former socialt kapital i relation till covid-19, eftersom olika typer av resurser kan ha olika hälsoeffekter.

Metod och material

Denna studie bygger på en webbaserad enkätundersökning som genomförts av medlemmar av forskningskommittén Alienation Theory and Research (RC36) inom International Sociological Association (ISA). Den ursprungliga enkäten togs fram av forskare i psykologi från Institute for Population and Human Studies vid Bulgariska vetenskapsakademien, vidareutvecklades av medlemmar av RC36 i Sverige och överställdes sedan till olika språk. Enkäten har distribuerats i Sverige samt i olika länder i Europa, Nordamerika, Sydamerika och Asien för att möjliggöra en jämförande studie mellan länder. Enkäten handlar om hur människor upplever och hanterar den oro, de hot och den stress som spridningen av det nya coronaviruset orsakat samt de förändringar av interaktionsmönster i privat- och arbetsliv som pandemisituationen har gett upphov till.

Enkäten gjordes tillgänglig på åtta olika språk på en webbaserad plattform under april och maj 2020. En inbjudan att delta i undersökningen spreds genom sociala medier och mejllistor. Inbjudan innehöll information om samt en webbadress till enkäten och riktade sig till alla som ville dela med sig av sina upplevelser. Informationen som samlades in är således helt anonym och kan inte kopplas till någon enskild individ. Den webbaserade plattform som användes följer GDPR med avseende på skydd, bearbetning och hantering av personlig information. Analysen i denna artikel baseras på svar till den svenska versionen av enkäten från respondenter bosatta i Sverige (totalt 829 respondenter).

Sammanlagt elva variabler analyseras i artikeln (Tabell 1 och 2 visar variablerna och deras frekvensfördelningar). För analyserna användes programvaran SPSS (version 26). Som analysmetoder valdes multipel regressionsanalys (MRA) för undersökningsvariabeln om oro och multipel korrespondensanalys (MKA) användes för att visualisera relationer mellan olika variabelvärden genom grafiska framställningar. Tanken med att kombinera MRA och MKA är att kunna se sambanden mellan variablerna i två multivariata analysmetoder som är grundade i olika metodologiska forskningstraditioner. Till skillnad från MRA visar MKA sammanflätningar mellan värden från olika variabler i visuella framställningar, där enskilda variabelvärdens "röster" framträder som punkter i analysen. I dessa grafiska framställningar anges varken korrelation eller signifikansnivå, utan avstånden mellan variabelvärdena (punkterna) visar hur dessa sammanfaller med varandra. I MKA-analysen behandlas alla variabler som kvalitativa och det görs ingen skillnad mellan beroende och oberoende variabler. Därmed blir det möjligt att visualisera en översiktlig struktur hos en stor mängd data (jfr Weller & Romney 1990; Broady 1991; Greenacre 1994; Blasius 1994; van Meter, Schiltz, Cibois m.fl. 1994; Clausen 1998; Ekbrand 2006; Le Roux & Rouanet 2010; Aytar & Mella 2012; Aytar 2013).

Den beroende variabeln i MRA utgår från frågan i enkäten som mäter "hur si-

tuationen har utvecklats på grund av spridningen av det nya coronaviruset och de offentliga åtgärder som vidtagits för att hantera situationen”. Det specifika påståendet som respondenterna skulle ta ställning till var: ”Hur orolig är du över den nuvarande situationen på en skala från 1 till 10 där 1 betyder ’inte alls orolig’ och 10 betyder ’exceptionellt orolig?’” När denna variabel användes i MKA kodades den om genom att antalet värden reducerades från tio till fem. Resterande variabler, som behandlades som oberoende variabler i MRA, delades in i tre grupper av variabler: 1) sociodemografiska variabler, 2) socialt kapital och hälsa samt 3) bedömning av åtgärder och största hot. I vissa fall benämns variablerna annorlunda i MKA för att bättre kunna visualisera analysen i diagrammen.

De sociodemografiska variabler som ingår i analysen är kön, ålder, inkomst och utbildning. Variabeln kön bestod ursprungligen av de tre svarsalternativen ”kvinna”, ”man” och ”annat”, men då det sista svarsalternativet fick väldigt få svar inkluderades enbart de som identifierade sig som man eller kvinna i analysen. Ålder delades in i fem åldersgrupper: 18–30, 31–45, 46–60, 61–69 år och 70 år eller äldre. Inkomst mättes genom självskattad inkomstnivå utifrån tre svarsalternativ: ”över medel”, ”runt medel” och ”under medel”. Dessa benämns som i analysen som hög, medel- och låg inkomst. Utbildning mättes utifrån svarsalternativen ”förgymnasial”, ”gymnasial” och ”eftergymnasial”, där de två lägsta utbildningsnivåerna slogs ihop till kategorin förgymnasial/gymnasial (- *Gymnasial* i MKA) och den senare benämndes som eftergymnasial (+ *Gymnasial* i MKA).

För att mäta socialt kapital användes variabler som avsåg instrumentellt, emotionellt och sällskapligt socialt stöd; strukturellt (familjebaserat) socialt kapital, utifrån boendesituation och bristande nätverk; samt socialt stöd utifrån upplevd ensamhet. De olika formerna av socialt stöd mättes utifrån fyra frågor som kunde besvaras med ”ja” eller ”nej”: 1) ”Har du någon som skulle kunna hjälpa dig med praktiska saker såsom att handla mat eller gå till apoteket?” (i analysen benämnd som *hjälp 1* för dem som svarat ja och *hjälp 0* för dem som svarat nej), 2) ”Har du någon som skulle låna ut pengar till dig om det skulle behövas?” (benämnd *låna 1/låna 0*), 3) ”Har du någon att prata med om du känner dig orolig eller ledsen?” (benämnd *tröst 1/tröst 0*), samt 4) ”Har du någon att prata med om du behöver sällskap?” (benämnd *någon/ingen*). I analysen motsvaras instrumentellt stöd av 1) och 2), emotionellt stöd av 3) och sällskapligt stöd av 4). Respondenternas boendesituation undersöktes utifrån en fråga där flera olika svarsalternativ kunde kryssas i: ”ensamstående”, ”med föräldrar”, ”med partner”, ”med barn” samt ett öppet svarsalternativ där ”annat” kunde specificeras. Variabeln kodades om till fem kategorier: de som bor ensamma (*Ensam*), de som bor tillsammans med barn (*Barn*), de som bor tillsammans med partner och barn (*PartnerBarn*), de som bor tillsammans med partner (*Partner*) och de som bor med föräldrar, rumskompis, inneboende, etcetera (*Annat*). Upplevd ensamhet, som här har setts som en indikator för avsaknad av (kognitivt) socialt kapital, mättes utifrån frågan ”Hur ofta har du känt dig ensam under den senaste månaden?”, som hade svarsalternativen *Aldrig* (*Ensam 1* i korrespondensanalysen), *Nästan aldrig* (*Ensam 2*), *Ibland* (*Ensam 3*), *Ofta* (*Ensam 4*) och *Väldigt ofta* (*Ensam 5*).

Fysisk hälsa mättes utifrån frågan ”Är du för närvarande diagnostiserad med någon kronisk sjukdom”, som hade svarsalternativen ”ja” och ”nej”.

Bedömningen av nationella åtgärder för att hantera det nya coronaviruset mättes utifrån frågan ”Hur bedömer du de åtgärder som vidtagits i ditt land för att hindra spridningen av coronaviruset på en skala från 1 till 10, där 1 betyder ’helt felaktiga’ och 10 betyder ’helt riktiga?’”. Svaren kodades om till tre kategorier utifrån svarsalternativ 1–4 (*fel*), 5–6 (*varken eller*, förkortat till *Varken* i MKA) och 7–10 (*rätt*).

Respondenterna fick även ange vad de ansåg utgjorde det största hotet mot dem: ”covid-19 som sjukdom”, ”de ekonomiska konsekvenserna i samband med covid-19” eller ”konsekvenserna för relationer mellan människor i samband med covid-19”. Dessa svarsalternativ benämns i analysen som *Covid*, *Ekonomi* respektive *Relation*.

Resultat och analys

Nedan anges först deklriptiva data för de variabler som analyserats. Därefter presenteras resultaten från de multivariata analyserna.

Beskrivning av variabler

Fördelningen av oro (som är den beroende variabeln i MRA) redovisas i Tabell 1. Bland respondenterna har 20 procent svarat alternativen 1–4, 27 procent alternativen 5–6 och 53 procent alternativen 7–10. Över hälften anger alltså att de är oroliga i större utsträckning.

Tabell 1. Den beroende variabelns fördelning

Oro (MRA)	<i>n</i>	%	Oro (MKA)	<i>n</i>	%
1 = Inte alls orolig	16	1,9			
2	25	3,0	1–2	41	4,9
3	73	8,8			
4	53	6,4	3–4	126	15,2
5	102	12,3			
6	124	15,0	5–6	226	27,3
7	181	21,8			
8	164	19,8	7–8	345	41,6
9	47	5,7			
10 = Exceptionellt orolig	44	5,3	9–10	91	11,0

Medelvärde: 6,25; Standardavvikelse: 2,11

De resterande variablernas (som utgör oberoende variabler i MRA) fördelning presenteras i Tabell 2. Beträffande de sociodemografiska variablerna är kvinnor (77,6 %) och eftergymnasialt utbildade (81,7 %) överrepresenterade i vårt material jämfört med den svenska befolkningen som helhet, där kvinnor utgör ungefär hälften av befolkningen och de eftergymnasialt utbildade 44 procent (Statistiska centralbyrån 2020a; 2020b). Majoriteten (68,6 %) av våra respondenter befinner sig i åldersgrupperna 31–45 och 46–60 år och medelinkomsttagarna utgör den största gruppen (43,2 %) i vårt material.

På frågorna om olika former av socialt stöd svarade mellan 89 och 97 procent att de hade ett sådant stöd. Majoriteten bodde tillsammans med partner (32,7 %) eller med partner och barn (32,4 %). Majoriteten uppgav att de hade känt sig ensamma ibland (29,7 %) eller ofta (25,6 %) under den senaste månaden och 21,8 procent uppgav sig vara diagnostiserade med en kronisk sjukdom.

Hela 71,8 procent av respondenterna ansåg att de nationella åtgärderna hade varit riktiga. 45,1 procent uppgav att de såg själva sjukdomen covid-19 som det största hotet mot dem själva och en nästan lika stor andel (40,5 %) angav de ekonomiska konsekvenserna som det största hotet.

Tabell 2. De oberoende variablernas fördelning

Variabelgrupper	Variabler (benämning i MKA inom parantes)	<i>n</i>	%
Sociodemografisk bakgrund:	<i>Kön</i>		
	Kvinna	641	77,6
	Man	185	22,4
	<i>Ålder</i>		
	18–30 år	141	17,0
	31–45 år	252	30,4
	46–60 år	316	38,2
	61–69 år	81	9,8
	70 år eller äldre	37	4,5
	<i>Inkomst</i>		
	Hög	279	33,7
	Medel	358	43,2
	Låg	192	23,2
	<i>Utbildning</i>		
Förgymnasial/gymnasial (– Gymnasial)	152	18,3	
Eftergymnasial (+ Gymnasial)	677	81,7	

Forts. Tabell 2

Variabelgrupper	Variabler (benämning i MKA inom parantes)	<i>n</i>	%	
Social kapital och hälsa:	<i>Socialt stöd</i>			
	Hjälp 1	763	92,0	
	Hjälp 0	66	8,0	
	Låna 1	741	89,4	
	Låna 0	88	10,6	
	Tröst 1	775	93,5	
	Tröst 0	54	6,5	
	Någon 1	803	96,9	
	Ingen 0	26	3,1	
		<i>Boendesituation</i>		
		BarnPartner	271	32,7
		Ensam	154	18,6
		Barn	89	10,7
		Partner	269	32,4
		Annat	46	5,5
		<i>Känt sig ensam</i>		
		Aldrig (Ensam 1)	84	10,1
		Nästan aldrig (Ensam 2)	125	15,1
		Ibland (Ensam 3)	246	29,7
		Ofta (Ensam 4)	212	25,6
		Väldigt ofta (Ensam 5)	162	19,5
		<i>Kronisk sjukdom</i>		
		Sjuk	181	21,8
		Ej sjuk	648	78,2
	Bedömning av nationella åtgärder och största hot:	<i>Bedömning av nationella åtgärder</i>		
		Fel	107	12,9
Varken eller (Varken)		127	15,3	
Rätt		595	71,8	
		<i>Bedömning av största hotet</i>		
		Covid	374	45,1
		Ekonomi	336	40,5
	Sociala relationer (Relation)	119	14,4	

Multipl regressionsanalys

De tre grupperna av variabler introducerades i modellen stegvis för att kunna studera hur de oberoende variabelnas effekt på den beroende påverkades av övriga oberoende variabler. I ett första steg introducerades de sociodemografiska variablerna, därefter variablerna för socialt kapital och hälsa, och avslutningsvis inkluderades variablerna för bedömning av åtgärder och största hot. Förklaringskraften (R^2) ökar för varje modell, det vill säga när en ny grupp av variabler inkluderas i analysen. Den första modellen, med de socioekonomiska variablerna, förklarar 1,5 procent av variationen i oro. När socialt kapital och hälsa läggs till förklarar modellen 6,4 procent och i den slutgiltiga modellen, där bedömning av åtgärder och största hot har inkluderats, förklaras 12,8 procent av variationen i oro.

Männens oro är lägre än kvinnornas och denna skillnad är signifikant även vid kontroll för samtliga oberoende variabler i modellen ($b = -0,385$). I Modell 1 och 2 är b -koefficienterna signifikanta för de äldre åldersgrupperna, 46–60 år (0,503 och 0,528) och 61–69 år (0,714 och 0,684), och visar att dessa grupper har en större oro än dem i åldersgruppen 18–30 år. Vid kontroll för respondenternas bedömning av nationella åtgärder och största hot, blir dessa effekter emellertid icke signifikanta. Inkomst och utbildning har ingen signifikant effekt på oro.

Bland variablerna som mäter socialt kapital finns en signifikant effekt av boendesituation; de som bor endast med barn är mindre oroade, även vid kontroll för samtliga oberoende variabler ($b = -0,529$), än dem som bor med partner och barn. Även ensamhet har en signifikant effekt på oro. Modell 3 (liksom Modell 2) visar att mer frekventa känslor av ensamhet under den senaste månaden – *ofta* (1,192) och *väldigt ofta* (1,461) – sammanfaller med större oro. De som har en diagnostiserad kronisk sjukdom är mer oroliga i Modell 2 ($b = -0,353$), men denna signifikanta effekt försvinner när vi kontrollerar för respondenternas bedömning av nationella åtgärder och största hot.

Slutligen finns en signifikant skillnad i oro mellan dem som bedömer att de nationella åtgärderna varit felaktiga ($b = 0,751$) eller varken felaktiga eller riktiga ($b = 0,510$) jämfört med dem som bedömer att de varit riktiga, där de förra är mer oroliga. Detta gäller även för dem som anser att det största hotet är själva sjukdomen covid-19, snarare än pandemins konsekvenser för ekonomin ($b = -0,813$) eller sociala relationer ($b = -1,115$).

Tabell 3. Effekten av sociodemografiska variabler, socialt kapital, hälsa, bedömning av nationella åtgärder samt vad som utgör det största hotet, på graden av oro

	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>Sig.</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>Sig.</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>Sig.</i>
(Konstant)	6,503	,339	,000	5,427	,687	,000	5,507	,665	,000
<i>Kön</i>									
Kvinna	1,00			1,00			1,00		
Man	-,450	,180	,012	-,411	,180	,022	-,385	,175	,028
<i>Ålder</i>									
18-30	1,00			1,00			1,00		
31-45	,084	,242	,729	,116	,262	,656	,092	,253	,716
46-60	,503	,243	,039	,528	,259	,042	,388	,252	,125
61-69	,714	,305	,020	,684	,317	,031	,447	,311	,152
70+	,757	,393	,055	,702	,400	,080	,496	,396	,210
<i>Inkomst</i>									
Hög	1,00			1,00			1,00		
Medel	-,066	,174	,705	-,090	,171	,599	-,157	,166	,345
Låg	-,106	,229	,642	-,262	,229	,254	-,359	,222	,107
<i>Utbildning</i>									
Eftergymnasial	1,00			1,00			1,00		
Förgymnasial/ gymnasial	,244	,193	,206	,287	,189	,130	,164	,183	,371
<i>Socialt stöd</i>									
Hjälp 1				,387	,288	,180	,160	,280	,567
Hjälp 0				1,00			1,00		
Låna 1				,057	,261	,826	,055	,252	,826
Låna 0				1,00			1,00		
Tröst 1				-,082	,332	,805	-,019	,320	,953
Tröst 0				1,00			1,00		
Någon 1				,604	,479	,208	,717	,463	,122
Ingen 0				1,00			1,00		
<i>Boendesituation</i>									
BarnPartner				1,00			1,00		
Ensam				-,258	,238	,279	-,220	,230	,340
Barn				-,551	,258	,033	-,529	,251	,035
Partner				,085	,198	,667	,072	,192	,710
Annat				,021	,369	,955	,076	,356	,831

Forts Tabell 3

	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>Sig.</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>Sig.</i>	<i>b</i>	<i>SE</i>	<i>Sig.</i>
<i>Känt sig ensam</i>									
Aldrig				1,00			1,00		
Nästan aldrig				,488	,215	,023	,515	,209	,014
Ibland				1,015	,213	,000	1,048	,207	,000
Ofta				1,162	,254	,000	1,192	,247	,000
Väldigt ofta				1,407	,295	,000	1,461	,288	,000
<i>Kronisk sjukdom</i>									
Ja				1,00			1,00		
Nej				-,353	,179	,048	-,129	,175	,460
<i>Bedömning av nationella åtgärder</i>									
Fel							1,00		
Varken eller							,751	,214	,000
Rätt							,510	,197	,010
<i>Bedömning av största hotet</i>									
Covid							1,00		
Ekonomi							-,813	,159	,000
Relation							-1,115	,215	,000
	Justerat $R^2 = 0,015$ $p = 0,008$			Justerat $R^2 = 0,064$ $p = 0,000$			Justerat $R^2 = 0,128$ $p = 0,000$		

Multipel korrespondensanalys

För att visualisera sammanflätningar mellan variabelvärden genomförde vi multipla korrespondensanalyser (MKA) av de variabler som användes i den multipla regressionsanalysen (MRA). Här testades först två modeller med färre variabler för att ge bättre överskådlighet. I dessa analyser var vi särskilt intresserade av hur de sociodemografiska variablerna (Modell 1) och variablerna som mätte socialt kapital och hälsa (Modell 2) korresponderade med oro såväl som med respondenternas bedömning av nationella åtgärder och största hot. I Modell 3 ville vi studera hur samtliga variabler i föregående två modeller korresponderade med varandra, även om denna modell är mindre överskådlig.

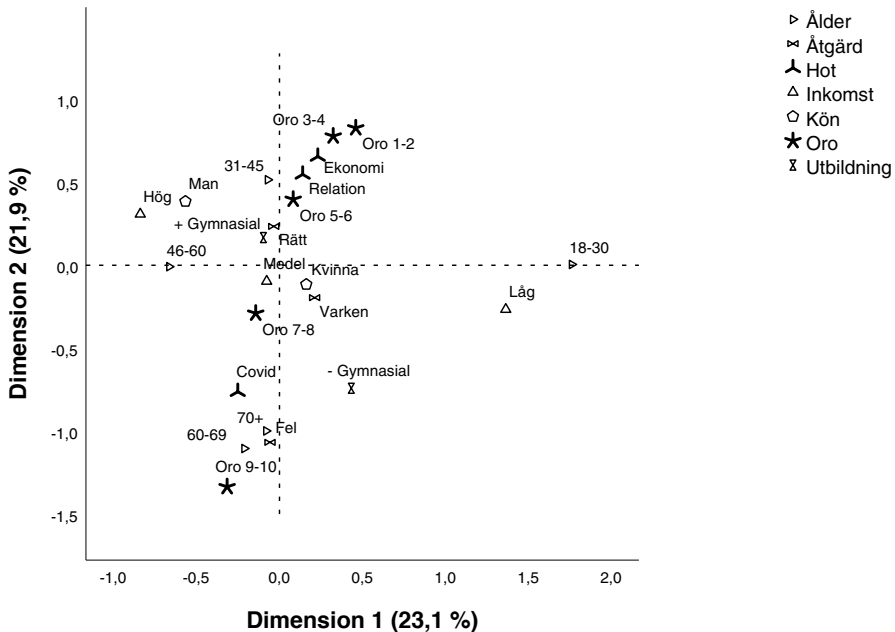
Modellerna presenteras utifrån de två mest betydelsefulla dimensionerna (komponenterna) i analysen i respektive modell. Varje dimension formas av laddningar i form av variabelvärdernas korrelationer med varandra (i likhet med faktorer i faktoranalys).

För varje dimension i modellerna anges (inom parentes) hur stor andel av den totala variationen som respektive dimension förklarar (kallas *inertia* och baseras på respektive dimensions Cronbachs alfa och egenvärde).

Oro i relation till sociodemografiska faktorer samt bedömning av nationella åtgärder och största hot

Diagram 1 visar relationen mellan sociodemografiska variabler och oro samt respondenternas bedömning av nationella åtgärder och största hot. Här framkommer ett mönster där störst oro (*Oro 9–10*), att åtgärderna bedöms varit felaktiga (*Fel*) samt att covid-19 (*Covid*) ses som det största hotet sammanfaller i hög utsträckning. De olika nivåerna av upplevd oro placerar sig längs en vertikal linje i vars ena ände lägre nivåer av oro (*Oro 1–2* och *Oro 3–4*) sammanfaller med bedömningen att åtgärderna varit riktiga (*Rätt*) samt att pandemins konsekvenser för ekonomin (*Ekonomi*) och relationer mellan människor (*Relation*) ses som det största hotet. Personer som är 60 år eller äldre och dessutom har förgymnasial eller gymnasial utbildning (*- Gymnasial*) tenderar att uppleva störst oro, bedöma åtgärderna som felaktiga samt se covid-19 som det största hotet. Personer som är yngre (31–45 år) och har en eftergymnasial utbildning (*+ Gymnasial*) tenderar att uppleva mindre oro (*Oro 1–2*, *Oro 3–4* och *Oro 5–6*), bedöma åtgärderna som riktiga och se pandemins effekter på ekonomin eller sociala relationer som det största hotet.

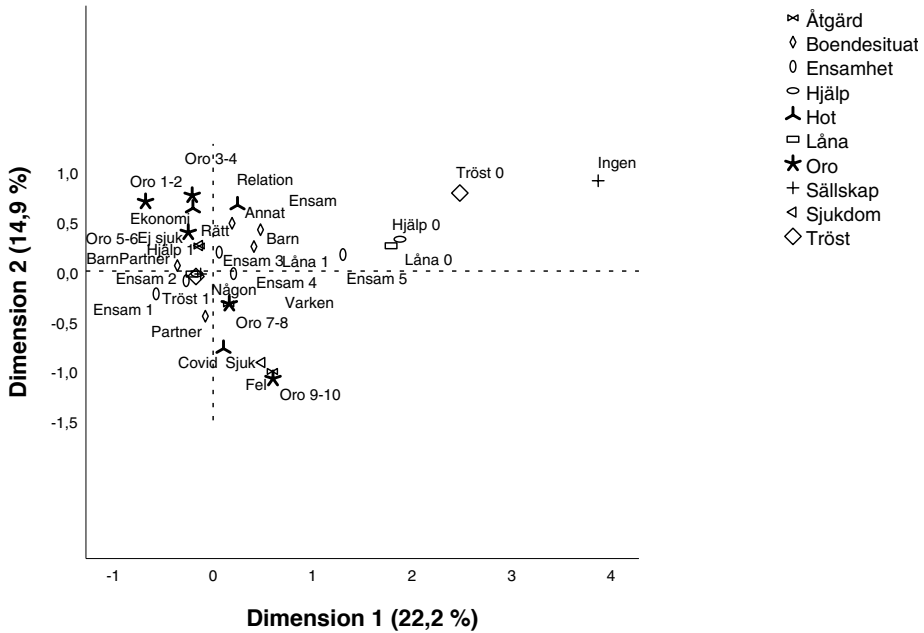
Diagram 1. Sociodemografisk bakgrund i relation till oro, hot och åtgärder

Det finns också ett mönster av att personer med medelinkomst och kvinnor anger högre nivåer av oro på orosskalan (*Oro 7–8*) och i högre grad bedömer de nationella åtgärderna som varken riktiga eller felaktiga (*Varken*), jämfört med höginkomsttagare och män. Personer med låg inkomst och låg ålder placerar sig tillsammans i utkanten något närmare en lägre grad av oro (*Oro 1–2*, *Oro 3–4* och *Oro 5–6*), bedömning av nationella åtgärder som riktiga eller varken riktiga eller felaktiga och uppfattningen att pandemins konsekvenser för ekonomin och sociala relationer utgör det största hotet.

Oro i relation till socialt kapital och hälsa samt bedömning av nationella åtgärder och största hot

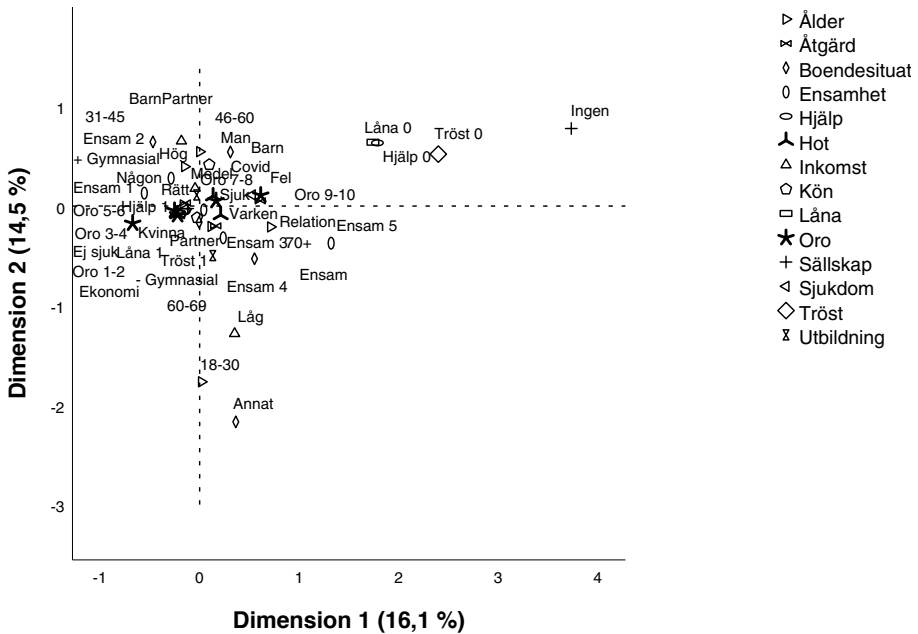
När variabler om socialt kapital och hälsa testas i relation till oro, åtgärder och hot (se Diagram 2) framkommer ett liknande mönster som i Diagram 1, där störst oro, att åtgärderna bedöms som felaktiga samt att covid-19 ses som största hotet sammanfaller i hög grad. Att vara diagnostiserad med en kronisk sjukdom (*Sjuk*) är vidare sammankopplat med dessa variabelvärden. De olika nivåerna av oro placerar sig längs en vertikal linje i vars ena ände lägre nivåer av oro (*Oro 1–2* och *Oro 3–4*) är sammankopplade med bedömningen att åtgärderna varit riktiga och att pandemins effekter på ekonomin och sociala relationer ses som största hotet. Variablerna som mäter ensamhet och socialt stöd placerar sig längs en horisontell linje där lägre nivåer av ensamhet är sammankopplade med instrumentellt, emotionellt och sällskapligt socialt stöd och det högsta värdet för ensamhet med bristen på socialt stöd. Mer frekventa känslor av ensamhet och brist på socialt stöd ligger något närmare högre nivåer av oro, upplevelsen av covid-19 som det största hotet och bedömningen att åtgärderna varit felaktiga medan mindre frekventa känslor av ensamhet och tillgång till socialt stöd ligger närmare lägre nivåer av oro, att åtgärderna bedöms varit riktiga samt att pandemins effekter på ekonomin och sociala relationer ses som det största hotet. De som bor ensamma eller med barn och partner tenderar också att vara mindre oroliga, bedöma åtgärderna som riktiga och se pandemins effekter på ekonomin och sociala relationer som det största hotet, medan de som enbart bor med sin partner tenderar att vara mer oroliga, att bedöma åtgärderna som felaktiga och att se covid-19 som det största hotet.

Diagram 2. Socialt kapital och hälsa i relation till oro, hot och åtgärder

Oro i relation till sociodemografiska faktorer, socialt kapital och hälsa samt bedömning av nationella åtgärder och hot

När alla variabler tas med i MKA ser vi ett mer tätt sammankopplat resultat avseende en hel del variabelvärden (Diagram 3). Här syns ett liknande mönster som i tidigare diagram avseende hur variabelvärdena för oro, upplevt hot och syn på åtgärder grupperar sig, men denna gång sker det längs en diagonal linje. Hög ålder (70 år eller äldre), kronisk sjukdom samt avsaknad av olika former av socialt stöd sammanfaller till viss del med större oro, att åtgärderna bedöms varit felaktiga och att covid-19 ses som det största hotet. Vad gäller övriga sociodemografiska variabler och övriga variabler som mäter socialt kapital finns dock inga tydliga mönster i förhållande till oro, bedömningen av åtgärderna eller synen på vad som är det största hotet. Medan skillnaden mellan män och kvinnor var signifikant i regressionsanalysen, återfinns kvinnorna i denna analys närmare de lägre nivåerna av oro samtidigt som kvinnor och män har ett likvärdigt avstånd till de högre nivåerna av oro. De sociodemografiska variablerna bildar snarare en egen vertikal axel där män och personer som är 46–60 år placerar sig närmare höginkomsttagare samtidigt som kvinnor och de som är äldre än 60 år placerar sig närmare låginkomsttagare. Personer som är 18–30 år, låginkomsttagare eller har ”annat boende” (vilket inkluderar att man bor med sina föräldrar eller rumskompisar) placerar sig också för sig själva. De sociodemografiska variablerna tycks således vara mer relaterade till varandra än till oro, upplevelser av hot och syn på nationella åtgärder när samtliga variabler inkluderas i analysen (jämför med Diagram 1).

Diagram 3. Sociodemografisk bakgrund, socialt kapital och hälsa i relation till oro, hot och åtgärder

Sammanfattningsvis visar samtliga analyser att större oro tenderar att hänga ihop med bedömningen att de nationella pandemiåtgärderna varit felaktiga och att själva sjukdomen covid-19 ses som det största hotet. Dessa tre faktorer hänger vidare ihop med framför allt högre ålder (60 år eller äldre), avsaknad av olika former av socialt stöd och diagnostiserad kronisk sjukdom. Å andra sidan tenderar lägre nivåer av oro att hänga ihop med bedömningen att de nationella åtgärderna varit riktiga och att pandemins konsekvenser för ekonomin och relationer mellan människor ses som det största hotet.

Dessa resultat från de multipla korrespondensanalyserna kan jämföras med den multipla regressionsanalysen vars sista modell, som kontrollerade för effekterna av samtliga oberoende variabler, visade att män var mindre oroliga samtidigt som mer frekventa känslor av ensamhet ledde till större oro. Oron var också större för dem som ansåg att de nationella åtgärderna varit felaktiga, eller varken varit felaktiga eller riktiga, samt för dem som såg covid-19 som det största hotet. Av de resterande variabler som mäter socialt kapital är det endast boendesituation som påverkar upplevelsen av oro, specifikt att de som bor enbart med barn oroar sig mindre än dem som bor med partner och barn. De statistiskt signifikanta skillnaderna mellan å ena sidan åldersgrupperna 46–60 samt 61–69 år och å andra sidan åldersgruppen 18–30 år (där de förra upplevde större oro) försvinner när vi kontrollerar för respondenternas bedömning av de nationella pandemiåtgärderna och vad de ser som det största hotet med anledning av pandemin.

Diskussion och slutsatser

Syftet med denna artikel var att studera människors oro under coronapandemins första fas i Sverige och hur denna varierar i relation till människors uppfattningar om olika typer av hot och de nationella åtgärderna, samt till socialt kapital och olika socio-demografiska faktorer. Vi kommer här först att sammanfatta artikelns beskrivande respektive multivariata analyser, för att sedan diskutera de viktigaste slutsatserna som sammantaget kan dras av analyserna.

På den tiogradiga skala som mätte oro (från 1 för ”inte alls orolig” till 10 för ”exceptionellt orolig”) angav 53 procent av respondenterna högre värden (7–10), vilket innebär att över hälften var mycket oroliga under pandemins första fas i Sverige. Nästan hälften, 45,1 procent, såg själva sjukdomen covid-19 som det största hotet – eller den största risken – i den rådande situationen, medan 40,5 procent såg pandemins effekter på ekonomin som det största hotet och 14,4 procent dess effekter på sociala relationer som mest hotfullt. Vad gäller bedömningen av de nationella åtgärderna så ansåg majoriteten av respondenterna, 71,8 procent, att de nationella åtgärderna varit riktiga.

Två olika analysmetoder (MRA och MKA) användes för att studera de olika variabelernas effekt på oro respektive hur samtliga variabler var relaterade till varandra. MRA fokuserar på statistisk signifikans och korrelationer mellan oberoende och beroende variabler samt gör det möjligt att kontrollera för om andra oberoende variabler påverkar analysen. MKA handlar i stället om att utläsa mönster i hur samtliga variabler och deras värden relaterar till varandra. Därigenom betonar de två analyserna olika slags förhållanden mellan variablerna. Samtidigt återkommer vissa tendenser i båda analyserna.

MRA visade att av de sociodemografiska variablerna var endast kön signifikant relaterat till oro, vid kontroll för samtliga oberoende variabler, där män var mindre oroliga än kvinnor.

En statistiskt signifikant effekt av högre ålder i relation till oro (med högre nivåer av oro i åldergrupperna 46–60 respektive 61–69 år jämfört med åldersgruppen 18–30 år) försvann vid kontroll för respondenternas bedömning av de nationella åtgärderna och deras åsikt om det största hotet i förhållande till pandemin. Även en signifikant effekt av kronisk sjukdom försvann vid kontroll för samma variabler. Alternativa analyser som använde chi-två som sambandsmått visade en signifikant skillnad mellan olika åldersgruppers bedömning av vad som utgjorde det största hotet under pandemin, där de äldre åldersgrupperna i högre grad såg själva sjukdomen covid-19 som det största hotet. Dessa analyser visade också signifikanta skillnader mellan människor som diagnostiserats som kroniskt sjuka och övriga respondenter, avseende hur de nationella åtgärderna bedömdes och vad som sågs som det största hotet under pandemin. De som var diagnostiserade med en kronisk sjukdom såg i större utsträckning själva sjukdomen covid-19 som det största hotet och ansåg att de nationella pandemiåtgärderna hade varit felaktiga. Effekten av ålder och kronisk sjukdom tycks därmed förmedlas av respondentens bedömning av de nationella åtgärderna och åsikt om vad som utgör det största hotet under pandemin.

Det fanns även ett signifikant samband mellan ensamhet och oro, där mer frekventa känslor av ensamhet hängde ihop med en större oro. De som bodde ensamma med barn var även mindre oroliga än dem som bodde med partner och barn, en skillnad som var signifikant. Oron var även större bland dem som ansåg att de nationella åtgärderna varit felaktiga eller varken felaktiga eller riktiga, än bland dem som bedömde att de nationella åtgärderna varit riktiga, samt bland dem som såg själva sjukdomen covid-19 som ett större hot än pandemins effekter på ekonomi och sociala relationer.

MKA visade att variabelvärdena större oro, bedömningen att de nationella åtgärderna varit felaktiga och att covid-19 sågs som det största hotet tenderade att vara sammankopplade och även hänga ihop med att ha en diagnostiserad kronisk sjukdom, högre ålder och lägre socialt kapital (i form av avsaknad av stöd och känslor av ensamhet).

Utifrån de båda analyserna drar vi slutsatsen att oron är större bland kvinnor, bland dem som ser själva sjukdomen covid-19 som det största hotet, bland dem som anser att de nationella åtgärderna varit felaktiga samt bland dem som har lägre socialt kapital (i form av avsaknad av stöd och känslor av ensamhet). Den större oron bland äldre och kroniskt sjuka är vidare kopplad till dessa gruppers tendens att se de nationella åtgärderna som felaktiga och själva sjukdomen covid-19 som det största hotet under pandemin.

Resultatet att kvinnor är mer oroliga än män ligger i linje med tidigare forskning om att kvinnor oroar sig mer i generell mening (Sjöberg 1998) liksom specifikt avseende covid-19 (Limcaoco, Mateos, Fernandez m.fl. 2020). Samtidigt fann Zysberg och Zisberg (2020) inga samband mellan oro och kön. Alternativa analyser med chi-två som sambandsmått visade också att kvinnor i större utsträckning såg själva sjukdomen covid-19 och pandemins effekter på sociala relationer som de största hoten, medan män i större utsträckning såg effekterna på ekonomin som det största hotet. Dessa skillnader var statistiskt signifikanta.

Det faktum att större oro är sammankopplad med bedömningen att själva sjukdomen covid-19 utgör ett större hot än pandemins konsekvenser för ekonomi och mellanmännsliga relationer kan diskuteras i ljuset av svenska myndigheters åtgärder under coronapandemin. Dessa har möjliggjort olika typer av sociala aktiviteter (exempelvis arbete, förskole- och skolverksamhet, socialt umgänge och så vidare) att fortgå i högre utsträckning, om än under ändrade former, jämfört med en del europeiska länder, exempelvis Danmark, Norge och Tyskland. I synnerhet är detta den bild som människor i allmänhet kan antas ha utifrån jämförelser av olika länders stragier i olika medier.

Utifrån denna aspekt blir det förstäeligt att de som är mest oroliga och ser själva sjukdomen covid-19 som det största hotet under pandemin, även tenderar att tycka att de nationella åtgärderna varit felaktiga. För den som är orolig för smittspridningen per se, kan Sveriges strategi (i synnerhet såsom den framställt i olika medier) kännas för mild. Här bör det påpekas att frågan som mäter respondenternas bedömning av de nationella åtgärderna mäter i vilken utsträckning respondenterna ”håller med om” dem. Bland dem som håller med om åtgärderna kan det således både finnas dem som anser att åtgärderna är tillräckligt hårda och dem som anser att de är tillräckligt

milda. Trots detta är det troligt att de som inte håller med om åtgärderna i någon mån instämmer i den allmänna kritik mot den svenska strategin som förekom i medierna under våren 2020 (när vår studie gjordes). Denna kritik riktades framför allt mot valet av tillitsbaserade och frivilliga åtgärder i stället för total nedstängning av samhället och det faktum att många av de äldre och riskgrupper som skulle skyddas ändå insjuknade. Även valet att inte införa obligatoriskt användande av munskydd i offentliga sammanhang kan räknas hit.

MKA visade också att större oro, bedömningen att de nationella åtgärderna varit felaktiga och att själva sjukdomen covid-19 upplevdes som det största hotet hängde ihop med kronisk sjukdom och högre ålder, det vill säga riskfaktorer för covid-19. Detta visar att de som var mest oroliga hade uppfattningen att Sverige inte gjorde tillräckligt för att stoppa smittspridningen. Vi ser här hur högre grad av oro är kopplad till en lägre grad av dubbelt förtroende, det vill säga att ett förtroende för såväl en själv som för andra gör det lättare att klara av eller hantera den situation man befinner sig i, vilket Engdahl och Lidskog (2014) menar är den emotionella grunden för upplevelsen av tillit. Det skall dock poängteras att de som angav den högsta nivån av oro (9–10 på skalan) utgjorde 11 procent av respondenterna.

Resultatet att större oro är kopplad till avsaknad av socialt kapital (i form av avsaknad av stöd och känslor av ensamhet) överensstämmer med Jean-Baptiste med kollegors (Jean-Baptiste, Herring, Beeson m.fl. 2020) studie om stress och socialt kapital i USA, vilken visade att tillgång till socialt stöd var kopplad till lägre upplevd stress under den tidiga fasen av covid-19-pandemin.

Bedömningen av de nationella åtgärderna kan samtidigt sägas vara kopplad till en annan form av socialt kapital, nämligen tillit till institutioner, som överlag anses vara hög i Sverige (Rothstein 2003). Detta speglas i våra resultat där en majoritet av våra respondenter ändå uppger sig anse att de nationella åtgärderna är riktiga. Detta trots den kritik som vår svenska strategi fått i internationella medier liksom från inhemskt håll, inte minst under den period då undersökningen genomfördes. Att de som är mest kritiska till de nationella åtgärderna också tenderar att ha det lägsta sociala kapitalet, indikerar att olika former av tillit hänger ihop (jfr Rothstein 2003). Tillit i olika former är viktigt för att hantera osäkerheter och risker i vårt (sen)moderna samhälle (Sztompka 1999), för att skapa ontologisk trygghet (Giddens 1991).

Att varken MRA eller MKA visade några tydliga samband eller kopplingar mellan inkomst eller utbildning och oro under covid-19-pandemin är intressant i förhållande till de studier som visar på en ojämlikhet kopplat till sociodemografisk utsatthet när det gäller vilka som drabbas värst av covid-19 i Sverige (Brandén, Aradhya, Kolk m.fl. 2020; Hansson, Albin, Rasmussen m.fl. 2020; Lager, Tynelius, Walander m.fl. 2020) liksom i Storbritannien (Williamson, Walker, Bhaskaran m.fl. 2020) och USA (Dorn, Cooney & Sabin 2020). Resultatet stödjer dock tidigare forskning om oro under covid-19 där inga samband noterades mellan oro och sociodemografiska faktorer, såsom ålder, kön och utbildning (Zysberg & Zisberg 2020).

Resultatet visar att oro inte nödvändigtvis är kopplad till risken att bli smittad, om än till risken att bli väldigt sjuk om man blir smittad. Det kunde till och med tänkas

att de som är mer sociodemografiskt utsatta och löper större risk att bli smittade i sitt vardagliga liv, eftersom de inte har möjlighet att arbeta hemifrån, arbetar inom yrken där de möter många människor, arbetar inom vården, lever trångt, lever i generationsboenden eller behöver använda kollektiva transportmedel och så vidare, är i ännu större behov av att hitta sätt att hantera oro och skapa en ontologisk trygghet.

I studien har inkomst mätts som självskattad inkomstnivå ("över medel", "runt medel" eller "under medel"). Det bör betonas att detta mått skiljer sig från ett mer objektiva mått på inkomst, vilket kunde utgöra en alternativ förklaring till avsaknaden av samband mellan inkomst och oro. Resultatet ligger dock i linje med att inte heller utbildning har något samband med oro, om de båda måtten ses som olika indikatorer på socioekonomisk status.

Eftersom urvalet är självselektionsurval kan vi inte generalisera våra resultat statistiskt, men resultatet kan bidra till en ökad förståelse av upplevelser av oro, hot och statliga åtgärder i relation till socioekonomisk bakgrund, socialt kapital, socialt stöd och hälsa. Urvalet är också snedfördelat i förhållande till landets befolkning genom en högre andel kvinnor och högutbildade. Samtidigt finns ändå en variation i urvalet med avseende på de olika variablerna, vilket gör det möjligt att studera deras relationer, om än med viss försiktighet.

Våra resultat, som således kan tolkas med viss försiktighet, indikerar att de som oroar sig mest under coronapandemin i Sverige är de som ser själva sjukdomen covid-19 som det största hotet och som inte tycker att de nationella åtgärderna är riktiga. Resultaten visar vidare att denna grupp i större utsträckning utgörs av äldre, kroniskt sjuka och ensamma människor, det vill säga de som skulle vara mest utsatta om de blev smittade. Sociodemografiska variabler, som tenderar att hänga ihop med *risk*en att bli smittad (liksom med de ekonomiska konsekvenserna av pandemin), visade sig dock ha mindre betydelse för oro kopplat till covid-19 pandemin. Vi tänker oss att detta hänger ihop med att upplevelsen av risk och faktisk risk inte alltid hänger ihop och att oro har en stark koppling till avsaknad av dubbelt förtroende som är ett emotionellt och upplevelsebaserat fenomen.

Utifrån dessa resultat vill vi betona vikten av mer sociologisk forskning – både kvantitativ och kvalitativ – om människors oro under kriser, såsom coronapandemin. Vilka konsekvenser har oro för människors liv i vardagen? Vi behöver också bättre förstå hur upplevelser av ensamhet kan hanteras under en kris, där just sociala kontakter sprider smittan och således utgör en risk. Vi vet ju sedan tidigare hur viktiga sociala kontakter och socialt stöd är för att lindra människors oro och upplevelser av ensamhet. Detta har blivit än tydligare i samband med den kris som vi lever i just nu. De människor som var ensamma innan pandemin lider troligen mest av den sociala isoleringen. Hur kan människor utan eller med lite socialt kapital få det sociala stöd de behöver under en omfattande kris såsom covid-19-krisen?

Tillkännagivande

Vi tackar Vetenskapsrådet för forskningsstödet. Diarienummer: 2018-02173. Vi tackar även Per Carlson, professor i socialt arbete vid Södertörns högskola, för värdefull input vid planeringen av denna studie.

Referenser

- Aldrich, D.P. (2012) *Building resilience. Social capital in post-disaster recovery*. Chicago: University of Chicago Press.
- Andrews, V.H. & T.D. Borkovec (1988) "The differential effects of inductions of worry, somatic anxiety, and depression on emotional experience", *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry* 19 (1):21–26. [https://doi.org/10.1016/0005-7916\(88\)90006-7](https://doi.org/10.1016/0005-7916(88)90006-7)
- Anniko, M.K., K. Boersma & M. Tillfors (2019) "Sources of stress and worry in the development of stress-related mental health problems. A longitudinal investigation from early-to mid-adolescence", *Anxiety, Stress & Coping* 32 (2):155–167. <https://doi.org/10.1080/10615806.2018.1549657>
- Aytar, O. (2013) "How is methodological emancipation possible? Rethinking the potentials of multivariate methods for intersectional analyses", 145–169 i E. Brunnberg & E. Cedersund (red.) *New tools in welfare research*. Köpenhamn: NSU Press.
- Aytar, O. & O. Mella (2012) "Bortom skolframgång. En analys av PISA 2006 ur ett intersektionellt perspektiv", *Sociologisk Forskning* 49 (1):45–65.
- Bacon, A.M. & P.J. Corr (2020) "Coronavirus (COVID-19) in the United Kingdom. A personality-based perspective on concerns and intention to self-isolate," *British Journal of Health Psychology* 25 (4):839–848. <https://doi.org/10.1111/bjhp.12423>
- Beck, U. (2000[1986]) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Bish, A. & S. Michie (2010) "Demographic and attitudinal determinants of protective behaviours during a pandemic. A review", *British Journal of Health Psychology* 15 (4):797–824. <https://doi.org/10.1348/135910710x485826>
- Blasius, L. (1994) "Correspondence analysis in social science research", 23–52 i M. Greenacre & L. Blasius (red.) *Correspondence analysis in the social sciences*. London: Academic Press.
- Borkovec, T. D. (1985) "Worry. A potentially valuable concept", *Behaviour Research and Therapy* 23 (4):481–482. [https://doi.org/10.1016/0005-7967\(85\)90178-0](https://doi.org/10.1016/0005-7967(85)90178-0)
- Bourdieu, P. (1986) "The forms of capital", 241–258 i J.G. Richardson (red.) *Handbook for theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood.
- Brandén M., S. Aradhya, M. Kolk, J. Härkönen, S. Drefahl, B. Malmberg, M. Rostila, A. Cederström, G. Andersson & E. Mussino (2020) "Residential context and COVID-19 mortality among adults aged 70 years and older in Stockholm. A population-based, observational study using individual-level data", *The Lancet Healthy Longevity* 1:e80–88. [https://doi.org/10.1016/S2666-7568\(20\)30016-7](https://doi.org/10.1016/S2666-7568(20)30016-7)

- Breznitz, S. (1971) "A study of worrying", *British Journal of Social and Clinical Psychology* 10 (3):271–279. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8260.1971.tb00747.x>
- Broadly, D. (1991) *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS Förlag.
- Brooks, S., R. Webster, L. Smith, L. Woodland, S. Wessely, N. Greenberg & G.J. Rubin (2020) "The psychological impact of quarantine and how to reduce it. Rapid review of evidence", *The Lancet* 395 (10227):912–920. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30460-8)
- Capobianco, L., J.A. Morris & A. Wells (2018) "Worry and rumination. Do they prolong physiological and affective recovery from stress?", *Anxiety, Stress & Coping* 31 (3):1–13. <https://doi.org/10.1080/10615806.2018.1438723>
- Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin (2020) "Coronapandemin och psykisk hälsa". https://www.folkhalsoguiden.se/globalassets/verksamheter/forskning-och-utveckling/centrum-for-epidemiologi-och-samhallsmedicin/folkhalsoguiden/rapporter-och-faktablad/coronapandemin-och-psykisk-halsa---en-prognos-om-kort-och-langsigtiga-effekter_uppdaterad-2020-04-28.pdf (hämtningsdatum 7 maj 2021).
- Clausen, S.-E. (1998) *Applied correspondence analysis. An introduction*. Thousand Oaks: Sage.
- Cobb, S. (1976) "Social support as a moderator of life stress", *Psychosomatic Medicine* 38 (5):300–314. <https://doi.org/10.1097/00006842-197609000-00003>
- Cohen, S. & T.A. Wills (1985) "Stress, social support and the buffering hypothesis", *Psychological Bulletin* 98 (2):310–357. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.2.310>
- Coleman, J. (1988) "Social capital in the creation of human capital", *American Journal of Sociology* 94:95–120. <https://doi.org/10.1086/228943>
- Connell, R. (2020) "COVID-19/Sociology", *Journal of Sociology* 56 (4):745–751. <https://doi.org/10.1177/1440783320943262>
- Danielsson, E., F. Liljeros, S. Mulinari & L. Soneryd (2020) "Sociologiska perspektiv på coronakrisen. Fyra sociologer om samhällets reaktion på covid-19", *Sociologisk Forskning* 57 (1):67–76. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21539>
- Davey, G.C.L., J. Hampton, J. Farrell & S. Davidson (1992) "Some characteristics of worrying. Evidence for worrying and anxiety as separate constructs", *Personality and Individual Differences* 13 (2):133–147. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(92\)90036-O](https://doi.org/10.1016/0191-8869(92)90036-O)
- Dinicola, G., L. Julian, S.E. Gregorich & P.D. Blanc (2013) "The role of social support in anxiety for persons with COPD", *Journal of Psychosomatic Research* 74 (2):110–115. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2012.09.022>
- Donovan, C.L., M.C. Holmes, L.J. Farrell, P.D. Blanc & P.P. Katz (2017) "Thinking about worry. Investigation of the cognitive components of worry in children", *Journal of Affective Disorders* 208:230–237. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2016.09.061>
- Dorn, A.V., R.E. Cooney & M.L. Sabin (2020) "COVID-19 exacerbating inequalities in the US", *The Lancet* 395 (10232):1243–1244. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(20\)30893-x](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)30893-x)
- Ekbrand, H. (2006) "En introduktion till korrespondensanalys", 161–180 i T. Berg-

- lund, & H. Lennartsson (red.) *Vardagslivets korrespondenser. Om arbete, boende och konsten att veta. En bok tillägnad Tiiu Soidre*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Elgar, F.J., A. Stefaniak & M.J.A. Wohl (2020) "The trouble with trust. Time-series analysis of social capital, income inequality, and COVID-19 deaths in 84 countries", *Social Science & Medicine* 263:113365. <https://doi.org/10.1016/j.socsci-med.2020.113365>
- El-Hage, W., C. Hingray, C. Lemogne, A. Yrondi, P. Brunault, T. Bienvenu, B. Etain, C. Paquet, B. Gohier, D. Bennabi, P. Birmes, A. Sauvaget, E. Fakra, N. Prieto, S. Bulteau, P. Vidailhet, V. Camus, M. Leboyer, M.-O. Krebs & B. Auquier (2020) "Health professionals facing the coronavirus disease 2019 (COVID-19) pandemic. What are the mental health risks?" *L'Encéphale* 46 (3):S73–S80. <https://doi.org/10.1016/j.encep.2020.04.008>
- Elmer, T., K. Mepham & C. Stadtfeld (2020) "Students under lockdown. Comparisons of students' social networks and mental health before and during the COVID-19 crisis in Switzerland", *PLoS One* 15 (7):e0236337. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0236337>
- Engdahl, E. & R. Lidskog (2014) "Risk, communication and trust. Towards an emotional understanding of trust", *Public Understanding of Science* 23(6) 703–717. <https://doi.org/10.1177/0963662512460953>
- Eshan, A.M. & M.J. De Silva (2015) "Social capital and common mental disorder. A systematic review", *Journal of Epidemiology and Community Health* 69 (10):1021–1028. <https://doi.org/10.1136/jech-2015-205868>
- Eshan, A., H.S. Klaas, A. Bastianian & D. Spini (2019) "Social capital and health. A systematic review of systematic reviews", *SSM – Population Health* 8:100425. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2019.100425>
- Ferlander, S. (2007) "The importance of different forms of social capital for health", *Acta Sociologica* 50 (2):115–128. <https://doi.org/10.1177/0001699307077654>
- Ferlander, S., A. Stickley, O. Kislitsyna, T. Jukkala, P. Carlson & I.H. Mäkinen (2016) "Social Capital – a mixed blessing for women? A cross-sectional study of different forms of social relations and self-rated depression in Moscow", *BMC Psychology* 4:37. <https://doi.org/10.1186/s40359-016-0144-1>
- Field, J. (2016). *Social capital. Key ideas*. Tredje upplagan. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203794623>
- Folkhälsomyndigheten (2020) "Påverkar covid-19-pandemien befolkningens psykiska hälsa?". <https://www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/p/paverkar-covid-19-pandemin-befolkningens-psykiska-halsa/?pub=78907> (hämtningsdatum 7 maj 2021)
- Giddens, A. (1991) *Modernity and self-identity. Self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Greenacre, M. (1994) "Correspondence analysis and its interpretation", 3–22 i M. Greenacre & L. Blasius (red.) *Correspondence analysis in the social sciences*. London: Academic Press.

- Greve, W. & R. Strobl (2004) "Social and individual coping with threats. Outlines of an interdisciplinary approach", *Review of General Psychology* 8 (3):194–207. <https://doi.org/10.1037/1089-2680.8.3.194>
- Hansson, E., M. Albin, M. Rasmussen & K. Jakobsson (2020) "Stora skillnader i överdödlighet våren 2020 utifrån födelseland", *Läkartidningen* 2020 (117):20113.
- Hawkins, R.L. & K. Maurer (2010) "Bonding, bridging and linking. How social capital operated in New Orleans following Hurricane Katrina", *British Journal of Social Work* 40 (6):1777–1793. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcp087>
- Huremović, D. (2019) *Psychiatry of pandemics. A mental health response to infection outbreak*. Cham, Switzerland: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-15346-5>
- Iwasaki, K., Y. Sawada & D. Aldrich (2017) "Social capital as a shield against anxiety among displaced residents from Fukushima", *Natural Hazards* 89 (1):405–421. <https://doi.org/10.1007/s11069-017-2971-7>
- Jean-Baptiste, C.O., R.P. Herring, W.L. Beeson, H. Dos Santos & J.E. Banta (2020) "Stressful life events and social capital during the early phase of COVID-19 in the U.S.", *Social Sciences & Humanities Open* 2 (1):100057. <https://doi.org/10.1016/j.ssho.2020.100057>
- Khosravi, M. (2020). "Perceived risk of COVID-19 pandemic. The role of public worry and trust", *Electronic Journal of General Medicine* 17 (4):em203. <https://doi.org/10.29333/ejgm/7856>
- Lager, A., P. Tynelius, A. Walander, J. Nederby Öhd, A. Ponce de Leon, M. Zhou, B. Burström, D. Yacamán Méndez, M. Fischer, M. P. Hergens & V. Bartelink (2020). *Covid-19 i Stockholms län till och med mitten av juni 2020. Förloppet och den geografiska spridningen*. Rapport 2020:6. Stockholm: Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin, Region Stockholm.
- Lee, J.K., S.M. Orsillo, L. Roemer & L.B. Allen (2010) "Distress and avoidance in generalized anxiety disorder. Exploring the relationships with intolerance of uncertainty and worry", *Cognitive Behaviour Therapy* 39 (2):126–136. <https://doi.org/10.1080/16506070902966918>
- Le Roux, B. & H. Rouanet (2010) *Multiple correspondence analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- Lewis, E.J., K.L. Yoon & J. Joormann (2018) "Emotion regulation and biological stress responding. Associations with worry, rumination, and reappraisal", *Cognition and Emotion* 32 (7):1487–1498. <https://doi.org/10.1080/02699931.2017.1310088>
- Limcaoco, R.S.G., E.M. Mateos, J.M. Fernandez & C. Roncero (2020) "Anxiety, worry and perceived stress in the world due to the COVID-19 pandemic, March 2020. Preliminary results", *medRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2020.04.03.20043992>
- Loeb, I. & S. Windsor (2020) "Online-and-alone (och ofta i sängen) – Elevers berättelser om gymnasietidens sista månader våren 2020", *Paideia* 20:39–52.
- Ludvigsson, J.F. (2020) "The first eight months of Sweden's COVID-19 strategy and the key actions and actors that were involved", *Acta Paediatrica* 109 (12): 2459–2471. <https://doi.org/10.1111/apa.15582>
- Macatee, R.J., B.J. Albanese, N.B. Schmidt & J.R. Cougle (2017) "Attention bias

- towards negative emotional information and its relationship with daily worry in the context of acute stress. An eye-tracking study”, *Behaviour Research and Therapy* 90:96–110. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2016.12.013>
- Matthewman, S. & K. Huppatz (2020) ”A sociology of Covid-19”, *Journal of Sociology* 56 (4):675–683. <https://doi.org/10.1177/1440783320939416>
- McCracken, L.M., F. Badinlou, M. Buhrman & K.C. Brocki (2020) ”Psychological impact of COVID-19 in the Swedish population. Depression, anxiety, and insomnia and their associations to risk and vulnerability factors”, *European Psychiatry* 63 (1):E81. <https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2020.81>
- Merton, R. (1973) *The sociology of science. Theoretical and empirical investigations*. Chicago: University of Chicago Press.
- Morris, L.W., M.A. Davis & C.H. Hutchings (1981) ”Cognitive and emotional components of anxiety. Literature review and a revised worry-emotionality scale”, *Journal of Educational Psychology* 73 (4):541–555. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.73.4.541>
- Myndigheten för samhällsskydd och beredskap [MSB] (2021) ”Rapport om förtroende, oro och beteende under pandemin”. <https://www.msb.se/siteassets/dokument/aktuellt/pagaende-handelser-och-insats/coronaviruset---covid-19/resultat-fran-kantar-sifos-undersokningar/februari-2021/resultat-av-coronaundersokning-februari-2021.pdf> (hämtningsdatum 7 maj 2021).
- Nygren, K. & A. Olofsson (2020) ”Managing the Covid-19 pandemic through individual responsibility. The consequences of a world risk society and enhanced ethopolitics”, *Journal of Risk Research* 23 (7–8):1031–1035, <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1756382>
- Paulsen, R. (2020) *Tänk om. En studie i oro*. Stockholm: Albert Bonnier Förlag.
- Pickersgill, M. (2020) ”Pandemic sociology,” *Engaging Science, Technology and Society* 6:347–350. <https://doi.org/10.17351/ests2020.523>
- Poortinga, W. (2012) ”Community resilience and health. The role of bonding, bridging and linking aspects of social capital”, *Health Place* 18 (2):286–295. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2011.09.017>
- Putnam, R. (1993) *Making democracy work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R. (2000) *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Putwain, D. (2007) ”Researching academic stress and anxiety instudents. Some methodological considerations”, *British Educational Research Journal* 33 (2):207–219. <https://doi.org/10.1080/01411920701208258>
- Rothstein, B. (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Siegrist, M. & A. Zingg (2014). ”The role of public trust during pandemics”, *European Psychology* 19 (1):23–32.
- Sjöberg, L. (1998) ”Worry and risk perception”, *Risk Analysis* 18 (1):85–93. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.1998.tb00918.x>
- Smith, B.J. & M.H. Limb (2020) ”How the COVID-19 pandemic is focusing attention

- on loneliness and social isolation,” *Public Health Research & Practice* 30(2):e3022008. <https://doi.org/10.17061/phrp3022008>
- Son, J. (2020). *Social capital. Key concepts*. Cambridge: Polity Press.
- Son, C., S. Hegde, A. Smith, X. Wang & F. Sasangohar (2020) ”Effects of COVID-19 on college students’ mental health in the United States. Interview survey study”, *Medical Internet Research* 22 (9):e21279. <https://doi.org/10.2196/21279>
- Statistiska centralbyrån (2020a) ”Befolkningsstatistik”. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/> (hämtningsdatum 7 maj 2021),
- Statistiska centralbyrån (2020b) ”Utbildningsnivån i Sverige”. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/utbildning-jobb-och-pengar/utbildningsnivan-i-sverige/> (hämtningsdatum 7 maj 2021).
- Stickley, A., S. Ferlander, T. Juukkala, P. Carlson, O. Kisilitsyna & I.H. Mäkinen (2009) ”Institutional trust in contemporary Moscow”, *Europe-Asia Studies* 61 (5):779–796. <https://doi.org/10.1080/09668130902904951>
- Sztompka, P. (1996) ”Trust and emerging democracy. Lessons from Poland”, *International Sociology* 11 (1):37–62. <https://doi.org/10.1177/026858096011001004>
- Taylor, S., C.A. Landry, M.M. Paluszec, T.A. Fergus, D. McKay & G.J.G. Asmundson (2020a) ”COVID stress syndrome. Concept, structure, and correlates”, *Depression & Anxiety* 37 (8):706–714. <https://doi.org/10.1002/da.23071>
- Taylor, S., C.A. Landry, M.M. Paluszec, G.S. Rachor & G.J.G. Asmundson (2020b) ”Worry, avoidance, and coping during the COVID-19 pandemic. A comprehensive network analysis”, *Journal of Anxiety Disorders* 76:102327. <https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2020.102327>
- Thoits, P. (1985) ”Social support and psychological well-being: Theoretical possibilities”, 51–72 i G. Sarasonand & B.R. Sarason (red.) *Social support. Theory, research and applications*. Dordrecht: Martinus Nijhoff.
- Tudor, A. (2003) ”A (macro) sociology of fear?”, *The Sociological Review* 51 (2):238–256. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.00417>
- Vagni, M., T. Maiorano, V. Giostra & D. Pajardi (2020) ”Coping with COVID-19. Emergency stress, secondary trauma and self-efficacy in healthcare and emergency workers in Italy”, *Frontiers in Psychology* 11:e556912. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.566912>
- Van Bavel J.J., K. Baicker, P.S. Boggio, V. Capraro, A. Cichocka, M. Cikara, M.J. Crockett, A.J. Crum, K.M. Douglas, J.N. Druckman, J. Drury, O. Dube, N. Ellemers, E.J. Finkel, J.H. Fowler, M. Gelfand, S. Han, S.A. Haslam, J. Jetten, S. Kitayama, D. Mobbs, L.E. Napper, D.J. Packer, G. Pennycook, E. Peters, R.E. Petty, D.G. Rand, S.D. Reicher, S. Schnall, A. Shariff, L.J. Skitka, S.S. Smith, C.R. Sunstein, N. Tabri, J.A. Tucker, S. van der Linden, P. van Lange, K. A. Weeden, M.J.A. Wohl, J. Zaki, S.R. Zion & R. Willer (2020) ”Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response”, *Nature Human Behaviour* 4 (5):460–471. <https://doi.org/10.1038/s41562-020-0884-z>
- van Meter, K.M., M.-A. Schiltz, P. Cibois & L. Mounier (1994) ”Correspondence

- analysis. A history and French sociological perspective”, 128–137 i M. Greenacre & L. Blasius (red.) *Correspondence analysis in the social sciences*. London: Academic Press.
- Vilhelmsson, A. & S. Mulinari (2020) ”Pharmaceutical lobbying and pandemic stockpiling. A feeling of *déjà vu* in the Nordic countries and why the sociological perspective is crucial to understand COVID-19”, *Acta Sociologica* 63 (4):439–442. <https://doi.org/10.1177/0001699320961430>
- Weller, S.C., & A.K. Romney (1990) *Metric scaling. Correspondence analysis*. Thousand Oaks: Sage.
- WHO (2020) ”COVID-19 public health emergency of international concern (PHEIC). Global research an innovation forum. Towards a research roadmap”, [https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-public-health-emergency-of-international-concern-\(pheic\)-global-research-and-innovation-forum](https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-public-health-emergency-of-international-concern-(pheic)-global-research-and-innovation-forum)
- Wilkinson, I. (2001) *Anxiety in a ”risk” society*. London: Routledge.
- Williamson, E., A.J. Walker, K.J. Bhaskaran, S. Bacon, C. Bates, C.E. Morton, H. J. Curtis, A. Mehrkar, D. Evans, P. Inglesby, J. Cockburn, H.I. McDonald, B. MacKenna, L. Tomlinson, I.J. Douglas, C.T. Rentsch, R. Mathur, A. Wong, R. Grieve, D. Harrison, H. Forbes, A. Schultze, R. Croker, J. Parry, F. Hester, S. Harper, R. Perera, S. Evans, L. Smeeth & B. Goldacre (2020) ”OpenSAFELY. Factors associated with COVID-19-related hospital death in the linked electronic health records of 17 million adult NHS patients”, *medRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2020.05.06.20092999>
- Wind, T.R. & E. Villalonga-Olives (2019) ”Social capital interventions in public health. Moving towards why social capital matters for health”, *Journal of Epidemiology & Community Health* 73 (9):793–795. <https://doi.org/10.1136/jech-2018-211576>
- Wu, C., R. Wilkes, M. Fairbrother & G. Giordano (2020) ”Social capital, trust, and state coronavirus testing”, *Contexts*, 30 mars 2020.
- Zebb, B.J. & J.G. Beck (1998) ”Worry versus anxiety. Is there really a difference?”, *Behavior Modification* 22 (1):45–61. <https://doi.org/10.1177/01454455980221003>
- Zysberg, L. & A. Zisberg (2020) ”Days of worry. Emotional intelligence and social support mediate worry in the COVID-19 pandemic”, *Journal of Health Psychology*. Nätpublicering. <https://doi.org/10.1177/1359105320949935>

Författarpresentationer

Tanya Jukkala är fil.dr i sociologi vid institutionen för urbana studier vid Malmö universitet. Hennes forskning berör bland annat social ojämlikhet och marginalisering i relation till hälsa och välmående.

Sara Ferlander är docent i sociologi vid Södertörns högskola och knuten till Akademin för hälsa, vård och välfärd vid Mälardalens högskola. Hon har forskat om folkhälso-krisen i Östeuropa som uppstod i samband med kommunismens fall och dess stora samhällsomvälvningar, med fokus på socialt kapital och hälsa. Hon är framför allt intresserad av psykisk hälsa.

Osman Aytar är docent i socialt arbete och fil.dr i sociologi vid Akademin för hälsa, vård och välfärd vid Mälardalens högskola. Hans forskningsintressen är bland annat mångfald, integration, civilsamhälle, intersektionalitet, interkulturalitet, utvärdering, följeforskning, deltagarbaserad forskning och samproduktion.

Emma Engdahl är professor i sociologi vid Göteborgs universitet. Hon bedriver forskning inom områdena för kropps- och emotionssociologi: identitetsutveckling, icke-verbal kommunikation, samhällsförändring och sociala patologier, samt samhällsvetenskaplig teori. Hon har bland annat författat böckerna *Konsten att vara sig själv* (2009) och *Depressiv kärlek. En social patologi* (2016).

Antoaneta Hristova är professor i social och politisk psykologi vid Institutet för människor och befolkning vid den Bulgariska vetenskapsakademien. Hennes forskningsintressen inkluderar erfarenheten av stress och personlighetstyper enligt Jungs paradigm, värderingar på individ- och gruppnivå, politiska processer och beteenden under kriser samt formationen av allmänna attityder.

Maria Hopstadius är lärare i socialt arbete vid Akademin för hälsa, vård och välfärd vid Mälardalens Högskola. Hon är beteendevetare med en fil.mag. i sociologi och en fil.mag. i ledarskap och arbetsliv. Hennes intresseområden inkluderar undervisning, följeforskning, utvärdering, organisation och ledarskap.

Andrew Blasko forskar vid den Bulgariska vetenskapsakademien och är professor i filosofisk historia, med en inriktning i europeiska värderingar och kultur. Hans akademiska intressen inkluderar postkommunistiska samhällsproblem, biopolitik, makt och dominans samt mekanismer av manipulation i samhället.

Vessela Misheva är professor i sociologi emerita vid Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Hennes forskningsintressen inkluderar systemteori, socialpsykologi, symbolisk interaktionism, alienationsteori, vetenskapsteori och historisk sociologi.

Kontaktuppgifter

Tanya Jukkala

Malmö universitet

Institutionen för urbana studier, 205 06 Malmö

t.a.j@mau.se

”Bara framtiden kan visa om vi gör det här rätt”

Att göra vardag av den svenska strategin

”Only the future will tell us if we’re doing this right”. Doing everyday life of the Swedish strategy

The purpose of this article is to study how people make sense of the ”Swedish strategy” in dealing with the Covid-19 pandemic as well as how they implement this strategy in their everyday life. The article is based on an interview study with eight people living in Stockholm and the interviews were all performed during the initial phase of the pandemic (April–May 2020). Theoretically, this article takes its point of departure in a sociological interest for how people make sense of uncertainty, here exemplified by everyday life during the Covid-19 pandemic. The results show that the interviewees support the Swedish strategy and its scientific ground at the same time as they experience uncertainty in how this strategy should be transformed into everyday practices. This ambivalence can be understood in relation to Beck’s ”risk society” and his thesis about human’s paradoxical approach to science and risk experts as well as in relation to Tulloch and Lupton’s sociocultural perspective on risk and everyday life.

Keywords: Covid-19, sense making, everyday life, risk society, uncertainty

DEN SVENSKA STRATEGIN för att hantera och begränsa spridningen av covid-19 har fått stor uppmärksamhet, inte minst i internationell politik och media. Under pandemins inledande skede, när stora delar av Europa stängde ner, var svenska myndigheters ambition att begränsa antalet verksamheter som stängdes ner och i större utsträckning förlita sig på att människor frivilligt följde de rekommendationer som gavs. Det innebär dock inte att vardagslivet i Sverige har fortlöpt som vanligt, även här har människors liv och vardag påverkats av pandemin. Många har förlorat sina jobb, tillfälligt eller permanent, många har varit sjuka eller haft anhöriga som har varit det. Inte minst har rekommendationerna om social distansering påverkat människors vardagsliv och sociala relationer.

Flera riskforskare har sedan tidigare belyst hur risk är inbäddat i människors vardagsliv (se t.ex. Lupton & Tulloch 2001, 2002; Zinn 2008; Wall & Olofsson 2008; Henwood, Pidgeon, Sparre m.fl. 2009; Heidenstrøm & Kvarnlöf 2018; Kvarnlöf &

Wall 2020). Coronapandemin skapar utmaningar i vardagslivet på nya och unika sätt, från den ena dagen till den andra var det inte längre möjligt att ta bussen till jobbet eller att besöka vänner och familj. Med utgångspunkt i coronapandemin blir det ovanligt tydligt hur risk och vardagsliv är tätt sammanflätade med varandra. Vad händer när risk på ett så påtagligt vis orsakar ett avbrott i vardagens rutiner? Hur skapar människor mening kring sådana avbrott? Syftet med den här artikeln är att studera hur människor skapar mening kring den ”svenska strategin” för att hantera coronapandemin, samt hur de omsätter denna strategi i vardagliga praktiker. Detta är processer som till stor del präglas av olika slags osäkerheter: osäkerheter om vad den svenska strategin egentligen innebär och hur vi bäst omsätter den i praktik, osäkerhet om hur länge denna nya vardag skall pågå och vilka konsekvenser som kommer ur pandemin. Att skapa mening kring den svenska strategin handlar med andra ord till stor del om att hantera olika slags osäkerheter.

Människors meningsskapande och hanterande av osäkerhet är centralt i både Ulrich Becks (2000[1986]) och Anthony Giddens (1999[1991]) teorier om risksamhället och det reflexiva jaget. Enligt Beck karaktäriseras inte bara människans samtida varande i risksamhället av olika slags osäkerheter, även föreställningar om framtiden karaktäriseras av ett slags biografisk osäkerhet där den framtid som tidigare varit förutbestämd och utstakad har blivit allt svårare för oss att förutspå. Tulloch och Lupton (2003) har, delvis utifrån en kritik mot Becks risksamhälle, utvecklat begreppet riskbiografier och understryker därigenom att människor till stor del skapar mening kring risker och osäkerheter genom att relatera dem till sina *personliga* biografier. Tulloch och Luptons sociokulturella perspektiv på risk gör det möjligt att belysa hur människors riskuppfattningar inte bara är subjektiva och socialt konstruerade utan även beroende av olika sociala och historiska kontexter. Följande artikel tar sin teoretiska utgångspunkt i ett risksociologiskt intresse för hur människor skapar mening kring osäkerheter, här exemplifierat genom en vardag präglad av coronapandemin och den svenska strategin för att hantera denna.

Den svenska strategin: en kontextualisering av coronavardagen

I internationella jämförelser har den svenska strategin¹ för att hantera och begränsa smittspridningen av covid-19 liknats vid en mjuk nedstängning. I stället för att tillämpa en total nedstängning så har den svenska strategin betonat individens ansvar att följa Folkhälsomyndighetens rekommendationer. Dessa rekommendationer riktar sig direkt till individen med råd om att stanna hemma vid symtom, arbeta hemifrån om möjligt, begränsa sina sociala kontakter, undvika onödiga resor, hålla lämpligt

1 När det gäller termen ”den svenska strategin” så kan det vara värt att notera att det här är ett begrepp som är omdiskuterat och framför allt har använts i medierapportering och folkmun. I en utfrågning i konstitutionsutskottet under våren 2021 hävdade bland annat socialminister Lena Hallengren att det aldrig har funnits någon formell svensk strategi (se t.ex. <https://www.svd.se/ku-maraton-for-hallengren-i-ku>)

avstånd till andra människor och inte minst: att tvätta händerna regelbundet. Denna strategi, med sitt fokus på rekommendationer snarare än restriktioner har, åtminstone inledningsvis, haft ett starkt stöd hos Sveriges befolkning (se till exempel SIFO 2020). Den svenska strategin återspeglar hur svenska myndigheter traditionellt sett har uppmuntrat sina medborgare att genom självstyrning vidta krisförebyggande åtgärder i sina privatliv (Giritli Nygren & Olofsson 2020; Kvarnlöf & Montelius 2020a), från kalla krigets informationsbroschyr ”Om kriget kommer” till dagens hemberedskapskampanjer. Förväntningar på individers ansvarstagande i krissituationer motiveras ofta utifrån en föreställning om ett slags krisberedskapens samhällskontrakt, där samhällets krishanteringsförmåga beskrivs som beroende av väl förberedda och ansvarstagande medborgare (Enander 2016; se även Kvarnlöf & Montelius 2020b). Genom att dessa väl förberedda och ansvarstagande medborgare tar ansvar för sin egen situation kan samhällets krishantering i stället fokusera vid de mer omfattande konsekvenserna av allvarliga krissituationer. Förutom att dessa föreställningar om krisförberedda och ansvarstagande medborgare har blivit kritiserade för att i alltför hög grad förskjuta ansvaret för krisberedskap från myndigheter till medborgare så har de också kritiserats för att reproducera en allt för homogen bild av vad det innebär att vara medborgare. Så som dessa förberedda och ansvarstagande medborgare framställs i policys och informationskampanjer så reproduceras samtidigt ideal om genus, funktionalitet, handlingskraft och ekonomiska resurser (Kvarnlöf & Montelius 2020b).

Den 8–13 maj genomförde undersökningsföretaget Attityd, på uppdrag av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB), en enkätundersökning med syfte att undersöka om coronapandemin hade förändrat människors syn på hemberedskap och det egna ansvaret vid kriser. I undersökningen presenteras den svenska strategin på följande sätt:

Den svenska strategin för hantering av coronakrisen är bland annat att inte stänga ner all verksamhet i samhället och samtidigt ge tydliga uppmaningar till allmänheten att alla har ett ansvar för att bidra till att minska smittspridningen. Exempelvis uppmanas allmänheten att inte besöka äldre, jobba hemifrån, hålla avstånd, inte resa och avstå från olika sammankomster, med mera (MSB 2020: publikationen saknar sidnumrering).

Mot bakgrund av den här beskrivningen uppger 84 procent av de tillfrågade att allmänheten har ålagts ett rimligt ansvar för att minska smittspridningen av covid-19. 55 procent av de tillfrågade uppskattar dessutom att de, som en konsekvens av coronapandemin, blivit mer *mentalt* förberedda för framtida kriser. 33 procent uppger att de är mer praktiskt förberedda (MSB 2020). Coronapandemin tycks alltså aktualisera en mental, snarare än praktisk eller materiell, beredskap.

När det kom till frågorna om hemberedskap så uppgav en (knapp) majoritet om 54 procent att de *inte* hade reflekterat kring sin hemberedskap under den rådande pandemin. 24 procent uppgav att de hade handlat något mer än normalt under coronakrisen, framför allt för att stärka hemberedskapen och klara hushållet en tid framåt

om samhällets tjänster skulle slås ut. I undersökningen (MSB 2020) ställdes även frågan: ”I vilken grad har din förståelse för hur samhällskriser påverkar din vardag förändrats?” 65 procent uppgav att deras förståelse för hur kriser påverkar vardagen hade förändrats, i ganska eller mycket stor grad. Här angav de tillfrågade bland annat att de hade fått en ökad insikt om kriser och dess konsekvenser, att begränsningar i vardagen hade blivit uppenbara samt att vikten av att var och en tar eget ansvar (till exempel genom en egen beredskap) hade blivit tydlig. Den här artikeln relaterar till undersökningens sistnämnda frågeställning genom att, med utgångspunkt i åtta intervjupersoners berättelser, belysa hur människor i Stockholm skapar mening kring, och gör vardag av, den svenska strategin.

Teoretiska utgångspunkter: Risksamhället och vardagens osäkerheter

Sociologer har både teoretiskt (Giddens 1999[1991]; Beck 2000[1986]; Tulloch & Lupton 2003) och empiriskt (Lupton & Tulloch 2001, 2002; Zinn 2008) argumenterat för att risk har blivit en central del av allas våra liv. Våra ”val” i termer av utbildning, matvanor, resvanor eller vart och hur vi ”väljer” att bosätta oss har mer eller mindre kommit att bli ett beräkande av osäkerheter och risker. Risk är med andra ord inte bara en del av våra liv, det är en del av vilka vi är. Hur vi skapar mening kring och hanterar olika risker och osäkerheter behöver förstås i relation till våra positioner, vår historia och hur vi lever våra liv.

Risk och vardagsliv har nästintill utvecklats till ett eget forskningsfält (se till exempel Lupton & Tulloch 2001, 2002; Tulloch & Lupton 2003; Zinn 2008; Heidenstrøm & Kvarnlöf 2018; Brown, Moerman & Bröer 2019; Henwood 2019; Kvarnlöf & Wall 2020), där sammanflätningen mellan risk och vardagsliv har belysts på olika sätt. Denna sammanflätning kan sammanfattas som att hur vi uppfattar och upplever risker påverkar våra vardagsliv, på samma sätt som våra vardagliga rutiner och erfarenheter påverkar hur vi uppfattar olika slags risker. Forskningsfältet kring risk och vardagsliv, liksom riskforskningen i allmänhet, har länge brottats med rigida dikotomiseringar mellan rationellt och irrationellt beteende i relation till risker och kriser, där allmänhetens strategier för att hantera risk och osäkerhet traditionellt sett har kategoriserats som irrationellt samtidigt som experterna har fått representera det rationella (se Zinn 2008 för en utvecklad diskussion kring denna dikotomisering). Här argumenterar bland annat Zinn (2008) för att allmänhetens förhållningssätt till risk och osäkerhet bäst förstås som ett slags mittemellan-strategi: varken fullt ut rationell eller irrationell, utan snarare bestående av en blandning av emotioner, tillit och intuition.

Forskning kring människors meningsskapande av risk och osäkerhet har många gånger skilt på expertkunskap och allmänhetens förhållningssätt till risker och osäkerhet. Detta har motiverats utifrån argument som att det är två skilda ting, där allmänhetens förhållningssätt till risker och osäkerheter skiljer sig från experters definitioner och instrumentella hantering av risker (se t.ex. Lupton & Tulloch 2002; Tulloch & Lupton 2003; Zinn 2008). Studier som lutar sig mot en sådan ansats innehåller

ofta en kritik av Becks antaganden om att risksamhället genomsyras och domineras av just experters riskdefinitioner. Men samtidigt utgår Becks (2000[1986]) teori om risksamhället från att denna expertkunskap inte per automatik och orefleterat accepteras och följs av allmänheten, vilket bland annat Zinn (2016) understryker. Det individualiserade och *reflexiva* jaget beskrivs av både Beck och Giddens som ett jag som förhåller sig just reflexivt till experters riskdefinitioner, genom att antingen acceptera, ifrågasätta eller omvärdera dessa. Detta innebär att det finns mer osäkerhet än någonsin tidigare samtidigt som det är långt ifrån givet att människor litar på experternas riskdefinitioner. När vi ska försöka förstå hur människor skapar mening kring den osäkerhet som karaktäriserar coronapandemins vardag, och den strategi vi alla ombeds att följa, så blir det omöjligt att helt bortse från experters riskbedömningar. Den svenska strategin belyser på ett tydligt sätt hur även allmänhetens meningsskapande kring risker och osäkerheter är beroende, eller åtminstone påverkade, av experters riskbedömningar, råd och rekommendationer.

Becks betoning av expertkunskaper måste också förstås i relation till den typ av risker som han menar karaktäriserar risksamhället. Här beskriver han (Beck 2000[1986]:39–49) risksamhällets *moderniseringsrisker* som risker orsakade av modernitetens egna framväxt och överproduktion. Då många av dessa nya risker, såsom radioaktivt avfall eller kontaminerade livsmedel, är svåra eller rentav omöjliga för oss människor att varsebli så blir vi beroende av vetenskapliga förklaringar och verktyg för att kunna upptäcka och förstå dem. Allmänheten blir med andra ord beroende av vetenskapens och experternas förklaringsmodeller men även av deras slutsatser, misstag och kontroverser kring riskernas konsekvenser. Detta, menar Beck, skapar en stor osäkerhet och otrygghet hos människan i risksamhället.

Trots, eller kanske snarare på grund av, detta beroende av vetenskapliga förklaringar menar Beck (2000[1986]:100ff.) att allmänhetens riskmedvetenhet framför allt grundar sig i en kritik och ett ifrågasättande av experter och vetenskap. Men, understryker Beck själv, detta är en kritik som är paradoxal: kritiken i sig förutsätter en *tro* på vetenskapen. För att vi överhuvudtaget ska uppfatta risker som risker krävs det att vetenskapen serverar oss med fakta och orsakssamband som gör sådana riskdefinitioner möjliga. ”Därmed är riskmedvetenheten varken en traditionell eller en lekmanmässig medvetenhet, utan är i huvudsak vetenskapligt bestämd och orienterad”, menar Beck (2000[1986]:100) vidare.

Utän tvekan kan Beck här kritiseras för att överbetona människors rationalitet och negligera subjektiva och kulturella tolkningar av risk (se t.ex. Tulloch & Lupton 2003 för en sådan kritik). Samtidigt belyser citatet ovan riskuppfattningarnas komplexitet på ett förtjänstfullt sätt: allmänhetens riskmedvetenhet bygger på både tilltro till och ifrågasättande av experters riskdefinitioner. Det är i spänningsfältet mellan tilltro och ifrågasättande (Beck 2000[1986]) samt irrationalitet och rationalitet (Zinn 2008) som det blir möjligt att söka förklaringar till *hur* människor skapar mening i en vardag karaktäriserad av osäkerhet.

Att skapa mening kring risker och osäkerheter

Även om både Giddens (1999[1991]) och Beck (2000[1986]) på ett förtjänstfullt sätt skisserat risksamhällets konturer och vad det innebär att vara människa i detta samhälle så har dessa generella teorier också kritiserats för att vara överdrivet generaliserande och svepande (se t.ex. Elliot 2002; Tulloch & Lupton 2003; Mythen 2005). Till exempel kritiseras Beck för att överbetona människans rationalitet och individualitet. Bilden av den reflexiva individen som en slags idealtyp som ständigt och kompromisslöst undviker risk blir alldeles förenklad, menar bland annat Tulloch och Lupton (2003).

Denna kritik fångar det faktum att teorierna är svåra att applicera i analysen av människors meningsskapande av risk. Dels handlar det om en skillnad i analysnivå, där Becks och Giddens teorier brukar beskrivas som makroteorier, dels handlar det om deras brister i att belysa människors komplexitet, inte minst med avseende på genus, klass och etnicitet, samt vilken betydelse dessa former av stratifiering får för hur människor skapar mening kring olika risker. För att förstå och analysera människors meningsskapande kring risk och osäkerhet framstår Tulloch och Luptons (2003) sociokulturella perspektiv på risk som ett bättre alternativ.

Till skillnad från Beck menar Tulloch och Lupton (2003) att människor skapar mening kring risk på en rad olika sätt, vilka är svåra att sammanfatta i en modell eller en specifik teori. De understryker också att människor inte nödvändigtvis eller hela tiden är riskundvikande, människor kan även utsätta sig för olika slags risker – på ett högst medvetet sätt. Vidare understryker Tulloch och Lupton (2003) riskers sociala och kulturella kontext: uppfattningar om risk skapas i en samhällelig kontext och människor emellan. Här beskrivs människors meningsskapande kring risk som dynamiskt och kontextuellt, som föränderligt och beroende av rumsliga och tidsmässiga sammanhang: det vill säga var och när vi konfronteras med olika risker. Det här innebär till exempel att hur vi uppfattar olika risker kan variera över tid och var i livet vi befinner oss, samt i relation till var vi befinner oss rent geografiskt, eftersom risk kan knytas till specifika platser.

Av central betydelse för Tulloch och Luptons (2003) sociokulturella perspektiv på risk är även det faktum att människor skapar mening kring risk genom att relatera riskerna till sig själva och andra. Vad människor definierar som en risk är inte bara sådant som de anser kan drabba dem själva, de definierar också risker utifrån vad de upplever som riskfyllt för andra. Det kan till exempel handla om att en förälder uppfattar narkotika eller kriminalitet som sannolika och betydelsefulla risker utifrån en föreställning om att det är någonting som skulle kunna drabba deras barn, men det kan även handla om att vi skapar mening kring risker utifrån hur de skulle kunna drabba ett slags anonyma andra: till exempel hur riskgrupper skulle kunna drabbas av covid-19. Att vi skapar mening kring risk med andra i åtanke kan beskrivas som ett uttryck för solidaritet och att våra riskuppfattningar trots allt inte är så individualiserade som bland annat Beck hävdar. Att vi skapar mening kring risk med andra i åtanke kan dock likaväl slå i en motsatt riktning: där risker associeras med ett slags riskfylld och icke-önskvärd andre (Lupton 2013).

På en kollektiv nivå kan distinktionen mellan hur vi förstår risker som vi själva och andra utsätts för förstås som ett uttryck för att människor skapar förståelse för risker

utifrån en föreställning om ett vi och ett dem (Tulloch & Lupton 2003; Wall & Olofsson 2008). Detta vi och dem kan såklart knytas till flera olika kollektiva identiteter såsom *vi* tjejer eller *vi* ungdomar (Wall & Olofsson 2008) men även, och ofta, till geografisk tillhörighet (Tulloch & Lupton 2003; Wall & Olofsson 2008). I sina studier av människors riskuppfattningar identifierar Tulloch och Lupton (2003, Lupton & Tulloch 2001, 2002) inte bara skillnader i människors riskuppfattningar utifrån om de bor i en australiensisk storstad eller i en brittisk småstad, de visar framför allt hur människors riskuppfattningar färgas av identiteter och livsvillkor som är kopplade till dessa olika platser. I den här artikeln blir distinktionen mellan vi och dem aktuell dels i relation till intervjupersonernas identiteter som stockholmare eller storstadsbor, men också i relation till en nationell identitet och en uppslutning bakom den *svenska* strategin.

Metod

Den här texten har skrivits inom ramen för ett forskningsprojekt om människors krisberedskap i hemmet ("Hushållsberedskap i samhällssäkerhetsdiskurser och vardagens praktiker", finansierat av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap). Våren 2017 till och med våren 2018 genomförde jag intervjuer med människor i Jämtlands och Stockholms län med syfte att studera deras riskuppfattningar och syn på krisberedskap i hemmet. Intervjuerna visade att hemberedskapens praktik många gånger var oreflektad. Snarare än att vara ett uttryck för planering och förberedelser så tycks den krisberedskap som finns i många hem vara en slags förlängning av vardagens praktiker och av upplevelser av att till exempel leva på landsbygden med bristfällig el- och kommunikationsinfrastruktur (Heidenstrøm & Kvarnlöf 2018; Kvarnlöf & Wall 2020).

Under våren 2020 väcktes intresset hos mig att åter ta kontakt med mina intervjupersoner för att undersöka om coronapandemin och restriktionerna under den hade påverkat intervjupersonernas syn på behovet av hemberedskap. Jag var nu framför allt intresserad av att belysa coronavardagen ur ett urbant perspektiv: dels utifrån en föreställning om att vardagen skiljer sig åt mellan storstad och landsbygd, dels utifrån en föreställning om att skillnaderna i vardagen till följd av covid-19 var mer påtagliga i just storstaden.

Under april–maj 2020 genomfördes telefonintervjuer med åtta av mina tidigare intervjupersoner från Stockholm. Intervjuerna spelades in för att sedan transkriberas ordagrant. Analysen av intervjuerna har präglats av en induktiv ansats med en inledande tematisk och empirinära analys som jag sedan har sökt teoretiska förklaringar till. I läsningen av analysen är det även viktigt att ha i åtanke att intervjuerna genomfördes under pandemins inledande skede (april–maj 2020). Det här var en period när såväl smittspridning som dödstal var höga och rekommendationerna om hemarbete och social distansering var relativt nya.

Min metodologiska utgångspunkt är den narrativa forskningsintervjun (Mishler 1986; Ricœur 1988), där intervjupersonernas egna berättelser och upplevelser sätts i centrum för både själva intervjun och analysen. Intervjuerna utgick från tre frågeställningar kring vilka jag ville få intervjupersonerna att berätta så mycket som möjligt:

- Har din vardag förändrats till följd av corona (i så fall på vilka sätt)?
- Har behovet av hemberedskap aktualiserats på något vis till följd av corona (i så fall på vilka sätt)?
- Vad tycker du om den svenska strategin?

Med den första frågan ville jag fånga intervjupersonernas subjektiva upplevelser av att leva sina liv i ett Stockholm präglad av den pågående pandemin. Med den andra frågan ville jag möjliggöra jämförande analyser mellan intervjupersonernas tidigare reflektioner kring hemberedskap och huruvida dessa hade förändrats till följd av pandemin. Jag hade dessutom ett intresse av att relatera intervjupersonernas subjektiva upplevelser av coronavardagen till en samhällspolitisk kontext och de restriktioner som eventuellt hade förändrat deras vardag. Därför avslutade jag intervjuerna med att fråga intervjupersonerna vad de tyckte om den svenska strategin. Denna sista fråga erbjöd särskilt intressanta svar som väl belyste svårigheterna med att navigera i en coronavardag i enlighet med den svenska strategin. I betydligt mindre utsträckning kom intervjuerna att handla om just hemberedskap. Perioden med tomma hyllor i matbutikerna var trots allt relativt kort och övergående. Ganska snart under pandemin stod det också klart att vi inte skulle komma att stänga ner matbutikerna i Sverige. Mot bakgrund av framför allt det här beskrev intervjupersonerna det som att de inte hade reflekterat kring hemberedskap i någon större utsträckning. Däremot var det andra saker i deras vardag som hade kommit att bli besvärliga och svåra att hantera. Analysen i den här artikeln kommer framför allt att kretsa kring detta.

Intervjuerna gav mig anledning att fundera kring hur vi som sociologiska risk- och krisforskare kan närma oss coronapandemin samt vilka slags analyser som var möjliga att göra utifrån mitt material. Vi kan, till exempel, välja att studera människors riskuppfattningar av viruset som sådant. Även om riskuppfattningar kopplade till covid-19 förekommer i intervjumaterialet så är det inte det mest centrala och jag hade behövt ställa andra frågor för en sådan studie. Jag närmade mig ursprungligen intervjuerna med ett intresse för huruvida pandemin hade aktualiserat behovet av hemberedskap hos intervjupersonerna. Men inte heller hemberedskap visade sig vara särskilt centralt i intervjuerna. Vad som i stället visade sig vara mest centralt i intervjuerna var intervjupersonernas meningsskapande kring osäkerhet, en osäkerhet som till stor del kretsade kring *hur* de skulle göra den svenska strategin till vardag. I den här texten närmar jag mig därför coronapandemin, och framför allt den urbana coronavardagen, som ett uttryck för osäkerhet.

Intervjuerna

I början av april återupptog jag kontakten med de intervjupersoner jag hade träffat två år tidigare. Jag hörde av mig via e-post eller sms (beroende på hur vi tidigare haft kontakt med varandra) med en förfrågan om att delta i en uppföljningsintervju och informerade då även om att syftet med uppföljningsintervjuerna var att studera om och hur deras syn på hemberedskap hade förändrats till följd av den pågående pandemin. Samtliga åtta personer som jag tog kontakt med tackade ja. Intervjuerna genomfördes

sedan över telefon. Samtliga intervjuer inleddes med att vi tillsammans gick igenom det samtyckesformulär som intervjupersonerna hade skrivit under vid första intervju-tillfället. Jag underströk att kraven på konfidentialitet och möjligheten att när som helst avbryta sitt deltagande i studien gällde även denna uppföljningsintervju samt att intervjun skulle spelas in, transkriberas och förvaras såsom det var beskrivet i samtyckesformuläret. Intervjupersonerna lämnade efter detta sitt muntliga samtycke till att delta i uppföljningsintervjuerna.

En skillnad mot våren 2018 var att intervjuerna nu genomfördes individuellt över telefon. Under våren 2018 genomfördes intervjuerna i intervjupersonernas hem och ofta med flera av hushållets medlemmar närvarande. Antalet intervjupersoner var därför något färre våren 2020 jämfört med 2018. Det finns lite blandade förklaringar till detta: i några fall hade hushållets sammansättning ändrats och intervjupersonerna levde nu ensamma, i andra fall hade övriga hushållsmedlemmar helt enkelt inte möjlighet att delta i uppföljningsintervjun.

Samtliga intervjupersoner bor i förorter med cirka 20 minuters avstånd till centrala Stockholm. Boendeformen är antingen bostadsrätt eller egenägd villa. Intervjupersonerna är mellan 26 och 62 år gamla, tre av dem män och fem av dem kvinnor. Intervjupersonerna beskrivs här kortfattat, med fingerade namn:

Anna: en kvinna i 60-årsåldern, arbetar som egenföretagande sjukgymnast. Anna lever ensam i bostadsrätt.

Ann-Sofie: en kvinna i 60-årsåldern, arbetar på statlig myndighet. Ann-Sofie lever ensam i bostadsrätt.

Christina: en kvinna i 50-årsåldern, arbetar på universitet. Christina bor i en egenägd villa tillsammans med sin partner och ett barn.

Emil: en man i 40-årsåldern, arbetar som egenföretagare inom kommunikation. Emil bor i en egenägd villa tillsammans med sin partner och två barn.

Glenn: en man i 40-årsåldern, arbetar som egenföretagare inom marknadsföring. Glenn bor i en bostadsrätt, varannan vecka tillsammans med sina två barn.

Magdalena: en kvinna i 20-årsåldern, studerar och är föräldraledig. Bor i en egenägd villa tillsammans med sin partner och ett barn.

Maria: en kvinna i 40-årsåldern som arbetar på statlig myndighet. Bor i en bostadsrätt, varannan vecka tillsammans med sina tre barn.

Oliver: en man i 40-årsåldern, arbetar inom kommunal verksamhet. Bor i en bostadsrätt, varannan vecka tillsammans med sina tre barn.

Trots viss variation med avseende på ålder, kön, yrke och familjekonstellationer så kan urvalet av intervjupersoner beskrivas som relativt homogent. De tillhör alla en slags privilegierad medelklass, med möjlighet att till exempel köpa sin egen bostad. Samtliga intervjupersoner är, eller är på väg att bli, högutbildade. Mot bakgrund av den här artikelns syfte så kan det också vara värt att nämna att de flesta intervjupersonerna har en typ av yrke som möjliggör arbete hemifrån. Just det här är ett privilegium som flera av intervjupersonerna är medvetna om, Ann-Sofie beskriver det till exempel med orden:

”Jag tillhör ju då den privilegierade kategorin som kan arbeta hemifrån.” Men inte alla intervjupersoner har denna möjlighet, här sticker framförallt Anna ut som måste fortsätta gå till sitt jobb som sjukgymnast, trots att hon känner ett visst obehag inför detta.

Analys: att göra vardag av den svenska strategin

Analysen inleds med en beskrivning av intervjupersonernas vardag och hur denna har förändrats till följd av coronapandemin. Efter det följer en fördjupning i *hur* intervjupersonerna skapar mening kring denna nya vardag med hjälp av den svenska strategin. Analysen avslutas sedan med att relatera resultaten till artikelns teoretiska ramverk om människors meningsskapande av risk och osäkerhet.

Den nya vardagen

Även om pandemier har en lång historia av att drabba mänskligheten så kan den pågående pandemin, eller kanske snarare det virus som har orsakat den, liknas vid den typ av moderniseringsrisker som Beck (2000[1986]) beskriver som utmärkande för risksamhället. Det är förvisso inte en teknologisk eller genmodifierad risk men det är en risk vars spridning ändå kan beskrivas som orsakad av vårt globaliserade sätt att leva och röra oss. Moderniseringsriskerna karaktäriseras också av att de många gånger är osynliga och att det därför behövs vetenskapliga instrument och förklaringar för att de ska bli synliga och begripliga för oss. Flera av intervjupersonerna beskriver den nya vardagen som just en kamp mot en osynlig fiende och de osäkerheter som är förknippade med detta:

Intervjuare: Vad upplever du som mest utmanande i denna nya vardag?

Ann-Sofie: Mest utmanade är väl att det på många sätt är en osynlig fiende. Man förstår inte riktigt konsekvensen av det.

Jag tycker liksom att det är så frustrerande just att det är så komplext. Detta nya virus som vi knappt vet någonting om. Som förändrar vår vardag fullkomligt. Som kan finnas överallt och ingenstans. Det vet vi ju liksom inte, det går ju inte att ta på. (Oliver)

När det gäller de mer påtagliga förändringarna i vardagen så är den största förändringen i intervjupersonernas vardag att de, med undantag från Anna, nu arbetar hemifrån. Övergången till att arbeta hemifrån, i kombination med Folkhälsomyndighetens rekommendation att undvika kollektivtrafik, har i sin tur påverkat intervjupersonernas rörelsemönster. Vardagen levs nu helt och hållet i de förorter där de har sina hem, resorna till centrum har blivit färre eller undviks helt. I intervjupersonernas berättelser blir det också tydligt hur risken, det vill säga coronaviruset som sådant, associeras med specifika platser (jfr Tulloch & Lupton 2003) som intervjupersonerna nu aktivt undviker. Dels associeras risken till storstaden (Stockholm), dels associeras den till mer specifika platser såsom innerstaden, mataffären och tunnelbanan:

Jag är ju så väldigt glad att vi har vårt eget hus nu. Och vi bor ju en bit utanför stan. I lugn och ro. Och nu håller vi oss här, myser mest. Jag har inte varit inne i city på jag vet inte hur länge. Och jag kan ju inte påstå att jag längtar dit heller, nu när allting är som det är. (Magdalena)

Intervjupersonerna uppger också att deras inköpsvanor har förändrats något. Det kan till exempel handla om att hålla nere sina besök i matbutiken genom att vecko-handla eller att handla under de tider på dygnet då det inte är så mycket folk i butikerna. Flera av intervjupersonerna handlar också åt äldre anhöriga, bekanta eller grannar som tillhör en riskgrupp, vilket illustrerar Tulloch och Luptons (2003) antaganden om att vi förstår risker lika mycket utifrån vår egen, som utifrån andras, situation. Allt det här är dock förändringar som intervjupersonerna tar med ro. Först när vi kommer in på coronavardagens sociala distansering och dess konsekvenser framkommer en viss frustration över att vardagen inte förflyter som vanligt. Emil lyfter fram "det sociala" som den allra största förändringen av och utmaningen med den nya vardagen, både när det gäller vardagliga möten med obekanta människor och umgängen i vänkretsen:

Just det här att man märker att andra liksom håller sig borta och ryggar undan och vänder bort ansiktet när de möter en på stigen. Sådant där som är annorlunda, helt enkelt. Och så träffas man kanske inte lika mycket i stora sammanhang. Det är inga fester. Det är inga liksom sammanslutningar och så. (Emil)

Även Magdalena lyfter fram just det sociala umgänget som den nya vardagens stora omställning:

Det är egentligen inte så stor omställning för oss. Den stora omställningen för oss är ju att man inte kan träffa familj och vänner i samma utsträckning. Och vi har ju familj och släktingar som bor på väldigt nära avstånd som vi i princip har haft daglig kontakt med innan. Det har vi ju liksom fått lägga bort helt och hållet. Den typen av kontakt saknas ju. Och det är ju en stor skillnad mot hur vi brukar ha det. (Magdalena)

Men vardagens förändringar har inte bara varit av ondo. Flera av intervjupersonerna beskriver det som att staden och det sociala livet är annorlunda och mindre stressigt nu. Anna lyfter, i likhet med flera andra intervjupersoner, fram detta som en positiv konsekvens av coronapandemin:

Livet har förändrats. Jag tycker verkligen det. Och en bra sak som har kommit ur allt detta är att samhället är mindre stressat nu. Åtminstone här, där jag bor. Så allt är inte bara negativt. Jag tror att det här kan föra människor samman. Jag tycker att människor är vänligare mot varandra nu också. (Anna)

Genom intervjuerna blir det tydligt hur den nya vardagen framför allt karaktäriseras av osäkerhet och en kamp mot ”en osynlig fiende”. Denna nya vardag präglas även av nya rutiner – inte minst nya rörelsemönster, vilka samtidigt avslöjar föreställningar om riskfyllda och icke-riskfyllda platser.

Att skapa mening med hjälp av den svenska strategin

Att den svenska strategin har inneburit stora förändringar i människors vardag, inte minst när det gäller möjligheter att vistas i det offentliga rummet och till social samvaro med andra människor, blir tydligt i intervjupersonernas berättelser. Det sistnämnda, att inte kunna umgås med nära och kära som man önskar, är inte bara något som intervjupersonerna tycker är särskilt smärtsamt – rekommendationerna om social distansering skapar också utrymme för olika slags tolkningar vilket i sig skapar en osäkerhet kring hur den svenska strategin skall tillämpas i vardagen. Emil tycker att rekommendationerna om social distansering har varit särskilt svåra att följa:

Intervjuare: Vad har varit mest utmanande i din vardag hittills?

Emil: Relationen till andra människor. Hur man ska bete sig runt andra och det faktum att jag inte kan avgöra vem som tillhör riskgrupp och inte. Att en del människor tycker att du är jätteoansvarig, även om du följer rekommendationerna. Bara för att de själva tillhör en riskgrupp. Folk som skriker åt dig i skogen: ”Passera fort, vi ska inte vara nära varandra”.

Särskilt intressant i citatet ovan är hur Emil beskriver sin egen osäkerhet kopplad till rekommendationerna om social distansering. Gör han rätt? Att inte säkert kunna veta om han beter sig korrekt eller vem som tillhör en riskgrupp är frustrerande för Emil. Samtidigt som Emil genom hela intervjun understryker att han följer Folkhälsomyndighetens rekommendationer och att han litar och tror på den svenska strategin så avslutas hans resonemang kring den svenska strategin ofta med ett uttryck av ambivalens och osäkerhet:

Jag är stolt över hur Sverige hanterar den här situationen, och stolt över att vi bor i ett land som förlitar sig på expertis och myndigheter snarare än auktoritära politiker som bara vill visa sig handlingskraftiga. Men återigen, det kan lika gärna gå åt helvete. Bara framtiden kan visa oss om vi gör detta rätt. (Emil)

Den här typen av osäkerhet, eller ambivalens, är karaktäristisk för det empiriska materialet. Alla åtta intervjupersoner uttrycker stöd för den svenska strategin och dess rekommendationer med argumentet att de *hoppas*, men inte nödvändigtvis är övertygade om, att det här är rätt sätt att bemöta pandemin. Emil sammanfattar denna ambivalens med all önskvärd tydlighet när han avslutar resonemanget om sitt stöd för den svenska strategin med orden ”det kan lika gärna gå åt helvete”.

Just tilltron till den svenska strategin används ofta för att legitimera, eller helt enkelt stå ut med, den bitvis besvärliga coronavardagen. Ann-Sofie beskriver en vardag som

har blivit både besvärlig och trist men menar att tilltron till den svenska strategin gör det lättare att stå ut med denna vardag:

Och jag tror att merparten ändå tror, inklusive mig själv, att vi gör rätt. Och det gör väl också att folk är mer villiga att följa restriktionerna. Jag har svårt att se hur det skulle funka om vi skulle bli inlåsta. Att behöva skicka ett sms till en myndighet för att få gå på apoteket. Ja, jag tror att vi gör rätt. Och det gör det lättare. (Ann-Sofie)

I både Emils och Ann-Sofies beskrivningar av den svenska strategin finns spår av en slags nationell stolthet över att *vi* gör detta rätt. Emil säger rakt ut att han är stolt över den svenska strategin och i Ann-Sofies beskrivning finns dels antydning om ett slags nationellt vi, dels gör hon jämförelser mellan den svenska strategin och andra länders sätt att hantera pandemin, med total nedstängning och allt vad det innebär. En sådan internationell jämförelse, där den svenska strategin positioneras (och ofta försvaras) i relation till andra länders strategier finns med i flera intervjupersoners berättelser. Utan tvekan kan detta förstås som ett uttryck för en nationell stolthet, vilket tydligt illustrerar hur risk förstås i relation till nationell identitet och ett nationellt vi (jfr Tulloch & Lupton 2003). Även Glenn försvarar den svenska strategin genom jämförelser med hur andra länder har hanterat situationen:

För det finns skräckexempel på länder som har utnyttjat den här oron och virusutbrottet för att stärka icke-demokratiska demonstrationer. Till exempel i Ungern. Det är fruktansvärt hur utvecklingen har sett ut där. Och i Sverige har man i stället [...]. Eller om man tittar på Danmark eller andra länder där man kanske har tagit en del politiska beslut som har varit grundade i oro och att man ska visa sig handlingskraftig på ett sätt som kanske inte grundar sig i vetenskapen. Utan det är lite populistiskt sådär. Och det tycker jag är jättebra att Sverige inte har gjort. Utan att man har lutat sig mot vetenskapen men att man också har varit öppna och ärliga och sagt att ”ja, men vi vet inte allting här, men vi försöker så gott vi kan. Vi har den här strategin och vi baserar det på den och den statistiken.” Och det tror jag är bra. (Glenn)

I jämförelse med övriga intervjupersoner skiljer sig Anna i sin kritik av den svenska strategin. I intervjun betonar hon återkommande att det inte hade gjort något om myndigheterna hade varit något mer strikta och hon oroas över att den svenska strategin kanske har varit för mjuk:

Jag tror vi hade behövt vara lite mer strikta här. Jag tror det. Men jag har liksom aldrig kritiserat Tegnell eller myndigheterna för man vet ju inte heller. Men det har nog varit lite för slapphänt här, det tror jag. Men det är ju svårt. Vem är det som ska styra? Det är ju inte politikerna heller. Det måste ju byggas på kunskap. (Anna)

Det här bör förstås i relation till att Anna också är den enda intervjupersonen som uttrycker oro för att själv bli smittad och som definierar sig själv som tillhörande en riskgrupp. Mot bakgrund av de andra intervjupersonernas mer avslappnade inställning blir det möjligt att argumentera för att det är människor som *inte* definierar sig själva som tillhörande en riskgrupp som också är privilegierade nog att känna sig bekväma med den svenska strategin. Anna funderar även mycket över hur hon ska tillämpa Folkhälsomyndighetens riktlinjer och rekommendationer på bästa sätt i sin vardag:

Jag tycker det är svårt att följa rekommendationerna. Jag har inte riktigt känt mig säker på hur jag ska bete mig i mataffären till exempel. Först hade jag handskar. Men sedan tänkte jag att jag kommer ju bara att sprida virus vidare med mina handskar, om jag inte byter flera gånger. Så då spritade jag händerna i stället. Och vagnen. Och skippade handskarna. Men jag vet inte riktigt. Det hade varit bra med ännu tydligare information kring sådana vardagliga saker. (Anna)

Citatet från intervjun med Anna belyser på ett träffsäkert sätt svårigheten i att göra vardag av den svenska strategin. Vad innebär det i praktiken att gå till mataffären, hur tillämpas den svenska strategin på bästa sätt väl där? Här finns utan tvekan både ett mått av osäkerhet och utrymme för individuella tolkningar och handlingsmönster.

Sammanfattningsvis blir det här tydligt hur intervjupersonerna förhåller sig till den svenska strategin på såväl en samhällspolitisk nivå, genom att till exempel försvara den i relation till andra länders strategier, som på individnivå, där det till exempel upplevs svårt att veta exakt hur man ska bete sig i mötet med andra människor eller i mataffären. Utan tvekan upplevs den svenska strategin både som ett stöd i vardagen och som en osäkerhet i sig. Jag kommer nu gå vidare i analysen genom att diskutera resultaten i relation till artikelns teoretiska ramverk om meningsskapande kring risk och osäkerhet.

Den svenska strategin: att skapa mening kring osäkerhet

Samtliga intervjupersoner använder sig, på ett eller annat vis, av den svenska strategin för att skapa mening kring de osäkerheter som den nya vardagen för med sig. Paradoxalt nog tycks många av de osäkerheter som intervjupersonerna brottas med, såsom hur man ska bete sig i mötet med andra människor eller i matbutiken, vara kopplade till just den svenska strategin som sådan.

Resultaten ovan illustrerar även svårigheterna med att göra en alltför skarp uppdelning mellan allmänhetens och experters riskdefinitioner, vilket har präglat många studier om människors riskuppfattningar (se till exempel Lupton & Tulloch 2002; Tulloch & Lupton 2003; Alaszewski & Coxon 2009; Henwood, Pidgeon, Sparre m.fl. 2009). Allmänhetens meningsskapande kring risk och osäkerhet måste förstås i relation till experters definitioner av dessa fenomen. Detta innebär *inte* att allmänheten rakt av accepterar experters riskdefinitioner. Tvärtom, de både ifrågasätter och omvärderar sådana definitioner i sina egna riskuppfattningar, vilket det empiriska materialet också visar.

Att intervjupersonerna fäster så stor vikt vid den svenska strategin och också uttrycker sitt stöd för denna (somliga gör det mer än andra) kan beskrivas som ett uttryck för hög tilltro – inte bara till ansvariga myndigheter utan kanske i ännu högre grad till vetenskapen som sådan. I resultaten ovan förklarar flera av intervjupersonerna sitt stöd för den svenska strategin mot bakgrund av deras upplevelser av att den bygger på just vetenskap. Här försvarar till exempel Glenn den svenska, *vetenskapliga*, strategin i relation till vad han beskriver som andra länders populistiska strategier. Anna understryker vidare att ”Det måste ju bygga på kunskap”. Denna idealisering av vetenskapliga förklaringar illustrerar den tilltro till vetenskapen som Beck (2000[1986]) beskriver som karaktäristisk för risksamhället. Vad som är särskilt intressant här är hur denna tilltro till vetenskapen också görs nationell, utan att ta hänsyn till att även andra länders strategier, råd och rekommendationer bygger på vetenskap och forskning. Men det finns även andra exempel där intervjupersonerna, återigen i enlighet med Becks teori om risksamhället, ifrågasätter experternas råd och rekommendationer.

Ifrågasättandet av den svenska strategin handlar i väldigt liten utsträckning om ett ifrågasättande av den svenska strategin som sådan. I viss utsträckning finns en sådan kritik hos Anna som undrar ”om vi inte har varit lite för slapphänta”, men i övrigt uttrycker intervjupersonerna ett starkt stöd för den svenska strategin. Ifrågasättandet handlar i första hand om hur man på bästa sätt ska omsätta den svenska strategin i vardagliga praktiker såsom i mötet med andra människor. Här blir det också tydligt hur en tvekan inför tillämpningen av den svenska strategin leder till osäkerhet hos intervjupersonerna: en osäkerhet inför hur man ska bete sig när man möter människor i skogen eller huruvida man ska använda plasthandskar i mataffären eller ej. Ifrågasättandet uttrycks även som en ambivalens eller ovisshet kring den svenska strategin, ofta i samband med att intervjupersonerna också uttrycker sitt stöd för denna. Uttryck som ”Bara framtiden kan visa oss om vi gör detta rätt” och ”Det kan lika gärna gå åt helvete” belyser den ovisshet som karaktäriserar hela pandemin, på såväl samhälls- som individnivå.

Det faktum att intervjupersonerna lutar sig mot den svenska strategin när de navigerar och skapar mening kring den nya coronavardagen illustrerar något mer är ”bara” tilltro och lydnad. Det illustrerar även människors behov av att förstå risker i en samhällelig och kulturell kontext (jfr Tulloch & Lupton 2003). När vi sitter isolerade i våra hem och försöker förstå vad denna nya vardag kräver av oss, så tycks det finnas ett behov av att relatera den egna förståelsen till något socialt, något gemensamt. Detta gemensamma utgörs till stor del av den svenska strategin.

Intervjupersonernas meningsskapande kring coronavardagens osäkerheter illustrerar även det som Zinn (2008) har benämnt som mittemellan-strategier. Snarare än att pendla mittemellan rationalitet och irrationalitet så pendlar intervjupersonerna mellan tilltro och ambivalens i sitt hanterande av osäkerhet. De uttrycker en stark tilltro till den svenska strategin, samtidigt som de ifrågasätter denna tilltro. Detta illustrerar i sin tur det reflexiva självmedvetande som har ansetts präglade moderniteten i stort och risksamhället än mer specifikt (Giddens 1999[1991]; Beck 2000[1986]). Intervjupersonerna förhåller sig inte bara reflexivt till den svenska strategin utan kanske än mer

så till sitt eget tillämpande av denna strategi, när de reflekterar kring hur de på bästa sätt skall göra vardag av gällande rekommendationer och restriktioner. Här blir det också tydligt hur den svenska strategin inte enbart utgår från en respekt för individens frihet utan kanske ännu mer från en föreställning om den ansvarstagande och lojale medborgaren som är villig att underkasta sig myndigheters råd och rekommendationer. Utan tvekan placerar den svenska strategin stora förväntningar om ansvarstagande på sina medborgare, ett ansvarstagande som också tycks genererar känslor av osäkerhet kring huruvida rekommendationerna följs på rätt sätt eller ej.

Avslutande diskussion

Den här artikeln har på olika sätt belyst hur människors meningsskapande kring den svenska strategin relaterar till Becks beskrivningar om människors riskmedvetenhet samt relationen mellan allmänheten och samhällets riskexperter. Resultaten visar att intervjupersonerna hyser en stor tilltro till den svenska strategin, och också hyllar det som de ser som denna strategis vetenskapliga grund, samtidigt som de uttrycker osäkerhet och ambivalens inför hur de ska omsätta denna strategi i vardagen. Coronapandemin, och den svenska strategin för att bemöta denna, relaterar dock till Becks risksamhälle på långt fler sätt än vad som har berörts i den här artikeln. Så som redan påpekats av bland annat Giritli-Nygren och Olofsson (2020) så illustrerar den svenska strategin även risksamhällets tendenser till individualisering och ansvarsförskjutningar genom att ansvaret för att förhindra smittspridning framför allt läggs på enskilda individer. Coronapandemin och dess konsekvenser ger också anledning att rikta kritik mot Becks teorier. Om det är något vi redan nu kan se så är det att pandemin drabbar oss *olika*. Vi står inte, som Beck menar, jämlika och klasslösa inför risksamhället risker – såväl nationellt som internationellt har det blivit plågsamt tydligt hur människors förmåga att hantera pandemin skiljer sig åt, framför allt på grund av deras skillnader i ekonomiska resurser. Sådana olikheter har inte berörts i den här artikeln vilket kanske främst kan förklaras av att intervjustudiens urval är relativt homogent och privilegierat.

Mot bakgrund av den svenska strategins särprägel och uppmärksamhet så bidrar denna artikel med ny och relevant empirisk kunskap om hur människor skapar mening, och upplever osäkerheter, kring strategin i sin vardag. På så vis synliggör artikeln även den kunskap som *inte* har format den svenska strategin, nämligen en fördjudad förståelse för de svårigheter som finns för medborgare att omsätta rekommendationerna i vardagslivet, liksom den osäkerhet som detta innefattar. Inledningsvis nämndes att den svenska strategin återspeglar hur svenska myndigheter traditionellt sett har uppmuntrat sina medborgare att genom självstyrning vidta krisförebyggande åtgärder i sina privatliv. Med detta sagt så särskiljer sig även den svenska coronastrategin från tidigare krisberedskapskampanjer. Den skiljer sig inte enbart genom situationens allvar och omfattande konsekvenser utan även genom det tillstånd av total osäkerhet som karaktäriserar detta nya virus och hur det ska bemötas. Vad resultaten i den här artikeln belyser är således självstyrning i ett tillstånd karaktäriserat av osäkerhet, där

det fortfarande finns relativt lite forskning om virusets karaktär och där råd och rekommendationer förändras kontinuerligt, och vilka konsekvenser detta för med sig.

Avslutningsvis vill jag lyfta vikten av att förstå den här artikels resultat och analys i ljuset av intervjustudiens urval. För det första är antalet intervjupersoner (åtta) relativt få. Även om intervjupersonernas berättelser utgör ett rikt och mångfacetterat empiriskt material så är det berättelser från ett mindre antal personer vilket så klart får betydelse för vilka slags generaliseringar som blir möjliga att göra. Det blir med andra ord svårt att generalisera den här studiens resultat till svenskar, eller till och med stockholmare, i allmänhet. Resultaten bör även förstås mot bakgrund av de personer som ingår i studien, vilka kan sägas representera en vit, medelålders medelklass i storstaden. Flera aspekter av resultatet illustrerar även att det rör sig om ett privilegierat urval, och flera intervjupersoner uttrycker också en medvetenhet över sina egna privilegier. Att intervjupersonerna har tillgång till egna fordon och därmed kan *välja* bort kollektiva transportmedel, att (nästan) alla har möjlighet att arbeta hemifrån och att de allra flesta *inte* tillhör en riskgrupp präglar såklart deras upplevelser av coronavardagen och den svenska strategin. Hade intervjustudien i stället inkluderat personer som är beroende av kollektivtrafik, som fått en ökad arbetsbelastning till följd av pandemin eller som hamnat i en svår ekonomisk situation till följd av permittering så hade resultatet sannolikt sett annorlunda ut, både vad gäller upplevelser av coronavardagen och tilltron till den svenska strategin.

Här finns det intressanta likheter med den riskperceptionsforskning som har studerat människors upplevelser av risk och trygghet i relation till privilegierade och icke-privilegierade positioner. Utifrån en nordamerikansk kontext har Finucane, Slovic, Mertz med flera (2000) konstaterat en så kallad vit man-effekt (*white male effect*) i studier av människors riskperceptioner. Denna effekt kan sammanfattas med att vita män som är höginkomsttagare konsekvent skattar risker som lägre och den egna upplevda tryggheten som högre än vad andra grupper i samhället gör. Såväl kön och klass som etnicitet har alltså en grundläggande betydelse för hur människor uppfattar risker. Finucane och hennes medförfattare (2000) förklarar dessa skillnader bland annat mot bakgrund av att det framförallt är vita, kapitalstarka män som innehar samhällets maktpositioner – vilket stärker denna grups känsla av trygghet och möjlighet att kontrollera olika slags osäkerheter. I en motsvarande studie i Sverige konstaterar Olofsson och Rashid (2011) att skillnaderna mellan mäns och kvinnors riskperceptioner inte är lika omfattande som i Finucane med fleras nordamerikanska studie; det är däremot skillnaderna mellan svenskfödda och icke svenskfödda respondenter. Utifrån en svensk kontext blir det med andra ord möjligt att konstatera en ”vit effekt” snarare än en vit man-effekt när det gäller hur människor upplever risk och trygghet, vilket Olofsson och Rashid (2011) förklarar mot bakgrund av att den svenska jämlikheten har nått längre i fråga om kön än i fråga om etnicitet. Resultaten i den här artikeln kan till viss del sägas återspegla dessa båda studier kring vit (man)-effekter genom att intervjupersonernas trygga position i samhället (med avseende på till exempel yrke, bostad och inkomst) avspeglar sig i hur de upplever den nya coronavardagen och dess osäkerheter. I intervjuaterialet

tycks det inte heller finnas några avsevärda skillnader i dessa upplevelser mellan män och kvinnor, vilket kan sägas avspegla den svenska ”vit-effekten” som Olofsson och Rashid (2011) identifierat i sin studie. Avslutningsvis vill jag även understryka att intervjuerna till den här studien gjordes under april–maj 2020, under en period då tilltron till den svenska strategin och Folkhälsomyndigheten var rekordhög. Detta är något som har förändrats över tid och skulle intervjuerna göras i dag är det högst sannolikt att såväl meningsskapandet kring, som tilltron till, den svenska strategin hade sett annorlunda ut.

Referenser

- Alaszewki, A. & K. Coxon (2009) ”Uncertainty in everyday life. Risk, worry and trust”, *Health, Risk & Society* 11 (3):201–207. <https://doi.org/10.1080/13698570902906454>
- Beck, U. (2000[1986]) *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Göteborg: Daidalos.
- Brown, P., G. Moerman & C. Bröer (2019) ”Interviews as a means of exploring risk lifeworlds. Excavating the roots of everyday meanings, experiences and practices”, 205–231 i A. Olofsson & J.O. Zinn (red.) *Researching risk and uncertainty. Methodologies, methods and research strategies*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95852-1_9
- Enander, A. (2016) ”Varför bryr man sig? Drivkrafter för riskreducering och katastrofberedskap”, 365–384 i S. Baez Ullberg & P. Becker (red.) *Katastrofriskreducering. Perspektiv, praktik och potential*. Lund: Studentlitteratur.
- Elliot, A. (2002) ”Beck’s sociology of risk. A critical assessment”, *Sociology* 36 (2):293–315. <https://doi.org/10.1177%2F0038038502036002004>
- Finucane, M.L., P. Slovic, C.K. Mertz, J. Flynn & T.A. Satterfield (2000) ”Gender, race and perceived risk. The ’white male’ effect”, *Health, Risk & Society* 2 (2):159–172. <https://doi.org/10.1080/713670162>
- Giddens, A. (1999[1991]) *Modernitet och självidentitet. Självet och samhället i den senmoderna epoken*. Göteborg: Daidalos.
- Giritli-Nygren, K. & A. Olofsson (2020) ”Managing the Covid-19 pandemic through individual responsibility. The consequences of a world risk society and enhanced ethopolitics”, *Journal of Risk Research* 23 (7–8):1031–1035. <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1756382>
- Heidenström, N. & L. Kvarnlöf (2018) ”Coping with blackouts. A practice theory approach to household preparedness”, *Journal of Contingencies and Crisis Management* 26 (2):272–282. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12191>
- Henwood, K. (2019) ”Investigating risk. Methodological insights from interpretive social science and sustainable energy transitions research”, 129–153 i A. Olofsson & J.O. Zinn (red.) *Researching risk and uncertainty. Methodologies, methods and research strategies*. Cham: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-95852-1_6
- Henwood, K., N. Pidgeon, S. Sparre, P. Simmons & N. Smith (2009) ”Risk, fra-

- ming and everyday life. Epistemological and methodological reflections from three socio-cultural projects”, *Health, Risk & Society* 10 (5):421–438. <https://doi.org/10.1080/13698570802381451>
- Kvarnlöf, L. & E. Wall (2020) ”Stories of the storm. The interconnection between risk management strategies and everyday experiences of rurality”, *Journal of Risk Research*. Nätpublicering. <https://doi.org/10.1080/13669877.2020.1789694>
- Kvarnlöf, L. & E. Montelius (2020a) ”Militariseringen av Coronapandemin”, *Dagens Arena*, 31 mars 2020.
- Kvarnlöf, L. & E. Montelius (2020b) ”Den kvinnliga hemberedskapen. Genus och ansvar i krisberedskapskampanjer”, 143–176 i J. Hobbins, A. Sjöstedt & E. Danielsson (red.) *Genus, risk och kris*. Lund: Studentlitteratur.
- Lupton, D. & J. Tulloch (2001) ”Border crossing. Narratives of movement, 'home' and risk”, *Sociological Research Online* 5 (4):26–36. <https://doi.org/10.5153%2Fsr.547>
- Lupton, D. & J. Tulloch (2002) ”'Risk is part of your life'. Risk epistemologies among a group of Australians”, *Sociology* 36 (2):317–334. <https://doi.org/10.1177%2F0038038502036002005>
- Lupton, D. (2013) *Risk*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203070161>
- Mishler, E.G. (1986) *Research interviewing. Context and narrative*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mythen, G. (2005) ”Employment, individualization and insecurity. Rethinking the risk society perspective”, *The Sociological Review* 53 (1):129–149. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-954X.2005.00506.x>
- MSB (2020) ”Hemberedskap 2020. Allmänhetens syn på hemberedskap och eget ansvar under pandemin”. Publikation nr 1578. <https://www.msb.se/contentassets/7674bc5a867143e2825b7a55b8d07fd7/rapport-hemberedskap-2020-slutversion-msb.pdf> (hämtningsdatum 12 oktober 2020)
- Olofsson, A. & S. Rashid (2011) ”The white (male) effect and risk perception. Can equality make a difference?”, *Risk Analysis* 31 (6):1016–1032. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2010.01566.x>
- Ricœur, P. (1988) *Time and narrative*. Band 3. Chicago: Chicago University Press.
- SIFO (2020) ”Allmänhetens tillit, tankar och beteende under Coronakrisen”, https://www.kantarsifo.se/sites/default/files/reports/documents/allmanhetens_tillit_tankar_och_beteende_under_coronakrisen_8_maj_2020_kantarsifo.pdf (hämtningsdatum 25 augusti 2020).
- Tulloch, J. & D. Lupton (2003) *Risk and everyday Life*. London: Sage Publications. <http://dx.doi.org/10.4135/9781446216392>
- Wall, E. & A. Olofsson (2008) ”Young people making sense of risk. How meanings of risk are materialized within the social context of everyday life”, *Young – Nordic Journal of Youth Research* 16 (4):431–448. <https://doi.org/10.1177%2F110330880801600405>
- Zinn, J.O. (2008) ”Heading into the unknown. Everyday strategies for managing risk and uncertainty”, *Health, Risk & Society* 10 (5):439–450. <https://doi.org/10.1080/13698570802380891>

Zinn, J.O. (2016) "'In-between' and other reasonable ways to deal with risk and uncertainty. A review article", *Health, Risk & Society* 18 (7–8):348–366. <https://doi.org/10.1080/13698575.2016.1269879>

Författarpresentation

Linda Kvarnlöf är lektor i sociologi vid Mittuniversitetet och verksam som forskare vid Mittuniversitetets risk- och krisforskningscentrum (RCR). Hennes forskning kretsar kring olika aspekter av civilsamhälle och krishantering, där hon bland annat har studerat hushålls krisberedskap och frivillighet i samband med större kriser såsom skogsbränderna sommaren 2018.

Kontaktuppgifter

Linda Kvarnlöf
Institutionen för humaniora och samhällsvetenskap
Kunskapens väg 8, hus P, 831 25 Östersund
linda.kvarnlof@miun.se

Avsked i coronatider

Att ta farväl av döende nära anhöriga i tider av restriktioner

Farewell in corona times. To say good bye to dying next of kin in times of restrictions

In our society, great importance is attached to being able to say goodbye to loved ones when they are dying. The Covid-19 pandemic not only causes deaths but also creates barriers to being present in the dying process. In a study conducted in 2020, nine people whose next of kin died during Covid-19 restrictions were interviewed. The aim of the article is to make visible norms and ideas about final farewells and to identify how the interviewees handle their feelings when deviating from, or fulfilling, these norms. The most prominent ideals are for relatives to be physically and emotionally present at the deathbed, both to support the dying person and to better handle the grief. The interviewees who found ways to be present express pride and gratitude, while those unable to be present express anxiety, guilt, helplessness, and pain. To deal with their emotions they try to establish trust both in the necessity of the Covid-19 restrictions and in the staff that worked with their deceased relatives.

Keywords: Covid-19, restrictions, death, farewell, emotions

Värdigt avsked under covid-19-pandemin?

I vårt samhälle läggs stor vikt vid att vi ska kunna ta avsked av våra nära och kära när de ligger för döden. Att ta farväl anses vara viktigt för de anhörigas sorgprocess och i den statliga offentliga utredningen *Döden angår oss alla. Värdig vård vid livets slut* framhålls att tid ska ges för ett "värdigt avsked" (Kommittén om vård i livets slutskede 2001:90). I Socialstyrelsens rapport *Nationellt kunskapsstöd för god palliativ vård i livets slutskede* (2013) nämns dessutom den döendes möjlighet till bevarande av sina sociala relationer som ett av flera viktiga element för en "god död" och i *Döden angår oss alla* slås fast att "ingen ska behöva dö ensam" (Kommittén om vård i livets slutskede 2001:60–61).

Pandemin covid-19 har inte bara orsakat ett stort antal dödsfall utan också skapat hinder för att besöka anhöriga och närvara i dödsprocessen, även när dödsorsaken inte är covid-19. I syfte att begränsa smittspridning av covid-19 införde många sjukhus och äldreboenden besöksförbud alternativt strikta regleringar av besök under våren

2020 (Coronakommissionen 2020; SKR 2020). Även för dem som befann sig hemma uppkom nya hinder. I vår studie, som genomfördes under 2020, besvarar vi frågor om hur restriktioner i samband med covid-19 påverkade människors möjligheter och sätt att visa omsorg om samt ta farväl av döende nära anhöriga. Syftet med denna artikel är att synliggöra normer, det vill säga informella och ofta underförstådda sociala regler, och föreställningar kring avsked samt analysera hur de intervjuade hanterar sina känslor vid avsteg från respektive uppfyllande av dessa normer. Analysen baseras på nio djupintervjuer med personer som haft en eller flera anhöriga som avlidit under den tid då restriktioner kring fysisk kontakt gällt. Genom att studera avsked i en situation som avviker från den ”normala” får vi syn på just det normala, det vill säga dominerande föreställningar och normer kring det ideala avskedet. Frågor vi diskuterar är: Vilka normer och föreställningar kring döende och avsked ger de intervjuade uttryck för? Vad framställs som ett idealt avsked och vad är det som anses viktigt? Vilka erfarenheter har de intervjuade av att ta farväl av sina döende nära anhöriga i samband med eventuella restriktioner på grund av covid-19? Vilka emotioner väcks av att i olika grad kunna och inte kunna leva upp till det ideala avskedet? Hur hanterar de nära anhöriga dessa erfarenheter och känslor?

Sveriges har, i likhet med flera andra europeiska länder, hanterat covid-19 med utgångspunkt i ett socialt kontrakt med förväntan om ömsesidig tillit mellan landets myndigheter och dess invånare (Kavaliunas, Ocaya, Mumper m.fl. 2020). Individerna har fått ta ett stort ansvar för att följa de rekommendationer som Folkhälsomyndigheten utfärdat samt de lagar som Sveriges regering antagit. Till de mer tvingande restriktionerna som Sverige införde under våren 2020 hör förbudet mot besök på äldreboenden med fler än 50 boenden. Trots detta drabbades Sveriges äldreboenden av utbredd smittspridning och hög dödlighet (SKR 2020). Samtidigt lyckades man under 2020 att undvika en alltför stor överbelastning på sjuk- och intensivvården.

Döden både formas och erfars genom sociala relationer; mellan döende och anhöriga, döende och olika former av professionella grupper och också inom yrkesgrupper och mellan anhöriga som lämnats kvar. Vi som sociologer kan bidra med att situera dessa relationella processer i en samhällelig kontext. Vi kan synliggöra hur normer, policytexter, etiska riktlinjer och inte minst våra olika livsvillkor sätter ramar för hur vi kan erfara och forma döende och död. När fyra sociologer samtalade om coronakrisen i *Sociologisk Forskning* under våren 2020 uppmärksammades bland annat att frågor om ojämlikhet och makt var särskilt viktiga att belysa sociologiskt (Danielsson, Liljeros, Mulinari m.fl. 2020). I vår studie har vissa ojämlikhetsaspekter kunnat analyseras, men vi ser ett stort behov av vidare forskning om hur erfarenheter av avsked villkoras av ojämlikhet. Vår studie ger utrymme åt berättelser från anhöriga som inte enbart förlorat en nära, utan också förlorat möjligheten att ta farväl på ett sätt som känts tillräckligt. Därigenom hoppas vi kunna bidra till att göra deras erfarenheter och känslor begripliga och legitima i den ovanliga tid vi genomlevt och skapa bättre förståelse för människors behov i samband med avsked på ett mer generellt plan.

Texten är disponerad på följande vis: vi inleder med att beskriva teoretiska begrepp och tidigare forskning för att därefter diskutera våra metodologiska val. Analysdelen är

indelad tematiskt och vi avslutar med att svara på våra frågeställningar, lyfta poänger samt föreslå vidare forskning.

Att hantera döende och död: emotioner och interaktionsritualer

Döende och död beforskades länge huvudsakligen inom medicin, psykologi och religionsvetenskap, men från 1950-talet och framåt kan vi se hur thanatosociologin, också kallad dödssociologin, vuxit fram. Michael Hviid Jacobsen (2010) menar att thanatosociologin i dag står inför nya utmaningar. En av de sex utmaningar som Jacobsen listar handlar om att vi som sociologer bör studera också de dödsfall som avviker från normen eller som är dramatiska på olika sätt. Vår studie tar sig an denna utmaning. Eftersom professionaliserings- och medikaliseringsprocesser har bidragit till ett främmandegörande av döden (se till exempel Elias 1985) möter vi döden mer sällan i vårt vardagsliv. Döden betraktas då *i sig* som en anomali, ett tabu och en avvikelse från det önskvärda: liv, hälsa och evig ungdom (Hviid Jacobsen & Brødslev Olsen 2014). I en senare text problematiseras dock denna bild när Hviid Jacobsen (2016) hävdar att vi lever i en tid av ”spektakulär död”, snarare än i en tid av tabu och hemlighållande av döden. Med spektakulär död åsyftar han hur vi bland annat på grund av media, kommersialisering och nya och gamla former av ritualisering befinner oss i en tid av förnyat intresse och fascination inför döden, döendet och förluster, speciellt när dessa sker under våldsamma former. Genom att på olika sätt synliggöras i det mediala rummet har döden i dag blivit mer påträngande och invaderande än den var för några decennier sedan.

En av de allra första sociologerna som specifikt intresserade sig för döden var Émile Durkheim som i slutet på 1800-talet studerade självmordet ur ett funktionalistiskt perspektiv (Durkheim 1983[1897]). Han pekade på samhällets behov av kollektiva ritualer som ett sätt att återskapa sammanhållning när kollektivet hade hotats eller erfarit en förlust, som till exempel vid dödsfall. Det är just denna typ av kollektiva ritualer som störs när restriktioner i samband med covid-19 hindrar människor från att samlas. Randall Collins (2005) fördjupar sig i den emotionella betydelsen av ritualer. Han menar att i stort sett alla typer av sociala interaktioner, i vilka minst två personer är fysiskt närvarande, har ett gemensamt fokus och bygger upp en gemensam känsla, kan benämnas interaktionsritualer. När en interaktionsritual lyckas genereras positiva känslor som till exempel solidaritet i gruppen och emotionell energi för den individuella deltagaren. Emotionell energi leder till att jaget bekräftas och kan ge ökat självförtroende, initiativförmåga och lust att göra sådant som gruppen betraktar som rätt och bra. Den existentiellt viktiga situation som döden är erbjuder en möjlighet till intensiv emotionell energi för dem som kan genomföra en lyckad interaktionsritual, något som vi menar hänger samman med de normer om gemenskap som finns kring döende, död och avsked. Interaktionsritualer är ett viktigt teoretiskt verktyg för oss i analysen av intervjumaterialet.

Emotioner är centrala för hur vi människor agerar och relaterar till oss själva och andra i världen. Det blir inte minst kännbart i dödens närhet då starka känslor väcks.

Vilka emotioner som erfars och uttrycks formas också av normer kring vilka känslor som anses passande i olika situationer och positioner. I våra intervjuer blir det påtagligt hur intervjupersonerna utför det som Arlie Hochschild (1979) kallar emotionsarbete, det vill säga anstränger sig för att känna och ge uttryck för sina känslor på ett sätt som framstår som adekvat och begripligt också för andra. Detta emotionsarbete är interaktivt och kan vara både medvetet och omedvetet (Theodosius 2006). I vår analys blir empatiska föreställningar centrala både för emotioner och emotionshantering. Empati handlar om förmågan att föreställa sig någon annans känslor, där just *föreställningar om* är en viktig dimension eftersom det inte går att få tillgång till och säkert veta någon annans känslor (Morton 2013; Cuff, Brown, Taylor m.fl. 2016). Detta förstärks i relation till personer som är sjuka och döende, eftersom de ofta inte längre kan kommunicera fullt ut. Att inte få träffas, vara i samma rum och ta i varandra kan också skapa större utrymme för egna fantasier om den anhörigas känslor och behov. Dessa empatiska föreställningar väcker i sin tur känslor hos intervjupersonerna, som till exempel skuld eller oro (Morton 2013). Genom att styra sina föreställningar om sina anhörigas situation och känslor, kan intervjupersonerna också forma sina egna känslor. En känsla av betydelse i omsorgsrelationer är skuld (Björk 2018). Skuld orsakas av känslan av att ha svikit någon man känner ansvar för (Kemper 2007). I avskedet av nära anhöriga är omsorg, och ansvar att finnas närvarande för den döendes skull, viktiga dimensioner. Att inte kunna närvara kan innebära känslor av skuld. Men om den anhöriga inte själv kunnat välja närvaro och därmed inte känner ansvar för frånvaron kan skuld få mindre betydelse. I vår analys av hur intervjupersonerna hanterar ovisshet vid utebliven möjlighet att själv närvara, och ibland också utebliven information från vårdande personal, är tillit ett relevant begrepp. Tillit handlar enligt Jack Barbalet (2009) om att upprätta förtroende för den andra och för den egna förmågan att göra bedömningar av den andras pålitlighet i en asymmetrisk situation då vi inte har tillräckligt mycket information. Tillit öppnar för sårbarhet genom att vi väljer att ha tillit trots att vi vet att vi kan bli svikna och lurade, eftersom det hjälper oss att hantera vår osäkerhet och vårt beroende av andra och vi hoppas på ett resultat som utan tillit inte hade varit möjligt. Tilliten blir därmed ett verktyg för att hantera emotioner och utstå osäkerhet och sårbarhet genom att känna förtroende. När tilliten brister skapar det inte bara känslor av vrede mot andra, utan också självförebåelser för att man själv brustit i bedömningen av den andres pålitlighet.

Om vi själva lever ett långt liv är det oundvikligt att människor som står oss nära dör. Vi tar avsked av våra nära och kära i olika former och under olika villkor – även när pandemier inte härjar och sätter upp begränsningar för oss. Eftersom människor inte alltid kan ta farväl under ideala omständigheter har denna undersökning relevans bortom covid-19. Ett område där detta har studerats är migranters erfarenheter av att förlora nära anhöriga och hur de, på grund av avstånd, exil eller andra omständigheter, inte kan närvara vid dödsstunden – och heller inte tiden innan eller vid olika former av ritualer efter dödsfallet. Forskare lyfter hur detta kan skapa känslor av hjälplöshet, skuld, ilska och ånger samt hur det riskerar att komplicera sorgeprocessen för de efterlevande (Bravo 2017; Mas Giralt 2019; för en kvantitativ studie om hur uteblivet

avsked komplicerar sorgeprocessen för människor generellt, se även Holland, Plant, Klingspon m.fl. 2020). I många studier uppmärksammas hur den digitala tekniken fungerar överbryggande för migranter i upprätthållandet av kontakt och relationskapande med familj och vänner de lämnat när de migrerade – även om det inte anses kunna ersätta fysisk närhet och interaktion ansikte mot ansikte (Baldassar 2008; Osteruk 2018; Mas Giralt 2019).

Andra exempel på död under onormala omständigheter är död i samband med krig, ebola samt hiv och aids. Vi ser vår studie som en del av dessa forskningsfält, men i denna artikel begränsar vi oss till att hämta inspiration från ett par studier om ebola. När vårdenheter sattes upp i Guinea i samband med ebolautbrottet 2014 lades fokus på säkerhet inriktad på att spara liv (*bio-security*) i syfte att försöka få kontroll över viruset. I och med detta förlorades, enligt Veronica Gomez-Temesio (2018), livsetik (*ethics of life*) och patienter reducerades till farliga kroppar. Döda kroppar blev liggande, döende patienter bortom räddning negligerades, personal gick in i rum där smittade eller sådana som väntade på resultat vistades så sällan som möjligt etcetera. Isoleringen av ebolasmittade människor ledde till att de sociala banden upphörde, vilket innebar att de isolerade upplevde social död innan sin biologiska död och därmed hamnade i ett gränstillstånd mellan liv och död. De blev, med Gomez-Temesios ord, ”zombier”; fortfarande vid liv, men betraktade som döda. I en artikel om ebolans psykosociala effekter (Van Bortel, Basnayake, Wurie m.fl. 2016) beskrivs hur den isolering som sjuka och döende utsätts för kan innebära ökade känslor av sorg, stress, skuld och hjälplöshet hos dem som inte kan vara vid sina anhörigas sida. I slutet av artikeln diskuterar författarna behovet av psykosocial omsorg i kölvattnet av ebola men uppmärksammar också de positiva effekter epidemin medförde i form av gemenskap, handlingskraft och resiliens (se även Wettergren, Holmes & Manning 2020).

I en rapport om covid-19 från Folkhälsomyndigheten (Fohm 2020) lyfts att välbefinnandet hos befolkningen i ett antal länder – dock inte Sverige – har minskat under covid-19-pandemin och att stress och psykisk ohälsa verkar vara högre bland dem som tillhör en riskgrupp, själva har varit sjuka eller haft en närstående eller bekant som varit sjuk (se även Kulin, Johansson Sevä, Hjern m.fl. 2021 i detta nummer). Trots att en undersökning från maj 2020 visar att den självrapporterade psykiska hälsan är oförändrad i Sverige, så menar Folkhälsomyndigheten att fler forskningsstudier av god kvalitet behövs samt att proaktiva åtgärder är nödvändiga (Fohm 2020). Vår studie är ett bidrag till kunskap om hur covid-19 påverkar människors psykiska välbefinnande, med ett specifikt fokus på de som har förlorat nära anhöriga. I vår studie är det dock inte enbart anhöriga till personer som avlidit på grund av covid-19 som inkluderas, utan också anhöriga till personer som avlidit av andra orsaker. Vi menar att den specifika erfarenhet som restriktioner om fysisk distans medför är liknande mellan dessa grupper.

Mer forskning efterfrågas även i tidigare statliga utredningar om död och anhörigas erfarenheter. I *Döden angår oss alla. Värdig vård vid livets slut* nämns särskilt forskning om palliativ vård samt döden mer generellt. Vidare nämns vikten av forskning om anhörigas psykosociala hälsa, arbetsbelastning och möjlighet till värdiga avsked och

goda minnen (Kommittén om vård i livets slutskede 2001:63, 90). Vår studie svarar på delar av detta forskningsbehov.

Metodreflektioner

Intervjupersoner rekryterades till vår studie genom en kontaktenkät på internet som distribuerades genom sociala medier. Här användes både forskarnas egna nätverk och universitetets, dock var det från de egna nätverken som flest svar kom in. I enkäten ställdes frågan om man hade haft någon nära anhörig som avlidit eller varit i livets slutskede under den tid som restriktioner på grund av covid-19 funnits, samt om man ville låta sig intervjuas om sina erfarenheter. Urvalsmetoden innebär att vi inte kunnat nå människor i alla samhällsgrupper. Av dem vi intervjuat är de flesta högutbildade, majoriteten är kvinnor och samtliga talar god svenska. I slutdiskussionen återkommer vi till vad det kan innebära för våra slutsatser.

Analysen baseras på nio kvalitativa individuella intervjuer som genomförts via videosamtal, telefonsamtal eller ansikte mot ansikte och spelats in. Intervjuerna var semi-strukturerade med en intervjuguide, men de intervjuade hade stort utrymme att forma intervjun utifrån sina erfarenheter och reflektioner. Syftet med intervjuerna var att få fördjupande och komplexa berättelser om hur relationer, omsorg och avsked påverkats av restriktionerna, samt vilka känslor det väckt. Intervjuerna varade mellan en halvtimme och en och en halv timme (de flesta en dryg timme) och samtliga har transkriberats. I ett inledande analysstadium skapade vi ”fallbeskrivningar”, där varje intervju i sin helhet sammanfattades. I tematiserings- och kodningsfasen utgick vi från våra frågeställningar, men förhöll oss också öppna inför uppkomna teman.

Vi har båda tidigare mest intervjuat ansikte mot ansikte och hade en del farhågor inför att göra digitala intervjuer eller via telefon, särskilt med tanke på att ämnet kan uppfattas som extra känsligt att tala om. Vi upplevde dock att samtalen var förtroendefulla och intervjupersonerna delade generöst med sig av sina erfarenheter, tankar och känslor. I slutet av intervjuerna uttryckte flera att det var skönt att få prata om dessa saker, att det upplevdes som tillfredsställande att komma i kontakt med sina känslor och att det generellt finns för få rum där man kan prata om döden. Vi funderade också mycket över de etiska aspekterna av att intervju någon som potentiellt befinner sig i kris och därmed riskerar att hamna i ohärliga situationer. Vi var därför väldigt nogga både inför och under intervjuerna med att klargöra vår roll som forskare och deras ansvar för att enbart prata om det som de ville och kunde prata om. I övrigt har alla sedvanliga etiska aspekter beaktats och studien har godkänts av Etikprövningsmyndigheten. Inga namn eller andra detaljer som kan avslöja den intervjuades identitet finns med i föreliggande text, samtliga har gett skriftligt samtycke till att medverka i studien och har informerats om sin rätt att när som helst dra sig ur. Vidare har de medverkande fått information om datahantering och sekretess.

Yasmin Gunaratnam (2012; se även Ahmed 2002) påminner oss om att även om vi som forskare är berörda av och öppna för lidande så bör vi vara ödmjuka inför att vi aldrig fullt ut kan förstå och beskriva smärta, lidande och sårbarhet. Hon hävdar att

smärta ”förstör” språket, vilket gör det svårare att tolka människan som lider. Detta leder henne till att tala om ett brobyggande arbete mellan sociologisk uppmärksamhet och metodologisk improvisation. Samtidigt varnar hon för mystifiering av ”det obegripliga”, och uppmanar oss att försöka förstå lidande ur olika perspektiv. I vårt fall har det bland annat handlat om ett medvetet empatiskt lyssnande där vi prioriterat att följa intervjupersonernas ”berättelsebehov” och vara emotionellt närvarande snarare än att inta en traditionell forskarposition. Holmes (2015) påminner oss om att många känslor kan vara svåra att sätta ord på och visa i en intervjusituation, att känslor kan döljas medvetet eller omedvetet och att känslor ofta är motstridiga och därför svåra att visa eller prata om. Intervjuerna utgörs av berättelser och har därmed en narrativ struktur. I berättelsen byggs mening upp utifrån det tidigare sagda. Därmed blir hela berättelsen en kontext som bidrar till förståelsen av delarna. Berättelser är enligt Jochen Kleres (2010) emotionellt strukturerade och genom berättelsens gestalt framträder emotionerna. Kleres argumenterar för att berättande inte bara handlar om att kognitivt legitimeras sina känslor utan även om att genom berättelsen och lyssnarens empati dela sina känslor och genom det väcka förståelse. Att empatiskt lyssna till berättelsen och förstå berättelsens delar genom dess kontext har därför varit vår metod för att analysera berättelsernas emotionalitet och emotioner. På samma sätt som berättelsen kan förmedla mer än vad berättaren själv förstått, genom att berättaren vet hur något kommit att hända även när hon inte analyserat varför det blev så, kan den också förmedla de känslor som berättaren ännu inte satt ord på.

Berättelser om att ta avsked i coronatider

I detta avsnitt analyserar vi de berättelser vi tagit del av. I intervjuerna möter vi både de som fått ta avsked som de velat och de som inte kunnat ta avsked på grund av restriktioner i samband med covid-19. Oavsett vilket, så uttrycker de liknande förväntningar på och normer kring ”det goda avskedet”. Föreställningar om att vara närvarande vid dödsstunden genomsyrar samtliga berättelser. De intervjuade använder ord som ”man ska ta farväl på riktigt sätt”, ”hade vi följt mallen och varit där så hade det blivit värdigt och fint”, ”man ska sitta där när den anhöriga tar sitt sista andetag” och ”man ska vara med i den processen”. Analysdelen är disponerad utifrån olika aspekter av denna närvaro: Ingen ska behöva dö ensam; Förklara sin kärlek; Vara den döendes röst; Gemenskap med nära och kära och gemenskapens gränser; samt Delaktighet i vad som sker. Genomgående analyseras intervjupersonernas tal om erfarenheter, emotioner och emotionsarbete med hjälp av begreppen interaktionsritual, empatiska föreställningar och tillit.

Ingen ska behöva dö ensam

Den aspekt av närvaro vid dödsstunden som framstår som mest central i intervjuerna är att de anhöriga hade velat vara där för den döendes skull; ingen ska behöva känna sig ensam eller övergiven när hon dör. Närvaron av en nära anhörig antas kunna verka tröstande, lugnande och i vissa fall också hjälpa den döende att dö.

I en intervju berättas om en mormor som dog på sitt äldreboende utan någon anhö-

rig vid sin sida. Mormodern fick feber (senare konstaterad covid-19) och de anhöriga ville komma dit och träffa henne, men avvisades med hänvisning till restriktioner som införts i samband med covid-19. De bad att åtminstone få prata med mormodern på telefonen, men personalen hade inte tid, de ”gick på knäna” på grund av ett stort antal andra lika sjuka boenden på hemmet.

Intervjupersonen sörjer att det gick till som det gjorde och att de inte fick ta farväl. Framför allt plågas hon av att mormodern var helt ensam den sista tiden. Hon undrar också om personalen under en period undvek att gå in till mormodern eftersom hon kanske hade covid-19 och de inte hade tillräckligt med skyddsutrustning. Oklarheten i detta beror på att det var intervjupersonens mamma som hade den huvudsakliga kontakten med personalen och att intervjupersonen inte är säker på att det stämmer att personalen undvek att gå in till mormodern. Under mormoderns sista 45 minuter i livet närvarade en ur personalgruppen, men intervjupersonen vet inte vem det var. Osäkerheten skapar stort utrymme för empatiska föreställningar om hur det kan ha varit. Föreställningarna pendlar mellan å ena sidan att mormodern dog lugnt och tryggt med en person ur personalen vid sin sida och å andra sidan att mormodern kände sig övergiven och led av dödsångest. Upprättande av tillit till personalen blir centralt, men försvåras av att intervjupersonen visste att personalen inte kunde vara där så mycket som de ville på grund av mycket hög arbetsbelastning.

De intervjuade uttrycker att det spelar roll om det är en anhörig eller en person ur personalen som sitter vid den döendes sida. Flera av dem som fått tillåtelse att besöka sina anhöriga berättar att de talade om bekanta saker, minnen och att blotta närvaron av deras bekanta röst förhoppningsvis fungerade lugnande. En av de intervjuade berättar om ett avsked som upplevdes positivt och tillfredsställande; det blev i stort sett så som intervjupersonen önskade att det skulle bli. Den sjuka mamman vårdades i hemmet där hon bodde med sin make. Hemtjänst och ASIH (avancerad sjukvård i hemmet) arbetade där och alla anhöriga kom och gick som de ville. Mamman låg i en säng i vardagsrummet för att alla skulle få plats och för att hon skulle kunna titta på teve. Under de dygn då mamman dog var alla närvarande. De åt tillsammans, turades om att sova och pratade om gamla minnen och tittade på foton tillsammans. Intervjupersonen säger att mamman mestadels sov på grund av morfinet men att om hon skulle ha vaknat så skulle hon hört bekanta röster som talade om saker hon kände igen sig i. Intervjupersonen uttrycker stor tacksamhet över att de fick förmånen att vara delaktiga i både döendeprocessen och avskedet på detta sätt. Samvaron kring dödsbädden kan betraktas som en interaktionsritual som gav de sörjande emotionell energi och stärkte deras gemenskap och identifikation som ”en familj”. Den döende var deras gemensamma fokuspunkt och de kunde odla känslan av att tillsammans göra det som familjen betraktade som rätt och gott. Normer om familjegemenskap reproduceras och i berättelsen framkommer också att de som räknas som familj är de närmaste släktingarna, inte vänner eller mer avlägsna släktingar (se t.ex. Butler 2006).

I en intervju berättas om en föreställd interaktionsritual – som också den fungerar gemenskapande. Den dementa pappan med konstaterad covid-19 dör på ett äldreboende utan de anhöriga vid sin sida. Intervjupersonens mamma hade bett personalen

att om mannen undrade var hon var, svara att hon nyss varit där och bara gått hem en stund, och personalen hade då hade svarat: ”Jag behöver inte säga det till honom, för han tror att du är här, han pratar med dig hela tiden.” Intervjupersonen uttrycker lättnad över detta: ”Han hade mamma där även om hon inte fick vara där. [...] Jag kan inte veta om det verkligen var så eller om det var något personalen bara sa. Men för mig känns det bättre.” Dessa empatiska föreställningar om att pappan inte kände sig ensam möjliggörs av hennes tillit till personalen.

Avskedstagande via telefon beskrivs i en intervju som ett alternativ till att vara fysiskt närvarande. Intervjupersonen kunde inte vara på plats när hennes multihandikappade syster dog på sjukhus. När vi pratar om själva avskedet och vad det betyder säger hon:

Jag hade naturligtvis inte velat något annat än att vara där. Så därför är det här, att jag faktiskt fick höra hennes röst eller prata med henne två gånger innan hon dog, det väger jättestort. Men det var ingenting som de erbjöd. [--] Men då hade jag möjlighet att säga det där man gör när man sitter med någon som är döende [--] då hälsar man från alla och man liksom ”vi tänker på dig, det ska nog gå bra”. Allt det där som man säger när man sitter och håller handen och man inte riktigt vet om den andra hör, eller är medveten. Det kunde jag säga till syrran i telefonen. Och eftersom hon gav det där lilla ljudet så vet jag att hon hörde det. Så det var jätteviktigt. [...] Jag är fruktansvärt glad för att jag kunde säga de där tröstande orden då. Det var det jag hade gjort om jag varit där, så hade jag hållit henne i handen och det kunde jag inte göra. Jag har bestämt mig för att jag tror på att personalen gjorde det då.

Interaktionsritualen sker på distans vilket inbegriper ett stort mått av empatisk föreställningsförmåga. Hon föreställer sig hur hon håller sin syster i handen och – eftersom hon vet att det inte sker – så fantiserar hon om hur personalen håller systemns hand när hon dör. I berättelsen blir det också tydligt hur viktig upplevelsen av att nå fram är. Hon säger att hon vet att systemen hörde henne. Det fanns någon att ha en interaktionsritual med. Samtidigt gav den fysiska distansen upphov till skuld känslor hos henne. Det var hon som valde att inte komma dit, men beslutet föregicks av motsägelsefulla besked från läkaren: i ena stunden fick hon inte komma på grund av att avdelningen hade covid-19-sjuka patienter, i nästa stund fick hon komma, men vågade inte av rädsla för att själv bli sjuk. Även om beslutet var baserat på motsägelsefulla besked från sjukvården så beskriver hon detta som det svåraste med alltihop: ”Jag skulle ha varit där varenda sekund annars. [...] Jag har tagit hand om henne hela mitt liv.”

Förmåga att upprätta tillit till personalen är centralt för dem som inte kunnat eller fått vara närvarande vid dödsstunden. I ett fall blev detta ytterst svårt. Intervjupersonen fick inte någon information alls om sin mammas två sista dygn på äldreboendet, vilket föranledde stor oro: ”Mamma och jag som stått varandra så nära. Och så kände jag så här: Undrade hon inte vart jag var? Som att jag hade övergett henne, sådan tanke fick jag då, eftersom jag inte var närvarande när hon gick bort då.” Hon hoppas att mamman dog i sömnen och tror att det måste stå något om det i journalen för ”det

har väl varit någon där och tittat till henne och så”. Genom att föreställa sig att någon måste ”ha varit där” försöker hon upprätta tillit till personalen och skapa en levbar berättelse om det hon inte vet något om. Hon säger att hon önskar att hon i alla fall hade fått vara med via telefon när mamman dog. Hon föreställer sig att ljudet av hennes röst skulle kunna ha hjälpt mamman, kanske lugnat henne.

En intervjuperson uttrycker stark glädje, nästan eufori, över att ha nått fram till sin gravt dementa och mycket oroliga mamma och hjälpt henne att bli lugn inför döden och att släppa taget och dö. När han blev ensam med henne satte han sig ned hos henne och pratade om vilken bra mamma hon varit och hur härligt de haft det på sitt lantställe genom alla åren. Han sa också att hennes föräldrar väntade på henne och ville att hon skulle komma. I intervjun beskriver han hur mammans andetag plötsligt blev lugnare och att hon slappnade av, hur hon tog några djupa andetag och dog:

Hon hörde allting jag sa. Jag är så jävla tvärsäker på att hon hörde precis allting jag sa. Det var så jävla coolt på något sätt, att jag fick henne... för hon hade legat och kämpat där i nästan fem dagar och sedan bara jag talade om för henne ”det är okej, alltså du behöver inte ligga här och kämpa för vår skull, utan du får lämna nu, om det är jobbigt, det finns folk som väntar på dig”. [...] Hon hörde vad jag sa, jag är helt övertygad om det. Någonstans där långt därinne så hörde hon vad jag sa.

Euforin och glädjen bör förstås dels som utlöst av det faktum att han genom iscensättandet av en interaktionsritual hjälpte henne i en existentiellt viktig stund, dels i kontrast till flera år av att inte alls ha nått fram till henne – det vill säga flera år av uteblivna interaktionsritualer.

De som kan berätta om goda avsked, om hur de lyckats ordna det på ett sätt som de är nöjda med, uttrycker tacksamhet och stolthet. Ofta har de varit väldigt aktiva och involverade i arrangemangen och har ”offrat” något för att skapa det avsked de velat ha eller ge. Till exempel har de flyttat in till den döende, sovit för lite, rest långa vägar, ombesörjt ett nytt hem för husdjur, suttit många timmar bredvid någon som inte varit vaken och, inte minst, tagit risker i förhållande till att bli smittade med covid-19. De har gått in på äldreboenden som varit hårt drabbade av viruset, de har i vissa fall klätt på sig skyddsutrustning, i andra fall inte. I den existentiellt viktiga situation som döden innebär framstår andra saker i livet som mindre viktiga, och de anhöriga får en sista chans att visa omsorg.

Förklara sin kärlek

I några av intervjuerna lyfts vikten fram av att vara känslomässigt närvarande och ge en sista kärleksförklaring eller omsorgshandling. Att säga en gång till hur mycket de älskar personen som ska dö framställs som en specifik handling. Även om de sagt det innan så verkar det som att det kan eller bör sägas på ett annorlunda sätt när döden är mycket nära; mer närvarande, med mer kraft och riktning och kanske till och med mer uppfordrande.

En intervjuperson som inte fick närvara alls vid sin svärmors döende och död berättar om hur hon hade velat förmedla sin kärlek:

Det är inte bara för min skull, jag älskade verkligen henne. [...] Jag skulle vilja säga en gång till vad värdefull hon är. Jag sa ofta det till henne [...] Jag skulle verkligen vilja spänna ögonen i henne en gång till och säga det. Och vad viktigt hon har varit, och vad mycket hon har bjudit på sig själv och sin humor.

När vi frågar kvinnan vars mormor dog ensam på äldreboendet vad sorgen i det förloerade avskedet handlar om svarar hon: "Att jag inte fick säga till mormor att jag älskar henne innan hon dog. Så att hon fick ta det med sig. Helt enkelt". En intervjuperson berättar om skuld över att hon inte tagit kontakt när hon via ett inlägg på sociala medier anade att en vän skulle dö:

Efteråt så funderar man så mycket: "Åh, varför skickade jag inte någon hälsning? Varför gjorde jag inte någonting?" Men det fanns nog inte i min värld att hen skulle dö. [...] För det var någon form av... ja, men dödsångest, någon fundering över döden. Den var närvarande för hen på Facebook. [...] Hade jag kunnat gjort något mer?

I dessa exempel handlar det om uteblivna interaktionsritualer och hur denna brist ger upphov till känslor av sorg och skuld. I stället för att ingå i en social interaktion som, om den är lyckad, skapar emotionell energi, solidaritet och bekräftelse av jaget, står dessa personer ensamma med sina kärleksbudskap.

Skuld är något som konstrueras utifrån empatiska föreställningar; vi föreställer oss att någon vi bryr oss om och känner ansvar för lider eller behöver något och när vi inte kan vara där och trösta och tillfredsställa dessa behov känner vi bland annat skuld över det (Stolinski, Ryan, Hausmann, m.fl. 2004). Skuld manifesteras i vårt material ofta genom frågor som ställs till det egna jaget: Sa jag tillräckligt? Visade jag tillräckligt? Kände hon sig övergiven av mig? Varför skrev jag inte till henne? Det är frågor som ingen annan kan svara på och som förmodligen inte ens är möjliga att besvara. Frågorna är i sig skuldskapande, vilket leder till ett slags självgenererande effekt. Skuld verkar vara ett uttryck för osäkerhet över den egna tillräckligheten snarare än en självklar upplevelse av otillräcklighet. De av våra intervjupersoner som inte *fick* närvara på grund av restriktionerna uttrycker skuldkänslor i mindre utsträckning eftersom det inte var deras beslut att inte vara där. De känner sig ändå maktlösa och otillräckliga eftersom de inte kunde ta det ansvar som de uppfattade som deras.

Vara den döendes röst

En annan aspekt av det goda avskedet handlar om att ta ansvar för den som är skyddslös och sårbar, bland annat genom att vara den döendes röst. När människor är döende förlorar de ofta sin förmåga att kommunicera, de blir orkeslösa eller så sederade att de inte längre är vakna. Om en anhörig som känner den döende väl är där så kan den

berätta för vårdpersonal om hur den döende vill ha det och eventuellt tolka subtila signaler från den döende. I samband med att vi för någon annans talan blir empatiska föreställningar aktuella på ett mycket påtagligt sätt. Vi måste på ett empatiskt sätt kunna föreställa oss den andres behov, trots att vi kanske inte vet helt säkert vad den andre känner, vill och behöver. Ibland handlar det också om ren kunskap om och erfarenhet av den sjuka och hennes situation.

Detta blir extra viktigt för personer som redan från början befinner sig i en sårbar position, som i fallet med den multihandikappade systemen. Eftersom personalen på sjukhuset inte förstod systemens sätt att kommunicera kunde de inte avgöra om hon var vid medvetande eller inte, så intervjupersonen blev uppringd ett antal gånger för att förklara och hjälpa till att tolka ljud från systemen. Det faktum att det räckte med ett kort telefonsamtal mellan intervjupersonen och systemen för att klargöra frågan om medvetandegrad visar hur betydelsefull en anhörig kan vara.

En kvinna berättar om hur hennes man en dag åkte in akut med andnöd och var så dålig att han knappt kunde prata. Hon fick inte följa med på grund av covid-19-restriktionerna och minns hur det var när hon såg honom för sista gången:

Han kom och fick satt sig på baren, men han orkade inte ta upp benen. De tog överkroppen och jag fick lyfta upp honom och så. Och sedan ser jag honom när de sätter in honom i ambulansen, då ligger han där...sitter gör han, eller halvsitter. Och så med syrgasen. [...] Det var inte så att man vinkade precis.

Under dagen ringer hon upprepade gånger till sjukhuset för att få information om hur det går, men inte förrän på kvällen blir hon uppringd av läkare som låter henne förstå att de närmast anhöriga måste komma dit. Väl där får de veta att inget finns att göra och tillsammans bestämmer de sig för att koppla ur respiratorn. Hon uttrycker besvikelse och sorg över att hon inte kunnat vara där och föra hans talan: ”Han orkade inte prata heller då, så mycket. Så man kanske hade kunnat prata med någon [...] träffat läkaren.”

En intressant aspekt av interaktionsritualen när någon för någon annans talan är den komplexitet som uppstår när den anhöriga både är där i egenskap av sig själv och i egenskap av ställföreträdare. Den anhöriga får på så sätt axla flera roller i interaktionen. Även en sådan interaktionsritual kan dock vara lyckad och ge emotionell energi, något som blir tydligt i berättelserna ovan. Kvinnan som kunde föra sin systems talan, även om det var via telefon, uttrycker en viss tillfredsställelse, medan kvinnan som inte kunde föra sin makes talan alls uttrycker besvikelse och tomhet.

Gemenskap med nära och kära och gemenskapens gränser

Inför döden aktualiseras en rangordning av relationer där familj och släkt har företräde framför vänner, något som diskuterats inom forskning om normativt släktskap och den utvidgade familjen (Henriksson 1995; Butler 2006). Detta får effekter på möjligheten till avsked och rätten att sörja, något som tidigare forskning (Doka 1989, 2002) talar om i termer av *disenfranchised grief*, det vill säga sorg som inte erkänns som legitim.

Sorgeregler privilegierar den traditionella heterosexuella familjen och erkänner inte till exempel homosexuella partner, ex-partner, vänner, arbetskamrater och husdjursägares sorg fullt ut (Doka 1989, 2002; McNutt & Yakushko 2013). I vårt material framkommer denna icke erkända sorg tydligast hos en intervjuperson som varken fick närvara vid sin transsexuella väns begravning eller ta avsked av sin svärmor. Bara de allra närmaste familjemedlemmarna bjöds in till begravningen av vännen. Intervjupersonen funderar över om detta uteslutande av alla vänner enbart handlade om covid-19 och smittskydd eller om det också handlade om att den döda var en transperson och att familjen genom uteslutandet av vänner höll det queera livet på avstånd från begravningen. Exkludering från en så existentiellt viktig interaktionsritual som en begravning är något många fått och fortfarande får erfara i pandemitider, men i detta fall, när osäkerhet uppstår kring orsakerna till exkluderingen, får det andra konsekvenser. Exkluderingen kanske inte är generell utan möjligtvis specifik, något som beror på maktordningar och därmed drabbar människor ojämnt. Samma intervjuperson lever i ett särboförhållande med en annan kvinna och hon berättar att hon under samma tidsperiod även förlorat sin svärmor, som hon stod mycket nära, utan att få vara delaktig vare sig innan, under eller efter själva dödsfallet. Exkluderingen förklaras först med hänvisning till att de inte ville riskera att smitta den sjuka svärmodern, sedan med att endast en besökare tilläts på hospis. Hon ger uttryck för sorg, smärta och ilska över att inte räknas som nära anhörig trots att hon känner sig som det. Genom att leva i en samkönad relation och genom särboendet bryter hon mot flera familjenormer. Hierarkier kring anhörigskap och brott mot familjenormer exkluderar henne samt gör henne till en icke-legitim sörjande.

Flera av de intervjuade ger uttryck för att de saknade att få samlas kring sin döende anhöriga. Även en intervjuperson som fick vara på plats hos sin pappa beskriver hur hon inte borde suttit där ensam. Avskedet blev inte en gemensam händelse som hon kunde dela med bröderna – eftersom de inte vågade komma på grund av smittorisken. Interaktionsritualen och den gemenskap och det stöd som den hade kunnat erbjuda uteblev, vilket skapade en känsla av tomhet och besvikelse. Också i fallet med kvinnan vars man åkte in akut med andnöd blir det tydligt hur de inte fick till stånd avskedet på det sätt hon önskat. På grund av covid-19 fick de anhöriga inte komma in till avdelningen förrän väldigt sent i döendeprocessen. De fick därför endast tio minuter med maken och pappan innan han dog. Han var då medvetlös och de satt runt honom och klappade honom. Trots att de satt samlade – och faktiskt hade en interaktionsritual – är det som om att den inte riktigt räknas. Mannen var medvetlös, tiden var kort och ett av barnen kunde inte närvara på grund av smittorisken. Förväntningar på ”det goda avskedet” uppfylldes inte och därmed uppstod inte den interaktionsritual som ”skulle ha varit” och som kunde ha gett de medverkande emotionell energi.

Trots att hon ger uttryck för att allt blev så bra som det kunde bli efter omständigheterna så känner en intervjuperson sorg över att hon och familjen inte fick vara där och ta farväl av pappan när han dog på ett äldreboende:

Att vi skulle ha varit där, jag och mamma och brorsorna. Och varit hos honom när han dog. Den bilden fanns. Men... så kunde det inte bli. Och det är en tagg att vi inte sa hejdå. Det är det. [...] Det är ingen kritik på något sätt mot beslutet som togs på boendet att inte ta dit oss, utan det är en... ja, ett litet personligt glapp i hjärtat, att där blev det inte fullbordat riktigt. [...] Att vi hade varit i rummet och stöttat varandra och pratat med pappa och pillat litegrann på honom och sagt adjö.

Hon beskriver hur avsaknaden av samvaro kring dödsbädden gör att dödsfallet känns lite mindre konkret och hur hon saknar att ha fått krama om de andra i familjen och kunna ge och få stöd från dem. Den fysiska kontakten och delandet av stunden är en viktig del i en lyckad interaktionsritual.

Döden framställs alltså också som en möjlighet att samlas och visa omsorg om varandra. Det handlar om att skapa sammanhållning genom att delta i interaktionsritualer i en existentiellt avgörande situation. Gemenskapen blir också ett sätt att hantera den egna oron och sorgen, att med "egna ögon" se hur de andra klarar av situationen och att både kunna ge och ta emot stöd. Kanske handlar det också om det som Gunaratnam (2012) beskriver: det finns smärta som inte kan förklaras eller lindras, utan som bara måste genomlevas och att omgivningens uppgift är att vara vittnen, att finnas där, stå bredvid och se tillsammans (se också Ahmed 2002). När man inte får komma in, eller när det är för riskabelt att komma in, berövas man den interaktiva ritual som det är att vittna samt sitta och vaka tillsammans.

Gemenskap och att dela situationen med flera anhöriga är dock inte det enda ideala sättet att ta farväl på. Det kan också vara viktigt att få en stund ensam med den som dör. Mannen som hjälpte sin mamma att "släppa taget" berättar att han förmodligen inte hade kunnat genomföra avskedet på det sätt han gjorde om han inte hade varit ensam med mamman. Han säger att det annars hade känts lite pinsamt, men framför allt menar han att de andra i familjen kanske inte skulle tyckt att det var rätt av honom att säga att hon fick dö: "På något sätt så var det mycket lättare att vara så där personlig som jag var med morsan när jag var ensam med henne". Den interaktionsritual han såg framför sig med de andra i familjen skulle alltså riskera att ödelägga den tillfredsställande interaktionsritual han skapade med sin mamma. Kanske föreställde han sig att han skulle ha anpassat sig till de andras sätt att ta farväl och därmed förlorat möjligheten till det avsked han nu fick till stånd. Ett annat exempel är en intervjuperson som säger att det var viktigt för henne att få en egen stund med mamman efter att hon dött, där ingen annan var närvarande, för att hon inte "ville ha publik" utan låta deras egna "relationsdynamik" få utrymme – en relationsdynamik som med hjälp av empatisk föreställning alltså fortsätter även efter att döden inträtt. I båda dessa fall framträder gemenskap kring dödsbädden som en tvingande norm för den som vill vara själv med den döende. Önskan om intimitet och avskildhet vid dödsbädden utmanar således gemenskapsidealet.

Delaktighet i vad som sker

Ytterligare en aspekt av vikten av närvaro som framkommer i materialet handlar om delaktighet som hjälp för den efterlevande. Genom att vara delaktig i döendeprocessen och få information så antas den anhöriga bättre förstå vad som händer och kunna ta in det. Döden blir då inte en så chockartad och skrämmande upplevelse som den kan bli om den anhöriga inte hade fått närvara, eller ens fått veta att den närstående var döende. Den egna erfarenheten av hur döendet tar ifrån den döende förmåga efter förmåga verkar starta en särskild sorts meningsskapande process hos den anhöriga. De som inte fått vara med uttrycker känslor av chock, tomhet och att ha blivit bestulna på något mycket viktigt. De uttrycker också oro inför hur de döende kan ha haft det. Oro över att de farit illa genom att ha varit ensamma, övergivna, oförstådda, att de blivit felbehandlade, haft ont eller lidit av oro och ångest. De som inte kunnat närvara alls uttrycker mest oro. Ovissheten öppnar för empatiska föreställningar om hur illa det kan ha varit, vilket gör det svårt att skapa tillit och en känsla av att det blev så bra som det kunde bli – givet omständigheterna. Utebliven kontakt med vårdpersonal – att inte få svar på telefonsamtal, att inte få veta, att inte bli inkluderad genom information – har utlöst kraftig oro hos några av intervjupersonerna och krävt stor ansträngning för att upprätta tillit.

En av intervjupersonerna, som hade en mycket nära relation med sin mamma och som innan covid-19-restriktionerna besökte henne en eller två gånger i veckan på äldreboendet, berättar om hur hon inte fick någon information alls om mammans sista dagar i livet, då hon hade fått konstaterad covid-19. Hon hade vid ett tillfälle kontakt med mamman via telefon och hörde hur hon var ”lite tungandad”. Sedan blev det tyst. Hon berättar att hon ringde minst tio gånger till avdelningen nästa dag och till mammans mobil. Inga svar. Dagen efter ringde hon igen upprepade gånger och personalen svarade till slut. De kunde dock inte svara på frågor om hur mamman mådde utan hänvisade till sjuksköterskan som sedan visade sig vara sjuk. Intervjupersonen försökte tänka: ”Inga nyheter är goda nyheter” och avstod från att fortsätta jaga personalen. Sent på kvällen ringde de och berättade att mamman avlidit. Intervjupersonen beskriver det som en chock: ”Det var fruktansvärt.” Eftersom hon inte fått någon information från äldreboendet och inte ens fått se mammans journal vet hon inte hur mamman mådde den sista tiden och om det var någon där hos henne när hon dog. Äldreboendets agerande påverkar hennes sorgeprocess:

Det är så dåligt så det är, usch. Det blir något som gör att man sörjer på ett annat sätt också, alltså det är svårare, ja, jag kan inte förklara, men det sitter där hela tiden. [...] Detta att jag inte fick veta att hon var så sjuk. Varför ringer man inte och säger det till mig? [...] Den [processen] blir så utdragen känner jag på något sätt. Jag tror inte jag får lugn förrän jag har fått journalen och jag har fått utlåtandet från Patientnämnden. [...] Varför ringer ingen till mig? Det mal i huvudet. Jag menar, jag ringde så många gånger. [...] Jag känner mig sviken, de har tagit något ifrån mig. Jag är bestulen på något sätt.

De anmälningar till Inspektionen för vård och omsorg och Patientnämnden som hon har gjort har blivit centrala för hennes möjlighet att bearbeta mammans död. Hon anser att fel har begåtts och genom att anmäla överklagar hon till en högre instans för att få upprättelse för dessa fel. När äldreboendet inte erkänner hennes önskemål, och därmed hennes känslor, som legitima behöver hon söka vidare efter ett sådant erkännande för att kunna gå vidare. Eftersom hon inte fått den information hon önskat – ens i efterhand – blir det också svårare för henne att upprätta tillit till personalen. Den tillit hon hade när hon avstod från att jaga personalen via telefon har brutits. Enligt Barbalet (2009) väcker brusten tillit inte bara ilska mot den andre utan också självförebåelse och dåligt samvete för att man själv missbedömt den andres pålitlighet. Kanske är en del av intervjupersonens frustration uttryckt för en besvikelse på sig själv – fast hon inte hade någon möjlighet att göra annorlunda, vilket förstärker känslan av maktlöshet.

I ovisshet finns dock också en möjlighet att, i brist på information om hur det var, göra sin egen berättelse, en fantasi som ligger så nära idealet som möjligt och därmed blir mer möjlig att stå ut med känslomässigt. Ett exempel på detta är kvinnan vars multihandikappade syster dog utan sin anhöriga vid sin sida. Läkaren hade sagt att personalen skulle sitta med systemen. Hon ringde flera gånger för att höra hur det gick, men det var upptaget. När hon till slut fick kontakt meddelade de att systemen avlidit. Hon berättar: "Jag ville veta när hon dött, men det kunde de inte berätta." För att få en version av det som hänt som hon kan leva med bestämmer hon sig för att tolka upptagetsignalerna som att de var upptagna med systemen, att de skötte om henne, att de var vid hennes sida när hon dog. Hon upprättar tillit till personalen också genom att beskriva hur hon sett att en av läkarna visat omtanke om systemen i en annan situation och att han därmed var en person som inte skulle låta systemen dö ensam.

Kvinnan vars mamma dog i hemmet, omgärdad av hela familjen, säger:

Det blir mycket större om man inte är med. [...] Är du med så ser du vad som händer. Du ser att hon blir sämre, du ser att hon slutar äta, du ser att hon slutar dricka. [...] Du är med i processen, som gör att den inte blir lika skrämmande [...] Det blir så överkligt om du inte är på plats, om du inte ser. [...] Man blir mindre alienerad, mindre... ja, fränkopplad från det hela. Då är man med i hela processen. [...] Jag tror att det är den processen som måste vara fruktansvärt om man inte får vara med i.

Här understryks betydelsen av att som anhörig delta i och gemensamt erfara dödsprocessen på en konkret och materiell nivå för att kunna förstå och hantera döden när den kommer. I de sista orden ryms också hennes empatiska föreställningar om hur det *skulle kunna ha varit*, och den lättnad hon känner för att hon slapp vara med om det.

Ett exempel på tillit då informationen från äldreboendet varit god ges i berättelsen om den dementa pappan som dog med en person ur personalen vid sin sida. Intervjupersonen menar att personalen tagit ett välgrundat beslut som gick ut på att skydda både de som bodde där och personalen, men också mamman – mot risken att smittas av covid-19. Både hon och mamman känner stor tillit till och förtroende för

personalen, något hon menar bland annat beror på att de var så bra på att höra av sig, ge information och rapportera om pappans status. Genom tilliten till att de restriktioner som fanns varit nödvändiga, blir inte hennes och moderns frånvaro ett onödigt lidande utan ett nödvändigt faktum. Genom tilliten till personalen kan hon upprätta känslan av att pappans sista tid blev så bra som den kunde bli.

Intervjupersonerna säger så gott som genomgående att de som arbetat med deras anhöriga varit engagerade och brytt sig om de sjuka och döende, eller i alla fall kan ha gjort det. Tilliten är svårare att upprätta för dem som vet eller anar att personalen samtidigt varit överbelastad – att de antagligen inte kunde göra det de ville göra på grund av tidsbrist eller att de kanske inte hade skyddsutrustning nog för att våga göra det de ville göra.

Avslutande diskussion

I denna artikel har vi analyserat de normer och föreställningar kring det ideala avskedet som de nio personer vi har intervjuat ger uttryck för samt visat vilka känslor som brott mot respektive infriande av dessa normer och föreställningar ger upphov till. Vi har också diskuterat hur de intervjuade hanterar dessa känslor.

De normer och föreställningar om det ideala avskedet som framkommer i intervjuerna handlar framför allt om att de anhöriga ska vara på plats under döendeprocessen. I flera av intervjuerna hävdas med enfaset att ingen ska behöva känna sig övergiven när hon ska dö. De anhöriga ska vara känslomässigt närvarande för att kunna ge stöd och lindra oro hos den som dör, uttrycka sin kärlek en sista gång, prata om minnen och i vissa fall hjälpa den döende att släppa taget och tillåta sig själv att dö. De anhöriga förväntas också fungera som den döendes röst i en situation när hon inte längre själv klarar av att kommunicera. Det omsorgsättagande som de anhöriga ofta lever med uppfattas som särskilt viktigt att fullfölja i en så skyddslös och sårbar situation som döendet innebär. Kroppskontakt lyfts fram som centralt i denna närvaro; de klappar, tar på, kramar och håller i handen. En annan viktig aspekt av att vara på plats i döendeprocessen är att det hjälper de efterlevande att förstå att döden inträffat och att de därmed får en mer hanterlig sorgeprocess. Ett ideal som kommer till uttryck i materialet är att samla flera ur den närmaste kretsen så att de tillsammans kan stödja varandra och bevittna det som händer – med andra ord delta i de interaktionsritualer som omgärdar döendeprocessen. Genom att dela upplevelsen kan de känna sig samhöriga och till och med få emotionell energi (Collins 2005). I kontrast till detta, ofta familjebaserade, gemenskapsideal framträder ett ideal som handlar om intimitet och avskildhet ihop med den döende/döda. Här är det viktigt att få vara själv med den döende/döda och genom det kunna skapa en önskad interaktionsritual. En och samma person kan ge uttryck för båda dessa ideal och ge utrymme för dem i olika skeenden av döendeprocessen.

De nära anhöriga som bjuds in till avsked och som ges rätt att sörja är oftast personer som ingår i heterosexuella kärnfamiljskonstellationer knutna till den döende eller som har blodsband till den döende. I detta sammanhang uttrycker en av de intervjuade

stor smärta över att exkluderas från ”de närmast anhöriga”, att förvägras delaktighet, och att bli vad vi vill kalla en ovärdig anhörig, det som tidigare forskning talar om i termer av icke-legitim sorg, vilket kan resultera i brist på socialt stöd och försvårad sorgeprocess (Doka 1989, 2002). Dessutom, vilket är viktigt när vi diskuterar sorg, så tenderar personer som inte erkänns som legitima sörjande att sörja även det faktum att de utesluts (Kauffman 2002), det vill säga de erfar en dubbel sorg. I materialet har fyra olika familjehierarkier blivit synliga: 1) heteronormativitet där heterosexuella relationer privilegieras på bekostnad av homosexuella, 2) parnormativitet där samboende privilegieras på bekostnad av särboende, 3) distinktion mellan familj och icke-familj där till exempel vänner inte räknas som nära anhöriga, samt 4) familjeintern hierarkier där make eller maka privilegieras på bekostnad av barn och barn på bekostnad av barnbarn.

För några av de intervjuade infriades flera förväntningar kring avsked. De fick närvara och ta farväl av sina döende nära och kära. Dessa personer uttrycker nöjdhet, glädje, tacksamhet och stolthet. De har, åtminstone delvis, lyckats skapa ett idealt avsked. I ett fall lyckades intervjupersonen samla hela familjen som till en ”släkttfest” där de satt vid den döendes sida, pratade minnen och åt gemensamma måltider. En annan intervjuperson åstadkom ett idealt avsked genom att nå fram till sin dementa mamma som varit okontaktbar en längre tid och hjälpa henne att släppa taget. Ytterligare en annan berättar om hur hon lyckades komma fram i tid för att hålla sin dementa pappas hand när han dog. Dessa tre personer ger inte uttryck för oro, vanmakt eller plågsamma skuld känslor – vilket dock inte innebär att de inte känner dessa och andra känslor (Hochschild 1979).

Hos dem vi intervjuat som inte fick ta avsked av sina nära anhöriga på grund av restriktioner i samband med covid-19 har känslor av skuld, oro, vanmakt och djup smärta uppstått. Starkast smärta uttrycker de som inte fått information om hur det gick till när den anhöriga dog, till exempel om det var någon där och hur den anhöriga mådde. Hur de än försökte nå fram till personalen och få information lyckades de inte eller lyckades för sent. De som inte fått någon information tvingas fantisera om vad som hänt, det vill säga använda empatiska föreställningar, i högre utsträckning än de som fått information. Tillit till personalen är central för den empatiska föreställningen om att den anhöriga haft det bra – även när man vet alldeles för lite. Det kan till exempel handla om att de föreställer sig att det fanns någon ur personalen i rummet hos den anhöriga vid dödsögonblicket. Dessa hoppfulla fantasier störs dock av mer hotfulla bilder av den anhöriga som ensam, oförstådd och plågad. Olika empatiska föreställningar slåss alltså om tolkningsföreträde. De intervjuade personerna uttrycker oftast tillit till att restriktionerna varit nödvändiga och viktiga, vilket ger mening åt de uppoffringar de själva fått göra. När tillit inte går att upprätta ökar känslor av besvikelse, maktlöshet och vrede (jfr Barbalet 2009).

Trots att de flesta vi intervjuat skapat sig en levbar sorg och en hanterbar berättelse om det som hänt är det tydligt att smärta är ett fenomen som inte riktigt låter sig arbetas bort. Döden, att mista någon som står en nära, och att även berövas möjligheten att ta farväl och ge omsorg när sårbarheten är som störst, utlöser en existentiell smärta som inget emotionsarbete verkar råda bot på – även om det kan bidra till att göra den

hanterbar. I detta sammanhang vill vi återknyta till Gomez-Temesio (2018) som skriver om hur människors erfarenheter av lidande alltid undflyr våra teoretiska begrepp. Uppgiften för samhällsvetenskapen är enligt henne att förstå hur kritiska händelser som frågor om liv och död skapar biografier bortom våra begrepp. I linje med detta talar Gunaratnam (2012) om bångstyrig smärta, där smärta sägs göra motstånd mot att ”ramas in”. Hon menar dock att även om vi misslyckas med att förstå en annan människas totala smärta så är våra *försök* att göra det viktiga. Sara Ahmed (2002, 2010) hävdar att den plikt att undvika att tala om vår smärta som vi enligt henne lever med gör oss till känslomässiga främlingar (*affect aliens*) när vi kommunicerar vår smärta. Kanske kan vi tolka det emotionsarbete som intervjupersonerna lägger ned på att hantera sin smärta – också i intervjuerna, i relation till oss – som ett sätt att undvika att bli känslomässiga främlingar. Vidare forskning om smärta orsakad av ofrivillig distans i samband med döende, bland annat i pandemitider, skulle kunna belysa detta ytterligare.

Det finns en intressant metodologisk spänning i vår användning av de två olika empati-begreppen empatisk föreställningsförmåga (Cuff, Brown, Taylor m.fl. 2016) och empatiskt lyssnande. Eftersom empatiska föreställningar alltid innebär just en *föreställning* om hur det kan vara för den andra så riskerar vi som forskare att höra fel i vårt empatiska lyssnande. I intervjusituationerna har vi försökt motverka detta potentiella ”felhörande” genom att ge stort utrymme åt intervjupersonernas berättelser och deras definitioner och förståelser av det som de berättar om. I analysfasen har vi hanterat det genom att sträva efter att ligga nära empirin och undvika vidlyftiga tolkningar av materialet.

Även om vårt urval var relativt homogent finns det skäl att förvänta sig likande normer och emotioner även bland andra grupper i Sverige. Vi kan se att de normer som framkommer i vår analys också är normer som lyfts fram i offentliga utredningar och dokument kring döden. Vi ser också stor samstämmighet bland de intervjuade trots deras inbördes olikheter vad gäller relation till den döende, eget yrke, klassbakgrund, kön och sexualitet. Utifrån att majoriteten av de som ingår i studien är kvinnor är det värt att reflektera över om könade förväntningar kring omsorg och emotioner kan ha haft betydelse för vad som framkommit i vår analys. Att finnas till hands för sina nära och kära när de är sårbara och behövande är generellt ett starkare moraliskt imperativ för kvinnor (Björk 2017), och att inte kunna göra det kan därmed väcka mer känslor av skuld, otillräcklighet och sorg hos kvinnor. Vi såg även i vårt material ett exempel där en intervjupersons bröder inte gjorde samma ansträngningar för att kunna närvara vid dödsbädden.

Precis som i fallet med andra epidemier och pandemier så drabbas vissa grupper hårdare än andra av covid-19 (se t.ex. Rosenfeld, Bartlam & Smith 2012; Drefahl, Wallace, Mussino m.fl. 2020; SKR 2020; Rostila, Cederström, Wallance m.fl. 2021), både vad gäller antal smittade, antal avlidna och bemötande inom vården. Med tanke på den relativt höga grad av homogenitet som vårt material uppvisar – där vita, svenska kvinnor dominerar – framstår behovet av vidare forskning om ojämlikhetsaspekter av covid-19 med bred variation i urvalet som ytterst viktigt att hörsamma. I denna

studie har vi visat på betydelsen av att vara en anhörigs röst och att föra dennas talan när hon själv saknar förmåga att kommunicera. För att undvika onödigt många ”zombier” (Gomez-Temesio 2018) bör framtida forskning inkludera grupper med särskilda förutsättningar vad gäller kommunikation, till exempel att inte kunna kommunicera med vårdgivare på sitt modersmål.

Vi föreställer oss att den tillit till och samling kring Folkhälsomyndigheten och den ”svenska modellen” som vi sett under framför allt första halvan av 2020 kan variera mellan grupper i befolkningen beroende på förmåga att delta i kommunikation på svenska men också på grad av utsatthet i samhället i stort – och i pandemitider specifikt (Kavaliunas, Ocaya, Mumper m.fl. 2020; se även Kulin, Johansson Sevä, Hjerm m.fl. 2021). Tillit till både personal och myndigheter är således också ett område att forska vidare kring utifrån ett explicit maktperspektiv. Det faktum att allt fler delar de upplevelser som analyserats i denna artikel och att pandemin i skrivande stund ännu inte är över (och att fler kan komma), pochar på fortsatta sociologiska analyser. Vi behöver till exempel utforska de etiska dilemmen som uppstår när smittskydd har företräde framför mänskliga behov, det som Gomez-Temesio (2018) talar om i termer av biosäkerhet kontra livsetik.

Sverige har länge varit förskonat från kriser som krig, farsoter och katastrofer. I och med covid-19 har vi förlorat den immunitet, den osårbarhet, vi trott oss ha. Döden har trängt in mer i våra liv; många har dött, många har varit nära att dö och många har upplevt försvårande omständigheter när det gäller att ta avsked av döende anhöriga. Antalet döda har upprepats i medierna varje dag. Människor har sorterats in i kategorier som ”riskgrupp” – för vilka döden plötsligt framstår som ett mer reellt fenomen. Därmed har vi påmint om vår egna och våra näras dödlighet. Paradoxalt nog har covid-19 samtidigt inneburit att vi har fjärmats från döden (jfr Elias 1985) genom att vi hindrats från att delta i döendeprocessen och ta avsked av våra nära anhöriga när de avlider.

Tillkännagivande

Vi vill rikta vårt varmaste tack till er som deltagit i intervjuerna och som delat med er så generöst av era erfarenheter och känslor kring att förlora en nära anhörig i dessa svåra tider. Era berättelser är ovärderliga och har berört oss starkt. Tack också till Adlerbertska forskningsstiftelsen för bidrag till omkostnader i samband med denna studie.

Referenser

- Ahmed, S. (2002) "The contingency of pain", *Parallax* 8 (1):17–34. <https://doi.org/10.1080/13534640110119597>
- Ahmed, S. (2010) *The promise of happiness*. Durham: Duke University Press.
- Baldassar, L. (2008) "Missing kin and longing to be together. Emotions and construction of co-presence in transnational relationships", *Journal of Intercultural Studies* 29 (3):247–266. <https://doi.org/10.1080/07256860802169196>
- Barbalet, J. (2009) "A characterization of trust, and its consequences", *Theory and Society* 38:367–382. <https://doi.org/10.1007/s11186-009-9087-3>
- Björk, S. (2017) *Gender and emotions in family care. Understanding masculinity and gender equality in Sweden*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap.
- Björk, S. (2018) "Emotions and empathic imagination. Parents relating to norms of work, parenthood and gender equality", *Families, Relationships and Societies* 7 (2):171–186. <https://doi.org/10.1332/204674317x14861127314323>
- Bravo, V. (2017) "Coping with dying and death at home. How undocumented migrants in the United States experience the process of transnational grieving", *Mortality* 22 (1):33–44. <https://doi.org/10.1080/13576275.2016.1192590>
- Butler, J. (2006) *Genus ogjort. Kropp, begär och möjlig existens*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Collins, R. (2005) *Interaction ritual chains*. Princeton: Princeton University Press.
- Coronakommissionen (2020) *Äldreomsorgen under pandemin. Delbetänkande*. SOU 2020:80. Stockholm: Norstedts juridik.
- Cuff, B.M.P., S.J. Brown, L. Taylor, & D.J. Howat (2016) "Empathy. A review of the concept", *Emotion Review* 8 (2):144–153. <https://doi.org/10.1177/1754073914558466>
- Danielsson, E., F. Liljeros, S. Mulinari & L. Soneryd (2020) "Sociologiska perspektiv på coronakrisen. Fyra sociologer om samhällets reaktion på covid-19", *Sociologisk Forskning* 57 (1):67–76. <https://doi.org/10.37062/sf.57.21539>
- Doka, K. (1989) *Disenfranchised grief. Recognizing hidden sorrow*. Lexington: Lexington Books.
- Doka, K. (2002) *Disenfranchised grief. New directions, challenges, and strategies for practice*. Champaign: Research Press.
- Drefahl, S., M. Wallace, E. Mussino, S. Aradhya, M. Kolk, M. Brandén, B. Malmberg & G. Andersson (2020) "A population-based cohort study of socio-demographic risk factors for COVID-19 deaths in Sweden", *Nature Communications* 11:5097. <https://doi.org/10.1038/s41467-020-18926-3>
- Durkheim, É (1983[1897]) *Själv mordet*. Lund: Argos.
- Elias, N. (1985) "The loneliness of the dying", 3–52 i A. Scott & B. Scott (red.) *The collected works of Norbert Elias*. Band 6. Dublin: University College Dublin Press.
- Fohm (2020) "Påverkar covid-19–pandemin befolkningens psykiska hälsa? En snabb systematisk litteraturöversikt ('rapid review'). Version 1.0" <https://www.>

- folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/publikationsarkiv/p/paverkar-covid-19-pandemin-befolkningens-psykiska-halsa/ (hämtningsdatum 6 oktober 2020).
- Gomez-Temesio, V. (2018) "Outliving death. Ebola, zombies, and the politics of saving lives", *American Anthropologist* 120 (4):738–751. <https://doi.org/10.1111/aman.13126>
- Gunaratnam, Y. (2012) "Learning to be affected. Social suffering and total pain at life's borders", *The Sociological Review* 60 (S1):108–123. <https://doi.org/10.1111/j.1467-954x.2012.02119.x>
- Henriksson, B. (1995) *Risk factor love. Homosexuality, sexual interaction and HIV prevention*. Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Hochschild, A.R. (1979) "Emotion work, feeling rules, and social structure", *American Journal of Sociology* 85 (3):551–575. <https://doi.org/10.1086/227049>
- Holland, J.M., C.P. Plant, L.K Klingspon & R.A. Neimeyer (2020) "Bereavement-related regrets and unfinished business with the deceased", *Death Studies* 44 (1):42–47. <https://doi.org/10.1080/07481187.2018.1521106>
- Holmes, M. (2015) "Researching emotional reflexivity", *Emotion Review* 7 (1):61–66. <https://doi.org/10.1177/1754073914544478>
- Hviid Jacobsen, M. (2010) "Tæt på døden", *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund* 7 (12):23–50. <https://doi.org/10.7146/TFSS.v7i12.2953>
- Hviid Jacobsen, M. (2016) "'Spectacular death'. Proposing a new fifth phase to Philippe Ariès's admirable history of death", *Humanities* 5 (19):2–20. <https://doi.org/10.3390/h5020019>
- Hviid Jacobsen, M. & J. Brødslev Olsen (2014) "Dødens socialpsykologi. Perspektiver på døden i samspillet mellem individ og samfund", *Sosiologi i dag* 44 (3):33–53.
- Kauffman, J. (2002) "The psychology of disenfranchised grief. Liberation, shame, and self-disenfranchisement", 61–77 i K. Doka (red.) *Disenfranchised grief. New directions, challenges, and strategies for practice*. Champaign: Research Press.
- Kavaliunas, A., P. Ocaya, J. Mumper, I. Lindfeldt & M. Kyhlstedt (2020) "Swedish policy analysis for Covid-19", *Health Policy and Technology* 9 (4):598–612. <https://doi.org/10.1016/j.hlpt.2020.08.009>
- Kemper, T.D. (2006) "Power and status and the power-status theory of emotions", 87–113 i J.E. Stets & J.H. Turner (red.) *Handbook of the sociology of emotions*. Boston: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-30715-2_5
- Kleres, J. (2011) "Emotions and narrative analysis. A methodological approach", *Journal for the theory of social behaviour* 41 (2):182–202. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5914.2010.00451.x>
- Kommittén om vård i livets slutskede (2001) *Döden angår oss alla. Värdig vård vid livets slut. Slutbetänkande*. SOU 2001:6. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Kulin, J., I. Johansson Sevä, M. Hjerm & F. Fors Connolly (2021) "Oro över coronapandemin i det svenska samhället", *Sociologisk Forskning* 58 (1–2). <https://doi.org/10.37062/sf.58.22104>
- Mas Giral, R. (2019) "Bereavement from afar. Transnational grieving and the emotional geographies of migration", *Children's Geographies* 17 (5):578–590. <https://doi.org/10.1080/14733285.2018.1447087>

- McNutt, B. & O. Yakushko (2013) "Disenfranchised grief among lesbian and gay bereaved individuals", *Journal of LGBT Issues in Counseling* 7 (1):87–116. <https://doi.org/10.1080/15538605.2013.758345>
- Morton, A. (2013) *Emotion and imagination*. Cambridge: Polity Press.
- Osteruk, O. (2018) "Immigrants coping with transnational deaths and bereavement. The influence of migratory loss and anticipatory grief", *Family Process* 57 (4):1012–1028. <https://doi.org/10.1111/famp.12336>
- Rosenfeld, D., B. Bartlam & R.D. Smith (2012) "Out of the closet and into the trenches. Gay male baby boomers, aging, and HIV/AIDS", *The Gerontologist* 52 (2):255–264. <https://doi.org/10.1093/geront/gnr138>
- Rostila, M., A. Cederström, M. Wallance, M. Brandén, B. Malmberg & G. Andersson (2021) "Disparities in COVID-19 deaths by country of birth in Stockholm, Sweden. A total population based cohort study", *American Journal of Epidemiology* kwab057. <https://doi.org/10.1093/aje/kwab057>
- SKR [Sveriges Kommuner och Regioner] (2020) "Fakta om äldreomsorgen. I ljuset av coronapandemin". https://skr.se/download/18.7c4d4e89178e99232a38699/1618921734063/Fakta_om_aldreomsorgen_i_ljuset_av_coronapandemin.pdf (hämtningsdatum 1 november 2020).
- Socialstyrelsen (2013) *Nationellt kunskapsstöd för god palliativ vård i livets slutskede. Vägledning, rekommendationer och indikatorer. Stöd för styrning och ledning*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Stolinski, A. M., C.S. Ryan, L.R.M. Hausmann & M.A. Wernli (2004) "Empathy, guilt, volunteer experiences, and intentions to continue volunteering among buddy volunteers in an AIDS organization", *Journal of Applied Biobehavioral Research* 9 (1):1–22. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9861.2004.tb00089.x>
- Theodosius, C. (2006) "Recovering emotion from emotion management", *Sociology* 40 (5):893–910. <https://doi.org/10.1177/0038038506067512>
- Van Bortel, T., A. Basnayake, F. Wurie, M. Jambai, A.S. Koroma, A.T. Muana, K. Hann, J. Eaton, S. Martin & L.B. Nellums (2016) "Psychosocial effects of an Ebola outbreak at individual, community and international levels", *Policy & Practice* 94 (3):210–214. <https://doi.org/10.2471/blt.15.158543>
- Wettergren, Å., M. Holmes & N. Manning (2020) "Emotions in the pandemic. Crisis and politics of change", *Emotions and Society* 2 (2):115–119. <https://doi.org/10.1332/263169020X15988069522042>

Författarpresentationer

Cathrin Wasshede är docent i sociologi vid Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Med utgångspunkt i feministisk, queer och postkolonial teoribildning har Wasshede bedrivit forskning om motstånd, urbana sociala rörelser, barn och politiska gemenskaper. För närvarande medverkar hon i projektet ”Slöja, regnbågsflagga och manga. Om genus, sexualitet, motstånd och gemenskap i en transnationell tid” (finansierat av Vetenskapsrådet).

Sofia Björk är lektor i sociologi vid Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Björk har tidigare forskat om omsorgsrelationer i familjen och emotioners betydelse i relation till moraliska ideal och normer. För närvarande leder hon projektet ”Föräldraförsäkringens betydelse för att forma en jämställd och rättvis vardag. En fråga om klass?” (finansierat av Forte).

Kontaktuppgifter

Cathrin Wasshede
Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap
Göteborgs universitet, Box 720, 405 30 Göteborg
cathrin.wasshede@socav.gu.se

Recensioner

Johan Hirschfeldt och Olof Petersson, *Rättsregler i kris. Dialogos, 2020.*

SARS-CoV-2s framfart över världen har många gånger accentuerat och lyft fram skavanker, konflikter och svagheter i de drabbade samhällena. Redan kända problem och utmaningar inom äldreomsorgen och andra eftersatta sektorer har under pandemin fått svåra konsekvenser (Coronakommissionen 2020). Likt en badrumsspeglens ljusrörsljus får varje por i ett ansikte att framstå som en mindre månkrater blottad för våra sökande ögon har alltså pandemin ställt samhället och dess tillkortakommanden i skarp belysning.

Det är mot bakgrund av pandemins otroliga förmåga att påminna om och aktualisera det som i vanliga fall kan sopas under mattan eller gömmas under en vardagens lager av damm och utredningar som *Rättsregler i kris* tillkommit. Hirschfeldt och Petersson sjösätter sin ambitiösa genomlysning av svensk krislagstiftning med konstaterandet att krig och andra kriser ställer andra krav på samhället än vad stillsammare och fredliga tider gör samt att demokratin som statsskick är bättre lämpat för den vardagliga lunken i fredstid än för krig och kris. När länder måste försvara sig mot externa angripare, fortsätter de, tvingas dessa länder ofta åsidosätta många av de ”spelregler” som i vanliga fall styr statens aktiviteter och ger form åt relationerna mellan statens olika delar samt mellan staten och medborgarna. Men alla hot kommer inte i form av rullande tanks och kängors taktfasta rytm. Allvarliga kriser i fredstid kan även de kräva att omedelbara och omfattande beslut fattas, och när detta sker uppstår likaledes ett behov av att åsidosätta fredens långsamma beslutsprocesser till förmån för snabbfotad krishantering.

Utifrån detta antagande om behovet av andra spelregler i tider av krig eller kris frågar sig Hirschfeldt och Petersson hur sådana regler bäst bör balanseras för att säkerställa att kris- och krigspolitiken är handlingskapabel samtidigt som demokratin och det demokratiska statsskicket skyddas från skada. Svaret på frågan ges utifrån en detaljrik genomlysning av svensk grundlag samt övrig krigs- och krislagstiftning, samt genom nio förslag till reformer som spänner över grundlagsändringar till inrättandet av nya myndigheter för psykologiskt försvar och beteendekonomiskt informerad styrning av medborgarnas agerande i en krissituation. Vägen till dessa reformförslag går genom redogörelser för svensk kris- och krislagstiftning samt jämförelser med en handfull andra länders krislagar (kapitel 2), en diskussion av svensk yttrandefrihetslagstiftning som ett exempel på hur grundlagsskyddade rättigheter åsidosätts i existerande krigslagstiftning (kapitel 3), regler och praxis för styrning i krig och kris (kapitel 4) samt en diskussion av

erfarenheter från pandemihanteringen i Sverige och ett urval av andra europeiska länder (kapitel 5).¹

Resultatet av bokens 162 sidor långa resa mellan lagar, förarbeten och exempel plockade från nuvarande och tidigare kriser kommer i form av ett konstaterande: Det finns i dag en allvarlig lucka i svensk krislagstiftning. Medan grundlagen innehåller detaljerade regler för hur landets styre ska anpassas i händelse av krig eller krigsfara saknas i dag grundlagsreglering för fredstida kriser. I stället finns det en mängd olika lagar och regler som reglerar olika dimensioner av kriser, krisberedskap och krishantering. Dagens krisreglering kan därför bli svår att överblicka, skriver Hirschfeldt och Petersson. Med bakgrund av detta beskriver de ett vägval där Sverige står inför alternativen att antingen behålla nuvarande lagstiftning eller att ändra regeringsformen och införa nya regler som, i likhet med krigslagstiftningen, tydligt sätter regeringen – under retroaktiv kontroll från riksdagen – som lokus för maktutövning och ansvarstagande också under fredstida kriser. Hirschfeldt och Petersson är genomgående ivriga anhängare av det senare alternativet.

Vad har då detta med SARS-CoV-2 och covid-19 att göra? Våldigt lite, är det korta svaret. *Rättsregler i kris* är inte en bok om pandemin utan om lagstiftning och hur denna definierar statens roll, rättigheter och ansvar i en fredstida kris. Pandemin är här en kulis som Hirschfeldt och Petersson stundtals använder och stundtals låter hänga oanvänd. Som läsare får en göra sitt bästa för att hänga med i dessa svängar – vilket blir som tydligast när en sitter och kämpar för att förstå kopplingen mellan grundlagens undantag från yttrandefriheten vad gäller landssvek och landsförräderi i krig och den rådande pandemin. Detta innebär dock inte att pandemin reduceras till ett sextigt bihang som ska locka läsare. I stället är boken ett exempel på hur pandemins konsekvenser kan vara till hjälp för att återaktualisera också samhällsvetenskapliga frågor och ställa dem i nytt ljus.

Hirschfeldt och Peterssons text är dock inte bara hantverksmässigt intressant utan den är också sociologisk spännande då de antaganden framställningen bygger på och de slutsatser som presenteras resoneras med centrala sociologiska teman. För det första är *Rättsregler i kris* ett starkt normativt verk som talar om vägval på ett sätt som skiljer sig från sociologins mer pragmatiska anslag i studiet av lag och lagstiftning (se till exempel Swedberg 2003). För det andra utgår Hirschfeldt och Petersson från att krigs- och krishantering otvivelaktigt är något som sker uppifrån och att det är i statens beslut och direktationer som själva krishanteringen sker. I en tid som är fylld av alvarliga hot och risker² måste staten stå handlingsberedd, resoneras Hirschfeldt och Petersson för att sedan konstatera att dagens rättsregler är otvivelaktigt otillräckliga på detta plan, varför svensk krislagstiftning måste uppdateras för att möjliggöra en mer effektiv krishantering. Denna uppdatering måste dock, poängteras det, ske med försiktighet så att demokratins kärnvärden bevaras också i tider av toppstyrd krishantering. Denna balansgång återkommer

1 De länder som ingår i översikten är Belgien, Estland, Finland, Frankrike, Norge, Storbritannien och Tyskland.

2 Detta är ett antagande som från ett risk- och osäkerhets sociologiskt perspektiv är väldigt intressant i sig, då centrala verk inom detta fält betonar hur antalet risker i omlopp ökat på grund av vår vilja att kontrollera dem snarare än att de faktiskt vuxit i omfattning eller antal (Power 2007).

ständigt i texten då Hirschfeldt och Petersson pendlar mellan att dra upp de rättigheter som staten och myndigheterna behöver för att kunna agera till att sedan diskutera vilka system som sedan ska kontrollera maktutövningen. Detta handlar om att balansera maktfördelningen mellan riksdag och regering samt mellan stat och myndighet, men även mellan stat och medborgare.

En av de sociologiskt mest intressanta delarna i *Rättsregler i kris* är diskussionen om statens handlingskapacitet i relation till den enskilde. Hirschfeldt och Petersson uppmärksammar här lagstiftarnas önskan att komma till rätta med det faktum att tidigare smittskyddslagar ofta stigmatiserade bärare av vissa sjukdomar. Ny lagstiftning till följd av detta har därmed skapat en situation där smittskyddsarbetet till stor del läggs på den enskilde, vilket gör att det ligger i statens intresse att se till att varje medborgare bidrar till bekämpandet av samhällsfarliga sjukdomar. Därigenom har dagens smittskyddslag skapat en situation där myndigheterna i stor utsträckning måste förlita sig på medborgarnas vilja och förmåga att bistå i smittskyddsarbetet. Men hur ska myndigheterna kunna säkerställa att så sker? Boken ger här två konkreta förslag. Dels föreslås att en myndighet för psykologiskt försvar återinrättas, med uppgift att säkerställa att medborgarna har tillgång till korrekt information om en kris och hur den ska mötas,³ dels vill Hirschfeldt och Petersson inrätta ett statligt centrum för ”kunskap om medborgarnas regelefterlevnad”. Med en lagstiftning som betonar frivillighet, lyder resonemanget, måste myndigheterna bli bättre på att använda sig av framstegen inom beteendevetenskaplig forskning och de beteendekonomiska rönen kring så kallad ”knuffning” (*nudging*) (se Thaler & Sunstein 2008) och annan beteendestyrning. På så vis kan myndigheterna öka sannolikheten för att krisåtgärder får eftersträvad verkan.

Utan att ta ställning till resonemanget kring myndigheternas möjligheter att öka medborgarnas efterlevnad av myndigheternas råd och rekommendationer – en fråga som varit högaktuell under denna pandemi – så kan en konstatera att den resulterande kombinationen av ett starkt medborgaransvar och myndigheter som ”knuffar” medborgare åt rätt håll i krishanteringens namn förefaller vara ganska paradoxal. Paradoxen hänger ihop med det redan motsägelsefulla förslaget att inskränka demokratiska rättigheter på ett demokratiskt vis genom att låta medborgarna agera fritt men samtidigt låta myndigheterna använda allehanda knep för att styra vad människor väljer att göra. Denna spänning är särskilt intressant då den knyter an till flera sociologiska frågor om till exempel samhällsplanering och gränserna för vad myndigheter kan planera för (se Asplund 1979), lagar och reglers möjlighet att reducera risker (Aspers 2018; Olofsson 2020) samt i synnerhet experters roll i politiken och den politiska maktutövningen (se till exempel Jasanoff 1990; Smith & Wynne 1991; Haas 2004).

Avslutningsvis kan det i relation till denna diskussion noteras att även om pandemin är ett akut skeende här och nu så bör vi försöka komma ihåg att medan SARS-CoV-2s härjningar har lett till en tydligt avgränsad och synlig kris, så pågår ständigt många små kriser runt omkring oss och många av dessa har mänskligt ursprung. Den senaste

3 Arbete pågår för tillfället med att inrätta en sådan myndighet till den 1 januari 2022, se Justitiedepartementet (2021).

tidens debatt om vår nya tidsålder, Antropocen (Tsing, Swansson, Gan m.fl. 2017), uppmärksammar frågan om människans hybris när hon tror sig kunna planera och styra världen på ett effektivt och rationellt sätt. *Rättsregler i kris* tar inte alls upp denna aspekt av det politiska planläggandet för nästa kris, men mot bakgrund av de kriser vi har omkring oss är det ändå högst relevant att efter att ha läst denna bok fråga sig om vi verkligen kan planera vår väg genom kriser så geschwint som författarna gör gällande. En mer pessimistiskt lagd version av *Rättsregler i kris* skulle kanske snarare landa i att svårigheterna att hantera pandemin innebär att diskussionen om utökad statlig kontroll och effektiva lösningar i kristider i stället handlar om att pynta vår järnbur medan världen utanför står i lågor.

Tobias Olofsson

Lunds universitet

Referenser

- Aspers, P. (2018) "Forms of uncertainty reduction. Decision, valuation, and contest", *Theory and Society* 47 (2):133–149. <https://doi.org/10.1007/s11186-018-9311-0>
- Asplund, J. (1979) *Teorier om framtiden*. Stockholm: Liber Förlag i samarbete med Delegationen för långsiktigt motiverad forskning.
- Coronakommissionen (2020) *Äldreomsorgen under pandemin. Delbetänkande*. SOU 2020:80. Stockholm: Nordstedts juridik.
- Haas, P. (2004) "When does power listen to truth? A constructivist approach to the policy process", *Journal of European Public Policy* 11 (4):569–592. <https://doi.org/10.1080/1350176042000248034>
- Jasanoff, S. (1990) *The fifth branch. Science advisers as policymakers*. Cambridge: Harvard University Press.
- Olofsson, T. (2020) *Mining futures. Predictions and uncertainty in Swedish mineral exploration*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Power, M. (2007) *Organized uncertainty. Designing a world of risk management*. Oxford: Oxford University Press.
- Justitiedepartementet (2021) "Inrättande av Myndigheten för psykologiskt försvar". Dir. 2021:20. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/inrattande-av-myndigheten-for-psykologiskt-forsvar_H9B120 (hämtningsdatum 18 maj 2021)
- Smith, R. & B. Wynne (red.) (1991) *Expert evidence. Interpreting science in the law*. London: Routledge.
- Swedberg, R. (2003) "The case for an economic sociology of law", *Theory and Society* 32 (1):1–37. <https://doi.org/10.1023/A:1023005905397>
- Thaler, R.H. & C.R. Sunstein (2008) *Nudge. Improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Haven: Yale University Press.
- Tsing A.L., H.A. Swanson, E. Gan & N. Bubandt (red.) (2017) *Arts of living on a damaged planet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Peter Baldwin. *Fighting the first wave. Why the Coronavirus was tackled so differently across the globe*. Cambridge University Press, 2021.

Around the first anniversary of the pandemic in March 2021, my colleague Norbert Götz at the Institute for Contemporary History invited me to participate in a panel discussing Peter Baldwin's book *Fighting the first wave* that had just been published. I was both sceptical and intrigued: sceptical of how we can write the history of something we are in the midst of; intrigued for the same reason. Approximately two weeks after the book arrived in my mailbox, I contracted Covid myself. The pandemic became even more personal; it entered my body. While before it directed and constrained my mobility, it was now inside of me. I became dangerous to others and had to isolate. Reading the book and continuing to work helped me cope with Covid anxiety, but it also put the reading into perspective – the perspective being that of the lived experience of being sick with the virus, which becomes the book's central nemesis.

The book documents the development, strategies and outcomes of the first wave on a global scale with clarity. It draws a picture of international polarization between three major ways of handling the pandemic: 1) targeted quarantine and testing the potentially ill with a focus on contact tracing; 2) hands-off mitigation strategy with partial measures to slow down transmission; and 3) suppression strategy including strict lockdowns and strong restriction of movements for citizens.

Baldwin navigates around central events across most countries describing in impressive detail how different national governments have tackled the pandemic, while arguing that neither history nor political systems or ideology alone can explain the different paths taken.

In one episode, the author for example makes comparisons between European countries with female political leaders including Norway, Finland and Denmark. Was it their female leadership that led to the implementation of successful strategies? During the abovementioned panel discussion, Baldwin argues that it is an interesting, even curious aspect, but that he doesn't believe that the gender of state leaders is significant for the success or failure in handling the crisis.

Although the book takes a transnational approach, Sweden assumes a central role in the story. This outlier, a democratic country, in the middle of Europe, with a national culture that is based on the principle of *lagom* – just right – that also implies a command not to stand out, was now choosing a completely different path than its European fellows. It became the control group of a global experiment in handling a pandemic. It is in this prominent placement of Sweden that Baldwin's own position takes shape: Sweden chose the wrong way, and Swedish citizens have had to bear the consequences of a political inability to handle the crisis. He also points to the democratic problem of leaving the responsibility to a leadership of experts – the Public Health Agency (Folkhälsomyndigheten) with its state epistemologist Anders Tegnell – that is not democratically legitimated through elections and hence lacks the political accountability of a government. Throughout the book national variations are repeatedly

contrasted with the Swedish *Sonderweg*, moving from questions of politics, histories of handling previous health crises, the role of geography for the spread of the corona virus, the role of scientific knowledge production at high speed, as well as the role of the state and individual citizens' behaviour in tackling the crisis.

In order to assess the contribution of the book, it first needs to be pointed out what it is *not* doing: It does not provide a statistical model explaining why the coronavirus was tackled so differently across the globe. It is also not an assemblage of graphs and curves tracking death numbers, spreads of infection or predicting future developments of the pandemic that have become one of the central ways in which the pandemic has been made visible for us by mainstream media. The book makes do without a single graph – as Yohann Aucante (EHESS Paris), one of my co-panelists pointed out. Neither does it offer an orderly historical narrative of why countries are reacting so differently to a crisis on a global scale.

Instead, it documents how the first wave unfolded on a meso level, trying to trace and describe in detail what happened in different states, and what the consequences for the national populations were. Scholars always have to make choices, and Baldwin chose the meso level as a fruitful angle, which of course leads to the mitigation of other perspectives including the micro level of lived experiences. Baldwin is not interested in questions such as living in lockdown, being forced to continue with everyday life with the trade-off of high death tolls and a health system at its limit. The book also does not speak of the different kinds of trauma – collective or individual – that Covid has caused; the book rarely pays attention to societal divisions along class, race and gender lines that were made visible as the pandemic unfolded. It also does not provide a discussion of what success would mean in light of a global pandemic. Is it the number of deaths, degree of spread of the virus or something else that become markers of success?

Writing the history of events as they unfold requires payoffs in terms of theorizing and backward-looking reflections. Given that we are still moving in and out of Covid waves, the existence of these kinds of blind spots is not surprising. However, the book represents an important contemporary document of the pandemic, and I am looking forward to its sequel.

Anne Kaun
Södertörn University

Sara Eldén, *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier. Studentlitteratur, 2020.*

Som doktorand i sociologi, och med ett avhandlingsprojekt som inbegrep intervjuer med barn, var jag inför fältarbetet för snart femton år sedan väl inläst på de metodologiska och forskningsetiska fallgropar som datainsamlingen skulle kunna komma att innebära. Maktasymmetrin mellan forskare och intervjuperson var ständigt närvarande fick jag veta, och den uppenbara maktrelationen mellan vuxen och barn skulle enbart förstärka detta förhållande. När jag så hamnade mitt emot en informant i den övre halvan av tonåren, fysiskt betydligt större än jag, som genom både kroppsspråk och i ord med all önskvärd tydlighet visade att hen trots samtycke hade mycket måttlig lust att tala med en trist forskare, fick jag anledning att omvärdera det jag lärt mig. Hade standardverken i kvalitativ metod verkligen rätt i att forskaren alltid har makten i intervjusituationen? Så kändes det rakt inte just där och då, även om jag förvisso alltså har makten att formulera och definiera situationen i efterhand. Som nu.

Mitt intresse för att läsa om och diskutera den komplexitet som hänger samman med forskningsetiska frågor har varit ständigt närvarande sedan dess, mycket beroende på att vi som samhällsvetenskapliga forskare återkommande ställs inför situationer som kräver självreflektion och som pochar på vår uppmärksamhet med frågor om vad forskningsetik egentligen är i praktiken. Det var därför med förtjusning jag uppmärksammades på denna publikation, som dessutom är full med färska referenser och delvis lokaliserad i den svenska forskarkontexten.

Boken består av två delar varav det första och mer övergripande segmentet behandlar forskningsetikens kontext i historiskt, filosofiskt och mer formellt avseende. Här presenteras kärnfullt och drivet den historiska framväxten av forskningsetik inom svensk samhällsvetenskap. Denna beskrivning följs av en presentation av regelverk och riktlinjer, där bland annat välbehövligen uppdateringar om vad som gäller rörande datahantering i och med GDPR och de senaste revideringarna av etikprövningslagen presenteras. Bokens första del avslutas med en kortare genomgång av forskningsetikens filosofiska rötter där Eldén bland annat tar upp hur delar av forskarsamhället kritiskt har diskuterat "eticism", varigenom man befarat att forskningen riskerar att bli alltför instrumentell genom tyngden av etiska överväganden. Kapitlet landar emellertid i att framhålla ett omsorgsetiskt färgat perspektiv som betonar ett grundläggande ansvarskännande för andra människor och som "ställer nödvändiga frågor som de i övrigt dominerande perspektiven inte hanterar" (s. 57). Eldén framhåller här att forskarpraktiken genom sin närhet till etiska problem påkallar en kontinuerlig etisk reflektion då dessa situationer sällan går att applicera på gängse riktlinjer och manualer; räcker det exempelvis att i studiens inledande skede inhämta forskningspersonernas samtycke, eller är det mer rimligt att göra detta flera gånger under projektets gång? Kan insamlade skriftliga samtycken innebära en risk för de forskningspersoner som undertecknat dem?

Bokens andra del övergår till att mer exklusivt behandla forskningsetik i praktiken. Här presenteras en heltäckande redogörelse av hur etiska överväganden kan integreras i forskningsprocessens alla delar, från planering till genomförande till analys och

publicering. Texten illustreras av mångfacetterade exempel från forskarpraktiken där författaren presenterar detaljerade erfarenheter från forskarsamhället, både egna och andras. Detta mer praktiskt orienterade segment av boken innehåller också faktarutor och checklistor som torde vara till stor nytta för såväl forskare som uppsatsskrivande studenter. Boken avslutas med en reflektion och en framåtblick: hur ska forskningsetiken egentligen orientera sig mellan ett mer intuitivt narrativ som framhåller att de strikta ramarna för etikens innehåll ibland saknas, samtidigt som etikprövningsnämnder bestämt slår fast vad som ska gälla i ett givet projekt? Eldén identifierar två dimensioner som behöver vara närvarande för att främja en god forskningsetisk samhällsvetenskaplig praktik. För det första synliggörs behovet av en infrastruktur eller en arena för samtal inom forskarsamhället om forskning bortom standardiserade lagar och mallar i syfte att kunna diskutera de nyanser och situationer som ofrånkomligen – och vilket boken förtjänstfullt visar – kan uppstå. Vidare behövs ett erkännande av att etisk praktik och vad som utgör etiska problem varierar mellan forskningsinriktningar. Viss forskning tenderar att passa bättre in i de mallar och normsystem som på olika sätt konstrueras kring forskningsetik. Detta kan i förlängningen, menar Eldén, riskera att medföra en förenklad syn på viss forskning som bättre än annan, utifrån forskningens anpassningsbarhet till rådande riktlinjer.

Eldén återkommer till att boken behandlar forskningsetik som, till skillnad från *forskareetik*, koncentreras kring forskningsvardagen och de dilemman som kan uppstå mellan forskare och medverkande forskningspersoner. Det medför också att regler och riktlinjer förvisso presenteras men inte ligger i bokens fokus. Detsamma gäller diskussioner rörande oredlighet i forskning som snarast handlar om en enskild forskares agerande i ett givet sammanhang. Här finns också en argumentationslinje som ibland explicit görs men som jag mer läser in mellan raderna, nämligen en kritisk reflektion kring regelverkets funktion i förhållande till forskningsetik. Riskerar den samhällsvetenskapliga forskningen att kväsa under den byråkratisering och rutinisering som, hur nödvändig den än må vara, i högre utsträckning präglar hanteringen av forskningsetisk praktik? Jag tror inte att jag ger mig ut på alltför tunn is om jag hävdar att de flesta forskare som de senaste åren sammanställt en etikansökan inför forskningsprojekt åtminstone snuddat vid frågan. Eldén påpekar att standardiserade formuleringar och krav rörande ledord som ”informerat samtycke” och risken för att röja ”känsliga personuppgifter” dessutom inte alltid är enkelt överförbara till all samhällsvetenskaplig forskning, vilket synliggör behovet av en levande diskussion kring dessa viktiga frågor.

Särskilt spännande är dekonstruktionen och problematiseringen av dylika forskningsetiska hörnstenar, bland annat diskuteras hur ”sårbara” individer och grupper ska hanteras. Många lärosäten avråder exempelvis studenter från att intervjua personer som kan antas befinna sig i utsatthet av något slag eftersom nyttan med deras medverkan i en studentuppsats inte förväntas uppväga risken. Här lyfter boken en viktig poäng: löper vi inte härigenom risken att på förhand exkludera redan marginaliserade röster, som därtill kan bidra med oerhört viktig kunskap? Eldéns egen bakgrund som familjesociologisk forskare medför också rika erfarenheter av att hantera de forskningsetiska dilemman som följer av att exempelvis intervjua barn eller hantera intervjudata från

olika medlemmar i samma familj; hur ska materialet hanteras om informanternas utsagor skiljer sig åt i centrala avseenden? Detta och mycket annat behandlas ingående och självreflexivt i boken vilket både illustrerar de viktiga poänger som görs, men också synliggör en mångdimensionell praktik. Här, liksom i boken som helhet, presenteras de resonerande exemplen på ett pedagogiskt och tydligt sätt utan att förlora spänst och komplexitet.

Boken som helhet har en stor tyngdpunkt på kvalitativ samhällsvetenskaplig forskning. Detta är begripligt och påkallat givet de mellanmännsliga kontakter och möjliga forskningsetiska missöden som kvalitativa metoder som inbegriper människor kan ge upphov till. Kanske hade dock några fler utblickar mot de etiska problem som kvantitativa forskare står inför kunnat inkluderas, både ur ett vetenskapsfilosofiskt perspektiv men även med hänsyn till praktiska aspekter.

Som helhet utgör dock *Forskningsetik. Vägval i samhällsvetenskapliga studier* ett solitt och omfattande men samtidigt lättillgängligt verk som borde göras till obligatorisk läsning för framför allt studenter och doktorander. Boken lyckas också vara oupphörligt intresseväckande genom det lätt argumenterande tonfallet som driver texten framåt, där läsaren uppmanas till reflektion både över sitt eget värv men också över sin samtid. Det som kan framstå som enkelt i etiska riktlinjer är det sällan i praktiken. Huvudsaken är enligt Eldén att hålla fast vid den grundläggande respekten inför de människor som ger av sig själva och sin tid till forskaren att föra vidare och bearbeta till forskningsdata. Att en bra forskare i denna process får dras med ”en aning ångest” (s. 127), eller intellektuell vånda i analysen av det material som utgörs av medmänniskors liv och erfarenheter är därför oundvikligt – kanske något att snarast bejaka?

Stina Fernqvist

Uppsala universitet

Marie S epulchre, *Disability and citizenship studies*. Routledge, 2021.

Full citizenship for people with disability is a myth in contemporary Sweden: while formal social rights exist, measures to support people with disabilities nonetheless continue to be accorded on the principles of charity or privilege rather than as a legal right. Such is the critique of the status quo that emerges from Marie S epulchre's newly published book that considers the claims made by disability activists for full and meaningful participation in Swedish society as a question of citizenship.

This clear and well-structured book considers disability activists' claims as articulated in posts to a blog that was established five months prior to the 2010 general election with the explicit aim of exposing to the public gaze the ongoing exclusion of and discrimination against people with disabilities. The twelve disability activists that established the blog – FullDelaktighet.Nu – set out to raise the failure of an earlier government initiative to promote self-determination and social inclusion for people with impairments and to make the rights of people with disability an election issue. As the name of the blog suggests, the activists' key demand was for full and immediate participation in society, impairments notwithstanding. After the general election was over, posts to the blog continued to be published, but in smaller numbers, for a further five years, at which point the blog was put on hold. As a supplement to these blog posts, the book considers debate articles published in the main Swedish daily newspapers over a similar time period to the blog's active life. For the book's purposes, disability activists are defined here as those who identify themselves as members of disability organisations, as having experience of disability themselves or being the relatives of a disabled person or persons.

The book is a revised version of a doctoral thesis, but do not let this put you off, since the thesis, and to an even greater extent the book, is accessible and readable. S epulchre's authorial voice is engaging and steady in setting out her project, theory, methods and materials and then working through the implications consistently and carefully.

The book is made up of seven chapters, the first of which is an introduction to the relevant intellectual fields, followed by a chapter each in which S epulchre sets out how citizenship and then disability and activism have been studied, with particular reference to Sweden. The fourth chapter introduces the empirical material used to explore how citizenship is constructed in relation to disability, which consists of 312 blog posts (published online between 2010 and 2015) and 162 debate articles (published in Swedish newspapers between 2008 and 2017). This material is used to examine the construction of citizenship as a formal rights-based institution on the basis of which activists make legal claims in the remainder of the book. Chapter five sets out the sorts of problems that disability activists highlight in the blog posts and debate articles, followed by chapter six in which the sorts of solutions that are offered are described. The final and seventh chapter makes sense of the disability activists' claims around both problems and solutions using the citizenship framework set out in the second chapter. This analysis gets beyond a description of discriminatory situations that should be prevented through the implementation of a set of formal

rights, to underline the complex and multi-dimensional nature of citizenship as it is constructed by disability activists.

Sépulchre explores the contradictions that crop up in the blog posts and articles and interprets these as tensions inherent to the construction of citizenship. Disability activists make inclusionary claims in the sense of insisting on the recognition of disabled people as full and equal citizens, in a way that extends the boundaries of citizenship. The question of whether activists' claims constitute a proactive or a defensive engagement is taken up, concluding that both elements are present.

The implications of this research are considered first for the conceptualization of citizenship and second for how the social division of disability can be compared with other social divisions, including class, ethnicity/race and gender. Future research is advocated in topics where frameworks of citizenship and disability intersect to examine inequality and social justice in specific places and spaces, while maintaining a focus on disability.

This book will be of interest to scholars of disability, of activism and of citizenship, not least for the significant amount of published research that is methodically reviewed. Each chapter finishes with a reference list, rather than collating the references at the end of the volume, which makes individual chapters suitable to use in teaching.

Hannah Bradby
Uppsala universitet

Ian Buchanan, *Assemblage theory and method*. Bloomsbury, 2020.

Under det senaste decenniet har begreppet *assemblage* blivit alltmer populärt inom samhällsvetenskaperna. *Assemblage*, som inte har en självklar översättning på svenska, är mest associerat med Gilles Deleuzes och Félix Guattaris filosofiska verk *Tusen platåer* från 1987 (i svensk utgåva 2015) där begreppet refererar till det ständigt pågående sammansättandet av heterogena element, såsom mänskliga praktiker och icke-mänskliga artefakter och objekt, till instabila helheter. I de få svenska översättningar som finns har begreppet därför översatts just till "sammansättning" (se t.ex. Henrik Gundenäs översättning av Sassen 2007). Begreppet har sedan dess lämnat Deleuzes och Guattaris säregna och ibland ogenomträngliga form av poststrukturalistiska filosofi och vandrat vidare till en mängd olika discipliner som försökt anpassa det till olika former av empirisk analys, exempelvis inom antropologi (Ong & Collier 2005; Li 2007), kulturgeografi (Anderson & McFarlane 2011; Allen 2011; McCann 2011), sociologi (Sassen 2007; Ureta 2015; Clarke, Bainton, Lendvai m.fl. 2015) samt statsvetenskap och internationella relationer (Acuto & Curtis 2014; Öjehag-Pettersson 2015; Bueger 2018; Scott 2021). Även om forskningen är heterogen så delar den utgångspunkten att alltifrån policyer för att bekämpa hemlöshet (Baker & McGuirk 2017) till utvecklingsprojekt i utvecklingsländer (Li 2007) kan ses som produkter av hur olika element komponeras och sätts samman utan att för den skull styras av en enhetlig organiserande logik. En policy, exempelvis, är därför ett resultat av hur människor, expertis, modeller och politiska allianser kommer samman och konstruerar den (McCann 2011). Den intensiva användningen av sammansättningsbegreppet har givit upphov till en mängd olika tolkningar och översättningar beroende på disciplin och forskningsagenda men det saknas en diskussion om hur dess underliggande epistemologiska antaganden kan omsättas i metodologisk praktik (Baker & McGuirk 2017). Ian Buchanans nyutkomna bok *Assemblage theory and method* (2020) är ett viktigt bidrag till den teoretiska och metodologiska diskussionen om sammansättningsbegreppet.

Buchanan tar som sin uppgift att i ljuset av en ökad användning av sammansättningsbegreppet gå tillbaka till Deleuze och Guattari för att lyfta fram hur de själva beskriver dess beståndsdelar samt hur det kan användas för olika former av analys. Återvändandet till Deleuze och Guattari vittnar om Buchanans missnöje med hur begreppet har tagits upp och tolkats av centrala teoretiker som Jane Bennett (2010) och Manuel DeLanda (2006, 2016) som han menar har förvrängt betydelsen av sammansättningsbegreppet. Buchanan går därför tillbaka till Deleuzes och Guattaris begreppsvärld för att belysa begreppets komplexa karaktär. Buchanans fokus på att återvända till Deleuze och Guattari har sin bakgrund i att han ser en fara i att reducera begreppet till att enbart beskriva allmänna "ansamlingar av saker" (s. 3). Om alla ansamlingar av saker kan omfattas av sammansättningsbegreppet, vad är det då som är unikt med det? Vad gör en sammansättning till just en sammansättning och inte någon annan ansamling av olika typer av element (s. 3)? Här ställer Buchanan en viktig principiell fråga om teoretiska begrepp i allmänhet. När ett begrepp lanseras eller utvecklas, vad är unikt i förhållande till andra snarlika begrepp? I inledningen till

boken noterar Buchanan att den ökade användningen av sammansättningsbegreppet kan ses som ett erkännande av en värld som John Law (2004) menar är alltmer ”rörig” (s. 1). Är det något som samhällsvetare skrivit spaltmeter om så är det just världens ”rörighet”. För att beskriva en värld där makten är alltmer utspridd och decentraliserad har en mängd begrepp lanserats: nätverk (Castells 2001), aktör-nätverk (Latour 2007), *meshwork* (Ingold 2007) och imperium (Hardt & Negri 2003). Om sammansättningsbegreppet ska kunna framstå som ett unikt begrepp för att beskriva ”rörighet” så måste det, enligt Buchanan, kunna vara någonting mer än en allmän ansamling av element.

Buchanans svar är som sagt att gå tillbaka till centrala tankegångar hos Deleuze och Guattari. Läsaren får därför en upplysande, om än snårig, duvning i centrala aspekter av begreppet. Ett av de mest upplysande kapitlen handlar om begärets roll i en sammansättningsprocess. I en kritik av hur teoretiker inom nymateriella teoribildningar (*new materialism*) lägger fokus på de materiella objektens betydelse, menar Buchanan att detta riskerar att reducera en sammansättning till just en ”ansamling av saker” (s. 3), medan det egentligen är ett ”begärsarrangemang” (*arrangement of desire*, s. 65). För att förstå den roll materiella objekt spelar i en viss sammansättning, bör vi också ställa oss frågan vilka begär dessa tillfredsställer. Lika upplysande är också Buchanans resonemang om hur Deleuze och Guattari föreställer sig upprättandet av ordning och stabilitet. Jag ser detta som ett återkommande tema genom hela boken och detta illustreras genom Buchanans diskussion om Deleuzes och Guattaris begrepp för att beskriva detta. Att sätta samman något innebär att bringa ordning i instabilitet och kaos. I detta spelar den så kallade ”stratifieringen” en viktig roll. Även om detta är kopplat till den geologiska förståelsen av strata som lager så visar Buchanan hur stratifiering är en generell organiserande process som ger materia och mänsklig verksamhet konsistens (s. 39).

Buchanan visar att det hos Deleuze och Guattari finns en outnyttjad reservoar av analytiska begrepp som gärna glöms bort i den mer sentida litteraturen om sammansättningsbegreppet. Buchanan är också mån om att ta tag i den obekväma frågan om att begreppet inte kan betyda allt som är ”komplex”, utan måste ha ett visst analytiskt innehåll som gör det unikt i förhållande till andra begrepp. Därigenom är boken ett starkt teoretiskt bidrag. Eftersom boken samtidigt säger sig behandla metodologiska frågor, blir även förväntningarna på detta höga. Ända tills bokens sista sida väntar jag på detta, men den metodologiska diskussionen lyser med sin frånvaro. Då Buchanan säger sig vilja visa hur sammansättningsbegreppet kan användas för ”praktiska appliceringar” vid olika typer av forskning (s. 6) är denna frånvaro märklig. Här tror jag i och för sig att olika discipliners syn på metodologi färgar av sig. Buchanans syn på metodologi verkar vara att visa hur teoretiska begrepp kan omsättas i olika former av empirisk analys samt visa vad som utgör ”goda” exempel på analyser inspirerade av sammansättningsbegreppet. Detta visar han genom att ägna delar av ett kapitel till att beskriva antropologen Tess Leas och sociologen Loïc Wacquants forskning. Utan att de själva verkar använda sammansättningsbegreppet, menar Buchanan att deras studier av bostadspolitik för den australiska urbefolkningen (Lea) och den ökade inspärningen av fattiga (Wacquant) är goda exempel på ett tänkande inspirerat av sammansättningsbegreppet.

Här blir det något mera tydligt hur detta tänkande kan användas, men för mig är det dock föga konkretiserande. Min syn på metodologi skiljer sig betydligt från Buchanan och jag menar att metodologiska diskussioner måste våga bryta upp den "svarta lådan" när det kommer till empirisk analys, det vill säga beskriva hur teoretiska begrepp omsätts i metodologisk praktik i form av datagenerering och dataanalys. Vad betyder sammansättningsbegreppet när vi ger oss ut i empirin? Hur kan det användas för att avgränsa ett studieobjekt? Hur kan de metoder för datagenerering som vi har tillgängliga användas? Och när vi väl sitter med vårt empiriska material, hur kan begreppet mobiliseras för analys? Som läsare får man inte veta någonting om Buchanans egna tankar kring detta, vilket är märkligt för en bok som har ordet *method* i titeln. Om nu Buchanan har tydliga ståndpunkter om hur sammansättningsbegreppet ska aktiveras empiriskt, varför är han inte mer konkret kring detta rent metodologiskt? Exempelvis, om begäret är en viktig aspekt för att förstå hur något sätts samman, hur kan det konkret användas? Som jag ser det hamnar Buchanan i stället i ett slags "inåtvänt teoretiserande" i vilket ambitionen verkar vara att bli så exakt som möjligt när det gäller att tolka Deleuzes och Guattaris begreppsapparat "rätt" på ett rent teoretiskt plan. En konsekvens av detta blir att boken tenderar att bjuda in till det som William Walters (2012) träffande kallar "applikationism" (*applicationism*), det vill säga en strävan efter att "applicera" begrepp på ett universellt och närmast mekaniskt sätt, snarare än att kontinuerligt upptäcka dem på nytt och aktivera dem för de specifika syften som finns med en viss forskningsgärning.

Sammanfattningsvis vill jag hävda att Buchanan ger ett starkt teoretiskt bidrag genom att återuppliva den rika begreppsvärld som finns hos Deleuze och Guattari. Emellertid är frånvaron av en explicit metodologisk diskussion, som vågar ta ett steg längre mot konkretion gällande datagenerering och analys, en klar brist. Därigenom väcker *Assemblage theory and method* snarare generella frågeställningar om hur teoretiska begrepp ska lanseras och utvecklas. Även om boken ger nya insikter om sammansättningsbegreppet specifikt, så är den också viktig för den mer generella diskussionen om vad som ska utgöra det säregna med begreppet i förhållande till andra konkurrerande begrepp som beskriver en alltmer "rörig" värld. Det är här viktigt att begreppet inte urholkas och töms för mycket på Deleuzes och Guattaris rika begreppsliga tänkande. Även om frånvaron av explicita metodologiska diskussioner utgör en brist, öppnar boken (kanske omedvetet) just dörren för behovet av dessa diskussioner. Om nu ambitionen är att ett teoretiskt begrepp ska användas empiriskt, behöver vi skapa mer acceptans för konkreta och i viss mån "tråkiga" diskussioner om datagenerering och analys.

David Scott

Karlstads universitet

Referenser

- Acuto, M. & S. Curtis (red.). (2014) *Reassembling international theory. Assemblage thinking and international relations*. Basingstoke: Palgrave. <https://doi.org/10.1057/9781137383969>
- Allen, J. (2011) "Powerful assemblages?", *Area* 43 (2):154–157. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2011.01005.x>
- Anderson, B. & C. McFarlane (2011) "Assemblage and geography", *Area* 43 (2):124–127. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2011.01004.x>
- Baker, T. & P. McGuirk (2017) "Assemblage thinking as methodology. Commitments and practices for critical policy research", *Territory, Politics, Governance* 5 (4):425–442. <https://doi.org/10.1080/21622671.2016.1231631>
- Bennett, J. (2010) *Vibrant matter. A political ecology of things*. Durham: Duke University Press.
- Bueger, C. (2018) "Territory, authority, expertise. Global governance and the counter-piracy assemblage", *European Journal of International Relations* 24 (3):614–637. <https://doi.org/10.1177/1354066117725155>
- Castells, M. (2001) *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band 1. Nätverkssamhällets framväxt*. Göteborg: Daidalos.
- Clarke, J., D. Bainton, N. Lendvai & P. Stubbs (2015) *Making policy move. Towards a politics of translation and assemblage*. Bristol: Policy Press. <https://doi.org/10.1332/policypress/9781447313366.001.0001>
- DeLanda, M. (2006) *A new philosophy of society. Assemblage theory and social complexity*. London: Continuum.
- DeLanda, M. (2016) *Assemblage theory*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Deleuze, G. & F. Guattari (2015[1987]) *Tusen plataer. Kapitalism och schizofreni*. Hägersten: Tankekraft.
- Hardt, M. & A. Negri (2003) *Imperiet*. Göteborg: Glänta.
- Ingold, T. (2007) *Lines. A brief history*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315625324>
- Latour, B. (2007) *Reassembling the social. An introduction to actor-network theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Law, J. (2004) *After method. Mess in social science research*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203481141>
- Li, T.M. (2007) "Practices of assemblage and community forest management", *Economy and Society* 36 (2):263–293. <https://doi.org/10.1080/03085140701254308>
- McCann, E. (2011) "Veritable inventions. Cities, policies and assemblage", *Area* 43 (2):143–147. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2011.01011.x>
- Ong, A & S.J. Collier (2005) *Global assemblages. Technology, politics, and ethics as anthropological problems*. Malden: Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470696569>
- Sassen, S. (2007) *Territorium, makt, rättigheter. Sammansättningar från medeltiden till den globala tidsåldern*. Stockholm: Atlas.

- Scott, D. (2021). *(Dis)assembling development. Organizing Swedish development aid through projectification*. Karlstad: Karlstad University Studies.
- Ureta, S. (2015) *Assembling policy. Transantiago, human devices, and the dream of a world-class society*. Cambridge: MIT press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9654.001.0001>
- Walters, W. (2012) *Governmentality. Critical encounters*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203116937>
- Öjehag-Pettersson, A. (2015) *Spacecraft. Globalization and governmentality in regional development*. Karlstad: Karlstad University Studies.

Våren är här

VÅREN ÄR HÄR och vi kämpar alla med att hinna det vi lovat att göra klart innan sommaren. Så också Sociologförbundet. Just nu är vi i full gång med att planera Sociologidagarna 2022, som kommer att äga rum i Uppsala. Sociologiska institution vid Uppsala universitet står som värd för konferensen och gör lejonparten av arbetet.

Under vårterminen anordnade vi också ett mycket välbesökt och uppskattat webinarium kring detta temanummer om covid-19-pandemin. Det blev väldigt lyckat och vi hoppas att liknande webinarium kring Sociologisk Forsknings framtida temanummer blir ett stående inslag i vår verksamhet.

Under våren – närmare bestämt den 20 maj – lanserade vi ytterligare ett nytt inslag i Sociologförbundets verksamhet. Vi inledde en serie med webinarier kring priset för bästa avhandling som ges ut av förbundet. Först ut var Lisa Flower, som fick 2020 års pris för sin avhandling om försvarsadvokaters emotionella arbete under brottmålsrättegångar. Nästföljande gång priset delas ut kommer seminariet anordnas strax efter att Sociologidagarna har gått av stapeln.

Till sist, glöm inte att meddela förbundet om ni har några nyheter som bör läggas ut på vår hemsida eller vår sida på Facebook. Det kan handla om nya tjänster, intressanta kurser, seminarier, etcetera.

Hälsningar

Kenneth Nelson

Ordförande för Sveriges Sociologförbund

REDAKTIONEN INFORMERAR

Forskningsnotiser

Nytt stående inslag i Sociologisk Forskning

Från och med nästa nummer av Sociologisk Forskning, som utkommer efter sommaren 2021, kommer tidskriften att publicera så kallade forskningsnotiser (*research notes*).

Forskningsnotiser är korta texter som presenterar nya forskningsresultat på ett koncist och tydligt sätt. Vi publicerar enbart notiser som utgår från egen empirisk forskning om samhällsförhållanden i Sverige, inklusive komparativa studier som inbegriper svenska förhållanden.

På samma sätt som för vanliga vetenskapliga artiklar i Sociologisk Forskning ska dessa notiser, om än mycket kort, introducera de begrepp och den teori som är relevant för undersökningen samt den metod som använts. Texten ska även kort tydliggöra vilken betydelse de nya resultaten har för forskningens förståelse av det som undersökts.

Texten kan vara skriven på svenska, engelska, danska eller norska. Vi föredrar att texten är skriven på engelska, då vi ser dessa forskningsnotiser som ett sätt att snabbt sprida information om pågående svensk sociologisk forskning till en internationell publik.

Notisen ska vara mellan 1 000 och 1 700 ord, exklusive titel, abstract, referenser, tabeller och figurer. Notisen får som mest innehålla en tabell eller en figur (som mest en sida i tidskriften), högst tio referenser samt fem nyckelord. Abstract får inte vara längre än 90 ord. Bidraget ska i huvudsak behandla ny och tidigare opublicerad forskning. Följ i övrigt tidskriftens riktlinjer för vanliga vetenskapliga artiklar.

Notisen kommer att genomgå anonymiserad kollegial granskning (*double blind peer review*). Om notisen är skriven på engelska ska författaren ombesörja att den genomgår en professionell språkgranskning innan publicering.

Skicka som vanligt in ditt bidrag genom vårt manushanteringssystem, som du når från vår hemsida: <https://sociologiskforskning.se>

Anvisningar för författare

Sociologisk Forskning accepterar vetenskapliga artiklar för eventuell publicering på svenska, engelska, danska eller norska. Tidskriften tillämpar anonymiserad kollegial granskning (*double blind peer review*), vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är granskade av minst två andra forskare utanför tidskriftens redaktion. Sociologisk Forskning accepterar endast texter som inte tidigare publicerats och avvisar manuskript som samtidigt erbjudits annan tidskrift eller förlag. Inga avgifter tas ut för publicering i Sociologisk Forskning.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast kompletta manuskript. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
 2. Manuskriptets författare ska följa Sociologiförbundets riktlinjer för samförfattande.
 3. Manuskript registreras via Sociologisk Forsknings hemsida.
 4. Manuskriptet ska vara skrivet i MS-Word med dubbelt radavstånd och försett med goda marginaler. Nytt stycke görs med radbrytning. Manuskriptets omfång ska vara minst 4 000 ord och högst 10 000 ord, inklusive abstract/sammanfattning. Redaktionen tar endast emot manuskript via webbsidan.
 5. Författare ska inte anges i manuskriptet. På manuskriptets första sida anges endast titel och antal ord.
 6. En sammanfattning (abstract) om maximalt 175 ord, samt fem nyckelord ska bifogas.
 7. En kort författarpresentation på ca 50 ord ska bifogas. Ange även din titel, vetenskapliga hemvist, samt postadress.
 8. Eventuella noter placeras som fotnoter i manuskriptet. Slutnoter ska inte användas.
 9. Tabeller, figurer och bilder ska både inkluderas i manuskriptet samt laddas upp i separata filer i sitt ursprungliga filformat..
 10. Undvik förkortningar i den löpande texten. Eventuella förkortningar skrivs med punkt ("t.ex.", "m.fl.").
 11. Vid användning av akronymer för organisationer, institutioner eller dylikt, skriv ut den oförkortade lydelsen första gången akronymen används i texten.
 12. Vetenskapliga termer och begrepp bör i första hand översättas, till vedertagen svensk översättning.
 13. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35). Vid flera refererade verk inom samma parentes, skriv: (Sontag 1977:35; Pilgrim & Rogers 1993:25). För litteraturhänvisningar till verk med fler än tre författare, skriv (della Porta, Hänninen, Siisiäinen m.fl. 2015:79). För litteraturhänvisningar i vilka flera verk av samma författare anges, skriv: (Merton 1949, 1973, 1976).
 14. För alla referenser i referenslistan för vilka det finns ett DOI-nummer registrerat, ska det numret anges i referensen (i den form som anges i exemplet för tidskriftsartiklar nedan).
-

Referenserna i referenslistan utformas på följande sätt

Bok: Durkheim, É. (2005[1897]) *Suicide. A study in sociology*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203994320>

Artikel: Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, revolution and ambivalence. The sexual life of three generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430. <https://doi.org/10.1177/000169939603900403>

Kapitel i bok: Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor. Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlsson.

Recensioner

Recensioner av sociologiska avhandlingar och annan relevant litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension ska vara minst 700 ord och högst 1 500 ord. En recensionsessä, det vill säga en recension där två eller fler böcker behandlas, ska vara högst 2 500 ord. Recensioner laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Debatt och kommentarer

Debattinlägg ska vara högst 3 000 ord. Kommentarer till texter publicerade i tidskriften ska vara högst 1 000 ord och skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras ges alltid utrymme att svara på kommentarer. Debattinlägg och kommentarer laddas upp via Sociologisk Forsknings hemsida.

Redaktörerna har ordet

Lena Sohl & Magnus Wennerhag

Sociologisk forskning om covid-19-pandemin – en introduktion

Shai Mulinari, Linda Soneryd & Susanna Öhman

Tid för förändring av arbetsvillkor inom vård och omsorg – Tid och temporalitet i narrativt meningsskapande under den första tiden av coronapandemin

Erika Wall & Jonny Bergman

Den sårbara gemenskapen – Kvinnojourer under covid-19-pandemin

Kristofer Hansson & Charlotte C. Petersson

En människa bland andra? Äldre människors begripliggörande av vardagen under covid-19-krisen

Clara Iversen, David Redmalm, Marie Flinkfeldt & Marcus Persson

Oro över coronapandemin i det svenska samhället

Joakim Kulin, Ingemar Johansson Sevä, Mikael Hjerm & Filip Fors Connolly

Att leva med en världsomfattande pandemi – En studie om människors oro kopplat till covid-19 i Sverige

Tanya Jukkala, Sara Ferlander, Osman Aytar, Emma Engdahl, Antoaneta Hristova, Maria Hopstadius, Andrew Blasko & Vessela Misheva

”Bara framtiden kan visa om vi gör det här rätt” – Att göra vardag av den svenska strategin

Linda Kvarnlöf

Avsked i coronatider – Att ta farväl av döende nära anhöriga i tider av restriktioner

Cathrin Wasshede & Sofia Björk

Recensioner

Sociologförbundet har ordet – Våren är här

Kenneth Nelson

Redaktionen informerar:

Forskningsnotiser – Nytt stående inlägg i Sociologisk Forskning

Sveriges Sociologförbund
Swedish Sociological Association

www.sociologiskforskning.se